

NAMANGAN
DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI

TA'LIM VA TARAQQIYOT

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2023-YIL 1-SON

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori v.v.b.
M.R.Qodirxonov

Mas'ul muharrir: Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha
birinchi prorektor A.A.Isoqboyev

Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-
pedagogik kadrlar tayyorlash sektori boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: akad. K.Tojibayev, akad. A.To,rayev, k.f.d., prof.

Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots.,
T.Abdullayev.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, PhD. Sh.Xudoyqulov, PhD.

A.Abdunazarov.

Ijtimoiy gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov.

f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, PhD. J.Yuldashev,
PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. U.Inoyatov, p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof.

SH.J.Yusupova, p.f.d., prof. O'M.Asqarova. p.f.n., dots., Sh.Ubaydullayev,
PhD. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, p.f.n., dots.

S.Misirov, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev

Texnik muharrir: *R.Tursunov*

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045 044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnalining 2023-yil 1-soni NamDPI Ilmiy-texnikaviy Kengashining 10-mart 2023-yildagi 3-sonli kengaytirilgan yig'ilishida muhokama qilinib, ilmiy to'plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan (Bayonnoma № 3). Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI;

**OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA KREATIV YONDASHUV ASOSIDA
PEDAGOGIK FAOLIYATNI PROGNOZLASHNING MUHIM
YO'NALISHLARI**

Shakhnoz Hikmatovna Samiyeva

Buxoro davlat universiteti "Pedagogika" kafedrasi dotsenti

e-mail: samiyeva-1978@mail.ru

tel:+998905103103

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida kreativ yondashuv asosida pedagogic faoliyatni prognozlash jarayonlari, pedagogik ta'lim tizimida o'z-o'zini rivojlantirish va takomillashtirishga tayyor, tashkilotchilik qobiliyati, tashabbuskor va ijodiy salohiyatga ega bo'lgan faol, ishbilarmon o'qituvchining rivojlanishi o'qituvchilarning prognostik faoliyatini pedagogik ta'lim jarayoniga kiritish kelajak talabi ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: kreativ yondashuv, pedagogic faoliyat, prognozlash, oliy ta'lim, ta'lim jarayoni, ijodiy faoliyat.

Аннотация: В данной статье рассматриваются процессы прогнозирования педагогической деятельности в высших учебных заведениях на основе креативного подхода, развитие в системе педагогического образования активного, делового педагога, готового к саморазвитию и совершенствованию, обладающего организаторскими способностями, инициативным и творческим потенциалом, что является перспективным требованием включения prognosticheskoy деятельности педагогов в педагогический образовательный процесс.

Ключевые слова: творческий подход, педагогическая деятельность, прогнозирование, высшее образование, образовательный процесс, творческая деятельность.

Abstract: This article discusses the processes of forecasting pedagogical activity in higher educational institutions based on a creative approach, the development of an active, business teacher in the system of pedagogical education, ready for self-development and improvement, possessing organizational abilities, initiative and creative potential, which is a promising requirement for the inclusion of predictive activity of teachers in the pedagogical educational process.

Keywords: creative approach, pedagogical activity, forecasting, higher education, educational process, creative activity.

Bugungi globallashuv jarayonida har qaysi jamiyat kreativ fikrlovchi shaxslarga ehtiyoj sezadi, chunki dunyoda har daqiqada sodir bo'layotgan

o'zgarishlar aynan kreativ yondashuvni taqozo qilmoqda. Ta'limning yangi maqsadi va ahamiyati shundan iboratki, kreativ usullar yordamida o'qitish amaliyotini muntazam rivojlantirish oliy ta'lim muassasasi oldiga yuqori malakali kadrlarni innovatsion faoliyatga tayyorlash, qayta shakllantirishdek murakkab vazifani qo'yimoqda. Mazkur maqsadga erishish uchun O'zbekiston Respublikasi hukumati ta'lim tizimining me'yoriy-huquqiy asoslarini doimiy tarzda mustahkamlamoqda[5].

XXI asrda jahon miqyosida ta'lim barqaror taraqqiyotni ta'minlovchi asosiy omil sifatida e'tirof etilib, 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida "Butun hayot davomida sifatli ta'lim olishga imkoniyat yaratish" dolzarb vazifa sifatida belgilandi. Bu uzluksiz ta'lim tizimida va butun hayot davomida har bir shaxsning ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy axborot-kommunikatsiya va masofaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirdi. Mustaqillik yillarida zamonaviy talablar asosida ta'lim sifatini oshirish, kreativ usullarni qo'llash orqali ta'lim berish, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlari, o'quv-metodik adabiyotlarini xalqaro talablar asosida yangilash, o'quv jarayoniga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish kabi ishlarga alohida e'tibor qaratildi [3].

Xorijiy va mahalliy soha olimlarining e'tibori pedagogik jarayon sharoitida talaba shaxsining kreativ salohiyatini ochish va rivojlantirish muammosiga qaratilgan bo'lib, zamonaviy ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonni tashkil etishning yangi paradigmatic asoslarini ishlab chiqish zarurati tug'iladi va bu esa pedagogikaning yangi innavotsion yo'nalishi ya'ni kreativ pedagogikaga murojaat qilishga imkoniyat yaratadi.

Pedagogik ta'lim tizimi o'qituvchining doimiy o'z-o'zini tarbiyalash, kasbiy va shaxsiy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratishga mo'ljallangan. Pedagogik ta'lim tizimida o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirishga tayyor, tashkilotchilik qobiliyati, tashabbuskor va ijodiy salohiyatga ega bo'lgan faol, ishbilarmon o'qituvchining rivojlanishi o'qituvchilarning prognostik faoliyatini pedagogik ta'lim jarayoniga kiritish kelajak talabidir.

O'zbekiston ta'lim tizimida islohotlar yo'lidan borish bilan bir qatorda jamiyatda ijtimoiy ong sohalari ham o'zgarimoqda. Jumladan, iqtisodiy, siyosiy, axloqiy, psixologik, ijtimoiy, boshqaruv sohaslarida ham o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim tizimida xususiy sherikchilikka asoslangan oliy o'quv yurtlari, ularning faoliyat turlari va shakllari, tendensiyalari, modellari paydo bo'lib, ularning barchasi bugungi jadal islohotlarning asosini tashkil etmoqda. Axborot aylanishining tez o'sib borayotganligi, yangi texnologiyalarning hayratlanarli darajada jadal rivojlanishi, bu borada rivojlanishidagi tarkibiy o'zgarishlar, ijtimoiy-madaniy sohadagi taraqqiyot, yangi optimal boshqaruvning isloh qilinishi, shu jumladan, ta'lim sohasida ham zarur o'zgarishlarni talab etmoqda[1].

Ta'lim tizimini isloh qilish, sohada qabul qilingan qarorlar, rivojlanishning bevosita keyingi taraqqiyotini bashorat qilmay turib, konseptual nuqtai nazaridan tez-tez o'zgarib turadigan xususiyatga ega, ta'lim sohasidagi qarorlar, tegishli hujjatlar ta'lim muassasalari sifatini yaxshilash, ta'limni integratsiyalashuni kuchaytirish, tadqiqot natijalarini amaliyotga keng joriy etish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, ilmiy-tadqiqot ishlariga iqtidorli yoshlarni jalb etish, fan va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlanlashga bo'lgan munosabatlarning kuchayishiga olib kelmoqda.

Kreativ yondashuv shaxsda mustaqil fikrlash sifatlari namoyon bo'lishining eng asosiy va faol shakli hisoblanadi. Barcha tariflar bir-biridan keskin farq qiliga qaramay, uning ba'zi umumiy jihatlarini ko'rsatish mumkin. Birinchidan, kreativ yondashuv natijasi sifatida olinadigan mahsulotning sifat jihatidan yangilikka ega bo'lishi; ikkinchidan, ushbu jihatlar kreativ yondashuvning dastlabki asoslarida mavjud bo'lmaganligi; uchinchidan esa, har qanday kreativ yondashuv faoliyati intellektual izlanishni taqozo etishi bilan belgilanadi.

Shaxsni har tomonlama bilish, sinfnings jamoa sifatida xususiyatlari va pedagogik tashxis asosini tashkil etuvchi muayyan pedagogik vaziyatni tahlil qilish ma'lumotlari ta'lim jarayonini loyihalashning muhim bosqichi uchun zarur shart - sharoitdir. Bu maqsadlarning asosli diagnostik vazifalari imkoniyatlarini ochib beradi. Muayyan xususiyatlarni rivojlanishning boshlang'ich darajasiga ega bo'lgan shaxsdan ta'lim maqsadlarini to'g'ri belgilashga harakat qilish pedagogikada "bolalikni yo'qotish"ni bartaraf etish shartidir. Diagnostika-ta'limning maqsadlari va vazifalarini ishlab chiqish uchun umumiy talab bo'lib, bu maqsadlar, ularni amalga oshirish usullari, o'lchash va baholashning aniq ta'rifini anglatadi[7].

Turli mamlakatlar olimlari prognozlashning turli jihatlarini aniqlaydilar. Masalan, ular bashorat qilishning sifat va miqdoriy yondashuvini tavsiflaydi. Sifatli yondashuv vakili F.Polak hisoblanadi. U o'z asarlarida bashoratning quyidagi komponentlariga e'tiborni qaratadi: turli bilim sohalariga intuitiv kirib borish malakalarini o'z ichiga olgan intuitiv komponent va fantaziya bo'lib, olimlarning fikriga ko'ra, ob'ektni istiqbolli ko'rishga yordam beradi. Nihoyat, olim ushbu ro'yxatga ijodkorlikni qo'shadi, bu ilmiy muammolarni hal qilishda nostandart yondashuv hisoblanadi.

Pedagogik prognozlash, odatda, ilmiy asoslangan qoidalar va usullarga asoslangan ob'ekt haqida ilg'or ma'lumotlarni olish jarayoni sifatida tavsiflanadi. O'qituvchining mukammal egallashi kerak bo'lgan prognozlash usullari juda xilma-xildir: modellashtirish, gipotezani ilgari surish, aqliy tajriba, ekstrapolyatsiya va boshqalar.

Prognozlashning ikki turini ajratish odatiy holdir:

1. Konvertatsiya ob'ektining vazifasini qabul qilib, tartibga solish prognozi ma'lum bir davlatga erishishning optimal yo'llarini topish bilan bog'liq.

2. Qidiruv prognozlash. Qidiruv prognozi to'g'ridan-to'g'ri rivojlanish mantig'ini va tashqi sharoitlarning ta'sirini hisobga olgan holda ob'ektning kelajakdagi holatini aniqlashga qaratilgan;

Pedagogik jarayonni loyihalashda qidiruv va normativ prognozlash elementlari yaqindan bog'liqdir. Prognozli natijaga erishishning mumkin bo'lgan usullari o'qituvchi tomonidan fikrlash harakatlarida amalga oshiriladigan pedagogik muammolarni hal qilish usullarining maqbulligi haqidagi farazlardan boshqa narsa emas.

O'qituvchining faoliyatida prognozlash maqsadga erishish uchun noyob insoniy qobiliyat tufayli faoliyat natijalarini oldindan aytib berishga imkon beradi. Pedagogik faoliyatning maqsadi, erishish yo'llarining murakkabligidan qat'i nazar, pedagogik jarayonning haqiqiy miqdoriy va sifatli o'zgarishlari, uning alohida tarkibiy qismlari loyihasi sifatida ongda taqdim etilgan hali amalga oshirilmagan faoliyatning modellashtirilgan natijasidir. Shunga ko'ra, ularning vaqtinchalik xususiyatlariga ko'ra pedagogik vazifalarning turlari strategik, taktik va operatsion prognozlarni ajratish uchun asosdir.

Pedagogik prognozlash, maqsadga erishish bilan bog'liq bo'lib, uning natijasi pedagogik maqsadlarni aniqlashtirish va ularni pedagogik vazifalar tizimiga aylantirishdir. Shu bilan birga, pedagogik vazifani shaxsiyat va jamoaning tayyorgarligi va yaqin zahira imkoniyatlarini hisobga olgan holda, muayyan o'quv materiallarida amalga oshirish orqali amalga oshiriladi [2].

Ilmiy asoslangan prognozlash natijasida pedagogik vazifa o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining mazmunli, motivatsion va operatsion tomonlarini sintez qiladi. O'qituvchi birinchi navbatda o'zi uchun pedagogik vazifani shakllantiradi va faqat o'quvchilarni "hayratga soladi" va ularni hal qilishni o'z ichiga oladi. Malakali o'qituvchi prognozlash ta'lim jarayonini pedagogik loyihalash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Prognozlash o'qituvchilarni o'z-o'zini tarbiyalash, talabalarning ta'lim faoliyatini boshqarish usullari bilan qurollantiradi; yangi ijtimoiy hodisalar haqida optimistik nuqtai nazar va tushuncha beradi, faoliyatning eng yaxshi usulini topishga ilmiy bashoratli yondashuv yordamida o'rgatadi. Pedagogik adabiyotlarni o'rganish natijasida shunday xulosa kelib chiqadiki, prognozlash deganda ilmiy asoslangan qoidalar va usullarga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar majmuasiga asoslangan ob'ekt haqida ilg'or ma'lumotlarni olish jarayoni tushuniladi.

Pedagogik bashorat qilish pedagogik jarayonlar, hodisalar bilan ishlaydi yoki xulq-atvor natijalarini, umuman pedagogik tizimning yoki uning alohida qismlarining rivojlanishini bashorat qilishga qaratib ta'limda yuksak natijalarni amalga oshirish imkonini beruvchi amaliy tuzilmada o'z ifodasini topadi.

Prognostik faoliyat o'qituvchilarni kasbiy va shaxsiy o'sishi va rivojlanishi uchun oqilona maqsadni belgilash qobiliyatini ta'minlaydi; doimiy kasbiy o'sish va o'z-o'zini takomillashtirish istagi; professional va shaxsiy o'sish uchun prognozlash metodikasi va texnologiyasi; o'z-o'zini rivojlantirish, talabalar o'quv faoliyatini bashorat qilish va ularning faoliyatini tekshirish yo'llari va nihoyat, prognozlash, yangi ijtimoiy hodisalarni optimistik istiqbolli prognostik yondashuv yordamida ishlash uchun eng yaxshi yo'l topish, tajriba orttirish demakdir[4].

Kreativ yondashuv asosida pedagogik faoliyatni prognozlashning rivojlanishi shuni ko'rsatadi:

- voqelik haqidagi ob'ektiv bilimlarni ishlab chiqish va nazariy tizimlashtirish;
- uning tarkibiga yangi bilimlarni olish bo'yicha ikkala faoliyatni va dunyoning ilmiy manzarasi asosidagi bilimlar miqdorini kiritish;
- maqsad – uning (fanning) tadqiqot predmetini tashkil etuvchi voqelik jarayonlari va hodisalarini fan tomonidan kashf etilgan qonuniyatlar asosida tavsiflash, tushuntirish va bashorat qilish;
- o'z metodologiyasiga ega bo'lishi;
- berilgan fan doirasida intensiv va ekstensiv davrlarning almashinishi;
- fan doirasida differentsiatsiya va integratsiya jarayonlarining mavjudligi;
- prognozlash alohida ta'lim sohalariga, masalan, uzluksiz ta'lim sohasiga nisbatan ko'rib chiqila boshlanganligi;
- bashorat qilishda nazariy (falsafiy, psixologik, fiziologik) asoslar ochilishi va rivojlanishi yo'nalishlari yoritiladi[1].

Yuqoridagi xususiyatlardan kelib chiqib, shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, oliy ta'lim muassasalarida kreativ yondashuv asosida pedagogik faoliyatni prognozlashning institutsional davri mazmunini ishlab chiqish asosan uch yo'nalishda uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshadi.

1. Ta'lim tizimining keyingi rivojlanishini tashqi prognozlash nuqtai nazaridan isbotlangan.
2. Talabaning kasbiy va shaxsiy rivojlanishi, bo'lajak mutaxassis bo'lib yetishishi tashqi va ichki prognozlashga bog'liq.
3. O'qituvchining kasbiy funksiyasi (ichki prognozlash) nuqtai nazaridan amalga oshiriladi.

Pedagogik prognozlash genezisi bilan belgilanadigan prognozlashning kasbiy funksiyasini o'qituvchilarga o'rgatish vazifasida yaxlit nazariyani ishlab chiqish kerak, uning mantig'i quyidagi xulosalarga asoslanadi. Pedagogik prognozlashning butun rivojlanish jarayoni bilan belgilanadigan pedagogik prognozlashga o'rgatish vazifasidan kelib chiqib, asosan o'qituvchi faoliyatida prognozlashning mohiyati, tuzilishi, mazmunini tahlil qilib, mavzuni yanada rivojlantiramiz[9].

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Afanasyev V.V., Yermolaeva S. S. / Ta'lim jarayonining pedagogik loyihalash universitetdagi o'qituvchining professional faoliyati turi sifatida // Ijtimoiy rivojlanish nazariyasi va amaliyoti. 2012. №2. P. 128-130.
2. Torrance E.R. Creativity and futurism in education: Retooling Education 1980 Vol. 100 P.
3. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2004.
4. Hikmatovna, Samieva Shakhnoz, et al. "Professional Development of the Teacher's Personality in the System of Secondary Special Vocational Education." *Annals of the Romanian Society for Cell Biology* (2021): 2946-2949.
5. Самиева Ш., Нарзуллоева Ф. OLIY TALIMDA STRATEGIK FIKRLASH VA KREATIV BOSHQARISH ASOSIDA TALIMNI TASHKIL ETISHNING MUHIM YONALISHLARI: Samiyeva Shaxnoz Xikmatovna, pedagogika fanlari nomzodi, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti dotsenti Narzulloyeva Feruza Fatulloyevna, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti mustaqil tadqiqotchisi // *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*. – 2022. – №. 1. – С. 163-177.
6. Bospalko VP pedagogik tizimlar nazariyasi asoslari. - Voronej, 1977.
7. Zoir Bek E. S. Pedagogik dizayn asoslari: Ucheb. talabalar, o'qituvchilar, amaliyotchilar uchun qo'llanma [matn] / E. S. Zair-Bek. - Sankt-Peterburg.: Ma'rifat, 2005. – 238 p.
8. Kolesnikova I. A. Pedagogik loyihalash I. A. Kolesnikova, M. P. Gorchakov-Sibir.- M: "Akademiya" nashriyot markazi, 2009. - 288 p.
9. Mingazov R. X., Fadeeva E. yu, Sabitov N. A. O'qituvchining kasbiy faoliyatida pedagogik dizaynning o'rni // KPJ. 2012. №4 (94). P. 24-27

ВЛИЯНИЕ ЖИЗНЕННОГО ОПЫТА ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ НА ВОСПИТАНИЕ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Абдуллаев Гофуржон Рахимжанович
Наманганский государственный университет
доктор биологических наук, профессор
Тел: 97-373-28-28 e-mail : gafurjan_raximjanovich@mail.ru

Сидиков Азамат Мухаммаджон ўгли
Наманганский государственный университет
преподаватель
Тел: 99-972-93-13 e-mail : azamatsiddiqov25@gmail.com

Юсупова Суғдиёна Умиджон қизи
Наманганский государственный университет

**Студенка 4-курса направления Начального образования и спортивно
воспитательской работы**

Тел: 93-776-77-39 e-mail : yusupovasogdiana078@gmail.com

Аннотация: В развитии общества одной из самых важных действующих, информационных сил являются поколения и их взаимоотношения. Отношения поколений пронизывают все общественные связи. Преемственность между поколениями, когда воспитание молодёжи в современном обществе становится всё труднее и труднее - является одним из основных условий развития и функционирования общества, поддержания его стабильности в настоящем и будущем. Главной темой этой статьи является проблема ценности старшего возраста и идеалов пожилых в жизни молодого поколения в быстроразвивающемся мире, а также их влияние на дальнейшую их судьбу.

Ключевые слова: Демографическое старение, глобализация, урбанизация, узбекский этнос, счастливое старение, эйджизм.

Феномен старения населения является неизбежным и беспрецедентным в истории человечества. Начиная с середины XIX века, демографическая ситуация в развитых странах мира характеризовалась тенденциями к постепенному снижению рождаемости при довольно низком уровне смертности. Для ученых стал очевидным тот факт, что рост численности населения постепенно станет замедляться и демографический дивиденд колоссального роста численности населения предыдущих периодов в скором времени себя исчерпает. Проблема стабилизации, а возможно, и депопуляции населения в последующих периодах окажет значительное влияние на экономические, социальные и др. аспекты жизнедеятельности общества [1].

В результате внушительных демографических изменений, свидетелями которых мы все являемся, назрела потребность в новом и серьёзном размышлении о положении пожилых людей, способном привлечь представителей общества из всех социальных слоёв.

Со статистической и социологической точки зрения мужчины и женщины сегодня имеют более продолжительную жизнь. С этим явлением связано резкое снижение детской смертности. Во многих странах мира это привело к сосуществованию четырёх поколений. Это невероятный факт, который может многое рассказать нам о ценности отношений между потомствами, и он, несомненно, является плодом научно-медицинского прогресса, более совершенной системы здравоохранения, более широко распространённых методов лечения и социальной солидарности. Эта великая демографическая трансформация фактически представляет собой культурный,

антропологический и экономический вызов. Молодое и старшее поколение, встречаясь друг с другом, могут внести в социальную среду новую лимфу гуманизма, которая сплотит общество.

Ни один социальный институт не имеет такого универсального и личного значения для каждого из нас, как семья. Семья – это то место, где нам дарят любовь и заботу, куда мы идем за помощью и поддержкой, особенно в периоды невзгод и конфликтов, это то место, где мы можем растить и воспитывать детей и заботиться о тех, кто в этом нуждается. Хотя опыт семейной жизни индивидуален, семьи не могут и не должны принимать единую форму.

Забота об общем благополучии была ведущей ориентацией, которая формировалась у детей с раннего возраста. Младшие помогали старшим, обучаясь способам оказания помощи, поддержки бабушкам, дедушкам, родителям, братьям, сестрам. Когда пожилые родственники оказывались немощными, то молодые члены семьи строго выполняли свои обязанности по уходу за ними. Человек на протяжении всей своей жизни до последнего вздоха чувствовал заботу, любовь со стороны близких людей. В наше время отдельное проживание детей от родителей создает иную систему ценностей семьи. Если прежде высокой значимостью обладали все родственники, особенно члены семьи в пожилом возрасте, которые живя в одном доме, постоянно сотрудничали друг с другом, то теперь в первую очередь ценны те, кто, хотя бы периодически общаются с престарелыми людьми [3].

В современном мире дети настолько заняты трудовой деятельностью, своими делами, что не имеют времени, а чаще всего и желания, ухаживать за своими родителями, проживая с ними в одном доме. Прежние моральные нормы заботы о стариках уходят в прошлое, заменяясь чистым прагматизмом. Если есть финансовые возможности оплачивать содержание стариков в специальных частных учреждениях, то этим активно пользуются их дети, внуки [4]. На самом деле пожилые люди играют решающую роль в жизни молодых людей, особенно наиболее уязвимых в обществе. Ключевым моментом является изменение социальных норм для поощрения построения отношений между поколениями.

Узбекский этнос является одним из самых древних, колоритных и самым многочисленным в Средней Азии. Земли, расположенные в верховьях Амударьи, Сырдарьи и в предгорьях Тянь-Шаня всегда отличались по этнокультурной составляющей от других регионов Средней Азии.

Местные жители уже в IV в до н. э. перешли от кочевого к оседлому образу жизни, поэтому на заре цивилизации на этой территории сформировалась самобытная культура и социальная структура общества, которая не менялась испокон веков. Лишь с приходом Ислама отдельные аспекты узбекской культуры претерпели определенные изменения, однако и он скорее органично

влился в местную культуру, чем подчинил её. Основными особенностями характера узбекской семьи является гостеприимство и традиционно почтительное уважение к старшим по возрасту. Узбеки обычно живут большими семьями, поэтому предпочтение отдается большим домам на земле. Влияние пожилых людей на детей происходит довольно долго, вплоть до зрелого возраста, и если в детстве приучают ребенка к трудолюбию, честности, вежливости и т.п., то в дальнейшем им помогают советом, т.е. духовное общение бабушек и дедушек с детьми не прекращается в течение всей жизни [7].

Дедушки и бабушки в Узбекистане издавна занимались воспитанием внуков – отец с утра до вечера работал, а мать хлопотала по хозяйству. Старшее поколение — носители и хранители семейных ценностей и традиций. Их отношение к ребенку абсолютно иное, нежели матери и отца. Этому способствует некая психологическая свобода, которой обладает старшее поколение. В узбекских семьях живут несколько поколений в одном доме. Пожилые люди, старейшины дома, имеют немалое влияние. Они активно участвуют в жизни своих детей, а также внуков, давая им советы и передавая свой жизненный опыт, обычаи и традиции, которые очень нужны в нынешнее время. Ведь из-за глобального развития во всём мире, современная молодежь всё больше и больше подражают европейцам.

Молодые родители, недавно создавшие семью, обращаются за благословением, а также за советом у своих родителей в начинаниях и в трудных жизненных ситуациях. Они непрестанно взаимодействуют друг с другом, и это является ключевым фактором уважения и почитания пожилых людей. Даже в религии ислам, которая проповедуется у нас, говорится: «Уважение старших, почитание родителей – это есть основа традиционного ислама». Когда пожилые люди способствуют благополучию молодежи, это развивает чувство цели и расширяет преимущества в обоих направлениях. Такие отношения важны для общества. По словам ученых из Стэнфорда, они могут помочь обеспечить детям и подросткам то внимание и наставничество, которых им часто не хватает, особенно среди наиболее уязвимых групп населения. Эти отношения также предлагают пожилым людям возможность узнать о новых технологиях и тенденциях, а также испытать волнение, видя мир с более молодой точки зрения [13].

В условиях быстрого старения населения национальная политика была сосредоточена на создании подходящей среды для здорового и активного старения. Такое внимание к жизненно важному старению приводит к (непреднамеренному) последствию, что пожилые люди изображаются либо как исключительно приспособленные, либо как уязвимые, обременительные и дорогостоящие для общества. Независимо от того, является ли это следствием такого бинарного мышления, как в публичном дискурсе, так и среди самих

пожилых людей, эйджистские (эйджизм – дискриминация по возрасту) установки и негативно оцениваемые стереотипы о пожилых людях, по-видимому, берут верх над такими понятиями, как некомпетентность, когнитивная недостаточность и уязвимость [6].

За прошедший период в стране осуществлены комплексные меры по усилению государственной поддержки представителей старшего поколения, улучшению системы оказания им социальных услуг.

В частности, в данной сфере принято более 10 актов законодательства, в целях поддержки социальной активности старшего поколения учреждены орден «Фахрий мураббий» и нагрудный знак «Мехнат фахрийси».

Для представителей старшего поколения в 152 районах и городах созданы комплексы «Нуронийлар масканлари», налажена выплата пенсий всем работающим пенсионерам в полном объеме, в областях, районах и городах созданы общественные советы «Нуронийлар», в махаллях — группы «Кексалар маслахати», стало традицией проведение Недели старшего поколения и Месячника туризма старшего поколения. Также Министерство занятости и трудовых отношений совместно с соответствующими министерствами и ведомствами разработал законопроект о запрете расторжения трудового договора по инициативе работодателя в связи с достижением пенсионного возраста.

Министерство поддержки махалли и старшего поколения приняло следующие меры по улучшению работы с пожилыми людьми в махаллях:

- материальная и моральная поддержка социально активной части пожилых людей в махаллях, проявляющей инициативу по принципу «один пожилой в ответе за десять молодых»;
- координация деятельности министерств и ведомств, хозяйственных объединений, «Советов ветеранов» при предприятиях и организациях независимо от их организационно-правовой формы, «Советов старейшин» при сходах граждан;
- обеспечение участия ветеранов труда в обеспечении мира и спокойствия в обществе, оздоровлении социально-духовной среды;
- создание системы регулярного наблюдения за положением лиц пожилого возраста и ветеранов, нуждающихся в социальной защите, под девизом «Никто не останется без доброты и внимания» и обеспечение предоставления государственных услуг в рамках программ социальной защиты;
- проведение различных культурно-просветительских мероприятий в комплексах «Нуронийлар маскани» и махаллях в целях повышения социальной активности пожилых людей и ветеранов;

- обеспечение эффективного функционирования советников председателей сходов граждан по делам пожилых людей и ветеранов и других общественных структур в махаллях.

Чтобы привлечь молодых людей к заботе и поддержке межпоколенческой солидарности, эффективные процессы и стратегии должны противодействовать дискриминации и бороться с устойчивыми негативными стереотипами и групповыми представлениями о пожилых людях среди молодого поколения. Вопреки этому мнению, все больше оснований полагать, что пожилые люди могут быть именно тем ресурсом, в котором нуждаются дети.

За последние 5 лет при активном участии групп «Кексалар маслахати» (Совет старейшин) были решены разногласия более 46 тысяч семей, помирились более 53 тысяч семей, которые находились на грани развода. В махаллях созданы комиссии по укреплению семейных ценностей, социальной поддержке и общественному контролю, общественные формирования «Аёллар маслахати» (Совет женщин), «Бувижонлар мактаби» (Школа бабушек), «Ота-оналар университети» (Университет родителей).

На самом деле, с возрастом мозг людей улучшается во многих отношениях, в том числе и в решении сложных проблем и эмоциональных навыков. Огромной потерей для общества является то, что пожилые люди не смогут передать свой жизненный опыт другим, особенно, молодёжи. Родители, конечно тоже имеют большое значение в жизни, но исследования показывают, что дети, у которых есть наставник старшего возраста, помимо родителей, имеют значительные преимущества. Дети, которые живут как со своими родителями, так и с бабушками и дедушками, получают больше пользы.

Сорок лет назад выдающийся профессор Корнелла и детский психолог Ури Бронфенбреннер сделали знаменитый вывод: «Каждому ребенку нужен хотя бы один взрослый, который без ума от него». Польза заботливого взрослого наставника для благополучия детей подтверждалась в исследовании за исследованием, а также в отчетах самих молодых людей. В современных семьях родители часто заняты работой и из-за этого у них не всегда есть время для своих детей. Именно в эти моменты роль бабушек и дедушек незаменима. Гарвардский психиатр Джордж Вайлант в своей книге «Счастлирое старение» подчеркивает важность не только связей с партнерами и коллегами на работе, но и связей между поколениями в семье.

С каждым годом такие факторы как миграция, урбанизация ведут к распаду расширенной семьи среди молодёжи и образованию более компактных семей с изменчивым составом. Теряется солидарность между поколениями. А солидарность является одной из основных предпосылок социальной сплоченности и создания основы, на которой зиждется функционирование

формальной системы государственного социального обеспечения и неформальной системы ухода.

Что касается семьи, то связи между поколениями могут иметь ценность для всех их членов. Несмотря на мобильность людей в географическом плане и на другие факторы современной жизни, в силу которых представители разных поколений живут порознь, подавляющее большинство представляющих поддерживают тесные отношения со своей семьей на протяжении всей жизни. Такие отношения имеют обоюдный характер: пожилые люди зачастую вносят значительный финансовый вклад и, что чрезвычайно важно, вклад в плане обучения внуков и других родственников, а также ухода за ними. Всем группам общества, включая правительство, следует стремиться к укреплению таких связей. Тем не менее, важно понимать, что совместное проживание пожилых людей с представителями более молодых поколений их семьи не всегда является для них предпочтительным или наилучшим вариантом [2].

Но одной из лучших вещей в жизни нескольких поколений — это возможность поделиться с молодым поколением. Это означает разговоры, еду, обычаи, традиции, смех, веселье, хорошие и плохие времена. Когда несколько поколений живут вместе, старшие члены семьи могут передать свои знания младшим. Это прекрасный способ обеспечить сохранение языка, семейных и культурных знаний и ценностей для будущих поколений. Будь то особые семейные рецепты или язык родной страны, жизнь в расширенной семье помогает сохранить традиции и семью.

Для пожилых людей жизнь с детьми и внуками может помочь им оставаться активными и внимательными. Это также уменьшает чувство одиночества, от которого страдают многие пожилые люди в быстроразвивающемся мире.

Для более молодых взрослых наличие пожилых людей в доме означает, что тяготы и стрессы жизни разделяются и уменьшаются. Хотя жизнь с родителями иногда может быть трудной, но она также может быть прекрасным источником комфорта.

Все в доме могут извлечь выгоду из более крепких семейных отношений ведь иметь больше любви и поддержки всегда хорошо.

Одной из наиболее распространенных проблем заключается в том, что, когда в доме живет несколько поколений взрослых, может быть трудно решить, кто «главный». Большинство взрослых хотят чувствовать, что они контролируют свою жизнь и свою семью. Когда взрослые дети живут со своими родителями или когда родители переезжают к взрослым детям, могут возникнуть проблемы, поскольку каждый взрослый пытается найти своё место в домашнем хозяйстве [5]. Один из способов облегчить период адаптации — убедиться, что все знают, за какие обязанности и задачи они отвечают. Таким образом, каждый полезен,

каждый вносит свой вклад в домашнее хозяйство, и нет споров о том, кто, чем должен заниматься.

Всё же когда несколько поколений живут вместе, любви становится больше. Это не всегда будет идеально, но в правильном доме это может стать идеальной ситуацией, которая принесет пользу каждому члену семьи.

Пожилые люди должны принимать полноправное участие в жизни своей семьи. Ни один человек не должен лишаться такой возможности.

Сегодня, то обстоятельство, что мировое население доживает до преклонных лет, является одним из главных достижений современного общества. Всё это свидетельствует об успехах в области медицины, организации питания и развития технологий. Социальные условия, в которых протекает жизнь людей, претерпевают быстрые изменения. Наряду с уменьшением размеров семей и снижением значимости расширенной семьи стремительно изменяются представления о том, что представляют собой поддержка других поколений и забота о пожилых людях. Не смотря на принимаемые меры по поддержке пожилых людей, из-за глобального развития во всём мире эта сфера до сих пор нуждается во внимании. Современная молодежь в погоне за новшеством и модой забывают свои корни, традиции, обычаи, а также своих предков. Именно в эти моменты роль пожилых людей незаменима. Они испокон веков являлись, являются и будут являться нашей главной опорой в жизненном пути.

Список использованных литератур.

1. Вишневский А. Г. Демографическая революция. Москва. 2005.
2. В.Н. Барсуков. Демографическое старение населения: методы оценки.
3. [Доклад](#) Всемирной встречи на высшем уровне в интересах социального развития, Копенгаген, 6–12 марта 1995 года (издание Организации Объединенных Наций), глава I, резолюция 1, приложение I.
4. Изменение ценностей семьи у пожилых людей в современных условиях. Меренков А. В. Комлева Е. Р. Екатеринбург 2004.
5. Меренков А. В. Система детерминации человеческой деятельности. – Екатеринбург, 2003.
6. Что должны родители детям, и чем им обязаны дети. ГБПОУ АО «Астраханский государственный политехнический колледж». 2019.
7. В.Н. Барсуков. Демографическое старение населения: методы оценки. Москва. 2014.
8. Представления современной молодежи о семейно-брачных отношениях. Тлемешок Валид Рашидович., Дианова Наталья Федоровна. Краснодар. 2015.
9. В.Н. Барсуков. Анализ региональной дифференциации демографического старения населения. 2015.

10. Особенности семейного воспитания. Рушания Габделахатовна Бильгильдеева. 2010.
11. Alcock, Camic, Barker, Haridi, & Raven, 2011.
12. <https://ummet.kz/ru/articles-ru/367-articles/8970-uvazhenie-starshikh-pochitanie-roditelej-eto-est-osnova-traditsionnogo-islama.html>
13. Stanford University News, SEPTEMBER 8, 2016.

FRAZEOLOGIYA VA PAREMIOLOGIYANI FARQLASHDAGI QIYINCHILIKLAR

Azimova Sehriyoxon Ravshanjon qizi

O'zbekiston Milliy universiteti talabasi Xorijiy tillar fakulteti

Ingliz tili va adabiyoti kafedrasida 1-bosqich magistranti

***E-mail:**sehriyoxonrapiqjonova@gmail.com*

***Tel:**+998997269398*

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada paremiologiyaning mustaqil fan sifatida shakllanishining asosiy tamoyillari ko'rib chiqiladi. Paremiologiyaning frazeologiya bilan chambarchas bog'liqligi, turg'un birliklarning lingvistik tavsifi va ularni farqlash qiyinchiliklariga alohida e'tibor beriladi.*

***Kalit so'zlar:** Frazeologiya, frazeologik birliklar, paremiyalar, paremiologiya, maqol.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются основные принципы формирования и становления паремологии как самостоятельной дисциплины, находящейся в то же время в тесной связи с фразеологией. Особое внимание уделено языковому описанию устойчивых единиц и трудностям их дифференциации.*

***Ключевые слова:** фразеология, фразеологические единицы, паремии, паремология, пословица.*

***Annotation.** . The article discusses the basic principles of the formation of paremiology as an independent discipline, which is at the same time in close connection with phraseology. Particular attention is paid to the linguistic description of stable units and the difficulties of their differentiation.*

***Key words:** Phraseology, Phraseological units, paremias, paremiology, proverb.*

Introduction. Phraseology is a system within a system. Undoubtedly, the complex structure of these linguistic units does not allow unambiguously and one-sidedly to interpret both their semantic and syntactic-stylistic nature. They, like lexical units, are able to form synonymous series, semantic groups and fields

between which stylistic distinctions can be made, and are also able to act in speech both as independent informative units and as components of a macro-syntactic whole, while maintaining their internal syntactic integrity. Expressions with more complex internal organization are often characterized as paremias.

The purpose of this article is to consider the theoretical principles of distinguishing between different types of stable expressions, in particular, paremias and phraseological units. The concept of "phraseology". In the 1900s, scientists drew attention to "walking expressions", the meaning of which usually did not follow from the meaning of the words that make up these expressions, but which nevertheless were accurate, emotionally-figurative means of expressing thought. Such expressions, which play an important role in the organization of the lexico-semantic system, began to be called phraseological units. This is how a new science – phraseology, the subject of study of which are phraseological units, arose. Studies by many scientists have shown that the phraseological unit is the most complex, multidimensional object of research. As an integral lexical unit of language in modern phraseology, it has such aspects of study as: grammatical, semantic, functional, pragmatic, sociological and linguoculturological. T.N. Fedulenkova calls phraseological units stable phrases with fully or partially reinterpreted meanings [5, p.146]: Dutch courage – "courage after drinking alcohol", to grin like a Cheshire cat – "smile like a Cheshire cat". The concept of a phraseological unit is multifaceted. Defining this definition, linguists considered not only its structural and semantic side, but also the peculiarities of functioning in a particular society. Thus, phraseology is a common name for semantically related combinations of words and sentences, which, unlike syntactic structures similar to them in form, are not produced in accordance with the general laws of choice and combination of words in the organization of utterance, but are reproduced in speech in a fixed ratio of semantic structure and a certain lexico-grammatical composition. The concept of "paremia". Proverbs and sayings are included in the system of phraseology by scientists who adhere to a broad understanding of phraseology. But relatively recently, a separate direction in philology has appeared, which just studies the proverbs and sayings themselves, and within which they are called paremias. Consequently, paremias as "small" forms of folklore genres become objects of research not only by phraseologists, but also by folklorists, as well as paremiologists. Similar interest in data expressions are due to their high degree of expressiveness and a wide range of expressive shades.

A proverb is an aphorism of folklore origin that is consistently reproduced in speech, having both a figurative and "ugly" structure of meaning, characterized by equivalence of judgment, relative independence from the external context and the presence of a subtext: who does not sit still, he will not gain good. Show me your companions I will tell you who you are. . A saying is a stable expression, not

equivalent to a judgment. It does not have semantic independence from the external context, and its functioning is largely due to the ability to decorate and diversify speech [1, p. 248]: Every Tom, Dick and Harry – ‘every counter-cross’; though a dime a dozen; full full. Paremiology is the philological science of paremia, which attracts the attention of both folklorists and linguists, and in essence is a field of philology that combines, like stylistics, literary and linguistic research methods. The object of paremiology is paremia. Paremia are special units and signs of language, necessary elements of human communication. These signs convey specific information, denote typical life and mental situations or relationships between these or other objects. Among the most famous works on this subject, our attention was attracted by the works of the famous paremiologist G.L. Permyakov. A serious and detailed study of the paremias allowed him to give a fairly clear characterization and to deduce diverse classifications of proverbs and sayings. It must be said that along with proverbs and sayings, the scientist includes other forms of short sayings in his classification (that's what he calls them in his writings), but only proverbs and sayings have been subjected to actual analysis in his works.

So, the expressions of a sustainable nature that interest us G.L. Permyakov calls "various kinds of language cliches". Different in type, nature of construction, functionality, stylistic functions, and, finally, in syntactic constructions, it would not be entirely correct and acceptable to designate, in our opinion, one term; especially since this term does not convey the meaning and full linguistic content of each of all types included in this circle statements, at least on the grounds that these expressions belong to completely different genres, different by the nature of their functioning in speech. In addition, within the context, they also perform different functions and roles: substitutive, dialogical, etiquette, formal, etc. Proverbs and sayings, which have become the main object of the scientist's research, are not differentiated in principle and for the most part are designated by the general term "paremia" [4]

Differences of phraseological units and paremias. Phraseological units and paremias are varieties of stable expressions, each of which is characterized by its own set of structural, semantic and functional features. Many scientists have been engaged in the study of the structure of phraseological units. Each of them revealed new components in the composition of phraseological units. For example, A.V. Kunin called the components of phraseological units lexemes [2].

T.N. Fedulenkova considers phraseology as a linguistic unit, which is fixed in the dictionary by signs of secondary nomination and which is characterized by a double dichotomy of content and meaning: a) the content of the phraseological unit is the meaning of the phraseological unit, b) the content of the genetic prototype phraseological unit – the meaning of the genetic prototype phraseological units. The content of the genetic prototype the phraseological unit consists of the material –

sound or graphic substance of the component words, its meaning is composed of the meanings of the component words [5]. Taking into account the peculiarities of the organization of phraseological units, it is possible to identify their main features. Many linguists, including N.M. Shansky, note that phraseological units have a number of features that distinguish them from both words and free complexes. These features are mainly reduced to the fact that phraseological units have a semantic structure and, unlike a free verbal complex, are not created in speech by the speaker, but are reproduced in a ready-made form [6]. Thus, when determining the essence of a phraseological unit, it is necessary to proceed from the position that this unit has a special phraseological stability due to the nature of the interdependence of the meanings of its components. The object of the study of phraseology are separately formed units languages characterized by complete or partial semantic transformation. This definition does not exclude the presence of other features in the phraseological unit – semantic and structural ones that need to be taken into account when studying and solving any phraseological problems. Many modern scientists have a broad understanding of paremiology. "The reproducibility property unites various linguistic units into a class of paremias: linguistic aphorisms (proverbs, sayings, winged words, etc.) and phraseological units. On the basis of reproducibility, it is possible to allow the inclusion of phraseological expressions in the scope of paremiology," writes Ye. Osheva [3, p. 84].

N.F. Alefirenko says that proverbs and sayings differ from phraseological units in structural and semantic terms: they are a complete sentence. Their integral semantic content is based not on concepts, but on judgments. Therefore, proverbs and sayings cannot be carriers of the lexical meaning that is inherent in phraseological units; their meaning can only be conveyed by a sentence (often expanded), whereas the meaning of a phraseological unit is conveyed by a word or phrase [1].

Proverbs, due to their ambiguity, as well as sayings used in the literal sense, consist of words with a well-defined independent lexical meaning, which cannot be said about phraseological units, the components of which are completely or partially devoid of semantic independence. The words that make up proverbs and sayings and express the most essential aspects of thought are often highlighted or, at least, can be highlighted with logical emphasis. Almost no logical emphasis can be placed on any of the components of phraseology. Phraseological units, therefore, are devoid of actual division. It should be emphasized that proverbs and sayings have emotional and stylistic coloring, thanks to which they improve the communicative function of the language. So, being sentences, that is, units with a closed structure, proverbs and sayings have semantic and intonational completeness, categories of predicativity and modality, which distinguishes them from phraseological units, which are most often expressed by a word or phrase.

Conclusion. Thus, at the present stage of the development of linguistic science, the identification of paroemias and phraseological units is unacceptable. We draw this conclusion based on the fact that phraseological units and paroemias differ in their structural, semantic and functional features. We completely exclude the possibility of abolishing sayings as special forms of folk sayings and their absolute identity with phraseological units proper, because, despite the lack of a clear understanding of the principles of distinguishing proverbs and sayings, there is an awareness of their difference in linguistic, folklore, ethnolinguistic and other aspects and the importance of each of them as an independent unit. After all, it is obvious that there are fundamental differences between them, as well as the fact that they are as close to each other as possible as no other forms of short stable units. Thus, our position lies in the need to distinguish proverbs, sayings, winged words and expressions as separate types of stable formations and as interlevel and interdisciplinary units of language. The top of this pyramid called "stable expressions", of course, will be phraseological units as units that more strictly observe the basic categorical signs of stability.

Literature

1. Alefirenko, N.F. Phraseology and paremiology / N.N. Semenenko, N.F. Alefirenko. - 3rd ed., ster. – M.: FLINT, 2018. – 344 p.
2. Kunin, A.V. Course of phraseology of modern English / A.V. Kunin. – M., 1996. – 381 p.
3. Osheva, E. Paremiological space: debatable issues / E. Osheva // Research Journal of Russian Language and Literature. – 2013 –№ 1(1). – C. 75-88.
4. Permyakov, G.L. Fundamentals of structural paremiology / G.L. Permyakov. – Moscow: Nauka, 1988. – 240 p.
5. Fedulenkova, T.N. English phraseology / T.N. Fedulenkova. – Arkhangelsk: PSU, 2000. – 175p.
6. Shansky, N.M. Phraseology of the modern English language / N.M. Shansky. – St. Petersburg: Special Literature, 1996. – 192 p.

TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Mingboyev Shohruxbek

Namangan davlat universiteti pedagogika-psixologiya fakultiteti
Amaliy psixologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'limning dolzarb muammolari va yechimlari haqida fikr yuritilgan. XXI asrning eng dolzarb holatlaridan biri ta'lim olishdagi qiyinchiliklar va muammolardir.*

Kalit soʻzlar: *Ta'lim, koʻnikma, bilim, muvaffaqiyat, tajriba, oʻqituvchi, talaba, rivojlanish, tuygʻu.*

Annotation: *This article discusses current problems and solutions of education. One of the most urgent situations of the 21st century is difficulties and problems in education.*

Keywords: *Education, skill, knowledge, success, experience, teacher, student, development, feeling.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются актуальные проблемы и решения образования. Одной из самых острых ситуаций 21 века являются трудности и проблемы в образовании.*

Ключевые слова: *Образование, умение, знание, успех, опыт, учитель, ученик, развитие, чувство.*

Hammaga ma'lumki, bugungi kunda shiddat bilan rivojlanib borayotgan ta'lim va uning o'ziga xos xususiyatlari ilmiy va ma'naviy aks etmoqda. Buni boisi shundaki, yoshlarning ta'limga bo'lgan e'tibori va ta'limning qanday o'rganish usullari ko'zda tutiladi. Ta'lim holatiga kelganda uning muammolaridan biri shuki, ta'lim berayotgan o'qituvchi avvalo ta'lim nima ekanligini o'quvchiga tushintira bilishi darkor va o'qituvchining o'zi ham yaxshi tushinishi shart. Ta'limga yo'nalayotgan talaba yoki o'quvchi ta'lim berayotgan insonni qanday ta'lim berishini bilsa, yoki qanday qilib yo'nalish olishini bilsa ilm yo'lidan yuraveradi. Hozirgi kunda bo'layotgan onlayn ta'lim va offlayn ta'limlar ham o'quvchi va talaba yoshlarga birday ta'sir qilgani yo'q, chunki o'quvchilar onlayn ta'limda dars olishlari mumkin ota-onasi qaramog'i orqali, lekin talaba esa ta'lim olish tugul qarab ham qo'ymaydi. Dolzarb muammolardan biri bu onlayn bilim olayotgan o'quvchi yoki Talabani tekshirishning iloji yo'qligi. Valeriy Sinelkinovning quyidagi fikrlariga yuzlanamiz "Biz o'z olamimizni fikr va tuyg'ulardan yaratamiz. Bizning faoliyatimiz so'zdan emas, harakatdan emas, balki fikr va tuyg'ularimizdan boshlanadi. Fikr energiyaning universal shakli va uning kuchi juda ulkan" [1]. Insonlardagi hattoki fikrlar ham unga qarshi ishlashi mumkin. Chunki, har qanday inson o'z xulq-atvorini o'zi yaratadi. Misol uchun, siz shirin ovqat qilmoqchi bo'lsangiz unga turli xil sabzavotlar, ziravorlar va shunga o'xshash narsalar qo'shasiz. Inson ham huddi shunday, chiroyli xulq-atvorga ega bo'lish uchun bilim oladi, diniy ta'lim oladi, ota-bobosidan tarbiya oladi va inson mukammallika erishadi. Keyingi masala esa, har bir bilim olayotgan Talabani baholash mezonlari, ya'ni shunday talaba va o'quvchilar borki, yil davomida o'qish dasturisini o'zlashtirmaydi, o'qimaydi. Lekin boshqa bir gurux talabalar esa yaxshi o'zlashtiradi. Yillik imtihon kelganida esa o'zlashtirilmagan talaba yaxshi natijaga erishadi, buni qanday uddalaydi? Albatta juda oddiy. O'qituvchi yillik nazorat bo'lganda o'quvchilarni yaxshilab bilimni tekshirmasligi, oldingi bilimlariga

ishonishi, yoki dars jarayonida qandaydir yordamchi vositalardan foydalanishiga ruxsat berishi va hokazolar. Bularni chuqur o‘rganib chiqilsa, har birining qiladigan vazifalari, bilim olish darajasi ham o‘zlariga mos va xosday tuyiladi. Alal oqibat nazorat boshlanganda hech iloj topa olmaydi. Ta’lim nafaqat insonni, balki uning chuqur hissiy oningi ham rivojlantiradi. Shuning uchun ta’lim olayotgan inson olayotgan ta’lim va bilimiga e’tibor berishi kerak bo‘ladi. Shu sababdan haer bir bilim olayotgan shaxs borki, mukammallikka erishib boraveradi. Davlat, jamiyat, xalq bularning ichidagi ta’lim tashqi holatni rivojlantiradi. Misol uchun, bir gurux yoshlar ta’lim olish maqsadida chet elga borishdi va u yerdan turli xil bilimlarni egallab kelishdi, o‘z vataniga qaytib kelganda ularning bilimlari shu darajada ediki, hattoki professor o‘qituvchilar ham unga tan berishgandi. Natijada bular xalqni rivojlantirdi, balki uning ichki obro‘si, sha’nini kuchaytirdi. Xalqimizda shunday gapni shior deb biladi, ya’ni “Beshikdan to qabirgacha ilm izla” albatta hamma narsaning osonchiligi bo‘lganidek uning qiyinchiligi ham bo‘ladi. Ijtimoiy muammolardan biri bu ta’limning ijtimoiy guruxga qo‘shilganidir. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning “ijtimoiy odoblar” kitobida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish haqida quyidagicha ta’riflaydi, “internetdan foydalanmoqchi bo‘lgan odam niyatni yaxshi qilgan bo‘lishi kerak” va shu bilan birga quyidagilarni ham ta’kidlaydi, “internetga kirishdan oldin vaqtni zoe qilmaslik uchun umrning qadrini esga olish, uning har lahzasi hisobli ekanini, qiyomat kuni hisob-kitob bo‘lishini esga olish zarur” [2]. Albatta ustozning bu gaplaridan keyin har bir inson to‘g‘ri xulosa chiqarish har bir aqlli insonning o‘ylanish uchun sabab bo‘la oladi.

Misol uchun, onlayn ta’lim olayotgan yosh talaba savol berish huquqiga ega bo‘lolmaydi, iloji topilsa bera oladi, lekin o‘qituvchi yetarlicha yetkazib bera olmaydi. Dolzarb muammolardan biri shuki, o‘qituvchining yetarlicha bilimiga ega emasligi bo‘lishi katta ehtimol, chunki ularning olgan programma dasturi, hozirgi zamonaviy programmaga mos tushmasligi mumkin. Yoki, chet eldagi bilimlarga asoslanib dars o‘tilmasligi, o‘qituvchi o‘z ustida ishlamasdan qolib ketishi ham ta’lim darajasini pasayishiga olib keladi. Shunday o‘qituvchilar bo‘ladiki, meni ilmiy darajam yetarlicha oshsa bo‘ldi, qolgan bilim menga kerak emas, yoki shunchalik darajaga yetib olsam oylik maoshim shunchalik oshar ekan degan fikrli o‘qituvchilar ham yo‘q emas, talab avo o‘quvchilarning eng katta aybi, ta’limni keyingi bosqichga surib qo‘yish, bu nima degani? Ya’ni bir talaba ta’lim jarayonida o‘sha bilimni egallashni o‘rniga boshqa bilimlarni egallaydi, ya’ni o‘ziga nomutaxassislik fanlarini o‘rganish joiz deb hisoblamaydi. Uning qiziqishlari, hayot kechinmalari, maqsadlari unga yetarlicha yo‘l ko‘rsata olmayotgan ta’limni ko‘rib mativatsiyasi ham tushib ketishi mumkin. Ta’limning ya’na bir muammolaridan biri bu o‘quvchilarni ilm darajasi qolib ularning kiyinishi, ya’ni fo‘rmasi, daftari va shunga o‘xshash narsalarni tekshirish bilan vaqt ham o‘tib ketadi va ta’lim olishni

xohlagan o'quvchiga bunday holatlar xush kelmasligi va psixologik tomondan ta'sir qilishi mumkin, agarda bunday qoidaga rioya qilinmasa o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida nizolar ham kelib chiqish ehtimoli katta. Bolalar bog'chasi, maktab ostonasini endigina bosib o'tgan bolalarimiz nanokarbonli tizimlar, spin elektronigi, kvant kompyuterlari va gen muhandisligi tibbiyotining yanada ajoyib davrida yashashlari kerak bo'ladi. Demak, zamonaviy ta'limning o'ta muhim vazifasi-bu bolalarda dunyoqarash va bu vazifaning asoslarini yaratishdir, ular bilan 15-20 yil ichida ular hayotlarining faol bosqichiga bimalol kirishadilar. Bunday natijalarga erishish uchun, avvalambor, biz maktablarimizni sanitariya me'yorlariga moslashtirishimiz va ularni eng zamonaviy gadjetlar, projektorlar, so'nggi avlod kompyuterlari, yuqori tezlikdagi internet va boshqa hokazo vositalar bilan ta'minlashimiz kerak. Biroq, qulay binolar yaxshi ta'lim olish uchun yetarli emasligiga rozi bo'lishimiz kerak. Bizga professional o'qituvchilarning mehnati, o'qitishning yangi texnologiyalari va albatta ijod, sport, qo'shimcha ta'lim va boshqalar uchun imkoniyatlar kerak. Bugun maktab qanday? Bu zamonaviy bolaning xususiyatlari va ehtiyojlariga qay darajada mos keladi? Maktabda o'quvchi o'zini qanday his qiladi? U u yerga borishni xohlaydimi? Bola maktabga qiziqadimi? Ma'lum bir fikrlarga yondashadigan bo'lsak: bir tomondan, bitiruvchilarning kelajakdagi hayotning ba'zi jihatlariga tayyorligini baholash yildan-yilga o'sib bormoqda, ikkinchidan, bu jarayonga maktabning ta'siri shunchaki emas albatta. Maktabga qiziqmaydigan o'quvchilarning ulushi o'sib bormoqda. "Qiziqishsiz o'rganish"ning tan olinilishi o'quvchilarning kattalar hayotiga tayyorligini shakllantirishda va hayotning ushbu bosqichining qashshoqlashuvida maktabning rolining pasayib ketishining alomatidir. Tabiiyki, shu o'rinda savol tug'iladi: Maktablarning yoshlar hayotini shakllantirishdagi rolini baholashning amalda pasayish sabablari nimada? Maktab va maktabdan tashqari sotsializatsiya o'rtasidagi sezilarli farq, asosan kitob madaniyati va ommaviy internet madaniyati o'rtasidagi to'qnashuv bilan bog'liq. Ushbu qarama-qarshilikda klassik maktab o'zining oqilligi, o'zini o'zi boshqarish, bilimga yo'naltirish va xotirani boyitish bilan hayotga tayyorgarlikning samarali shakli bo'lishni to'xtatadi. Xuddi shunday jiddiy sabab (va shu bilan birga bitiruvchilarning hayotiy pozitsiyasining natijasi) ularning maktab hayoti bilan bog'liq muammolarni hal qilishda faolligi yo'qligi. Ularning maktab hayotiga ta'siri asta-sekin o'sib borishiga qaramay, mohiyatan maktab o'quvchilari avtonomdirlar. Ularning aksariyati maktabni "ikkinchi uy" deb atashlari qiyin, garchi ular hayotlarining katta qismini shu yerda o'tkazganlar. Ammo yaxshi maktab va yaxshi o'qituvchining mezonlari sodda va tushunarli: bolalar maktabga borishni xohlaganlarida, bolalar darslarga qatnashishni xohlashadi. Va biz bolalarni ko'pincha boshlang'ich maktabda o'qish motivatsiyasini yo'qotamiz (tabiiy, o'ziga xos motivatsiya). Biz hammamiz zamonaviy bolaning xususiyatlari haqida gapirganda, o'qituvchilarning ham

xususiyatlari haqida gapirib o‘tish joiz. Zamonaviy o‘qituvchi qanday bo‘lishi kerak. Nazarimda ideal va haqiqiy ustoz haqida talabalarning fikrini bilish qiziq tuyuladi. Bitiruvchilar ideal o‘qituvchining fazilatlari orasida birinchi o‘rinda adolatni, haqiqiy talab sifatida esa talabchanlikni qo‘yadilar. Harakat tufayli orttirilgan natija har bir insonni yetuklikka va mukammalikka qarab intilayotganligidan darak beradi. Mavlono Rumiyning shunday hikmatli so‘zlari bor “hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun uch narsa kerak, diqqat, intizom va harakat” [3]. Albatta inson diqqatli bo‘lsa, hamma olingan ma’lumotlarni to‘g‘ri tahlil qila oladi va uni tushuna oladi, to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltira oladi. Har bir insonga kerak bo‘ladigan narsalardan yana biri bu-tartib va harakatdir. Maktab hayotining ko‘plab muammolari kerakli va dolzarblik o‘rtasidagi farqda aks etadi. Bevosita oqibat - bu talabalarning o‘qituvchilardan, o‘z navbatida, o‘qituvchilarni talabalardan chetlashtirishi. Maktabdagi bolalar nafaqat bilimlarni o‘rganadilar, balki hayot qonunlaridan chuqur ko‘nikma hosil qiladilar, tuyulishi mumkinki, o‘qituvchilar ularni maxsus o‘rgatishmaydi. Shunday qilib, o‘g‘il va qiz bolalar juda yaxshi “o‘rganadilar”, ularning baholashi bilimga qaraganda ko‘proq o‘qituvchining munosabatiga bog‘liq. Shunday qilib, so‘rovda qatnashgan bitiruvchilarning 32,4 foizi baho o‘qituvchining o‘quvchiga bo‘lgan munosabatini sezilarli darajada belgilaydi deb hisoblaydi. Bolalar konformizm fanini mukammal egallaydilar – “agar siz muammolarga duch kelishni istamasangiz, “xo‘jayin-o‘qituvchilar” ga itoat eting.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Valeriy Sinelkinov “Niyyatning kuchi” Buxoro 2015-yil, 16-bet.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, “Ijtimoiy odoblar”, “HILOL-NASHR” nashriyoti, Toshkent-2020. 250-bet.
3. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sadirboyprogrammer.mavlo> norumiyhikmatlari

ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМ ВА СИЁСАТ

Суннатова Гулруҳ Шерали қизи

*Навоий давлат педагогика институти,
Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси
мутахасислиги 2-курс магистри*

Аннотация. Ушбу мақолада экологик таълим ва сиёсатга оид фикрлар муҳокама қилинади. Бу борада юртимизда олиб борилаётган ишлар мазмуни ҳамда экологик сиёсатни маълум бир меъёр ҳолатда ушлаб туришнинг қоидалари келтирилган.

Калит сўзлар: экологик таълим, экологик сиёсат, муаммо, глобал, принцип.

КИРИШ.

Ҳозирги кунда жаҳонда экологик муаммоларни ечимини топиш, жамиятда экологик маданиятни ривожлантириш, табиат ресурсларига нисбатан эҳтиёткорона муносабатни шакллантириш энг долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Экологик антропоген муносабатларни тартиб солишнинг асосий омилларида бири бу экологик билимларни такомиллаштириш ҳисобланади. Экологик таълим - табиат мусаффолигининг муҳим омили эканлиги ҳеч биримизга сир эмас. Унинг асосий вазифа ва мақсадлари инсонларни табиат билан ва унда содир бўлаётган воқеликлар билан қизиқтириш, инсон, табиат ўртасидаги муаммоларнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш, ечиш йўллари, чора-тадбирларини топиш, етарли экологик билимларга эга бўлган ҳолда атроф муҳит муҳофазасини амалга оширишдир.

Экологик сиёсат эса атроф-муҳитнинг сифатини яхшилаш ва уни асрашга хизмат қиладиган вазифаларни ишлаб чиқиш, жамият ва табиат муносабатларини ҳуқуқий механизмини яратиш ва ғамхўрлик қилишдан иборат.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ.

Экологик таълим ва тарбия орқали кишиларда, жумладан, ёшларда коинотдаги ягона ҳаёт мавжуд бўлган Ер сайёраси ҳақидаги тасаввурлар, ўз яшаш муҳити тўғрисидаги билимлар, атрофимиздаги олам, табиат ва инсонларни ўзаро узвий боғланганлик ҳақидаги илмий-назарий дунёқарашлар шаклланади. Ўз ўлкаси ва ватанининг экологик тизимлари (экотизимлари), уларнинг пайдо бўлиши, эволюцион ривожланиши, антропоген ўзгариши, макон ва майдон бўйича тарқалиш қонуниятлари, келажак истиқболлари, бузилган табиат мажмуларини қайта тиклашга оид тушунчалар шаклланади.

Ўзбекистон Республикасида мустақилликни илк йилларидан бошлаб экологик таълим ва экологик сиёсатни давлатнинг энг муҳим дастурлари сифатида баҳоланган. Экологик таълим муаммолари ва уларнинг ечимлари билан боғлиқ мавзулар бўйича илмий-тадқиқот олиб борилмоқда, давлат сиёсатига монанд равишда экологик таълим ҳамга эътибор ҳам кучайди. Агар соҳага оид илмий тадқиқотларни таҳлил қилсак:

С.Н.Глазачев, В.П.Горлачев, Н.С.Дежникова, О.Н.Козлова, И.И.Мазур, О.Г.Тавстуха ва бошқ. экологик таълимнинг асосий мақсади сифатида экологик маданиятни шакллантирилишини;

А.Ф.Баранов, Н.Б.Дементев, Ю.И.Михалченко, Ж.Б.Моисеева, О.В.Попова, Б.И.Стрелец, Л.Ф.Тарарина ва бошқ. Узлуксиз экологик таълим

tizimini hamda uning mintakaaviy jihatlari ni kabilar ni misol qiliшимiz mumkin.

Мамлакатимиз олимларидан Ў.Г.Саидова "Экологик маданият тарихи ва унинг ривожланиши ва тарихи" (2008 й.), З.Ш.Яздонов "Ўзбек халқининг экологик маданиятини қайта тиклаш" (2019 й.), С.Х.Худайназаров "Шахс экологик онги ва маданиятини ривожлантириш" (2010 й.), Ф.У.Жуманова "Касб-хунар коллежлари ўқувчиларида экологик маданиятни шакллантириш" (2010 й.), А.Р.Маликова "Олий ўқув юрти талабаларида экологик маданиятни шакллантириш" (2010 й.), каби ўзбек олимлари экологик таълим соҳасида илмий тадқиқотларни амалга оширганлар.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ.

Экологик сиёсат фаол ва ўзгарувчан бўлиши керак. Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва ободонлаштиришга асосланган мақсадларни киритиш учун ўзгартирилиши мумкин бўлган жуда кўп jihatlар мавжуд. Атроф-муҳит сиёсати барқарор ривожланишни амалга ошириш, тоза, экологик ва узок муддатли иқтисодий ўсиш мақсадларига эришиш мақсадида ўрнатиладиган муайян принципларга эга.

Мустақиллик йилларидан сўнг экологик таълим бўйича бир катор илмий hamda сийосий ишлар олиб борилмоқда.

Жумладан, Ўзбекистон республикасининг президенти нинг сонли фармони 28.01.2022йилдаги ПФ-60 сонли фармони "2022-2026 йилларга мулжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққийот стратегияси"да илм-фан, спорт, мусика, экологик таълим бўйича устувор йўналишларини белгилаб олди.

"Ўзбекистон Республикасида Экологик таълимни ривожлантириш концепсияси" - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 27.05.2019 йилдаги 434 сонли қарори. Ушбу қарор 2-илова hamda 10- бобдан иборат бўлиб, ушбу қарорнинг асосий мазмуни экологик таълимни мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус касб хунар hamda профессионал таълим, олий таълим, олий таълимдан кейинги таълим, мактабдан ташқари таълим, кадрлар малакасини ошириш таълим тизимларида узлуксиз тарзда таъминлашдан иборатдир.

Мактабгача таълим ташкилотининг 2022-йил 4-февралдаги 1-сонли байонномаси билан тасдиқланган Илк к,адам давлат ўқув дастури асосида экологик таълим мазмуни белгилаб олинди. Ҳамда мактабгача ёш гуруҳларида ёшга мувофиқ тарзда мавзулар кетма-кетлиги белгилаб олинди hamda бирмунча мавзуларга ўзгартиришлар киритилди.

Умумий ўрта таълим hamda ўрта махсус касб-хунар таълим йўналишларида еса "экологик хафталиклар" жорий етилди ва ушбу хафталиклар доирасида давра суҳбатлари ташкилк етилди.

Олий таълим йўналишларида еса семинар тренинглар ташкилк етилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 30-декабрдаги ПФ-36 фармонида асосан "Яшил макон" умуммиллий лойиҳаси асосида Қарши давлат Университетининг Педагогика институтида "экологик билимлар куни" ташкил етилди. Ушбу тадбирда экологик вазиятни яхшилаш, бу йўналишдаги муаммоларни олдини олиш ва камайтириш, ҳамда ёш авлоднинг экологик билимларини кенгайтириш масалаларига қаратилди.

ХУЛОСА.

Юртимиз аҳолисининг экологик маданияти, билимини ошириш учун экологик билимлар ҳафталиги, экологик семенарлар, экологик ҳафталиклар кўпроқ ташкил етиш зарур. Бунда ёш авлоднинг экологик билим даражаси ҳамда экологик маданиятни шаклланишига олиб келади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

1. Назаров М. Экология фанидан хорижий мамлакатларда олиб борилаётган янги технологик ва педагогик технологиялар, Т.:2018
2. Н.С.Йўлдошев, Ш.М.Авазов. Экология ва табиатни муҳофаза қилиш асослари.-Т.: ИЛМ ЗИЁ, 2004
3. Қодирова Ф.Р, Қаюмова М.Н. Мактабгача педагогика.-Т.: "Тафаккур нашриёти", 2019.-683
4. Содикова Ш. Мактабгача педагогика.-Т.: "Тафаккур бўстони", 2013.-290
5. [хтти://дисс.натлиб.уз](http://diss.natlib.uz)

XIX ASR OXIRI - XX ASR BOSHLARIDA TURKISTONDA FANNING RIVOJLANISHI

B. B. Ibraximov

Namangan davlat pedagogika instituti katta o`qituvchisi

Y. M. Mahmudov

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotasiya: *Ushbu maqolada XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Turkistonda fanga oid yutuqlar va tadqiqotlar haqida so`z boradi*

Kalit so`zlar: *Turkiston, ilm-fan, tarix, arxeologiya, tadqiqotlar, o'lkashunoslik, tabiiy fanlar, izlanish, adabiyot, jaded*

Tarix fanidagi yutuqlar

XIX asr oxiri - XX asr boshlarida. Turkistonda ilm-fan juda yuqori darajaga yetdi, bu erda jadidlar katta xizmat ko'rsatdilar. Ta'lim berish maqsadida jadidlar mintaqa tarixini o'rganishga kirishdilar. "Xalq tarixi" ning asosiy qoidasi jadidlardan ham kelib chiqadi, chunki tarixni xon va amirlarning almashinuvi

sifatida aks ettirish o'rniga, ular yoshlarga yana bir haqiqatni etkazishga harakat qilishdi: "xalq tarixni yaratadi".

Tarixchi va jurnalist mulla Olim Mahdum Hoji o'zbek tilida nashr etilgan tadqiqot tarixi bo'lgan "Tarixi Turkiston" ("Turkiston tarixi") asarini yaratdi. U qadimgi davrdan XX asr boshlariga qadar Turkistonning dunyoviy rivojlanish yilnomasini belgilab beradi. Bu asar birinchi tarixiy asar sifatida tan olingan.

Turkistondagi jadidlar barkamol va barkamol insonni tarbiyalashning muhim manbai sifatida tarixni o'rganishga katta ahamiyat berishgan. Mahmudxo'ja Behbudiy butun Turkiston aholisiga shunday degan: "Bu dunyoda bilimli, barkamol va adolatli bo'lish uchun vataningiz tarixini o'rganish kerak". Bu davrning yana bir taniqli tarixchisi Muhammad Solih edi. 2,5 yillik izlanishlardan so'ng u "Tarixi jadidai Toshkent" ("Toshkentning yangi tarixi") asarini yozdi. Bu asar ayniqsa XIX asr shahrining tashqi qiyofasini batafsil yoritganligi bilan ahamiyatlidir.

Mashhur Xorazmshunos olim Yusuf Bayoniy ikkita katta tarixiy asarni - "Xorazm tarixi" va "Xorazm shohlarining nasabnomasi"ni meros sifatida qoldirdi. Shuni ta'kidlash kerakki, rus olimlari ham mintaqa tarixini fan sifatida rivojlantirishga salmoqli hissa qo'shdilar. Ulardan biri Samarqandda ishlagan sharqshunos va arxeolog V.Vyatkin (1869-1932) edi. Uzoq vaqt davomida mahalliy tarixchilar bilan birgalikda Ulug'bek rasadxonasi joylashgan joyni qidirdi. Va 1908 yilda u rasadxona qoldiqlari va jihozlarning bir qismini topishga muvaffaq bo'ldi. V. Vyatkin "Shahizinda", "Chupan-ota" va "Afrosiyob qalpoqchasi" asarlari, shuningdek, rus va o'zbek tillarini o'rganish bo'yicha bir qator darsliklarning muallifidir.

1895 yilda tashkil etilgan Turkiston arxeologiya ixlosmandlari doirasi a'zolari mintaqadagi tarixiy obidalarni o'rganishga kirishadilar. Qazishuvlar va qidiruv ishlari muntazam ravishda olib borilganiga qaramay, ular ba'zi arxeologik joylarni qidirish va yodgorliklarni tasniflash bilan shug'ullanar edilar va shu bilan ilm-fan rivojiga muayyan hissa qo'shdilar.

Tabiiy fanlar rivojlanishi

Markaziy Osiyoni imperiyaga to'ab abad kiritganligini hisobga olib, mustamlaka hukumati mintaqani faol rivojlantirish uchun bu erda ilm-fanni rivojlantirishga intildi. Birinchidan, 1867 yilda viloyatning umumiy xaritasi tuzildi. Toshkentning reliefi va iqlimini o'rganish uchun meteorologik stantsiya yaratilmoqda. Kadrlarning doimiy etishmasligi uzoq vaqt davomida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishga imkon bermadi. Va faqat XIX asrning 90-yillarida, va XX asr boshlarida. Markaziy Osiyoda tabiiy boyliklarning rivojlanishi bilan bog'liq tadqiqotlar faollashdi. Mashhur rus zoologi va sayohatchisi N.A. Severtsov Pomir tizmasini o'rgangan. Botanika va mineralogiya haqida ma'lumot to'plandi. P.P. Semenov-Tyanipanskiy Tyanipanskiy tog'larini o'rganib chiqdi, muzliklar va vulqonlar to'g'risida juda katta

ilmiy materiallar to'pladi. A.P. Fedchenko Farg'ona vodiysi va Oloyni, shuningdek Zarafshon vodiysi va Qizilqumni ko'zdan kechirdi.

Ilmiy izlanishlarning ulkan foydalariga qaramay, chor hukumati strategik ahamiyatga ega bo'lmagan sohalarini moliyalashtirishga shoshilmadi. Bu mintaqa, birinchi navbatda, harbiy-siyosiy nuqtai nazardan qiziqish uyg'otdi. 1871 yilda tashkil etilgan O'rta Osiyo olimlari jamiyati 1893 yilga kelib moliyaviy mablag'lar etishmasligi sababli to'xtadi.

Turkiston qishloq xo'jaligi jamiyati tomonidan juda faol faoliyat boshlandi. U asos solgan "Turkiston qishloq xo'jaligi" jurnalining sahifalaridan jamiyat erlarni sug'orishda va etishtirishda ilg'or ishlab chiqarish usullarini qo'llashga chaqirdi. Mustamlaka hokimiyati manfaatlaridan kelib chiqqan holda, Qishloq xo'jaligi jamiyati paxtachilikni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bordi. Natijada birinchi paxta hosili O'rta Osiyoning iqlim sharoitiga moslashtirilgan holda etishtirildi.

1870 yilda Toshkentda Turkiston xalq kutubxonasining ochilishi O'rta Osiyoda ilm-fan va madaniyat rivojida ham katta rol o'ynadi. Unda to'plangan noyob kitoblarning aksariyati Turkiston tarixi va tabiatiga bag'ishlangan. 1876 yilda Toshkentda Turkiston muzeyi (hozirgi O'zbekiston tarixi davlat muzeyi) tashkil etildi.

Adabiyot

O'sha paytda bir qator adabiyot vakillari shakllangan, ulardan biri o'zbek demokratik shoiri Zavka Ubaydulloh Solih o'g'li edi. Uning she'rlari mustamlaka ma'muriyati, hukmdorlar va ruhoniylarning harakatlarini keskin tanqid qilgan. Ozodlikni sevuvchi she'rlari uchun Zavki Zindan qamoqxonasiga tashlandi.

Har doim she'riyat Sharq adabiyotining tipik janri hisoblanar edi. Turkistonda ikki oqim bor edi - tasavvuf va tanqidiy-realistik oqimlar, ular shakli va mazmuni jihatidan turlicha bo'lib, ba'zan bir-biriga zid edi. Shoir va yozuvchilar o'z asarlarida xalqning intilishlarini, kunning dolzarb muammolarini aks ettirishga harakat qilishdi. Ular orasida Mukimi, Furqat, Zavka, shoir ayol Anbar-atin, Avaz Otar-ogli, Ahmad Donish va boshqalar asarlari diqqatga sazovordir. She'rning rostgo'yligi va samimiyligi mualliflarni xalq shoirlariga aylantirdi.

Muhammad Aminxodja Muqimiy Qo'qonda tug'ilgan. U "Saylovlar", "Surveyyorlar", "Xapalak Xanu qishlog'i aholisining shikoyati" va boshqa satirik asarlarning muallifi. Shuningdek, u "Qo'qondan Farg'onaga yo'lda" va "Qo'qondan Isfaxonga" kabi sayohatlar yozgan.

Anbar atin va Zavki singari erkinlik va tafakkur madh etilgan she'rlari bilan mashhur bo'ldi. Qo'qonda yashab, shoir ayolning oila va jamiyatdagi imkoniyatlari haqida achchiq haqiqatni yozadi. Erkinlik va tenglikka da'vat qilgani uchun, u shaharning fanatik konservativ kuchlari tomonidan jismoniy jazoga tortiladi va bir

muncha vaqt o'tgach vafot etadi. O'zbek shoirlari o'z she'rlari bilan keng omma qalbiga yo'l ochdilar. Ularning she'rlari asosida ko'plab qo'shiqlar yaratilmoqda.

XX asr boshlarida. o'zbek adabiyotida yangi janrlar, shu jumladan nasrdagi nasriy asarlar paydo bo'lmoqda. Jadid adabiyoti jadal rivojlanmoqda, bu mamlakatdagi va mustamlaka tizimidagi og'ir vaziyatni xolisona namoyish etadi.

Abdulla Qodiriy birinchi nasriy asarini 1910 yilda jadid adabiyotida nashr etgan. Yozuvchisi o'zining hikoyalari, faytonlari va pyesalari tufayli Turkiston ziyolilari va keng jamoatchiligi orasida taniqli bo'ldi. Odamlar uning "Juvonboz" hikoyasini, "Baxtsiz kuyov" pyesasini va bir qator romanlarini zo'rlik bilan o'qiy boshlaydilar.

Nasrda ijodkorlik xalq tomonidan eng yaxshi tushuniladigan adabiy shakl edi, shuning uchun jadidlar ushbu janrdan foydalanganlar. Xalq bilan yaqinlashishning eng samarali usuli sifatida ular 1911-1913 yillarda tashkil etilgan milliy milliy teatrlarni yaratishni tanladilar.

Abdulla Qodiriy Turkistonning ko'plab shaharlarida. Taniqli yozuvchilar ular uchun pyesalar yaratdilar. Teatr aktyorlari tomonidan sahnalashtirilgan nutq xalqqa ta'sir ko'rsatadigan kuchli vosita edi.

1911-1917 yillarda. Jadid teatrlarida 25 ga yaqin spektakl namoyish etildi, bu juda mashhur bo'ldi. O'sha kunlarda spektakllarga kirish bepul edi va ko'plab tomoshabinlar zavqlanish imkoniyatiga ega bo'lishdi. Jadidlarning dastlabki asarlari o'zbekistonlik tomoshabinlarni axloqiy tarbiya maktabiga aylantirdi.

Jadidlar yetakchisi Mahmudxoji Behbudiyning "Padarkush" deb nomlangan birinchi va eng mashhur pyesasi sahnalashtirildi. Ushbu spektaklda pyesaning qahramonlarini shafqatsiz mavjudotlarga aylantirgan moddiy boylikka bo'lgan ishtiyoq natijasida paydo bo'lgan axloqiy qashshoqlik natijasida yuzaga kelgan otalar va bolalar o'rtasidagi jiddiy qarama-qarshiliklar to'liq ochib berildi va begona urf-odatlar ta'siri ostida oila sifatida bunday muqaddas tushunchani buzish mavzusi ochib berildi. Nusratulla Qudratullaning "To'y" spektaklida muallif oilaviy va shaxsiy fojialarga olib keladigan ba'zi urf-odatlar va tanqidlarni tanqid qiladi. Unda tantanalar haqida hikoya qilinadi, buning natijasida oilaning otasi uni o'tkazish uchun mablag 'etishmasligini sezib, qarz olishga majbur bo'ladi va natijada uning hibsga olinishiga olib keladi.

Shunday qilib, adabiy ta'lim mazmunida boy, mazmunga boy, milliy ongni uyg'otishning muhim vositasi bo'lib xizmat qildi va uning buyuk vakillari adabiyot rivojiga ulkan hissa qo'shdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshov B. O'zbekiston davlatchiligi va mahalliy boshqaruv tarixi. T.: UzMU, 2012.
2. Ziyayeva D. X. O'zbekiston tarixiga oid manba va tadqiqotlar T.: "Nurafshon business" 2022 y

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASIDA TA'LIM VA TARBIYANI SHAKILLANTIRISH

Oqilova Zuhra

Namangan davlat universtiteti

Pedagogika-psixologiya fakulteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar :Turg'unboyeva Azizaxon

Annotatsia: *Ushbu maqola kichik maktab yoshidagi bolalarni ta'lim-tatbiya olish jarayonida, psixologik va emotsional hususiyatlarinig beqarorligi va bu jarayonda ota-ona, pedagogklarninh o'rne va ahamiyati haqida yoritilgan*

Kalit so'z: *pedagog, psixolog, qobilyat, metod, enerjavez, tafakkur.*

Annotation: *This article describes the instability of psyuchologicaland emotional characteristics of children of primary school age and the role and importance of parants andpedagoguesin this pricess.*

Key words: *pedagoguge, psyuchologist, ability,method,thinkink.*

Bugun zamonamiz shiddat bilan rivolanar ekan kelajak avlod har tomonlama yetuk, navqiron va Navoiy bobomiz aytganidek komil inson bo'lib yetishishi shart va zarur. Inson muayyan bir hudutda ya'ni bir oilada dunyoga kelar ekan uning shakillanishida, unib o'sishida oila a'zolari, ota-onasining ta'sir quvvati kuchli bo'ladi. Farzand tug'ulibtiki uning ta'lim olishi, tarbiyalishi, jamiyat uchun kerakli inson bo'lib yetishi kabi voyaga yetguncha bo'lgan jamiki yumushlar ota-onaning zimmasiga tushadi. Biz mavzu yuzasidan to'xtaladigan bo'lsak kichik maktab yoshidagi bolalar ularning ong doirasida ta'lim va tarbiyaga bo'lgan ehtiyojni to'ldirish, boyitish kabi masalalrni qo'yishimiz mumkin. Psixologik nuqtai nazardan to'xtaladigan bo'lsak farzand ona qornidagi paytida muayyan holatga ya'ni to'rt besh oylarga to'lgandan boshlab turli xil ovozlarni, onaning turli emotsional holatlarini his eta oladi. Ushbu jarayon farzandning keyinchalik ruhiy holatlariga ham ta'sir o'tkazadi. Inson tug'ilar ekan individ holatida namoyon bo'ladi, ya'ni aks ettirish qobilyati shakillanmaydi. Keyinchlik oilaviy muhit ta'sirida ota-onaning intellektual salohiyati tufayli bolada ko'plab kognitiv jarayonlar rivojlanib boradi. Kichik maktab yoshida turli inqirozlarga uchramaslik uchun maktabgacha bo'lgan yosh davrda farzand psixologiyasida jamoa orasida o'zini tutishga bo'lgan yuzaki holatda adabtatsiya shakillantirish joiz deb o'ylaymiz.Yuzaki holat deyishimizning sababi maktabgacha ta'limda va kichik maktab yoshidagi bolalarda diqqat barqarorligi sust rivojlanganligini inobatga olish o'rinli bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalar olti yoshdan o'n (o'nbir) yoshgacha bo'gan maktab o'quvchilarini kiritamiz[1.112b]. Kichik maktab yoshidagi

bolalarda ta'lim tarbiyaning ahamiyatlilik darajasi ancha yuqori hissoblanadi chunki, farzand bir holatda ikkinchi bir holatga o'tish jarayonida o'rganish taqlid qilish jarayonlari birdaniga kechayotgan davr bo'ladi. Tarbiya avvalambor hammamiz uchun zarur omillardan biri. Tarbiya natijasida inson jamiyatda ma'lum bir o'ringa mavqega ega bo'ladi, ana edi kichik maktab yoshidagi bolalarning tarbiyasiga to'xtaladigan bo'lsak, ularga asosiy andoza ota-onasi bolishi yoki maktabdagi ilk o'qituvchisi bo'lishi mumkin. Farzand, ya'ni ob'ektimiz pedagog va ota-onasiga taqlid qilib o'z ichki dunyosini qaysidir ma'noda ifodalaydi. Farzand tarbiyalashdan avval tarbiya qilishni bo'yniga olgan shaxslar ota-ona mutahassis pedagoglar yetarli darajada saviyali bo'lishlari zarur deb o'ylaymiz.

Farzandlarga tarbiya berishda ularning ong shuurida qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, milliyligimizni uyg'unlashtirgan holatda shakillantirish kerak deb o'ylaymiz. Farzand kichikligidanoq ota-onasi tomonidan tahqirlash, yoki oila ko'p farzandlik bo'lsa kichik farzandni yo'q deb hissoylash unga e'tiborsiz bo'lish, ochiqdan ochiq otasi yoki onasi tomonidan yolg'on so'zlarning ishlatilishi farzandning ota-onaga bo'lgan mehr muhabbatini yo'qolishiga olib keladi. Tarbiya masalasi juda nozik masala bo'lganligi sababli, bitta oilaning farzandi butun bir yurtning taqdirini o'zgartirib yuborishi hech gap emas. Farzand tarbiyasidagi kamchiliklar uning o'quv faoliyatida yoki o'yin faoliyatida ham turli qiynchilik va inqirozlarni yuzaga keltirib chiqaradi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek tarbiya zaruriy omil sifatida va eng muhim ehtiyoj sifatida ham namoyon bo'ladi. Tatbiyaga bo'lgan ehtiyoj qondirilmasa o'z navbatida ta'lim olishga bo'lgan mativ ham shakillanmaydi. Ota-ona tarafidan farzand ruhiyatida to'ldirilmagan ma'naviy ehtiyojlarni bevosita kamol topishiga ham to'sqinlik qiladi. Ushbu fikrlar faqatgina bir tomondan to'xtalib o'tdik.. Endi ta'lim tarafidan olib qaraydigan bo'lsak, inson tug'ilibtiki evolutsiya natijasida o'rganishga, rivojtirilga moslashtirilgan. Bugungi kunda yosh avlodlarni to'g'ri talimga yo'naltirish ularni sifatli va keng ko'lamli bilimga ega bo'lishi uchun ko'maklashish ota-ona va pedagoglarning oldida turgan yuksak vazifa hissoylanadi. Chunki, kichik maktab yoshidagi bolalarni eng ahamiyatli hislatlaridan biri bu o'qituvchiga bo'lgan ishonch hissi. Ushbu yoshda bolalar ko'p hollarda ota-onasining gaplaridan ko'ra ustozlarining gaplariga quloq tutadilar. Shuning uchun ham o'qituvchi bolaga tarbiyaviy ta'limiy ta'sir ko'rsatish imkoniyati shunday kattaki, o'quvchi ongida aql idrokli mehribon bir donishmand sifatida gadalanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda bilish jarayonlari deyarli rivojlangan bo'ladi. Faqatgina xotira jarayoni mexanik holatda namoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin. Misol uchun o'quvchi biror she'r yodlasa uning ma'no mazmuniga tushunmaydi faqat quruq o'zni yodlab oladi. Bu holat esa bevosita tafakkur jarayoniga bog'liq. Psixolog L.S.Slavian tadqiqotiga ko'ra boshlang'ich siniflarda bilish faoliyati yetarli darajada shakillanmagan, aqliy jihatdan nomustaqil o'quvchilar mavjud. Olimlarning fikricha o'qish va o'yin faoliyatlarida

ularni fikr va mulohaza yurutishiga o'rgata boorish natijasida muvaqqat turg'unlikni oldini olish mumkin[2.117b]. Bugungi kunda kichik maktab yoshidagi bolalar dars mashg'ulotlarini o'yin shaklida yoki turli xil enerjyeyezlar orqali bosqichma-bosqich o'zlashtirib bormoqdalar. Ushbu metodning kichik maktab yoshidagi bolalarning ta'lim tizimiga kirib kelishi ancha samarali bo'ldi deb o'ylaymiz. Chunki o'quvchilar darsliklarni turli xil predmetlar orqali tushinishi xotirasida mustaxkam o'rnashishiga sabab bo'ladi. Shu bilan birga o'qituvchi tomonidan muntazam ravishda o'quvchilarni rag'batlantirib borilishi, ularning o'quv jarayoniga bo'lgan faolliklarinini yanada oshiradi. Bu davrada bolalarda tashqi ta'sirotlarga tez beriluvchanlik holati ko'p kuzatilganligi uchun ham dunyoqarashi soda beqaror va ta'sirchan bo'ladi. "Buyuk allomalarning takidlaganidek, kishining karakteri hammadan ham ko'ra ko'proq uning hayotining dastlabki bilimlarida tashkil topadi va mazkur hislatlarida namoyon bo'lgan sifat juda mustahkam o'rnashadi va bolalarning ikkinchi tabiatiga aylanadi. Bolaning ikkinchi tabiati ijobiy his-tuyg'ularni shaxsiy fazilatida takib topishini yuksak axloqiy sifatlarni ularda shakillantirishda barcha mas'uliyat boshlang'ich sinf o'quvchilarining zimmasiga tushadi. Ta'lim va tarbiya bir butun hodisa.

Tarbiya bo'lmagan joyda ta'lim hech qanday qiymatga ega emas. Ta'lim shakillanmagan joyda o'sish o'rganish rivojlanish albatta ortda qoladi. Bugungi kunda uchinchi renessans avlodlaridan ham faqatgina ushbu ikki faoliyat talab etiladi ya'ni "Ta'lim va tarbiya"

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E.G'.G'oziyev "Ontogenez psixologiyasi" Toshkent NIF MSH. 2020-yil 116 - 128 b.
2. Немов Р.С. Практическая Психология Познание себя: Влияние на людей:Пособие для уч-ся-М:Гуманит. Изд.Центр ВЛАДОС, 2003.320 с..
3. . Ложкин .Г.В. Повякель Н.И Практическая психология в системах "человек техника": Учеб.пособие.- К.: МАУП, 2003 – 296 с.
4. . www.psychology.all.ru

УДК 371.3:378.

ОЛИЙ, ПРОФЕССИОНАЛ ВА КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА МАТЕМАТИКА ФАНИ УЗВИЙЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЎҚИТИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШГА ТАЪСИРИ

Нафасов Фанишер Абдурашидович

Гулистон давлат университети доценти,

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Абдураимов Достонбек Эгамназар ўгли

Гулистон давлат университети катта ўқитувчиси

E-mail: abduraimov.dostonbek@mail.ru

Абдурашидова Маликабону Умид қизи

Гулистон давлат университети "Математика" кафедраси талабаси

E-mail: madurashidova22@gmail.com

Аннотация: *Келтирилган ушбу мақолада олий, профессионал ва касб-хунар таълим муассасасаларида математика фани узвийлигини таъминлашнинг ўқитиш самарадорлигини оширишга таъсири ҳақида сўз юритилган.*

Таянч сўзлар: *таълим тизими, виртуаллаштириш, ўқув жараёни, математик модел, дастурий таъминот.*

Аннотация: *В данной цитируемой статье говорится о влиянии обеспечения целостности математики в высших, профессиональных и профессионально-технических учебных заведениях на повышение эффективности преподавания.*

Ключевые слова: *системе образования, виртуализации, учебных процессов, математические модель, программного обеспечения.*

Abstract: *This cited article talks about the effect of ensuring the integrity of mathematics in higher, professional and vocational educational institutions on increasing the effectiveness of teaching.*

Key words: *education system, virtualization, educational processes, mathematic model, software.*

Кириш. Бугунги кунга келиб таълим инсоният фаолиятининг барча жабҳаларига янги технологияларнинг кириб бориши, рақобатбардошлик ўсиши ва аҳолининг турмуш даражаси ошишининг асосий шартини бўлиб хизмат қилмоқда. Ҳақиқатан ҳам, бугунги кунда олий таълимнинг деярли барча жабҳаларида таълим жараёнини ташкил этиш, ўқув материалларининг мазмуни, айниқса, таълим жараёнининг ахборот-ресурс таъминоти бўйича мавжуд қарашлар тубдан қайта кўриб чиқилмоқда. Таълим жараёнини ахборотлаштириш ва технологиялаштириш олий, хусусан, профессионал, касб-хунар таълимнинг сифати ва самарадорлигини оширишнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучларига айланди.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Таълим-тарбия жамият таракқиётининг ҳаракатлантирувчи механизми сифатида яхши ишлаши таълим самарадорлигига боғлиқ. Таълим самарали бўлиши учун унинг мазмуни ва методикаси доимий тарзда, узлуксиз такомиллаштирилиб, мажмуавий равишда олиб борилиши керак. Бу жараён узлуксиз давом этади ва

у таълим бўғинлари, босқичлари ўртасидаги узвийликни таъминлашни ўз ичига олади. Таълимни самарали амалга ошириш бўйича олиб борилган тадқиқотларнинг аксарият муаллифлари бу жараёнга турлича ёндашган.

Масалан, Т.А.Лузина «таълим жараёнини анъанавий усулда ташкил этиш давр талабларига жавоб бермайди, ўқувчиларни ўқитиш ва ривожлантириш учун шароитлар яратмайди, шу боис ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ҳамда ўқувчи шахсини ривожлантириш механизминини ҳаракатга келтириш йўллари топиш зарур» деб ҳисоблайди. Унинг фикрича, «педагогикада кўп вақт давомида дидактик нуқтаи назаридан ўқитиш ва ривожланишнинг алоқадорлиги муаммолари ишлаб чиқилмаган. Таълимни тузиш ва ўқувчиларнинг умумий ривожланишидаги силжишлар орасидаги алоқадорлик очиб берилганида, мактабда таълими самарадорлиги ошган бўлар еди. Умумий ривожланиш - «бу нотаниш шароитларда тўғри йўл топа олиш учун ёрдам берадиган ақл, идрок, ҳиссиёт, сифатларнинг ривожланишидир» [4].

Демак, математикага ўқитиш сифатини ҳар бир ўқувчининг ўқув фаолиятига мос бўлган таълим воситаларини яратиш асосида унинг методикасини такомиллаштириш орқали ошириш мумкин.

Бунинг учун таълим воситаларининг мажмуаси бир тизим асосида қурилиши ва кетма-кет тизимли ёндашув шароитида амалга оширилиши керак. Бу ёндашув қуйидагилардан келиб чиқади:

- 1) умумтаълим мактабининг мақсад ва вазифалари;
- 2) унинг ўқув режаси;
- 3) математика бўйича дастур;
- 4) математика фанининг хусусиятлари;
- 5) ўқувчилар билиш фаолиятининг хусусиятлари;
- 6) илғор методлар таҳдили ва мактаб техникасининг замонавий

ҳолати.

В.С.Филинованинг таъкидлашича, математикани ўқитиш самарадорлигини ошириш ғоялари ва назарияларнинг ривожланиши учта асосий йўналиш бўйича амалга ошмоқда:

- 1) мактабда ўрганадиган математиканинг ҳар бир соҳаси бўйича билимларни чуқурлаштириш;
- 2) ушбу соҳалар ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлаш;
- 3) математикани ўқув предмета сифатидаги бир бутунлигини

таъминлаш.

Тадқиқот объекти ва қўлланиладиган методлар. А.Байдакнинг кўрсатишича, математика ўқитиш жараёнининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, аввал ўзлаштирилган билимлар таълим методлари ўртасида алоқалорни ўрнатиш натижасида ривожланиб бориши лозим [4].

Америкали олим Франк Аллен, Мактаб математика таълими самарадорлигини оширишда:

- 1) Математика фанининг бошқа фанлар билан узвийлигини таъминлаш;
- 2) Математика фанини қизиқарли ва фойдали фан сифатида ўқувчиларга йетказиб бериш;
- 3) Ўқувчиларни ижодий қобилатларини ривожлантиришга қаратилган ёндашувни амалга ошириш;
- 4) Назорат учун тестларни ўқувчиларнинг имкониятларига мос даражада тўзиш;
- 5) Ўқитувчиларнинг ўзларига маъқул бўлган усулларда дарс беришларига имконият яратишга еътибор бериш кераклигини таъкидлайди [5].

Я.С.Бродский, Л.А.Католрвес, А.Л. Павловлар ўрта махсус таълим муассасаларида математик таълим самарадорлигини оширишга таъсир етувчи асосий омил сифатида:

1.Таълим олишнинг биринчи ва иккинчи босқичларида мунтазам равишда таълим юналишларини ҳисобга олган ҳолда режалаштирилган билимларни текшириш ва назорат ўтказиш.

2.Математикани ўқитишда назорат қилиш тизимини такомиллаштириш ва уни Давлат стандарта даражасида амалга ошириш.

3.Техник, иқтисодиёт, гуманитар ва бошқа мутахассисликлар бўйича математикадан ўқув-методик адабиётлар мажмуасини яратиш зарурлигини кўрсатган [6].

Бизнинг фикримизча, математик таълим самарадорлигини ошириш муаммосининг ҳал етилиши тўғридан - тўғри ўқитувчининг ўқувчиларга математик предметларда математик билимларнинг яхлитлиги ва хилма - хиллигини қай даражада очиб беришига боғлиқ.

Таниқли олим М.Н.Скаткин фикрича, дарсдаги таълим жараёнида болалар ҳамкорлиги тамойили - ўқитувчининг методик тизимидаги асосий тамойилларидан биридир. Ушбу тамойилни амалга ошириш ўқувчиларда ўз фикрини баён этиш, енг асосийси бошқалар фикрини тушуниш ва ешита олиш кўникмаларини шакллантиради, жамоа, шунингдек, унинг айрим аъзоларининг интеллектуал салоҳияти бошқа болаларнинг максимал ривожланишига имкон беради ва дарс самарадорлигини оширади: Болаларнинг бир-бирларига ёрдам беришлари ўқитувчи меҳнатими йенгиллаштиради, ўқувчилар билан индивидуал ишлаш имкониятини яратади [4].

Математиканинг бир бутунлигини очиб бериш бўйича юқоридаги йўналиш ҳам ўқитувчининг, ҳам ҳар бир ўқувчининг тафаккурини шакллантиришда муҳим негиз бўлиши мумкин.

Олинган натижалар ва уларнинг таҳлили. Педагогик омил таълим мазмуни, уни йетказиб бериш ва ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасига тааллуқли. Бу учта компонент биринчи навбатда таълим мазмунига: танланган материал, яъни нимани ўқитишга, уни қандай кетма-кетликда, узвийликда жойлаштириш ва баён этишга боғлиқлигини қайд этиб ўтиш лозим. Таълим мазмунини танлаш ва структуралаш маълум бир узвийликка асосланади ва у алоҳида еътиборга лойиқдир. Сабаби, ўқув материаллари қай тартибда ва қандай дастур асосида баён етилса, ўқувчи онги ва тафаккурида худди шундай тартибда мужассам бўлади. Таълим мазмунида узвийликни таъминлаш муайян фаннинг ўқув дастури, дарслигида ўз ифодасини топгандагина ўқув материалларини йетказиб бериш ҳақида сўз юритиш мумкин.

Муайян билимларни йетказиб бериш эса, ўша фаннинг методикаси, унинг энг самарали усулларни танлашига боғлиқ. Таълим самарадорлиги кўп сондаги таълим элементларидан бири бўлганлиги сабабли, унга бир бутун, яхлит ёндашиш талаб етилади.

Ўқитишнинг самарали усуларини танлаш ўқитувчининг билим савияси, ўз вазифасини маъсулият билан бажаришига боғлиқлиги маълум. Демак, таълим узвийлигини таъминлашда ўқитувчи муҳим ўрин тутиб, у таълим самарадорлигини таъминловчи жавобгар шахс ҳисобланади. Бу борада П.Мусайев «Сир емаски, дастурлар ва дарсликлар ҳар қанча илмий-методик жиҳатдан пухта ишланмасин, уни амалиётга жорий етувчи ўқитувчи билимсиз, касбий ношуд бўлар экан, рисоладагидек дастур тугул, дарслик ҳам аҳамиятсиз, жонсиз бир нарса бўлиб» қолаверишини айтиб ўтади [5].

Шундай қилиб, ўқитувчининг фаолияти таълим узвийлигини таъминлабгина қолмасдан, балки тўғри танланган таълим методлари ёрдамида таълим самарадорлигини оширишга ҳам ёрдам беради (1-расм).

1-расм. Таълим узвийлигини таъминлашда ўқитувчининг фаолияти.

Таълимнинг самарали усуларини танлаш эса ўқитувчининг билим даражаси, маҳорати, тажрибасига боғлиқ бўлиб, бу борада ҳар бир ўқитувчи ўз устида ишлаши, изланиши зарур.

Тажриба - синов ишларимиз натижасида математика фанидан умумлаштирувчи ва такрорловчи дарсларда таълимнинг интерфаол усулларидан, педагогик технология элементларидан фойдаланишни тавсия етдик. Тажриба - синов ишларини олиб бориш жараёнида шу маълум бўлдики, кўпчилик экспериментатор ўқитувчилар тажрибали ўқитувчи бўлишига қарамасдан, ўқитишнинг ноанъанавий усулларини бирдан қабул қила олмадилар. Улар анъанавий таълим методларининг самарали эканлигини, ўқитувчининг роли борлигини алоҳида эканлигини, ноанъанавий дарсларда эса, таълим жараёни бошқарилмаслигини айтиб ўтдилар ва фақат дарснинг янги лойиҳасини (технологик харитасини) кўргандан кейингина ундан фойдаланишга рози бўлдилар. Дарснинг янги лойиҳасини қўллаш учун ўқитувчилардан ўқув мақсадларини тўғри ишлаб чиқиш, янги педагогик технология элементларини ўқув жараёнига тадбиқ этиш каби вазифаларини билишни талаб етилади.

Ноанъанавий дарсларда мавзуга тааллуқли бўлган барча тушунчалар, боғланишлар кўрсатилади. Айниқса, узвийликни таъминлаш бўйича математикадан умумлаштирувчи ва такрорловчи дарсларда катта имкониятлар мавжудлигини кўришимиз мумкин. Бу эса, ўқувчининг ушбу мавзунини тўлиқ, бир бутун, яхлит, тизимли ўзлаштиришига ёрдам беради.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, дарс жараёнида ўқитувчи томонидан ўқитишнинг самарали усулларни танлаш, уларни дидактик лойиҳалаш машғулотлар самарадорлигини таъминлабгина қолмасдан, таълим мазмунида узвийликни юзага келтиради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ш.М.Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз.– Тошкент : Ўзбекистон, 2016. - 56 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Т.: 2017 йил, 6-сон, 70-модда.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909 сонли Қарор.
4. Бабанский Ю.К. Ҳозирги замон умумтаълим мактабларида ўқитиш методлари. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – 342 б.
5. Изетаева Г.К. Математик фанларни модулли технология асосида ўқитишнинг назарияси ва амалиёти // Монография. – Т.: Fan va texnologiya, 2013. – 172 б.
6. Мавлянов А., Абдалова С.Р., Эрназаров А.Э. Интеллектуал ривожланган

ёшларни тайёрлашда ўқув машғулотида мақсад ва вазифаларни аниқлаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари // Монография. – Т.: Фан ва технология. 2017. – 120 б.

7. Гаимназаров О.Г. Математика ўқитишда амалий масалаларни ечиш намуналари. Ўқув-усlubий қўлланма. –Тошкент: Фан 2006. –42 б.

8. Хуррамов А.Ж. Таълим жараёнида замонавий педагогик технология асосида ташкил қилишда қўлланиладиган ўқитиш усул ва технологиялари // Guliston davlat universiteti Axborotnomasi. – Гулистон, 2014. – № 4. – Б. 51-54.

9. Голиш Л.В. Замонавий таълим технологиялари: мазмун, лойиҳалаштириш ва амалга ошириш. Экспресс қўлланма. – Т.: ТАСИС, 2001. 136 б.

10. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. *Eastern European Scientific Journal*, (1).

TA'LIM-TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИДА МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРНИ ГАНЧ ЎЙМАКОРЛИГИ ИШЛАРНИ БАЖАРИШ ОРҚАЛИ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК ТАФАКУРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Суяров Нодиржон Тахирович

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Курбонова Шохсанам Баҳодиржон қизи

*Наманган давлат университети "70111201 – Тасвирий санъат ва амалий
безак санъати" мутахассислиги магистранти*

Аннотация: *Мазкур мақолада Тасвирий санъат дарсларида ўқувчиларни рангтасвир, графика, ҳайкалтарош, наққошлиқ ганч ўймакорлиги, чизмачилик меъморчилик санъат турлари билан ўқувчиларни бадиий эстетик дидни ўстириш, миллий гурурни шакллантиришга ёрдам бериш, уларни ватанга бўлган муҳаббат руҳида тарбиялаш масалаларига алоҳида эътибор бериш кераклиги билан боғлиқ муҳим жиҳатлар қайд этилган.*

Калит сўзлар: *Рангтасвир, графика, ҳайкалтарош, наққошлиқ ганч ўймакорлиги, чизмачилик меъморчилик санъат турлари, бадиий-эстетик буюмлар, ранглар уйғунлиги, композиция, миллий гурур.*

ФОРМИРОВАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ НА ЗАНЯТИЯХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Суяров Нодиржон Тахирович

Доктор философии в области педагогических наук (PhD)

Курбонова Шохсанам Баҳодиржон қизи

***Магистрант по специальности «70111201 – Изобразительное и
декоративно-прикладное искусство», Наманганский государственный
университет***

Аннотация: *В данной статье рассмотрены важные аспекты, связанные с необходимостью уделять особое внимание вопросам живописи, графики, скульптуры, живописи, резьбы, рисунка, зодчества, а также развития художественно-эстетического вкуса, способствующих формированию национальной гордости, воспитанию их в духе любви к Родине, отмечены в данной статье.*

***Ключевые слова:** Живопись, графика, скульптура, живопись, резьба, рисунок, архитектура, искусство, эстетические изделия, цветовая гармония, композиция, национальная гордость*

FORMING THE ARTISTIC AND AESTHETIC THINKING OF SCHOOL STUDENTS BY PERFORMING WORKS LIKE CARVING IN FINE ARTS LESSONS

Suyarov Nodirjon Taxirovich

Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)

Kurbanova Shoxsanam Bahodirjon qizi

Master's degree in "70111201 – Fine and decorative arts", Namangan State University.

***Abstract:** In this article, the important aspects related to the need to pay special attention to the issues of painting, graphics, sculpture, painting, carving, drawing, architecture, and the development of artistic aesthetic taste, helping to form national pride, and raising them in the spirit of love for the motherland, are noted in this article.*

***Keywords:** Painting, graphics, sculpture, painting, carving, drawing, architecture, art, aesthetic products, color harmony, composition, national pride.*

Тасвирий санъат предмети ўқувчиларни рангтасвир, графика, ҳайкалтарошлик, архитектура йўналишлари ва амалий санъат турлари билан таништиради. “Тасвирий санъат” фанининг мазмуни тасвирий санъат асарларини идрок этиш, яқиндан ўрганиш, тасвирий санъат воситасида борлиқни тасаввур этиш, атрофдаги воқелик ва оламга, ўқувчилар бадиий ижодиётига креатив муносабатни ривожлантиришга қаратилган.

Ўқувчининг касбий-педагогик тайёргарлик сифати, даражаси таълим тизимида амалга оширилаётган ўқув-тарбиявий ишларнинг самарасини белгиловчи асосий омилдир. Умумий ўрта таълим мактабларида тасвирий санъат машғулотларининг юқори савияда ташкил этилишида, ўқувчиларнинг ушбу санъат соҳаларини ўрганишларида унинг сир-асрорларидан боҳабар бўлишларида, жумладан, ганч ўймакорлиги мўъжизаларини эгаллашларида таълим мазмуни ва методикаси, мазкур соҳа ўқитувчисининг педагогик методик ва махсус тайёргарлик даражаси муҳим ўрин тутди.

Таълим жараёнини ташкил этишда, жумладан, амалий санъат, ганч ўймакорлигининг сирларини ўрганишда тасвирий санъат ўқитувчисининг моҳир рассом, ганчкор уста бўлиши билан бир қаторда, уни методик маҳоратга эга бўлиши ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Тасвирий санъат ўқитувчисининг ва тўғарак ишларини бошқарувчисининг касбий тайёргарлиги даражаси, амалдаги аҳволнинг таҳлили бўйича Бадий-графика факультети талабаларидан амалий санъат тўғараги ишларини бошқаришга тайёрлашнинг мазмуни ва методикасини аниқлаш имконини берди.

Ўқитувчи талабаларни тасвирий санъат ва тўғарак ишларини бошқарувчисининг касбий тайёргарлиги даврида олий ўқув юртларидаги 4–5 йиллик ўқув-тарбиявий курсда 120 га яқин ўқув фанлари, аудитория ва аудиториядан ташқари тадбирлар, ўқув курслари, маҳсус фанлар, синов дастурлари ва бошқа фаолият турларини амалга оширади.

Олиб борилган тадиқот жараёнида тасвирий ва амалий санъат ўқитувчисининг педагогик методик тайёргарлигининг мазмунини ташкил этувчи айрим фанларга кўшимча ўқув материалларини киритишга мувофиқ бўлинди. Улар ўқитувчидан педагогик ва методик маҳоратни яъни ўргатилиши лозим бўлган таълим мазмунининг ўқувчиларга моҳирона етказа олиш хусусиятига эга бўлиши, таълимда мукаммал методикага эга бўлиш ихтисосликка оид бошқа малака ва маҳорат сингари ўқитувчидан қизиқиш кўтаринки руҳият яхши кайфият, иқтидорли, қобилият, ўқитувчиларни ўз соҳасини севиш ва уларни яхши билиш ўз ишига ижодий ёндашишни талаб этади.

Методика сўзи грекча "Methodos" сўзидан олинган бўлиб изланиш йўли маъносини англатади. Ўқув фанининг методикаси эса педагогик туркумдаги фанлардан бўлиб, шу соҳа бўйича таълимнинг, ўқитишнинг, ўрганишнинг қонуниятларини ўрганади Тасвирий санъат методикаси фани ўқитишни ва ўрганиш амалиётининг илғор амалий методларини назарий жиҳатдан умумлаштиради таҳлил қилади, ривожлантиради, ҳамда илмий асосланган, амалиётда синалган, яхши натижаларга эришган методларни амалда қўллашни тавсия этади.

Ўқитиш ва ўргатиш санъати ўзига хос мураккаб, машаққатли, оғир жараён бўлиб, узок йиллар давомида амалий ва ижодий меҳнат фаолияти натижасида юзага келади. Тасвирий ва амалий санъат таълими методикаси таълимнинг умумий методикасидан ташқари яна бир қатор ўзига хосликларга эга. Тасвирий санъат ўқитувчиси ўз педагогик фаолиятида ана шу ўзига хослик хусусиятларни алоҳида намоён қилмоғи лозим. Бу хусусият тасвирий ва амалий санъат ўқитувчисининг соҳа бўйича кенг қўламли назарий билим ва амалий малакаларга эга бўлишида намоён бўлади.

Хусусан, тасвирий ва амалий санъат ўқитувчиси, тўғарак ишларини бошқарувчисининг рангтасвир, графика, ҳайкалтарош, наққошлиқ ганч ўймакорлиги, чизмачилик меъморчилик тасвирий санъат назарияси ва тарихи асосларини мукаммал эгаллаган бўлиши, шу соҳаларнинг педагогик

психологик ва методик жиҳатлари бўйича етарли билимларга эга бўлиши, ўқитиш ва ўргатишнинг назарий ва амалий асосларидан хабардор бўлиши, бўлажак мутахассислар тайёрлаш мазмунини ташкил этади. Табиийки, юқорида санаб ўтилган таълим соҳалари мазмуни ҳам шу қонуниятга асосланади.

Тасвирий ва амалий санъат ўқитувчисининг методик маҳоратининг асосини таъминлайдиган фанлар тизимининг (Педагогика, педагогик маҳорат, мутахассисликка кириш, тасвирий санъатни ўқитиш методикаси, устозлик маҳорати ва бошқалар) таҳлили, ушбу фанларни бўлажак ўқитувчи (тўғарак ишларини бошқарувчиси)га умумий методик билимлар бериши, уларда умумий методик кўникма ва малакаларининг шаклланиши, махсус фанларни ўрганиш ва турли тадбирларда иштирок этиш жараёнида таркиб топишини кўрсатди. Шу билан бирга талабаларни ганч ўймакорлиги тўғараги ишларини бошқаришга тайёрлашда методик ва махсус (мутахассислик) фанларнинг уйғунлиги, узвийлигини аён этди.

Кўриниб турибдики, мактабда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси курси ўқитувчига ўқитиш ва ўргатиш бўйича умумий билимларни беришга йўналтирилган, ушбу дарсликнинг яратилганига ва амалиётда қўлланилаётганлигига 20 йилга яқин вақт ўтди.

Ана шу давр мобайнида айниқса, кейинги 2-3 йил ичида мамлакатимизда таълим тизимининг мазмуни мақсади, вазифалари, йўналишлари ўзгарди, Умумий-ўрта таълим соҳалари, жумладан тасвирий санъатдан биринчи бор давлат таълим стандарти, амалдагисидан мутлақо фарқ қилувчи оригинал дастур ишлаб чиқилди. Янги дастур бўйича таълим мазмуни ўзгариши муносабати билан тасвирий ва амалий санъатдан тўғарак машғулотларининг мазмуни ва методикаси, унга монанд тарзда талабаларни тўғарак ишларини бошқаришга тайёрлаш жараёнининг мазмуни ва методикаси ўзгариши лозим, гарчи юқорида санаб ўтилган 30 мавзудан иборат тасвирий санъат таълими методикаси дарслиги жуда кўп дидактик имкониятларга эга бўлсада, давр ўзгариши, таълим-тарбия мақсадларининг ўзгариши, қолаверса, шарқона тасвирий санъат хусусиятларининг намоён этилмаганлиги замонавий ўқитиш услубларининг таълимга кириб келиши ушбу дарсликни янгилаш заруриятини келтириб чиқаради. Шарқ тасвирий ва амалий санъати, шарқона тафаккур, шарқона мўъжаз рангтасвир санъати бошқа ҳудудлардан, бошқа халқларникидан тубдан фарқ қилади. Шарқ тасвирий ва амалий санъатини ўқитишни методикаси фани ана шу ўзига ҳосликни ўзида мужассамлаштирган ҳолда ўқитувчининг методик билим ва кўникмаларини шакллантириб бормоғи лозим.

Тасвирий санъат таълими мазмунини такомиллаштириш миллийлик ва замонавийликни интеграциялаш орқали амалга оширилади. Ўқувчиларга ҳар

томонлама таълим-тарбия бериш, улардаги яширин истеъдодларни юзага чиқаришга ёрдам беради. Ҳар бир ўқувчининг қобилиятини намоён этувчи фаолиятга йўллашнинг энг мақбул йўли уларда ижодкорликни ривожлантиришдир. Ўқувчиларга тасвирий санъат турлари тўғрисида маълумотларни ўргатишда, уларнинг билим, кўникма ва малакаларини ривожлантиришда дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг ўрни бекиёсдир.

Список литературы / References

1. Суяров Н.Т. Использование регионального компонента на уроках изобразительного искусства 5-7 классов. Jackson ville Florida, USA. December 30 th 2021. – P.1-3. <https://conferencepublication.com>.
2. Suyarov N.T., Erkaev E.T. (2021). Implementation of national-regional component in the educational process in the republic of Uzbekistan. Current research journal of pedagogics. Impact factor: 5.7. (USA), 2 (08), Volume 01, Issue 06, August, 2021. –P.117-121. (ISSN 2767-3278). (Ulrich's Periodicals Directory 18).
3. Худоёрова О. Ўзбекистон мактабларида тасвирий санъатдан дарс самарадорлигини оширишнинг баъзи масалалари. –Т.:ЎзПФТИ, 1995.–20 б.
4. Шарқ миниатюраси. Ўзбекистон Фанлар Академияси. Абу Райхон Беруний номидаги шарқшунослик институти. – Т.: Ғ.Ғулом номи адабиёт ва санъат нашриёти, 1991. – 252 б.
5. Сулаймонов А. Художественное воспитание старшеклассников на занятиях книжной графикой. Автореф.дисс...канд.пед.наук. –М.:1992.–16 с.
6. Тасвирий санъат. 5 синф учун дарслик. / Тузувчилар: Т.Қўзиев ва б. –Т.: Ўзбекистон, 2015. –128 б.
7. Тасвирий санъат. 6 синф учун дарслик. / Тузувчилар: Қ.Мираҳмедов ва б. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. –120 б.
8. Тасвирий санъат. 7 синф учун дарслик. Қайта ишланган 3 нашр / Тузувчилар: А.Сулаймонов ва б. . –Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. –80 б.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ YOSHIDAGI BOLALARDA ESTETIK TARBIYANING RIVOJLANISHDAGI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xolmatova Sarvinoz Raxmatilla qizi

*Namangan davlat universiteti Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha ta'lim) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti*

***Annotatsiya:** Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda estetik tarbiyani shakllantirish va bola rivojlanishida estetik tarbiyaning muhim o'рни , uning o'ziga_xos hususiyatlari haqida so'z boradi .*

Kalit soʻzlar: *Estetik tarbiya , estetik madaniyat, estetik dunyoqarash , estetik qiziqish .*

Аннотация: *В данной статье речь идет о формировании эстетического воспитания у дошкольников и о важной роли эстетического воспитания в развитии ребенка его особенностях.*

Ключевые слова: *Эстетическое воспитание, эстетическая культура, эстетическое мировоззрение , эстетический интерес.*

Annotation: *The article talks about the formation of aesthetic education in preschool children and the important role of aesthetic education in child development, its specific features.*

Keywords: *Aesthetic education, aesthetic culture, aesthetic outlook, aesthetic interest.*

Tarbiya biz uchun yo hayot –yo mamot, yo –najod-yo halokat , yo saodat –yo falokat masalasidir. (Abdulla Avloniy)

Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, ta’lim va tarbiya jarayoniga ilg’or pedagogik va axborat texnologiyalarini joriy etishdagi keng qamrovli islohotlar natijasida maktabgacha ta’limda sifatli ta’lim xizmatlarini samaradorligini oshirish, shiddat bilan o’zgarib borayotgan globallashuv sharoitida bolalarda ijtimoiy intellektni rivojlantirishni ta’minlovchi imkoniyatlar salmog’i kengaydi .

“Bolalar tarbiyasi jarayoniga o’z ishini puxta biladigan , malakali va har bir bolaga individual yondosha oladigon pedagog –kadrlarni jalab qilgan holda , ularni go’dakligidanoq ongi va tafakkurini to’g’ri shakllantirib bormasak , kelajakda yuksak saviyali, bilim va ma’naviyatga ega bo’lgan barkamol avlodni tarbiyalash qiyin bo’ladi”- deya ta’kidlab o’tdilar muhtaram prezidentimiz Shavkat Miromonovich. Shu bilan bir qatorda maktabgacha ta’lim jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy –estetik layoqatni shakllantirish orqali kreativlikni rivojlantirishning mexanizmlari takomillashtirilgan holda amaliyotga joriy etish zarurati ko’zga tashlanmoqda .

Ota-bobolarimiz azal-azaldan bola tarbiyasiga e’tibor qaratganlar. Imom al-Buxoriy , Iso at-Termiziy, Abu Rayxon Berubiy, Az-Zamaxshariy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho’lpon, Abu Ali Ibin Sino, Alisher Navoiy kabi ulug’ olim-u adiblar , fozilu- fuzalolar ta’lim-tarbiya borasida ko’p asarlar bitganlar. Sharq pedagogikasining asoschilari Abu Nasir Farobiyning “Fozil odamlar shahri”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilik” asari, Alisher Navoiyning “Mahbub-ul qulib”, Kaykovusning “Qobusnoma” asarlari bunga yorqin misol bo’la oladi. Mazkur ta’limiy asarlarda inson shaxsini ma’naviy kamolga yetkazishi yuksak xulq-odob, ilm –fanni egallash asosidagina amalga oshirish mumkun , degan g’oya ilgari

surilgan . Haqiqiy bilimga asoslangan ta'limiy uslub shakllanadi, natijada ta'lim-tarbiya diqqat markazida bo'ladi. Farobiy ta'lim-tarbiyaga bag'ishlangan asarlarida inson takomilida ta'lim-tarbiyaning muhimligi unda nimalarga e'tibor berish zarurligi, ta'lim –tarbiya usul va uslublari haqida fikr yuritilgan. "Fozil odamlar shahri", "Baxt-saodatga erishuv to'g'risida", "Ilmlarning kelib chiqishi" kabi maorifiy asarlarida olimning tarbiyaviy qarashlari o'z ifodasini topadi . Go'zallikka intilish tug'ilgandan boshlab odamlarga xosdir . Hatto bolalar ham atrofidagi go'zallikni osongina farqlaydilar. Insoniyat yer yuzida paydo bo'lgandan to bugungi kunga qadar tarbiya shakllanib rivojlanib borayotgan uzluksiz jarayondir . Inson tarbiyasi uning libosidir. Bola dunyoga kelar ekan jamiyatning a'zosi bo'lish uchun tarbiyalanadi va faoliyati davomida tarbiya shakllanadi va rivojlanib boradi.

Estetik tarbiya juda keng tushunchadir, bu jarayon tabiat, mehnat , ijtimoiy hayot davomida insonda shakllanib boradi va shu faoliyatlar natijasida mustahkamlanib boradi. Estetik tarbiya bu nafosat tarbiyasidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda estetik tarbiyani shakllantirishdan asosiy maqsad bolada voqeylikni idrok qila olish, tabiatga to'g'ri munosabatda bo'lish, o'z faoliyati davomida go'zallikni xis eta olish, badiiy didni shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Bolalarda estetik tarbiyani shakllantirish asosan faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. Bolaning estetik shakllanishi, avvalo, sezgi bilan chambarchas bog'liq.

Bola sezish orqali borliqdagi jarayonni idrok qiladi, borliqda bo'layotgan jarayonlar va o'zgarishlarga o'zining qarashlari bilan yondosha boshlaydi shunda bola xis qiladi va idrok qila oladi, bola borliqni idrok qila olganda go'zallikni ko'ra oladi. Shu orqali bolada estetik tarbiya shakllanib boradi. Bolalardan estetik tarbiyani shakllantirishda yoshga xos xususiyatlar asosiy o'rin egallaydi . Bolalarda ilk yosh davrlarida estetik dunyoqarash haqida tushuncha bo'lmaydi. Ular borliqni anglaydi, atrofdagi voqealarda kuzatuvchi sifatida ishtirok etadi. Yosh ulg'aygan sari bolada tashqi muhitga nisbatan fikrlash undagi jarayonlarga munosabat bildirish jarayonlarni bevosita ishtirokchisiga aylanadi. Shu orqali bola his qiladi va unda estetik ong estetik madaniyat shakllanib boradi. 4-5 yoshli bolalarda estetik tarbiyaning rivojlanishi mukammallashadi. Ularda estetik idrok qilish ancha tabaqalashadi , bolada estetik idrok qilish mustaqil faoliyatga va shaxsiy idrok etishga chambarchas bog'langan . Bu yoshda bolalar badiiy obrazlarga oddiy baho bera olish va bu jarayonni oz bo'lsada taxlil qila oladilar .

Bolalarga estetik tarbiya maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolaning yosh xususiyatini hisobga olgan holda beriladi . Asosan bolaning faoliyatga bog'lagan holda olib borilsa bolada tushuncha tez va oson paydo bo'ladi . O'quv faoliyatida bolada estetik tarbiya haqida tushunchalar nazariy berib boriladi. O'yin va mehnat davomida nazariy bilimlar mustahkamlanib boradi.

Bolalar o'zining kunlik faoliyati davomida tarbiya elementlari shakllanib boradi. Ertalabdan bola tashkilotga kelganda salomlashishi, kiyimlarini almashtirib o'zi uchun biriktirilgan kiyim uchun shkaflariga qo'yishi ham estetik tarbiyaning bir shakli bo'lib, bu bolaning o'z o'ziga xizmat ko'rsatish shakli hisoblanadi. Bolalarda bu jarayonlar asata sekin tushuntirishlar orqali o'rgatib boriladi. Guruh xonalarida ham bolalar kunlik navbatchilikka biriktiriladi, ularga xonani ozoda tutish, gullarni parvarishlash kabi vazifalar beriladi. Bundan asosiy maqsad bolalarda mehnat ko'nikmalarini shakllantirish o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, bundan tashqari bu orqali bolalarda muhitga tez moslashish ko'nikmasi shakllanadi. Oddiy xonadagi gullarni parvarish qilish orqali gullardan zavqlanish paydo bo'ladi, bu ham estetik tarbiyaning bir ko'rinishidir. Yana bolalar uchun oshxonadagi navbatchilik vazifasi ham beriladi, bunda bolalarda dasturxonda qanday idishlardan qay tartibda foydalanish malakasi shakllanib boradi. Bolalarda ovqatlanish madaniyatini shakllantirish ham estetik tarbiyaning vazifasi hisoblanadi.

Bolalarda estetik tarbiya berish orqali bolalarda badiiy hissiyot tuyg'ularini, badiiy didni tarbiyalashdir. Ilmiy dunyoqarashga asoslangan nafosat, did, his-tuyg'ular va ko'nikmalarini o'sib borishi jarayonida insonning o'zi ham ma'naviy boyib, bolalar uchun dunyo qiziqarli bo'lib boradi. Bolalarda yashayotgan joyiga nisbatan mehr-muhabbati ortib boradi. Bolalar go'zallikni xunuklikdan, jirkanchlikdan farq qila bilish qobiliyatini shakllanadi va rivojlantirib boriladi. Bugungi kunda bolaning tarbiyasida estetik tarbiyasining muhimligi shundaki, estetik tarbiya berish orqali bolalarda did farosatni ishlab chiqarishda kundalik amaliy faoliyatida, ularning hayotiy ehtiyojlariga aylanib boradi. Bolalarda salbiy xatti-harakatlardan nafratlanish tuyg'usi ham estetik tarbiya orqali shakllanadi. Bunda bolalar uchun eshitadigon badiiy asarlarning ro'li va ahamiyati katta. Masalan bolalar bilan badiiy asarni tinglash jarayonida asardagi qahramonlar ularning xatti-harakatlarini o'zaro tahlil qilish orqali bolalarda yaxshi yomon degan tushunchalar haqida fikrlay oladi va o'zlari uchun kerakli bo'lgan xulosani chiqaradi. Bolalarni hayot go'zalligi bilan tanishtirib boorish bolaning aqlini xissini tarbiyalab boradi, bu orqali bolaning hayol va tasavvurlari rivojlanib boradi. Bolalarni go'zallikka oshno qilish, ularda hayot voqealarini to'g'ri tushunish, oily janob his-tuyg'ularni va intilishlarni shakllantirishga yordam beradi. Bolalarda go'zallikni idrok qilishni tarbiyalash orqali ularda boshqa kishilarning kechinmalarini xis eta bilish kishilarning xursandchiliklariga sherik bo'lish, qayg'usini baham ko'rish kabi insoniy hislatlar yuzaga chiqaradi. Bolalarda estetik tarbiya va estetik ongni shakllanishida oilaning ro'li hamda ahamiyati katta, xalqimizdan qolgan bir maqolni eslaylik “Qush inida ko'rganini qiladi” bunda ko'rinadiki, oiladagi muhit oila a'zolarining bola tarbiyasida ro'li hamda ahamiyati katta. Bugungi kunda biz bolalarni tarbiyasida o'zimizning oldimizga qo'ygan

maqsadga erishishimiz uchun bugungi kungacha og'riqli nuqta deb hisoblangan Maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila o'rtasidagi o'zaro hamkorlik masalasiga o'z e'tiborimizni qaratishimiz hamda faoliyatni maqsadli amalga oshirsak bu ishlar o'z samarasini albatta beradi .

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 "Maktabgacha pedagogika" tafakkur nashriyoti 2019 -yil
F. R.Qodirova , SH. R. Toshpo'latova , N .M .Qayumova , M.N.A'zamov .
- 2 "Estetika" start-track print 2010-yil Abdulla Sher, Bahodir Husanov.
- 3 "Shaxs va oila tarbiyasining pedagogikasi" "Fan va texnologiya" 2009 .
I .SH. Alqarov R .Mamatqulova . H.D . Norqulov .

MAKTAB O'QUVCHILARI HUQUQIY TA'LIM VA TARBIYASINI KOMPLEKS SHAKLLANTIRISH TEHNOLOGIYALARI (FARG'ONA VILOYATI MISOLIDA)

Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li
Namangan davlat universiteti o'qituvchisi
satvoldiyevfakhridin773@gmail.com
+998934194341

Annotatsiya. Mamlakatimizda fuqarolik jamiyati qurish va buning uchun avvalo xalqimiz dunyoqarashini shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb vaizfalaridan biridir. Bu sohada yuqori cho'qqilarga erishgan xorij davlatlarini tajribasini ko'rib chiqadigan bo'lsak, birinchi navbatda o'z huquq va majburiyatlarini biluvchi va ularga amal qiluvchi yuksak huquqiy madaniyatga ega bo'lgan fuqarolarni tarbiya qilishga e'tibor qaratishgan. Bunday huquqiy tarbiyani beruvchi eng mukammal maskan bu albatta maktabdir. Maktab o'quvchilarini huquqiy ta'lim va tarbiyasini shakllantirishga kompleks yondashuvda yangi texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Kalit so'zlar. Huquqiy ta'lim tarbiya, maktab, texnologiya, kompetensiya, majburiyat, huquqiy madaniyat, pedagog.

Аннотация. Построение гражданского общества в нашей стране и, в этом отношении, в первую очередь формирование мировоззрения нашего народа является одной из самых насущных задач наших дней. Учитывая опыт зарубежных стран, достигших самых высоких вершин в этой сфере, прежде всего, высокая правовая культура, знающие и обеспечивающие соблюдение своих прав и обязанностей. воспитывать граждан с культурой. Самым совершенным учреждением, обеспечивающим такую юридическую дисциплину, безусловно, является школа. Желательно

использовать новые технологии в комплексном подходе к развитию Правовое образование и воспитания школьников.

Ключевые слова. *Правовое образование, школа, технология, компетенция, обязанность, правовая культура, педагогика.*

Annotation. *Building a civil society in our country and, for this matter, first and foremost shaping the worldview of our people is one of the most pressing loyalties of our day. If we look at the experience of foreign countries that have reached the top in this field, they first of all pay attention to educating citizens with a high legal culture who know their rights and obligations and follow them. The most perfect facility providing such a legal discipline is definitely a school. It is desirable to use new technologies in a comprehensive approach to the development of legal education and upbringing for schoolchildren.*

Keywords. *Legal education, school, technology, competence, obligation, legal culture, pedagogy.*

Mamakatimizda demokratik qadriyatlar ustuvorligida olib borilayotgan islohotlarning tub negizida inson va uning manfaatlari yotgani hech birimizga sir emas. Fuqarlarimiz dunyoqarashini kengaytirish, huquqiy madaniyatini oshirish biz qurmoqchi bo'layotgan fuqarolik jamiyatining asosiy shartlaridan biri desak mubolag'a bo'lmaydi. Buning uchun esa albatta, targ'ibot va tashviqot ishlarini tashkil etish bilan bir qatorda, bilimli hamda ma'rifatli qilib tarbiyalash ham muhimdir. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ham bu masalaga to'xtalar ekan "Inson huquqlari sohasida huquqiy savodxonlikni oshirish, inson huquqlari madaniyatini shakllantirish sohasida: inson huquqlari va gender masalalari bo'yicha uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, jamiyatda qonunga hurmatni shakllantirishning zamonaviy usullarini joriy etish [1]...." kerakligini ta'kidlaydi. Har bir mamlakatning kelajagi yoshlar qo'lida ekanligini inobatga olsak, xalqimiz huquqiy madaniyatini shakllantirish, huquqiy ta'lim va tarbiyasini oshirish uchun maktabda huquq darslarini samarali tashkil etishga e'tibor qaratish lozim.

Huquqiy ta'lim va tarbiya o'zi nima va nima uchun zarur degan savollarga bir qator olimlar o'z fikr va mulohazalarini keltirib o'tgan. Ulardan biri Rus olimi V. L. Kulapov huquqiy ta'limga ta'rif berar ekan "Huquqiy ta'lim – bu huquqiy bilimlarni aholi o'rtasida tarqatish jarayoni bo'lib, bu ularning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, qonunga hurmat, adolat va qonuniylikni mustahkamlashga hizmat qiladi" [2]. Huquqiy ta'limdan ko'zlangan maqsad xalqimizning huquqiy bilimlarini oshirish va qonunnga hurmat ruhida tarbiyalashdan iboratdir. Qonunni hurmat qilish uchun esa avvalo qonuniy tartib-taomilni bilish zarur. Bu vazifani esa huquqiy ta'lim amalga oshiradi.

Huquqshunos olimlarimizdan biri O. Karimova o'z asarlarida huquqiy tarbiya – bu tashkiliy ravishda muntazam olib boriladigan, aniq maqsadni ko'zlagan va shaxsga (shaxslar guruhiga) ta'sir qila oladigan, ularda huquqiy ong, huquqiy bilim, qonunlarga rioya etish xislatlarini vujudga keltiradigan harakatdir [3] deya huquqiy tarbiya tushunchasini mohiyatini ochib berishga harakat qilgan.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan buyon ta'lim sohasida ko'plab islohotlarni amalga oshirdi. Bu islohotlar Ichida aholining huquqiy savodhonligini oshirishga qaratilgan ma'rifiy ishlar ham shular jumlasidan. Hozirgi paytda maktablarda 8-sinf dan boshlab huquqshunoslik darslari o'tiladi. Ho'sh bu o'tilayotgan darslar qay darajada o'z samarasini bermoqda? Maktablarda tashkil etilayotgan huquq darslari zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilayaptimi yoki yo'qmi?[4] Biz shu masalani yoritish maqsadida tadqiqot olib bordik va o'quvchilarni huquqiy ta'limi va tarbiyasini shakllanirish texnologiyalarini takomillashtirish uchun sinflarni tajriba va nazorat guruhlariga bo'lib eksperiment o'tkazdik. Tadqiqot ishlarini Farg'ona viloyati Toshloq tumani 32-maktabi va Farg'ona Shahar 23-maktablarning 8-sinf o'quvchilari tanlab olindi.

Toshloq tumanida joylashgan 32-maktabning 8 "A" sinfi tajriba guruhi sifatida tanlab olindi va 8 "B" sinfi nazorat guruhi sifatida qoldirildi. Tajriba guruhiga tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan va takomillashtirilgan texnologiyalar (VAK teaching, Darslik – tezkorlik, Ro'lli o'yinlar, Rossiya ta'limi huquqshunoslik daslarida qo'llaniluvchi jadvallar)asosida darslar tashkil etildi.[5] Nazorat guruhiga esa darslar doimiy usulda o'tildi. Ikkala sinfdan ham 24 tadan 48 ta o'quvchi qatnashdi. Eksperiment so'ngida o'tkazilgan anketa so'rovnoma va testlar natijalariga ko'ra tajriba guruhi nazorat guruhiga nisbatan 20%lik sifat ko'rsatgichiga erishildi.

Farg'ona shahrida joylashgan 23-umumta'lim maktabida ham huddi shunday eksperiment tashkil etildi. Maktabning 8 "E" sinf 33 nafar, 8 "G" sinf 34 nafar tajriba guruhi, 8 "B" sinf 30 nafar, 8 "D" 36 nafar nazorat guruhi bo'lib hizmat qildi. Eksperiment so'ngida tajriba guruhi nazorat guruhiga nisbatan 22% lik natijani ko'rsatdi.

O'tkazilgan eksperimentlarning natijalariga ko'ra biz takomillashtirgan texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish samarali ekanligi isbotlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. Mirziyoyev. Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. T. O'zbekiston. 2021. –B.
2. Кулапов В. Л. Теория государства и права. учебник. М. : Кнорус, 2014. С.
3. Karimova O. Huquqiy tarbiya metodikasi. T: TDPU. 2000y. -B. 5
4. Satvoldiyev. F. A. PROSPECTS FOR IMPROVING THE TECHNOLOGIES OF DEVELOPING LEGAL THINKING FOR SCHOOLCHILDREN (ON THE EXAMPLE OF THE PROVINCE OF NAMANGAN) //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2023. – T. 4. – №. 01. – C. 94-97.

5. Satvoldiyev. F. A. Maktab o’quvchilarining huquqiy tarbiyasini shakllantirishda xorij tajribasidan fodalalanish.(Fransiya misolida). Studies in Economics and Education in the Modern world, Vol. 1 No. 5 (2022). – P. 16-21

O‘ZBEK XALQ CHOLG‘ULARINING SHAKLLANISH TARIXI VA SHARQ MUSIQASHUNOS OLIMLARINING CHOLG‘U IJROCHILIGI SAN‘ATIGA OID ILMIY MEROSI

Qambarova Mahliyo Abdurahmon qizi

Namangan davlat universiteti Musiqa ta’limi va madaniyati fakulteti

Musiqa ta’limi yo’nalishi MUZ-BU-21 guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbek xalq cholg‘ularining shakllanish tarixi va SHarq musiqashunos olimlarining cholg‘u ijrochiligi san‘atiga oid ilmiy merosi haqida to‘liq yoritib berilgan bo‘lib, O‘zbek musiqasida milliy cholg‘ullarning o‘rni va ahamiyati haqida yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: San‘at, madaniyat, ta,lim, tarix, cholg‘u, o‘tmish, manba, jarayon.

Inson dunyo yuzini ko‘rganidan boshlab hayoti davomida musiqa bilan chambarchast bog‘lanib yashaydi. O‘zi holaydimi yoki yo‘q lekin hoyoti musiqa bilan bog‘liqdir, sababi suv shildirashida, shamol bo‘lganida, mamaqaldiroq ovozida ham musiqa bor, tovush bor. Tarixdan ma’lumki, o‘zbek xalq cholg‘ulari rang-barang tarzda, o‘ziga xos shakllardan va musiqaning barcha tarmoqlariga mos ravishda shakllanib, asrlar osha rivoj topib kelgan. Buyuk allomalarimiz Abu Nasr Farobiy (9-asr) o‘zining “Katta musiqa kitobi”da, Safiuddin Urmaviy 12-asrda Musiqiy risolasida, Abdul Qodir Marog‘iy 14-asrda “Jami al-alhon fi-ilm al-musiqiy” risolasida, Ahmadiy 14-asr “Sozlar munozarasi” asarida Zaynullobiddin Husayniy “Risola darbayoniy qonuni va amaliy musiqiy” risolasida, Abdurahmon Jomiy, Amuliy, Darvesh ali-changiy musiqiy risolalarida musiqiy cholg‘ularini o‘rganib, tadbiq etish, masalalarini turli tomonlariga to‘xtalib, o‘z davrining musiqiy cholg‘ularini tasnifotini bayon etganlar. Omishning zabardast shoirlari o‘z asarlarida musiqiy cholg‘ular nomlari va ularning mohir ijrochilarini qayd etishda cholg‘uga murojaat etganlar. Ayniqsa, o‘z ijodi bilan ma’rifat darajasiga erishgan buyuk mutaffakki shoir Alisher Navoiy hazratlari musiqa ilmining eng nafosatli va mumtoz tarmoqlariga urg‘u berib o‘tganlarini ul zotning asarlaridan bilib olish mumkin. 20-asrga kelib Eyxgorn, Abdurauf Fitrat, Viktor Belyaev kabi olimlar musiqiy cholg‘ular va ularda ijrochilik masalalarini o‘rganish hususida samarali harakatlarni amalga oshirdilar. Tarixiy qo‘lyozmalar, adabiy asarlar va musiqiy risolalarda O‘rta Osiya xalqlari

cholg' u ijroichiligi amaliyotlarida vujudga kelgan cholg'ularining nomlari o'z ifodasini topgan. Musiqiy risolalarda esa cholg'ularga tegishli (shakl, tuzilish, torlar nisbati, sozgarlik mezonkari, cholg'ular) tayyorlashda Ishlatiladigan daraxtlar va materiallar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ularda torli cholg'ulardan: Borbad, Ud, Rud, Qobiz, G'ijjak, Navha, Nuzxa, Qonun, Chang, Rubob, Tambur, Dutor; Damli cholg'ulardan: ruhavzo, shammoma, organun, sibizg'i, nayi, anbon, chag'ona, bulamon, surnay, nay, qo'shnay, karnay; Urma zarbli cholg'ulardan: daf, doira, nog'ora, safoil kabilar to'g'risida turli darajadagi ma'lumotlar keltirilgan. Al Forobiy, Abdurahmon Jomiy, Amuliy, Darvesh Ali Changiy, Abdurauf Fitrat, Viktor Belyaevlar o'z risolalarida cholg'ular va ularda ijrochilik masalarida katta e'tibor bilan yondoshib cholg'ularni amaliyotdagi tutgan o'rni, ayrim falsafiy hususiyatlari hamda ma'lum darajada tasnifi bilan yoritganlar. Davrlar o'tishi bilan, taraqqiyot mezoniga cholg'ular ham hamnafas tarzda rivojlanib, zamonga mos takomillashib, mukammalashib borgan. Tarixiy manbaalarda Qulmuhammad Udiyning Ud cholg'usiga to'rtinchi sim tortganligi yoki g'ijjak cholg'usining avval ikki torli, keyin uchinchi va to'rtinchi torlari taqilganligi kabi ma'lumotlar aynan cholg'ular takomillashishi bilan bog'liq. Takomillashish jarayonida cholg'ularning shakl va ovoz mezonlarini boyitish katta ahamiyat kasb etgan. Bu ikki mezon cholg'ularning ma'naviy va moddiy qiymatini ham belgilashda asos bo'lib hizmat qilgan. Zero, chiroyli cholg' u go'zal asosga ega ekan, u xalq ma'naviy boyligi hamda mulki ekanligini e'tirof etish lozim. XIX-asrning II-yarmiga kelib o'zbek ma'naviy cholg'ularini o'rganishga alohida ahamiyat berila boshladi. O'rta osiyo xalqlari madaniyatiga qiziqish G'arb mamlakatlarida ortib bordi va uni o'rganish maqsadida mutaxassislar kela boshladi. Marko Polo, Vamberi, Leysek, Eyxgon kabi sayohatchi etnograflar, tarixchilar, kompelmeystrlarning kundaligida qayd etilgan ma'lumotlar keyinchalik yirik maqolalar va kitoblar tarzda nashr etildi. XX-asrga kelib cholg' u ijrochiligi san'atda keng ommalashgan cholg'ularni o'rganish va ta biq etish ishlariga e'tibor kuchaydi. Bu ishlarni atoqli jadidchilik harakati namoyondolaridan Abdurauf Fitrat boshlab berdi. Undan so'ng musiqashunos olimlar V.Belyaev, F.Karomatov, T.Vizgo, A.Malkeevalar bu ishni muvaffaqiyatli davom ettirdilar.

Ma'lumki musiqiy cholg'ular xalqning milliy hamda ma'naviyatiga bog'liqdir.

Musiqqa ko'plab asrlar davomida insonga hamroh bo'lib, uning mehnat faoliyatini, turmushini, his-tuyg'usi hamda kechinmalarini, o'y-fikrlari va orzu-umidlarini aks ettirib kelgan. Insoniyat jamiyatining umumiy rivojlanishi hamda biron-bir xalqning konkret tarkiy turmush sharoitiga muvofiq holda uning musiqasi rivojlangan. Har bir xalqning boy mazmuni, janr va badiiy obrazlar xilma-xilligi,

ohang xususiyatlarining o'ziga xosligi, ritmikasi va melodika (ohang) qurilishi, o'ziga xos musiqa (cholg'u) asboblari yaratilishi bilan farqlanuvchi jozibador musiqa asari behisob. O'zbek xalqining cholg'u asboblari bag'oyat rang-barang: ular mavjud cholg'u asboblarining deyarli barcha tiplarini o'z ichiga oladi. Tarixan shunday bo'lganki, an'anaviy o'zbek musiqasida — vokal musiqada ham, cholg'uda ham bir ovozli, ya'ni unison ijrochilik yaratilgan. Ushbu an'ana hozirgacha saqlanib qolgan. Hozir O'zbekistonda milliy cholg'u asboblarining ikki turi baravar mavjud. Bular: 1. Og'zaki an'anada (eshitib) kuy ijro etiladigan cholg'u asboblari. 2. Yozma an'anada (nota bo'yicha) kuy ijro etiladigan (takomillashtirilgan) cholg'u asboblari. Xalqning musiqiy madaniyati yuksalib borgani sari cholg'u asboblari ham asta-sekin boyib borishi ma'lum: ayrim sozlar konstruksiyasi tufayli asrlar davomida saqlanib kelgan va bizgacha «ibtidoiy» ko'rinishida qisman yetib kelgan bo'lsa, boshqalari davrning yuksak talablariga javoban takomillashgan. Milliy cholg'u asboblari, ayniqsa, XX asming 20—30- yillarida jadal takomillashdi. Bu hodisa O'zbekistonda ikki yo'nalishda yuz berdi. Bir yo'nalishni xalq cholg'u asboblari ustalari amalga oshirishgan. «...Konstruktorlarning fikri-zikri cholg'u asbobining tovush sifatlarini yaxshilash va kuchaytirishga qaratilgan, bunda tovushqator, shuningdek, torlaming joylashuvi, parda bog'lamlari va h. k. singari ayrim odatiy konstruktiv xususiyatlar mutlaqo daxlsiz saqlab qo'lingan». Xalq ustalari og'zaki an'anadagi kuylar ijro etish uchun milliy cholg'u asboblarini shu tariqa takomillashtirishgan. Ikkinchi yo'nalish — milliy cholg'u asboblarini «xromatik temperatsiya» yo'lidan takomillashtirish, «orkestr oilalarini yaratish yo'li...» bo'yicha konstruktorlik fikridir. Bu yo'nalish yozma an'anadagi kuylarni ijro etish uchun xalq cholg'u asboblarini ilmiy asosda takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqot tajriba laboratoriyasida amalga oshirilgan. Tajriba laboratoriyasi mavjud bo'lgan yillarda bu yerda milliy sozlardan 14 dan ziyod turi takomillashtirildi hamda ular negizida butun-butun guruhlarni tashkil qiluvchi 50 dan ziyod yangi sozlar yaratildi-ki, ularning ko'plari turdosh sozlar hisoblanadi. Tajriba laboratoriyasi chizmalari bo'yicha fabrikada tayyorlangan takomillashtirilgan cholg'u asboblaridan respublikamizda ham, undan tashqarida ham professional musiqa kollejlarida, maxsus o'quv yurtlarida, badiiy havaskorlik jamoalarida amalda foydalanildi. Takomillashtirilgan milliy cholg'u asboblari hamda bastakorlaming yozma an'anadagi ko'p ovozli kuylarini chaluvchi orkestrlar og'zaki an'anadagi milliy cholg'u asboblari va ijrochilik madaniyatining o'ziga kelgan emas, aslo. «...Aksincha, madaniyatning ikki asosiy: eski (an'anaviy) va yangi qatlaming hamkori qilish va o'zaro munosabatda bo'lish davri»^ ya'ni an'anaviy og'zaki hamda kompozitorlik yozma ijodiyoti va ijrochiligi davri boshlanmoqda. Bugunga kelib, mana, oltmish yildan ziyod vaqtdan buyon yakka ijroda ham, jamoa bo'lib ijro etishda ham milliy cholg'u asboblarida an'anaviy og'zaki va yozma kompozitorlik ijrochilik madaniyati yonmayon mavjud bo'lib, rivojlanmoqda. Bu —

Yunus Rajabiy nomidagi maqom chilar ansambli, G 'anijon Toshmatov nom idagi dutorchi qizlar ansambli, O 'zdavteleradio qoshidagi xalq musiqa ansambli, respublika viloyatlaridagi ko'plab xalq cholg'u ansambllari, havaskorlik, folklor ansambllari, buyuk ijrochilar: T. Jalilov, M. Mirzayev, G ' . Toshmatov, Y. Rajabiy, O. Qosimov va boshqa og'zaki an'anadagi kuy professionallarining an'alarini davom ettirayotgan taniqli ijrochilar, cholg'uchilardir. Takomillashtirilgan o 'zbek milliy cholg'u asboblarida yakka va jam oa ijrochiligida ular bilan bir qatorda T. Jalilov nomidagi Davlat akademik xalq cholg'u orkestri, Davlat teleradiosi qoshidagi D. Zokirov nomidagi xalq orkestri, «So'g'diyona» Davlat Xalq cholg'u kamer orkestri va boshqalar ham nom qozongan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 avgustdagi "O'zbekiston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PK3212-sonli qarori (Elektron resurs) // www.uza.uz.
2. Ziyayeva D. X. O'zbekiston shaharlari XIX asr ikkinchi yarmi -XX asr boshlarida: shahar madaniyati va urbanizatsiya jarayonlari. - Toshkent: Yangi nashr,
3. Rizayev Sh. O'zbek dramaturgiyasi va teatrining asoschisi // Teatr, 2006, №1. - B.10-12.
4. Мирзарахимов, Б. Х. (2019). Культура туризма как стратегия развития книговедения. in перспективные области развития науки и технологий (pp. 5758).
5. Mamatov, M., Isomiddinov, A., & Yuldashev, S. (2019). Factors of Developing the Intellectual Abilities of the Youth. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 16(2), 311-313.

JISMONIY MASHQLAR YUKLAMASINING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI

Parpiyev Asqarali Erkinovich

Namangan davlat universiteti magistranti

E-mail: askaraliparpiev@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiya darolarida jismoniy mashqlar yuklamasini me'yorlash masalalari va unining biologik xususiyatlari haqida atroflicha fikr yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** jismoniy yuklama, funksional holat, biologik xususiyatlar, jismoniy mashq*

***Аннотация:** В данной статье подробно рассмотрены вопросы регламентации физической нагрузки на занятиях по физическому воспитанию школьников и ее биологические особенности.*

Ключевые слова: *физическая нагрузка, функциональное состояние, биологические особенности, физические нагрузки.*

Annotation: *In this article, the issues of regulating physical exercise load in physical education classes of schoolchildren and its biological features are discussed in detail.*

Key words: *physical load, functional state, biological characteristics, physical exercise*

KIRISH

Bugungi kunda barcha ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport sog'lomlashtirish ishlarini rivojlantirish, ta'lim olayotgan o'quvchilarning sport turlariga qiziqishini oshirish, bilimi, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash davr talabiga aylanib bormoqda.

Ushbu masalalarni to'laqonli bajarilishini ko'zlab, jismoniy tarbiya bo'yicha davlat ta'lim standartlari, milliy o'quv dasturlari ishlab chiqilib, amaliyotga tadbiiq etildi. Ushbu standart boshlang'ich ta'lim tizimidagi o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hamda o'quv yuklamasiga qo'yiladigan asosiy talablarni belgilab beradi.

Maktablardagi jismoniy tarbiya darslarida mashqlarning miqdorini zo'riqish zonalaridan, organizmning yuklamasiga bergan javob reaksiyasidan, nafas olish sur'ati, mashqlarning davomi etish vaqti, shiddati, dam olish oralig'i, dam olish xarakteri, takrorlash sonidan kelib chiqib aniqlash zarur.

Shu bois I-IV sinf o'quvchilari jismoniy tarbiya darslarida mashqlar yuklamasini me'yorlashni ilmiy jihatdan tadqiq etish, jismoniy tarbiya fani oldidagi eng dolzarb muammolardan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

O'quvchilarning jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish masalalari ko'pgina olimlar tomonidan o'rganilgan.

Yuqori malakali sportchilarda yuklamani mezoni yuzasidan Yu.V.Veroxshanskiy, M.Ya.Nabatnikova, M.A.Godik, L.R.Ayrapetnyats, yosh sportchilarda yuklama mezoni bo'yiicha M.N.Umarov, jismoniy tarbiya darslaridagi yuklama to'g'risida T.S.Usmonxodjaye, L.E.Lyubomirskiy, Ya.S.Vaynbaum, R.S.Salamov ilmiy izlanishlar olib borganlar.

O'quvchilar organizmiga yuklamaning fiziologik ta'siri bo'yicha mahalliy olimlarimizdan D.D.Sharipov, M.T.Tairova, G.A.Sadikova, E.A.Seytxalilov ma'lum ishlar qilganlar.

O'quvchilarning umumiy yuklamasi to'g'risida F.Xodjaye, 6-7 sinflarda yuklama mezonlari bo'yicha Z.X.Badayeva, A.T.Sodiqov boshlang'ich sinflarda yuklamani me'yorlash bo'yicha, B.G'.Boyboboyev 11-14 yoshli o'g'il bolalar uchun yuklamani me'yorlash bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borganlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida ilmiy-nazariy tahlil, tarixiy-qiyosiy tahlil hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Agar harakatchanlik haddan tashqari oshirilsa, jismoniy mashqlarning foydasi pasayadi va organizmga salbiy ta'sir etadi. Haddan tashqari harakatchanlikning oshishi, ayniqsa yosh sportchiga qattiq ta'sir ko'rsatadi, organizm esa maxsus bo'lmagan moslashish sindromi turi bo'yicha faoliyat ko'rsatadi.

A.Sodiqov, B.Boybobayevlar o'z tadqiqotlarida bolalar organizmi funktsional imkoniyatlari mushaklarga berilgan yuklama qanday bajarishni o'rganish, bolalarning jismoniy rivojlanishi, tayyorgarligi va jismoniy ish qobiliyatini aniqlash, hozirgi vaqtda muhim masala ekanligini ko'rsatadi.

I-IV sinf o'quvchilarida jismoniy faollikning yetishmasligi organizm funktsiyalari va uning faoliyatiga salbiy ta'sir qiladi, oqibatda harakat malakalar va asosiy jismoniy sifatlarning rivojlanishini susaytiradi.

Shuning uchun I-IV sinf o'quvchilarning jismoniy darslarida mashqlar yuklamasini me'yorlash hamda uning samaradorligini oshirish zarur.

Hozirgi vaqtda sportchilar organizmiga ortiqcha jismoniy yuklama qanday ta'sir ko'rsatishi bo'yicha katta ma'lumotlar to'plangan bo'lsada, maktab yoshidagi bolalar organizmi xususiyatlarini hisobga olmasdan, ularga bir xildagi jismoniy yuklamalar berish hollari ham ko'p uchraydi.

Jismoniy mashqlarni bajarish jarayonida fiziologik va gigienik me'yorlashtirish hamda organizm holatini rivojlantirishni belgilovchi hamma asosiy omillar ishtirok etadilar. Bolalar va o'smirlarni jismoniy tarbiyalash vaqtida yuklamaning fiziologik me'yorini aniqlab olish muhim ahamiyatni kasb etadi.

Mazkur vazifalarni hal qilishda har xil yoshdagi bolalar uchun yuklamani me'yorlashtirish mezonini ishlab chiqish muhimdir. Biroq bu muhim vazifalar hali ham fiziologik jihatdan yetarli darajada o'rganilmagan.

Jismoniy yuklamalarni taksimlashda va uni ilmiy asoslashda tekshiriluvchining funktsional imkoniyatlari bo'yicha uch tomonlama yondoshish mumkin:

1. Jismoniy yuklamani taqsimlashda alohida fiziologik ko'rsatkichlarni qisman yurak-qon tomir tizimi bo'yicha kislorod talabi o'pka ventilyatsiyasi va boshqa ko'rsatkichlarni hisobga olish.

2. Jismoniy yuklamaning shiddatini harakatlanishini maksimal tezlik bilan o'zaro bog'liqlikda me'yorlash.

3. Tanadagi maksimal energiya imkoniyatlaridan kelib chiqib yuklama shiddatini baholash.

Sport fiziologiyasida jismoniy yuklama shiddatining ikki xil tabaqalanishidan ko'proq foydalaniladi.

1. Jismoniy yuklamaning shiddatini kislorodga bo'lgan talab hajmi va sarflangan energiya bilan baholanadi.

2. Jismoniy yuklamaning shiddatini hamda diapazoni inson bajarayotgan mexanik ishlarning ko'rsatkichlariga bog'lab zonalarga ajartiladi.

Harakatlanishning maksimal tezlikka bog'liqligi jismoniy yuklamalashning shiddat me'yoridir. Yuklama shiddati organizmning maksimal energiya imkoniyatlaridan kelib chiqadi.

Maktab o'quvchilari organizmiga jismoniy tarbiya mashqlar yuklamalarining ta'sirini baholashda yurak qisqarish tezligi ko'rsatkichi, qilingan ishning hajmi, kislorod talabi va boshqalar e'tiborga olinadi.

M.Ya.Nabatnikova tomonidan yurak urishi bo'yicha yuklamaning 5 ta shiddat zonasi aniqlangan:

1. Kichik shiddatli zona. O'g'il bolalarda-130 ta, qiz bolalarda -135 ta.

2. O'rtacha shiddatli zona. O'g'il bolalarda-131-155 ta, qiz bolalarda -136-160 ta.

3. Katta shiddatli zona. O'g'il bolalarda-156-175 ta, qiz bolalarda -161-180 ta.

4. Ancha katta shiddatli zona. O'g'il bolalarda-176 tadan ,qiz bolalarda -181 tadan yuqori.

5. Maksimal shiddatli zona.

Jismoniy tarbiya darslarida o'qituvchi jismoniy mashqlar yuklamasiga alohida e'tibor berib, o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligi va funksional holatlarini hisobga olishi zarur.

L.E.Lyubormiskiyning fikricha hozirgi vaqtgacha bolalar va o'smirlarning har xil fiziologik funktsiyalariga jismoniy mashqlar yuklamasi ta'siri haqida ko'p manba to'plangan.

Ko'pgina ilmiy ishlar har xil yoshdagi katta va yosh sportchilar yurak-qon tomirlar tizimining organizmni energiya bilan ta'minlashga jismoniy yuklama ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan .

O'quvchining ish qobiliyati darajasi, jismoniy rivojlanish dinamikasi, jismoniy tayyorgarligi, doimiy bajaradigan jismoniy mashqlar hajmiga va xarakteriga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'ladi.

XULOSALAR

1. Ilmiy uslubiy adabiyotlarni tahlil etish va umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi jismoniy tarbiya amaliyotini umumlashtirish natijasida shu narsa aniqlandiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida beriladigan jismoniy yuklamaning tarkibiy qismi va o'lchamlaridan foydalanishda mashqlarni me'yorlab berishning aniq ko'rsatmalari va tavsifnomalar deyarli mavjud emas.

2. Mushak kuchlarini rivojlantirishda maksimal ko'rsatkichga nisbatan 50-80% shiddatda 2 marta yondoshish seriyalar o'rtasidagi oraliqni 30-40 soniyadan 80-100 soniyagacha belgilash bir soatlik darsda hamma mushaklar guruhlariga 12-15 daqiqa yuklama berib, 2 seriyada mashqlarni 3-4 martadan 5-8 martagacha takrorlash zarur.

Adabiyotlar

1. Azimov I.G. Jismoniy tarbiyaning yosh fiziologiyasi. T.: UzDJTI. 1994. 79 b.
2. Андри́с Э.Р., Арзума́нов Г.Г., Годик М.А. Планирование нагрузки.//Лёгкая атлетика. 1998.№4.-11 с.
3. Ашмарин Б.А. Теория и методика воспитания. М.: Просвещения в физическом воспитании. –М.: Физкультура и спорт, 1990.-278 с.
4. Бойбобоев Б.Ф. Жисмоний тарбия дарсларида 11-14 ёшли ўғил болалар учун нагрукани меъёрлаш. Пед.фан.ном.дис. Т.1999. 157 б.
5. Рихсиева А.А., Насриддинов Ф.Н.,Рихсиев А.И. Физическое состояние школьников и спортивной молодежи. Т.: Ибн Сино. 1992. -152 с.
6. Рихсиева О.А., Рихсиев А.И., Нурмухамедов Қ.А. 7-17 ёшдаги мактаб ўқувчилари қадди-қоматини жисмоний ривожланиш ва тайёргарлигини англаш. – Т., 1996.

УДК:51:378:371.3

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИДА БЎЛАЖАК МАТЕМАТИКА ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ЭЛЕМЕНТАР МАТЕМАТИКАГА ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА КОГНИТИВ КОМПЕТЕНЦЯИСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БОСҚИЧЛАРИ

Нафасов Ганишер Абдурашидович

*Гулистон давлат университети доценти,
Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
E-mail: gnafasov87@gmail.com*

Абдураимов Достонбек Эгамназар ўғли

*Гулистон давлат университети катта ўқитувчиси
E-mail: abduraimov.dostonbek@mail.ru*

Усмонов Навруз Музаффарович

*Гулистон давлат университети "Математика" кафедраси
магистранти*

E-mail: navruzusmonov417@gmail.com

*Низомий номидаги ТДПУ профессори,
п.ф.д. **Б.С.Абдуллаева** тақризи асосида*

Аннотация. Ушбу мақолада бугунги кунда кредит-модуль тизими асосида тахсил олаётган барча Олий таълимдаги бўлажак математика ўқитувчиларнинг когнитив компетенциясини ривожлантириш жараёнида рақамли технологиялардан фойдаланиш мазмуни баён этилган ҳамда тажрибасинов асосида олинган натижаларнинг самарадорлик даражаси аёнланган.

Калит сўзлар: педагогик когнитив компетенция, маданий компетенция, истеъдод, мотивация, инновация, ижодкорлик, танқидий фикрлаш, муаммоларни ҳал қилиш.

Аннотация. В данной статье описано содержание пользы от цифровых технологий в процессе развития когнитивной компетентности будущих учителей математики высшей школы, которая сегодня изучается на основе кредитно-модульной системы, и подчеркнута степень эффективности результатов, полученных на основе опыта.

Ключевые слова: педагогическая когнитивная компетентность, культурная компетентность, талант, мотивация, инновации, креативность, критическое мышление, решение проблем.

Abstract. This article describes the content of the benefits of digital technologies in the process of developing the cognitive competence of future teachers of higher school mathematics, which is currently being studied on the basis of a credit-modular system, and emphasizes the degree of effectiveness of the results obtained on the basis of experience.

Key words: pedagogical cognitive competence, cultural competence, talent, motivation, innovation, creativity, critical thinking, problem solving.

Киритиш. Бугунги кунда олий таълим муассасасида бўлажак математика ўқитувчиларнинг когнитив компетенциясини ривожлантириш, педагогика оти да талабалар фаолиятини янги билимларни мустақил эгаллаш бўйича ташкил қилиш билан чамбарчас боғлиқ. Элементар математика бўйича асосий билимлар манбалари сифатида шу фан бўйича талабалар учун ўқув-методик қўлланмалар ҳамда мактаб битирувчилари, ўқитувчилар ва математика йўналиши талабаларига қаратилган элементар математикани мунтазам такрорлаш ва чуқурлаштириш йўналтирувчи ўқув қўлланмаларни ҳисоблаш лозим.

Шунингдек когнитив компетенцияни ривожлантиришнинг қурилган модели нуқтаи назаридан педагогика оти лари талабаларини элементар математикага ўқитиш жараёнини ташкил қилишни таърифлаш ҳисобланади.

- **Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили.** Мавзунинг танланишини қуйидаги омиллар аниқлаб берди:

- тенглама ва тенгсизликлар тили математик ахборотни беришнинг

бошқа тилларига қараганда (функциялар тили, геометрик жисмлар тили) кўп сонли талабаларга янада тушунарлидир;

- шу мавзу доирасида талабалар бошқа мавзуларга қараганда билимларни ўзлаштиришнинг катта тажрибасига эга;

- мавзу баъзи бир математика мавзуларига нисбатан асосий ҳисобланади (функциялар, матнли масалалар, геометрия бўйича ҳисоблаш масалалари);

- мавзу бир хил турдаги масалаларга қўлланиладиган турли ечим методлари билан бой.

Бунда мавзунинг марказий тушунчаси бўлиб элементар математикада мураккаблардан бири бўлган бир-бирига тенглик тушунчаси ҳисобланади. Талабалар ва ўқитувчилар билан мулоқот тажрибаси шунини кўрсатадики, бир-бирига тенглик, бошқа ечимларнинг юзага келиши ва ечимларни йўқотиш сабабларининг асосланиши улардан кўпчилигида жиддий қийинчиликларни юзага келтиради.

- **Тадқиқот объекти ва қўлланиладиган методлар.** Элементар математика дастурларининг таҳлили тахминий мавзу мазмуни ва унга ажратилган аудитория соатларининг миқдори ҳақида хулоса қилишга имкон беради. Мавзу рационал, иррационал, мутлақ катталikka эга, кўрғазмали, логарифмик, тригонометрик тенгламалар, тенгсизликлар, уларнинг тизимлари ва йиғиндилари ҳамда аралаш тенглама ва тенгсизликлар юқори қийинчиликдаги масалаларни (кўрсаткич ёки қайта тригонометрик функцияларга эга, функциялар назарияси ёки сонлар назариясининг махсус теоремалари ёрдамида ечиладиган) ечишнинг асосий методларини ўрганишни ўз ичига олади. Мавзунини ўрганиб бўлган, талаба мактаб математика курсининг тенгламалари ва тенгсизликлари ечимини излаш асосий босқичлари ва йўллари; тенглама ва тенгсизликларни ечишнинг асосий методлари; бир-бирига тенглик ҳақидаги теоремалар; тенгсизликларни ечиш учун оралиғлар методи; тенглама ва тенгсизликларнинг асосий турлари ва ечимларининг ёзиб олиниши; тенглама ва тенгсизликларнинг ўзгартирилишини таъминловчи хосса ва теоремаларни билиши керак. Талаба тенглама ва тенгсизликлар ечимини излаш, тенглама ва тенгсизликларни ечиш учун асосий методларни қўллашни билиши керак. Талаба тенглама ва тенгсизликларни излаш ва ечиш методлари; асосий (таянч) ва юқори (йўналишли) мактабда таълим тизимида элементар математика курси билимларидан фойдаланиш кўникмаларига эга бўлиши керак.

- **Олинган натижалар ва уларнинг таҳлили.** Когнитив компетенцияни шакллантириши мазмунини очиб берамиз.

1. **Мустақил олдиндан аниқлай олиш босқичи.** Мақсади билимларни мустақил ўзлаштиришнинг бирламчи тажрибасидан фойдаланиб, имитациявий

масалаларнинг ечимини излаш режасини қуриш бўйича талаба томонидан гипотезанинг илгари сурилиши ва қабул қилиниши ҳисобланади.

Бу босқичда талабаларга фаолият мақсади аниқланган имитациявий масалалар тавсия этилади. Керакли шартларни таҳлил қилиш ва аниқлашда эҳтимол епчим усулига қаратилган ёрдам берувчи ечим вариантлари тавсия қилинади. Талаба томонидан қулай ечим усули таклиф қилинган вариантлардан мустақил танлаб олинади. Танлов масала шартини таҳлил қилиш асосида қурилади. Танловни амалга оширишга ёрдам берувчи восита сифатида ечиш методларини таксифлаш ва методик тавсияларга мурожаат қилиш тавсия қилинади (6-илова). Бунда ҳаракатларнинг кетма-кетлиги ечимлар намунасига таяниш билан қурилади.

Турли даражали имитациявий масалалар ёрдамида “масалани қабул қилиш”га ёрдам берувчи танлов вазияти яратилади. Талабалар турли даражали масалалардан бирини танлайди ва уни ечади. Эталон билан уни солиштириб, ўз ечимини таҳлил қилади ва уларнинг асосида бўладиган коррекцион фаолият мақсадини таърифлайди.

2. Мустақил лойиҳалаштириш босқичи. Мақсади мустақил лойиҳани яратиш бўйича талабалар индивидуал ҳаракатларининг бажарилиши ҳисобланади: индивидуал математик фаолиятда қийинчиликларни аниқлаш, уларни қайд этиш, уларнинг юзага келиши сабабларини таҳлил қилиш, қийинчиликдан чиқишни лойиҳалаштириш, фаолиятда индивидуал қийинчиликни *бартараф этиш* бўйича режани қуриш ва мустақил лойиҳани қўллаш. Талабаларга турли даражали тузилмавий-функционал масалалар тавсия этилади, уларни ечиш жараёнида математиканинг махсус воситалари ишлатилади (фикрлар мантиғи тили, предикатлар мантиғи тили, интерпретациялар изоморфизми). Шу воситалардан фойдаланишга талабаларни ўқитиш бўладиган ўқув фаолиятини лойиҳалаштиришга имкон беради: масала ечимини излаш бўйича муҳим шартлар моделини қуриш; ўз хатоларини аниқлаш, тузатиш ва олдини олиш.

Фаолият мақсадлари, кичик мақсадларини аниқлаш, мақсадни ўзгартириш – билиш фаолиятининг муҳим ва мураккаб босқичларидан бири. Математик мантиқ тиллари ёки интерпретациялар изоморфизми асосида масалалар матнини қайта таърифлаб, талаба ўхшаётган таърифларни солиштиради ва масала ечимини амалга ошириш учун энг қулай таърифни танлаш имкониятига эга бўлади. Бунда ҳаракат усулининг танланиши нафақат талабанинг шахсий тажрибасига, балки масаланинг мантиқий тузилмасига ҳам асосланади. Импликация ва инкор этиш мавжуд бўлмаган масалани ечишга янада қулайдир. Шундай қилиб, талаба мақсадни моделлаштиришга ўрганади. Масала ечими режасини қуриб, талаба кичик мақсадларни таърифлашга ўрганади. Математик мантиқ тиллари ёрдамида

масалаларнинг тайёр ечимларида хатоларни излашни амалга ошириб, талаба уларнинг юзага келиши жойини қайд этади.

3. **Мустақил таълим босқичи.** Мақсади бўладиган фаолият мақсадини мустақил аниқлаш, қулай ҳаракат усулини мустақил қуриш ва танлаш, масала ечимини излаш рефлексиясига асосланган масалалар ечимини излаш тактикасини қуриш бўйича бўлажак математика ўқитувчилари малакасини ривожлантириш ҳисобланади.

Бу босқичда талабаларга турли даражали интегратив-рефлексив масалалар тавсия қилинади. Бу масалалар малакаларни ривожлантиришга қаратилган: бўладиган фаолият мақсадини ва масала шартида муаммони таърифлаш, муаммони ечиш стратегиясини ишлаб чиқиш, масалани ечиш режасини қуриш. Масала ечимини излаш жараёни интегратив-рефлексив масалаларнинг ечимини излаш учун таянч сифатида келадиган ижодий топшириқлардан фойдаланишни кўзда тутаяди. Бу банкни тузишга топшириқлар: мавзу бўйича стандарт масалаларни ечиш методлари, мавзу бўйича эвристикалар, мавзу бўйича ўзгарувчанларни, асосий тушунчали ахборотни киритиш турлари (масалан, функцияларнинг хусусиятларидан фойдаланиб, тенглама ёки тенгсизликларни ечишни ўрганишда "функция" тушунчаси бўйича ихчам берилган асосий ахборотга эга бўлиш қулай, 7-илова).

Интегратив-рефлексив масалаларни ечиб бўлгандан сўнг талаба ўз-ўзини таҳлил қилиш карточкасини тўлдириб, ўз фаолиятини таҳлил қилади, мавзунинг ўрганилиши эса ўз-ўзини баҳолаш варақасини тўлдириш билан яқунланади.

Элементар математика бўйича машғулотларни ўтказиш самарадорлигини ошириш мақсадида мустақил назорат учун саволлар билан тўлдирилган маъруза машғулотлари мазмунини талабалар олдиндан олади. Бу ўқитувчига амалий машғулотни диалог шаклида ташкил қилиш, ўрганиладиган материалнинг энг муҳим жиҳатларига эътиборни қаратишга имкон беради.

Педагогика олий таълим муассасасида бўлажак математика ўқитувчиларини тайёрлаш жараёнида уларнинг когнитив компетенциясини ривожлантириш хусусиятлари, педагогик тайёргарликнинг ўзига хослиги, когнитив компетенцияни ривожлантиришнинг ажратилган босқичлари элементар математикага ўқитиш усуллари танлашни шартлаб берди:

1. Машғулотларда ечими маълум усуллар билан ноқулай бўлган (оғир) масалалар ёрдамида муаммоли вазиятнинг яратилиши. Масала шарти ва талабларини таҳлил қилиб, ва, уни мавжуд тажриба билан солиштириб, бўлажак математика ўқитувчилари янги билимларни излашнинг зарурияти ҳақида хулоса қилади.

2. Ихчам асосий ахборотга эга ўқув қарталаридан фойдаланиш:

эслатмалар, методик тавсиялар, асосий курс тушунчалари бўйича тузилмага туширилган ахборот, ечимлар намунаси ва ш.ўх.

3. Бўлажак математика ўқитувчиларига “шахсий билимлар банки”ни тузишни кўзда тутувчи ижодий уй вазифаларидан фойдаланиш: ечиш методлари таснифтини тузиш, эвристикалар банкени яратиш, мавзу бўйича субъектив кизиқарли масалаларни танлаш (ечимлари билан), элементар математиканин асосий теоремалари исботини мустақил танлаб олиш ва ш.ўх.

4. Ўқув материални ўзлаштиришга талаблар, эҳтимол қийинчиликлар ва уларнинг сабабларини ўз ичига оладиган мустақил ташхис варақаларини тадбиқ этиш.

5. Янги билимларни ўзлаштириш бўйича бўлажак математика ўқитувчилари аолиятини ташкил қилиш учун турли даражали эвристик математик масалалардан фойдаланиш.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки бу янги билимларни очиш, билимларни умумлаштириш, ўхшатиш, ўқув фаолиятини бошқариш механизмларига эътиборни қаратиб, ўқитувчига машғулоти талабалар билан диалог шаклида олиб боришга имкон беради ва ўз ўрнида машғулоти самарадорлигини оширади.

Адабиётлар рўйхати

1. Дорофеев Г.В. О принципах отбора содержания школьного математического образования // Математика в школе. 1990. – № 6. – С. 2-5.
2. Далингер В.А. Самостоятельная деятельность учащихся и её активизация при обучении математике. – Омск, 1993. – 156 с.
3. Вахобов М.М. Умумий ўрта таълим сифати мониторингини олиб боришнинг моделлаштириш: Дис. ... пед. фан. док. – Т.:2016. – 266 б.
4. Турсункулов С. Т ва бошқалар. Ўқитувчиларнинг касбий маҳорат ва компетентлигини ривожлантириш. – Т.: Сано-стандарт, 2012. – 172 б.
5. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. Монография. – Тошкент: Фан, 2007.– 160 бет.
6. Абдуллаева Б.С. Академик лицей талабаларининг математик тафаккурини ривожлантириш: Дис. ... пед. фан. ном. – Тошкент, 2002.
7. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. *Eastern European Scientific Journal*, (1).

METHODS OF TEACHING MUSIC IN THE UPPER CLASSES

Elmurod Tajiboyev

Mahmudov Jahongir

Jahongirmahmudov1997@gmail.com

Namangan State University

Annotation: *this article discusses the methods of teaching music in the upper classes in general secondary schools, as well as the methods of music.*

Keywords: *music, methodology, method, melody, work, instrument, song.*

The need to create an Uzbek model of the technology of music education began to manifest itself more clearly during the years of independence. In its content, the technology of today's music education remains relevant, inextricably linked with the experience of the National Music School, which has accumulated from the distant past, to form a unity that gives a good result. Because every positive result achieved in modern music education should not follow society, but act ahead of it, showing its effective effect in practice. This is how the educational and educational impact of music becomes more visible and powerful. This in turn indicates that the development of society, the qualitative level of musical education-upbringing, also depend on how well it is carried out positively. Therefore, the formation of music education technology in a new context is a necessary condition arising from the demand of the period.

It is advisable to carry out the use of argumentative methods on the eve of the completion of a topic in a certain large volume or at the end of quarters. Because the feasibility of students arguing on a particular topic directly depends on the extent to which they have the knowledge and understanding of the subject.

In the debate, it is necessary to divide the students of the class into two or three differential groups. Special attention should be paid to their knowledge, education, vocabulary, musical talent when dividing students into Parta rows. Let the number of talented students in each row be approximately the same. This event will not bring the expected result, as it is already known in advance that the group with low talent children will lose the match. Talented students in each row also follow kamsuhan or low-school students.[1]

At the end of the fourth quarter of the fourth grade, a discussion can be held as follows. In it, the class is divided into two groups. Students of Group I refer to students of Group II with a question and assignment based on the materials covered in the IV quarter.

1. Who wrote the melody of the song "Nightingale" and what do you know about the composer?

2. Can you sing the song "Hey, lola"?

3. Determine the similarity of Fa major and Re minor tonalities; sing Three sounds of each lad.

Students of Group 2 agree on who will answer each of the questions from the members of the group.

Answer: Student 1: we passed the song "Nightingale" in music listening lessons. The song of the work was sung by the poet M.Koshmanov wrote, and his music was created by the famous composer Mardon Nasimov.[2]

Mardon Nasimov was born in 1914 in the city of Samarkand. He graduated from the Faculty of choral drichery at the Uzbek opera Studio, which opened at the Moscow Conservatory. Author of more than a hundred songs. For children, he wrote such songs as "Ahmadjan gardener", "chamanzori of friendship", "young fizkulturists". While one reader responds on behalf of the group, the rest of the group's members help to complete it. Then all together they listen to the song through the magnetic recording. The second question is answered by one of the good children of the group's voice, and she sings the song "Hey, lola". The rest of the readers mainly talk about the fact that it is sung on the holiday "Tulip sayli". Then the whole class sings this song as a team. The third question is answered by one of the readers who has a thorough knowledge of the music basket. He gets one key in both fa major and re major. In this, the teacher helps them to say the three sounds of tonalities. Then the whole class sings together the stagnant sounds of these two tonalities.

Members of Group 2 will answer questions in consultation with each other. The tune "Sarbozcha" is a tune dedicated to sarbozs, that is, Soldiers, in which there is an adapted, coral feature that has taken a single step. Within Uzbek songs and melodies, writing works dedicated to soldiers became udum only in later years, and there are also marches designed for children to step in the ranks. In addition to these, it is intended to perform rhythmic movements adaptation of musical works to the skills of students; performing skills that are included in the educational result; raising the level of qualification and theoretical cognition to the level of the accepted benchmark; the method of assessment indicates the need for the correct Organization of the means and organizational forms of Education. Musical literacy is important as an activity that theoretically combines all knowledge. No matter what activity (listening, performing, musical actions) is organized in the course of the lesson, extracurricular activities, a musical work on a particular topic is studied, and new concepts are formed in students regarding their specific characteristics, namely, genre, form, structure, style of performance. Therefore, musical literacy consists not only in the study of notation, but also in a complex of general knowledge, concepts (traditions and style of performance, folk and

compositional music, their differences, peculiarities of National Music, Classical Music, Note basket), which make up the overall musical capacity of students.

In conclusion, we can say that listening to music provides the ability to distinguish between Solo and music, distinguish between ensemble and orchestral performance, distinguish between timbre of words and melodies, develop musical taste and perception. On the basis of listening to samples of works by composers of Uzbek, fraternal and World peoples, the aesthetic taste and culture formed in the students are improving. The level of formation of children's performance and knowledge of Dance Performance, Solo and collective performance, folk and professional musical works, Children's melodies and songs, public, folk songs, status, epic, modern musical works, the work of famous musicians and singers; the modernity of music, melody, harmony, rhythm, pace measure, register, familiarity with dynamic characters, the ability to distinguish major and minor frets; be able to distinguish musical genres from each other; get acquainted with the main types of musical activity, the work of composer, performer musicians; have an understanding of the performance of performers ensemble, orchestra, folk and skilled musicians; get acquainted with choral performance.

References:

1. Amanullaeva D. "Theses of legacies from the methodology of music education at school" - T., 1990
2. E.Omarov. Aesthetics T.: "Uzbekistan", 1995.

YOSH VOLEYBOLCHILARNI DASTLABKI TAYYORLASH XUSUSIYATLARI

Umarov Abdusamat Abdumalikovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat metodikasi kafedrasida p.f.n. professor

Tel: 99-998-58-44 e-mail: abdusamatumarov@gmail.com

Abduhozirova Mahliyoxon Gayratjon qizi

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat fakulteti 4 bosqich talabasi.

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada Yosh voleybolchilarni dastlabki tayyorlash mazmuni, bolalarning jismoniy rivojlanishlariga, tayanch harakatlanish apparati mustahkamlanishiga, jismoniy sifatlari tarbiyalanishga, shu jumladan, voleybol o'yinida texnika asoslarini egallashda zarur bo'lgan maxsus jismoniy sifatlari va qobiliyatlarini tarbiyalashga yordam beruvchi vositalar xalq harakatli o'yinlaridan foydalanish kabilar keltirilgan.*

Kalit so'zlar. *Yosh sportchilar, reja, ko'p yillik, tayyorlash, bosqichma-bosqich, tayyorgarlik, sharoit, rivojlantirish, individual layoqatlarini, hayotiy muhim, qobiliyatlar, ko'p yillik, texnik-taktik, tezlig, koordinasion qobiliyatlar, epchillig.*

Аннотация. *В данной статье представлено содержание первичной подготовки юных волейболистов, средства, способствующие физическому развитию детей, укреплению опорно-двигательного аппарата, воспитанию физических качеств, в том числе специальных физических качеств и способностей, необходимых для овладения основами техники игры в волейбол, такие как использование народных подвижных игр.*

Ключевые слова. *Юные спортсмены, планирование, многолетние, подготовительные, поэтапные, подготовительные, условия, развитие индивидуальных способностей, жизненно важных, умений, многолетних, технико-тактических, скоростных, координационных способностей, гибкость.*

Annotation. *This article presents the content of the preliminary training of young volleyball players, means that help children's physical development, strengthening of the base mobility apparatus, physical qualities to be trained, including the education of special physical qualities and abilities necessary in mastering the basics of the technique in the game of volleyball, such as the use of folk action games.*

Keywords. *Young athletes, plan, perennial, training, step-by-Step, Preparation, conditions, Development, individual abilities, vital, abilities, perennial, technical-tactical, rapid, coordination abilities, agile*

Ko'p yillik bosqichma-bosqich reja asosida tayyorlash davomida, yosh sportchilar individual layoqatlarini rivojlantirish, hayotiy muhim qobiliyatlarini ko'p yillik tayyorgarlik keyingi davrlarida tanlashda muhim omil hisoblangan organizmning rezerv imkoniyatlarini maksimal namoyon etish uchun sharoit yaratish kerak. Shunday qilib, tanlash va tayyorlashning o'zaro bog'liqligi shug'ullanuvchilarni bosqichma-bosqich tanlashni va ularning jismoniy sifatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish, tanlagan sport turida texnik-taktik mahoratini egallash va takomillashtirishni ko'zda tutadi. Qator mutaxassislarning fikricha, dastlabki tayyorlov davrida tayyorlash mazmuni bolalarning jismoniy rivojlanishlariga, tayanch harakatlanish apparati mustahkamlanishiga, jismoniy sifatlari tarbiyalanishiga (tezligi, koordinasion qobiliyatlari, epchilligi va boshqalar), shu jumladan, voleybol o'yinida texnika asoslarini egallashda zarur bo'lgan maxsus jismoniy sifatlari va qobiliyatlarini tarbiyalashga yordam beruvchi vositalardan foydalanishdan iborat bo'lishi kerak.

Bola organizmi xususiyatlarini, jismoniy rivojlanganligi va tayyorgarligi darajasini hisobga olib ko'pchilik mualliflar. Jismoniy, ba'zida esa texnik

tayyorgarlik vositasi sifatida ham tayyorlash boshlang'ich davrlarida harakatli o'yinlaridan foydalanishni tavsiya etadilar. Qator mutaxassislar tayyorgarlik boshlang'ich masalalarini hal etish uchun jismoniy mashqlar bilan bir qatorda voleybolga tayyorlash sifatida, xalq harakatli o'yinlaridan foydalanish, zarur deb hisoblaydilar. Chunki boshlang'ich va umumiy tayanch tayyorgarlik davrida ular jismoniy rivojlanishi masalalarini hal qilishga va jismoniy, psixologik sifatlarini tarbiyalashga hamda bolalarning harakatlanish usullarini kengaytirishga yordam beradi, bular texnik-taktik harakatlarni egallab olish uchun juda muhimdir. Biroq yosh voleybolchilarni tanlash va tayyorlashda xalq harakatli o'yinlaridan foydalanish samaraliligini o'rganishga bag'ishlangan maxsus ishlarni adabiyotlardan topa olmadik.

Birinchi bosqichning mantiqiy davomi hisoblangan umumiy tayanch tayyorgarligida, nisbatan ancha murakkab masalalar hal etilishi kerak, mana shu sababli tayyorlash mazmuni muntazam murakkablashib boradi. Rivojlanayotgan organizm xususiyatlarini hisobga olib, shu jumladan, bola organizmi rivojlanishi senativ davrini hisobga olib tayyorgarlik vositalari kamaytirilib borilad. Yosh voleybolchilarni tayyorlash mazmuniga tezligi, chaqqonligini hamda tezlik-kuchlilik sifatlarini rivojlantirish uchun soddalashtirilgan qoidalar bo'yicha mini-gandbol va mini basketbol mashqlari, o'yin texnikasini va texnik harakatlarni egallab olishni osonlashtiruvchi maxsus sifatleri va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun tayyorgarlik va yo'naltiruvchi mashqlari, o'quv hamda nazorat o'yinlari kiritiladi.

Qator mutaxassislar mashg'ulotlarga mumkin bo'lgan gimnastik, akrobatik, yengil atletika mashqlarini, shug'ullanuvchilar yoshi va jismoniy qobiliyatlarini hisobga olish bilan suzish mashqini kiritishni tavsiya etadilar. Ushbu davrda jismoniy tayyorgarlik musobaqalariga o'yin texnikasi, mini-voleybolga (12 yoshli bolalar), voleybolga (18-14 yoshli bolalar) va albatta, voleybol maxsus mashg'ulotlari bolalarni tanlash masalalariga katta e'tibor berish kerak. Boshlang'ich tayyorlash davrida, o'quv-mashq ishlarini qurish xususiyatlari vosita va metodlarini tanlashda universallik tamoyilidan foydalanish, har bir shug'ullanuvining xususiyatlarini chuqur o'rganish hisoblanadi. Darslar dasturlari asosiy yo'nalishi- o'qitish, uni amalga oshirish jarayoni yosh voleybolchilarni texnik uslublar keng turlariga muvafaqqiyatli o'qitish uchun shartsharoitlar yaratish va ko'p yillik mashqlar jarayoni keyingi davrlarida maxsus jismoniy tayyorgarligi yuksak darajasiga erishish uchun kerakli asoslar yaratish bilan bog'liq bo'ladi.

O'qitish har bir yildan so'ng yosh sportchilarni tayyorlashga kerakli tuzatishlar kiritiladi, shu jumladan, yillik davrida mashqlar komponentlarini hajmini taqsimlashga va mashg'ulotlar yo'nalganligiga tuzatishlar kiritiladi. Birinchi o'quv yiliga nisbatandigan ikkinchi o'quv yilida umumiy jismoniy tayyorgarligiga ajratiladigan vaqtni qisqartirish hisobiga taktik va integral

tayyorgarligi soatlari soni oshirib boriladi. Tayyorlashning ikkinchi yili davomida o'rganilayotgan texnik uslublar hamda taktik harakatlar to'plamini kengaytirish masalasi ham hal etiladi.

O'quv-mashq bajarish guruhlarida talablar yanada oshadi, masalan, yil bo'yicha soatlar hajmi bu yerda 520 soatga yetadi, ya'ni boshlang'ich tayyorgarlik guruhlariga qaraganda 104 soatga ko'p bo'ladi (44,45). Tayyorgarlik turlari hajmlarini taqsimlashda, 25% foizi texnik, 28% foizi taktik, 21% foizi integral tayyorgarlikka sarflanadi. Mualliflarning fikriga ko'ra, yil bo'yicha soatlarni bunday taqsimlash vosita va metodlarini to'g'ri tanlaganda, yosh voleybolchilarni tayyorlashda, ularning yoshi va jismoniy qobiliyatlarini hisobga olib birinchi bosqichda quyilgan vazifalarni hal etishga imkon beradi. Ularning yoshi va jismoniy qobiliyatlarini hisobga olish tayyorlash strategiyasini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega bo'ladi. Boshlang'ich va umumiy tayanch tayyorgarligida har tomonlama tayyorlash, yosh sportchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirib, ularning sport natijalarini o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini hisobga olish kerak. Shuning uchun yosh voleybolchilarni tayyorlash birinchi va ikkinchi bosqichlarida foydalaniladigan vositalar tayyorlash uchunchi va to'rtinchi bosqichiga qaraganda, kamroq xosliklarga egaligi boshlang'ich tayyorlash davrining muhim xususiyatlari hisoblanadi. Shu bilan birga boshlang'ich davr uchun yosh voleybolchilarga meyoriy talablar faqat jismoniy va texnik tayyorgarlik bo'yicha ko'zda tutilgan. Faqatgina ancha keyingi bosqichlarida asosan, musobaqalashish faoliyati natijalari bo'yicha taktik harakatlarni baholashdan foydalaniladi. Mazmunan turli xildagi yugurishlar, sakrashlar, uloqtirish va boshqa harakatlar tashkil etgan o'yinlar harakatli o'yinlar deb ataladi. Bunday yondashishni to'g'riligiga shubha qilmay, ular pedagogik mazmundagi muammolarni va xalq harakatli o'yinlari ahamiyatini hamda shunga mos – ularni turlarini o'rganishda to'la mosligini, ularga xos alohida xususiyatlari sababli o'zini oqlamasligini ko'ramiz. Yuqorida aytib o'tilgan ishda, xalq harakatli o'yinlarini turlarga ajratish tajribasiga urinib ko'rilgan, uni e'tiborga olmaslik aslo mumkin emas. Raqibi bilan to'qnashmay va u bilan kurashda ishtirok etmay o'yinchilar kurashlari belgisi bo'yicha jamoani (barcha o'yinchilarning birgalikda ishtirok etishi va navbat bilan ishtirok etishi bilan hamda olib boruvchi va olib boruvchisiz, jamoasiz) estafetalarni farq qilish taklif etiladi. Harakatli o'yinlarni ham, harakatlanish harakatlari bo'yicha o'xshatish (taqlid qilish harakatlari bilan), yugurib o'tish, to'siqlardan oshib o'tish, to'p, tayoqchalar va boshqa predmetlar bilan yo'l topish va shu kabilar hatto mustaqil joylarni topish o'yinlari, tayyorgarlik (sportga) o'yinlari turlariga ajratish taklif etiladi. Boshqa, yanada zamonaviy, bevosita aynan harakatli o'yinlarga bag'ishlangan ishda, ular bizning fikrimizcha, ancha aniq ifodalanadi: «harakatli o'yinlarning o'ziga xos xususiyatlari o'yin mazmunida harakatlarning (turish, sakrash, uloqtirish, to'pni uzatish va ilib olish) yaqqol ifodalangan roli hisoblanadi. Mana shu harakatlanish

jarayonlari, uning sugenetik (mavzusi, g'oyalari) asoslanadi, ular o'yin maqsadiga erishish yo'lida qo'yilgan turli to'siqlar va qiyinchiliklarni yengib o'tishga yo'naltiriladi. I.V.Bileyeva va I.M.Korotkovlar sport o'yinlari harakatli o'yinlar va sport o'yinlari farqlarini ko'rsatadilar. Mualliflar harakatli o'yinlar individual (bir kishilik) va jamoani (guruhli) bo'lishi mumkinligini, birbiridan shakli, mazmuni va metodik xususiyatlari bo'yicha farq qilishini belgilab ko'rsatadilar. Mualliflar harakatli o'yinlar «jismoniy tarbiya va o'yin metodi vositasi sifatida, jismoniy sifatlarni tarbiyalashga va takomillashtirishga yordam beradi», deb hisoblaydilar. L.V.Bileyeva boshlab V.G.Yakovlev bilan, keyin esa I.M.Korotkov bilan ham mualliflikda, pedagogik turlarga ajratish davomida, ularning murakkablik darajasi, yoshi xususiyatlari, harakatlari asosiy turlari, o'yinda namoyon etiladigan jismoniy sifatlari va shu kabilar bilan farq qilishini taklif etadilar. Harakatli o'yinlarni turlarga ajratishga taaluqli turli konsepsiyalar bilan tanishishni yakunlab, ularni maqsadli vazifasi (o'quv, dam olish uchun, davolash maqsadi), yoshi xususiyatlari (maktab yoshi va kattalar uchun) bo'yicha jamoali, jamoasiz va jamoalilarga o'tish, sport, ommaviy o'yinlarga o'tish guruhlariga ajratish mumkinligini ko'rsatuvchi I.M.Korotkovning ishini aytib o'tish kerak.

Yuqorida ko'rib o'tilgan ishlar so'zsiz xalq harakatli o'yinlarni turlarga ajratish tamoyillarini ishlab chiqishga yordam beruvchi foydali tomonlariga ega. Biroq tabiiyki, xalq jismoniy madaniyati ma'lum etno-milliylikka mansubligi hodisasi sifatida, o'ziga xos xususiyatlardan kelib chiquvchi ko'plab vaziyatlarni, hisobga olishimizga to'g'ri keladi. Mavjud ijobiy ilmiy tajribalar asosida, amaliy materiallar xususiyatlaridan kelib chiqib, ushbu satrlar mualliflari, ularni turlarga ajratishga yondashishni taklif etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonuni. 2015 y. 4 sentyabr
- 2.Ayrapetyans L.R., Godik M.A. Sportivne igri, T., Ibn Sino, 1999, -156s.
- 3.Ayrapetyans L. R. Kontrol spetsializirovannix nagruzok prijkovoy napravlenosti visokokvalifisirovannix voleybolistov, Pedagogik ta'lim, T., № 2, 2003, 13-17b.
- 4.Axmerov E.K. Issledovaniye prisposobitelnoy izmenchivosti dvijeniy i sovershentvovaniye metodiki obucheniya napadayuhyemu udaru v voleybole, Avtoref. diss. kand. ped. nauk, M., 1988, 28s.
5. Toxirjonovich, Arabboyev Qaxramon, et al. "THE ROLE OF SPORT IN PEOPLE'S HEALTH." International Journal of Early Childhood Special Education 14.7 (2022).
6. Tohirjonovich, Arabboyev Qahramon. "SPECIFIC FEATURES OF THE APPROACH TO STUDENTS IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS ON THE BASIS OF THE PRINCIPLE OF INDIVIDUALIZATION." ASIA PACIFIC

JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836
Impact Factor: 7.603 11.12 (2022): 269-273.

7. Arabboyev Kahramon Tahirjonovich. (2023). MATTERS OF PHYSICAL EDUCATION IN KAIKOUS' "QABUSNAMA". Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(1), 223–226.

8. Yuldasheva Jamilakhan Mukhtorovna. (2022). EFFECTIVE WAYS OF MANAGING THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE FIELD OF SPORTS. *Open Access Repository*, 8(12), 693–697.

9. Makhmudovich, Gafurov Abdushokir, Gafurov Abduvohid Makhmudovich, and Yuldasheva Jamilakhan Mukhtorovna";. "Open Access Repository 8.12 (2022): 5-8.

10. Ro'zmatov, Islomjon Erqoziyevich. "BOSQON ULOQTIRUVCHILARNI MASHG'ULOT JARAYONIDA KUCH JISMONIY SIFATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI." YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS 1.7 (2022): 17-22.

11. Juraev Voxidjon Muhammedovich, "Psychological Features of Competitive Motivation of Athletes." Central asian journal of literature, philosophy and culture 3.11 (2022): 312-314.

12. Arabboyev, Q. T. "Sportchilarni tayyorlashda funksional tayyorgarlikning ahamiyati: 10.53885/edinres. 2022.75. 29.012 QT Arabboyev." Научно-практическая конференция. 2022.

13. Muratova, G. R. "Introduction of Credit-Module Technology in the Process of Education of Students in the Discipline of "Physical Education". Middle European Scientific Bulletin 22 (2022): 261-264.

ЁШЛАРНИ ТАДБИРҚОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Файзуллаев Улғабек Турсунбоевич
НамМҚИ доценти

Аннотация: ушбу мақолада Ўзбекистонда кейинги йилларда тадбиркорлик муҳитини яратиш билан боғлиқ кўрилган чоралар, "бизнес", "тадбиркорлик" тушунчаларига берилган илмий таснифлар ҳақида фикр юритилган.

Ўзбекистонда кейинги йилларда давлат ва жамиятнинг жадал ривожланишига қаратилган кенг қамровли ижтимоий-иқтисодий ислохотлар амалга оширилмоқда. Бу борада аҳолининг фаровонлигини, иқтисодий ўсишини таъминлашдаги муҳим ислохотлар замирида мамлакатда

тадбиркорликка кенг йўл очиш, ҳар бир ҳудудда ишбилармонлик муҳитини яратиш йўлидаги чора-тадбирлар алоҳида аҳамиятга эгадир. Чунки мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётида ишбилармонлик, тадбиркорлик йўналишидаги фаолият ҳаётий зарурият бўлмоқда.

Шу боис бу борада Ўзбекистонда кейинги йилларда тўпланган самарали тажрибани, халқаро миқёсда ўзини оқлаган жараёнларни илмий-тадқиқ қилиш муҳимдир.

Албатта, биз ушбу мақоламизда мамлакатимизда кейинги йилларда шаклланган фаол тадбиркорлик муҳитининг барча қирраларини очишни мақсад қилмаймиз. Бу борада мавзунинг муҳимлигидан келиб чиққан ҳолда мамлакатимизда тадбиркорлик муҳити, ушбу йўналишда ёшларни тайёрлаш билан боғлиқ, уларда иқтисодий билим, аниқроғи бизнес ва тадбиркорлик ҳақида тушунча ва тасаввурга эга бўлишлик муҳимлигига эътибор қаратишни лозим топдик. Чунки бўлажак тадбиркор, айтилишича аввало бу ҳақда дастлабки тушунчага эга бўлмоғи лозим.

Шу маънода ижтимоий-гуманитар, иқтисодий фанларда бизнес ва тадбиркорлик тушунчалари ҳақида билдирилаётган фикрлар хусусида ўз муносабатларимизни билдирмоқчимиз.

Маълумки, амалиётдаги қонун ҳужжатлари ва ижтимоий –иқтисодий йўналишдаги адабиётларда кичик бизнес, бизнес, тадбиркорлик тушунчаларига турлича ёндашув мавжуд.

Масалан, айрим меъёрий ҳужжатларда кичик бизнес фаолият турига изоҳ берилар экан, асосан, ишловчилар сони ва айланма пул маблағлари катта бўлмаган субъектлар назарда тутилади.

Баъзи адабиётларда бизнес нуктаи-назаридан ёндошувлар ҳам мавжуддир. Бунга катта маблағни ва ўта юқори малакали ишчиларни, шунингдек, ер ва зарур асбоб-ускуналарни катта ҳажмда талаб қилмайдиган, бозор талабларига тез мослашадиган тезкор, мобил фаолият тури тушунилади.

Шунингдек, ижтимоий –иқтисодий ёндашув ҳам мавжуд бўлиб, бунда кичик бизнеснинг қамрови кенг бўлади. Шу боис давлат ҳам кўпроқ шу ёндашув асосида мамлакатда бизнес муҳитини яратишга кенг эътибор беради. Бу борада мисол учун, хонадонда оддий тикувчилик, пазандачилик ёки сервис хизматлари ташкил қилиш каби фаолият турлари мисол бўла олади.

Ўзбекистонда кейинги йилларда Президентимиз ташаббуслари билан “Оилавий тадбиркорликни Давлат Дастури”нинг қабул қилиниши ёки “Хонадонбай”, “Маҳаллабай” иш ташкил қилиб, ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳолини даромадли қилиш, ёшларни иш билан таъминлаш кабилар, жойларда хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга. Чунки мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохатлар натижаси, аввало,

хонадонларда ва маҳаллаларда намоён бўлади. Қолаверса, одамлар ўз кундалик ҳаётининг кўп қисмини яшаётган оила ва маҳалла даврасида ўтказишади. Шу сабабли маҳалла ҳаёти, ободончилиги ёки мактаб битирувчилари ҳисобланган ёшларни иш билан таъминлашга қаратилмоқда. Маҳаллаларда “Темир дафтар”, “Аёллар дафтари”, “Ёшлар дафтари” юритилишида шу маъно бор. Уларга кичик бизнес билан оилавий шароитда хунармандчилик ёки паррандачилик, каштачилик ва бошқа қулай иш билан шуғулланишлари учун кредитлар ажратилияпти. Мана шундай тизим асосида Наманган шаҳрининг биргина “Бунёдкор” маҳалласида 64-умумий таълим мактаби билан ҳамкорликда 100 га яқин ўқувчилар хунарманчиликка жалб қилинган. Бу ёшларни иш билан таъминлаш билан оилага даромад келтириш, уларни камбағалликдан чиқариш имконини бермоқда.

Демоқчимизки, бундай тизим нафақат иқтисодий чоралар йиғиндиси, балки ижтимоий - сиёсий аҳамиятга молик бизнес муҳитни яратишда “Ўзбекистон тажрибаси”га айланиб бормоқда. Айнан шу жиҳат иқтисодий билим ва молиявий саводхонликни мунтазам ошириб боришини тақозо қилса, иккинчидан, мактаб, оила, маҳалла ва тадбиркорлик ҳамкорлигини ҳам тўғри йўлга қўйилишини талаб қилади. Тадбиркорликни ривожлантиришга кенг йўл очилиши ўз самарасини бермоқда.

Яна шунини таъкидламоқчимизки, нафақат кичик бизнес хусусида балки “тадбиркорлик” тушунчаларига айрим иқтисодий ва педагогик йўналишдаги адабиётларда ҳам ўрин берилган.

Масалан, педагогика фанлари доктори М.Артиқова “Умумтаълим мактаби ва оила ҳамкорлиги асосида ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш” мавзусидаги диссертация ишида ёшларни тадбиркорлик фаолиятига жалб қилиш муҳимлигини таъкидлаб, тадбиркорлик тушунчасига қуйидагича муносабат билдиради: “Иқтисодчи олимлар “бизнес”, “тадбиркор”, “тадбиркорлик” каби тушунчаларни турлича талкин этадилар ва бу борада бир тўхтамга келмаганлар. Уларнинг тадбиркорлик фаолиятига берган назарий фикрларини эътироф этган ҳолда, унинг мазмунини қуйидагича таърифладик: “Тадбиркорлик – турли мулкчилик шаклларида асосланган, хўжалик юритиш фаолияти орқали мавжуд ишлаб чиқариш ресурсларидан самарали фойдаланиш асосида бозор истеъмол талабларини қондириш ва фойда олишдан иборат бўлган ижтимоий-иқтисодий фаолият” дир.

Назаримизда “тадбиркорлик” тушунчасига берилган бундай педагогик таъриф тадқиқотчилар ўрганган йўналиш хулосалари асосида баён қилинган. Бизнингча, юқорида келтирилган иқтибос бугунги кунда педагогика фани нуқтаи назаридан, ўқувчи ёшларга ижтимоий ҳаётимизда кенг қўлланилаётган тадбиркорлик тушунчасини сингдириш маъносида ўринли айтилган.

Бу борада иқтисодиёт фанлари йўналишида тадқиқот олиб бораётган олимлар ҳам ўз қарашларини билдирадилар.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг назарий асосларини такомиллаштириш хусусида илмий тадқиқотлар олиб борган Н.Муродова “тадбиркорлик”, “кичик бизнес” ва “хусусий тадбиркорлик”, “тадбиркорлик салоҳияти” атамаларининг мазмун моҳиятига аниқ тасниф беришга ҳаракат қилган. Унинг фикрича, “XXI асрда фаннинг бевосита ишлаб чиқарувчи кучга айланиши билан иқтисодий айланма ва амалиётда “инновацион тадбиркорлик” иқтисодий категория сифатида реал воқеликка айланди. “Инновацион тадбиркорлик” тушунчаси ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан талқин қилиниб, иқтисодий категория сифатида мулкчилик ва хўжалик юриштишнинг турли шаклларида янгиликка асосланган моддий бойлик орттирувчи ташаббускорлик фаолияти бўлиб, у бозор шароитида ишлаб чиқариш омилларининг ўзаро алоқадорлигини таъминлаб, хўжалик юриштиш ва бошқаришга сарфлаган инновация маблағлари самарасини қайтадан йўналтирадиган бозор иқтисодиёти жараёнининг муҳим дастагидир. Фаолият нуқтаи назаридан тадбиркорлик бизнесининг бир унсури сифатида амал қилади” - деб таъриф беради.

Бундай тасниф билан Н.Муродова “бизнес”, “тадбиркорлик” тушунчаларида бир-биридан фарқ қилувчи айрим жиҳатлар бор деган фикрни илгари суради ва тадбиркорликнинг ўзига хос иқтисодий таҳлилин ҳам келтиради.

Хатто машҳур грек файласуфи Аристотель ҳам “тадбиркорлик ҳам бу - бойлик яратиш санъати” деган фикрни илгари суради.

Бу борада илк болалик чоғларидан бозорда гуруч, бодрок, хўл мева сотиб камбағалликдан чиқиш учун курашиб, тадбиркорлик билан шуғулланиб Жанубий Корея Республикасида “Ҳенде” компаниясида оддий ишчидан, компания директоригача сўнг, Сеул шаҳар мери ва ниҳоят Корея Республикаси Президенти даражасигача эришган Ли Мен Бак ўзининг “Мўъжиза содир бўлмайди” деган китобида келтирган қуйидаги хулосасини келтириш биз таҳлил қилаётган мавзуга янада аниқлик киритади деб ўйлаймиз. “Менга, дейди, Ли Мен Бак, - ўтган 27 йил менга нима берди? Ўйлашимча, жуда кўп нарсаларни ўргандим. Мен лойиҳаларни рўёбга чиқаришни, одамлар билан ишлашни, пул топишни ўргандим. Маълумотларни таҳлил қилишни, стратегия ишлаб чиқишни, тижорат тузилмасини бошқаришни ўргандим. Қишлоқ, давлат ва жаҳон иқтисодиётлари ўзаро қанчалик узвий боғлиқ эканлигини тушундим. Аммо, зўр ишонч билан айта оламани, ҳаётдан сабоқ оларканман, менда тадбиркорлик руҳи пайдо бўлди.

Тадбиркор – бу савдогор эмас. Ҳақиқий тадбиркор йўқдан бор қилган кашфиётчига тенг. Ҳақиқий тадбиркор – бу ҳар қандай муаммони ҳал қила

олувчи, имконсизни воқеликка айлантира олувчи инсон. Ҳақиқий тадбиркор самарасиз нарсани унумдор нарсага айлантира олувчи ислохотчидир. Ҳақиқий тадбиркор ишини пулдан кўра кўпроқ яхши кўради ва ишда қўйилган мақсадларга эришишга бирламчи аҳамият беради.

“Бизнес”, “тадбиркорлик” тушунчалари тўғрисидаги юқоридаги муаллифлар фикрини қўллаб-қувватлаган ҳолда тадбиркорлар фаолияти, уларнинг ўз мақсадларига эришиш йўлидаги тинимсиз изланувчан меҳнат қилишларини кузатиб, шу жараёнларда қисман иштирок этиб айтмоқчиманки, “тадбиркорлик” – бу кишиларда ёшлиқдан ижодкорликни, янгилик яратиш борасида тинимсиз меҳнат, изланишлар қилишни талаб қилувчи фаолият туридир.

Аниқки, ташаббускорлик кенгроқ маъноли тушунча, шу билан бирга у ўқувчи-ёшларда келажакда тадбиркорлик фаолиятига киришганда зарур хислатлар эканлигини оилада ҳам, мактабда ҳам тушунтириш лозим.

Бола қандай вазифа бўлмасин ўз идроқи, салоҳиятидан келиб чиқиб ташаббус билан бажарса олқишлаш керак. Албатта, буни мурғакликдан болаларга тушунтириб, уларни бунга одатлантириб бориш жоиз.

ПРОЯВЛЕНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ МОТИВОВ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК

Туйчиева Зулейха Хамракуловна

*преподаватель Гулистанского
государственного университета*

Аннотация: *В данной статье излагаются основы и предпосылки для научно-исследовательских мотивов, влияния их и мотивационной сферы на проявление научно-творческих способностей личности в юношестве, в процессе приобретения профессиональных знаний.*

Ключевые слова: *научно-исследовательские, внутренние и внешние мотивы, личность, мотивационная сфера личности, профессиональные знания, принципы реформирования, система образования.*

Основными принципами реформирования системы образования является формирование в обществе атмосферы престижности знаний, образованности и высокого интеллекта; соответствия образовательных и профессиональных программ современным мировым достижениям образования, науки, техники и технологий, экономики и культуры; обеспечения тесной связи образования с будущей практической профессиональной деятельностью молодежи;

формирования у обучающихся приоритетности общечеловеческих ценностей, высокой духовности, культуры и творческого мышления; органичного единства образования с национальной историей, народными традициями и обычаями, уважения к истории и культуре других народов.[1]

Каждое государство заинтересовано в развитии интеллектуального и духовного потенциала страны. В эпоху глобализации образованность становится важнейшим компонентом экономического развития и накопления национального богатства страны, а высокий духовный уровень населения позволит органично формировать правовую культуру, способность народа жить и трудиться в свободном, демократическом правовом государстве, осознавать свои права и свободы, уметь ими пользоваться в интересах личности, государства и общества.

Только люди, которые осознают необходимость гармонии национальных и общечеловеческих ценностей, располагающие современными знаниями, интеллектуальным потенциалом и передовыми технологиями, могут добиться поставленных стратегических целей развития.

Наступает период развития инициативы, самостоятельности каждого человека, горизонтального мышления. В обществе складывается социальный заказ на творческую личность, т. е. человека, способного думать по-новому, самостоятельно ставить перед собой задачи, цели, предлагать нестандартные решения, сопротивляться рутинному подходу, ориентироваться более на будущее, чем на прошлое. Одним словом, человека с «вирусом новизны», когда даже старые известные пути переосмысливаются с целью совершенствования технологии, наконец, человека, у которого есть не только способность, но и потребность к собственному саморазвитию, самоусовершенствованию.

Тесная взаимосвязь развития исследований по психологии личности с исследованием социальных процессов очевидна. Если в недалеком прошлом делалось акцент на обнаружение и развитие отчетливо выраженной какой-либо одной способности или группы способностей, то теперь складывается заказ на определение и развитие инициативы, самостоятельности, общительности человека, в том числе акцент на научно-творческие способности. В психологических центрах наблюдается тенденция к исследованиям по этим направлениям, в том числе по проблемам личности как проблемам интегральной психологии.

Обозначая последний весь спектр неинтеллектуальных компонентов человека, мы говорим по двух типах мотиваций: внешней и внутренней. При этом под внешней мотивацией понимается такая, которая исходит из внешней по отношению к действующему человеку среды, которая как бы создает стимул к деятельности. Причем иногда этот стимул может быть доминирующим в творческом движении человека. Внешняя мотивация может возникнуть не

только как стимул извне, она создается и как необходимость реализовать собственные морально — нравственные, мировоззренческие — установочные, эмоционально — волевые доминирующие в человеке стороны качества его личности. Так, честолюбие «может служить могучим двигателем поведения, характеризующим самую сердцевину личности». [2]

Подлинно внутренняя мотивация «создается в результате противоречия внутри познавательного поля между тем, что уже формализовано, и тем, что надлежит формализовать данному субъекту».

Наблюдая за творческими личностями, можно считать, что иногда новые идеи, возникшие как следование своей внутренней мотивации, не воспринимаются очень долго. А если эти новые идеи возникли в голове ученика, работающего под руководством своего учителя, то неизбежен конфликт. Безапелляционное отрицательное отношение учителей к внутренней мотивации своего ученика причиняет ущерб творческой личности последнего.

Действенным условием создания в коллективе внутренней мотивации является «факт наличия в деятельности научных коллективов единой программы. При этом процесс генерации идей — основной показатель творчества и фактор внутри мотивированного отношения группы людей считается процессом, связанным с успешностью понимания проблемных аспектов деятельности членами научного сообщества и без развития такого понимания успешным быть не может».

Составляющими частями мотивационно-личностного блока творческой личности являются признаки морального, нравственного, этического, мировоззренчески-установочного планов. Например, американские исследователи Торранс и Холл включают в число этих признаков следующие:

- способность творить чудеса, которые иногда выходят из сферы разумного;
- эмпатия и высокая степень проникновения в нужды и потребности других людей;
- ореол исключительности;
- способность разрешать конфликты, особенно в тех случаях, когда конфликты не имеют логического решения;
- способность к медитации.

Другой американский исследователь Р. В. Рескин, обратил внимание, что творческие личности имеют склонность к нарциссизму (самолюбованию) и между фактами поведения тех и других много общего. Согласно справочнику американкой психиатрической ассоциации, нарциссизм имеет восемь особенностей поведения:

1. Преувеличенное ощущение собственной значимости и уникальности, представление о грандиозности своих свершений и таланте, преувеличение значимости и исключительности своих проблем;
2. Склонность к фантазированию: успехи, власть, положение и т. п.;
3. Потребность в постоянном внимании и восхищении;
4. Склонность отвечать на критические замечания, на безразличие окружающих и поражения двумя способами: а) холодное равнодушие; б) ярость, унижение, стыд, опустошение;
5. Ожидание от других особого отношения, услуг и льгот без принятия на себя обязательств взаимности;
6. Склонность к использованию других людей для удовлетворения своих желаний, для самовозвеличивания;
7. Непостоянство в отношениях между людьми, переходы от идеализации к опорочиванию их;
8. Отсутствие эмпатии, неспособность представить себе чувства других людей.

В его исследованиях также называются следующие черты творческой личности: поглощенность собой, ориентация на самого себя; богатая внутренняя жизнь; первичность мыслительных процессов; импульсивность, независимость; самоутверждение, способность и потребность в господстве и доминировании; готовность использовать других людей, отсутствие эмпатии; напористость и агрессивность; потребность в признании окружающими. Он выдвинул идею и подтвердил экспериментально наличие положительной корреляции между нарциссизмом и творческой одаренностью.

Очень важны исследования человека, которые в большей степени, чем другие, соответствуют нашему пониманию человека, как субъекта самодеятельного творчества: это подход Е.А.Климова к человеку как субъекту труда и подход В.И.Андреева к перечню творческих способностей личности ученика, студента.

В.И.Андреев дает перечень творческих способностей и классификацию качеств личности ученика и студента применительно к учебно-творческой деятельности. При этом им выделяются следующие способности:

1. Мотивационно-творческая активность и направленность личности. Она передается в любознательности, интересе, чувстве увлеченности, эмоциональном подъеме, стремлении к творческим достижениям, к лидерству, к получению высокой оценки, личной значимости творческой деятельности, самообразованию, самовоспитанию;
2. Интеллектуально-логические. Это способности анализировать, сравнивать, выделять главное, описывать явления, процессы, давать

определения, объяснять, доказывать, обосновывать, систематизировать, классифицировать;

3. Интеллектуально-эвристические. Состоят в способностях генерировать идеи, выдвигать гипотезы, фантазировать, ассоциировать, видеть противоречия, переносить в новые ситуации знания и умения, отказываться от навязчивой идеи, преодолевать инерцию мышления, иметь независимость суждений, критичность мышления;

4. Самоуправление личности. Это целеустремленность, умение планировать, самостоятельно организовать свою деятельность, самоконтроль, оценивать самого себя, рефлексировать и корректировать, быть прилежным;

5. Коммуникативные. Передаются в способностях использовать опыт других, сотрудничать с ними, организовывать, отстаивать свою точку зрения, убеждать других, избегать конфликтов.

Кроме названных способностей, автором включается в творческую личность следующие параметры, называемые свойствами, качествами, способствующими успешности:

Мировоззренческие качества: убежденность, способность отстаивать свои творческие позиции;

Нравственные качества: честность, способность руководствоваться принципами духовной нравственности, скромность, смелость, решительность;

Эстетические свойства: эстетические принципы, способность достигать гармонии, простоты и красоты человеческих отношений;

Индивидуальные особенности: темп деятельности, работоспособность, характеристики стиля учебно-творческой деятельности.

Важным признаком приведенной концепции является ее направленность на поиск творческих характеристик в учебной деятельности и введение мотивации, самоуправления, коммуникации мировоззренческих, нравственных и эстетических качеств, которые в числе признаков творческой личности назывались и выше, но не были классифицированы.

Список литературы:

1. Tuychieva Zulaykho Khamrokulovna. (2022). LITERATURE IS A SOURCE THAT REVEALS THE TRUTH OF LIFE. *World Bulletin of Social Sciences*, 10, 86-87. Retrieved from <https://www.scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/997>
2. Tuychieva Zulaykho Khamrokulovna. (2022). ON THE MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF THE WORD IN THE UZBEK LANGUAGE. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 3(5), 72-74. Retrieved from <https://scholarzest.com/index.php/ejrds/article/view/2300>
3. Попов Л.М. Психология самодеятельного творчества студентов. – Казань: Издательство Казанского университета, 1990. – 49 с.
4. Лук А. Н. Психология творчества. – М.: Издательство «Наука», 1976. – 92 с.

5. Международная конференция на тему: «Подготовка образованного и интеллектуально развитого поколения – как важнейшее условие устойчивого развития и модернизации страны». – Ташкент, 16–17 февраля. 2019.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATEMATIKA FANIDAN TENGLAMA TUZISHNI O'RGATISH METODIKASI

Jamolov Shahboz Jamil o'g'li

Toshkent kimyo texnologiya instituti

Shahrisabz filiali katta o'qituvchisi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tenglamalar haqida dastlabki ma'lumotlarni o'zlashtirish, arifmetik amallarni tenglamalar bilan bog'lash va tenglama tuzish shu bilan birga matematik mulohazalar keltirilib, tenglamalar haqida bilim va ko'nikmalarining rivojlanishi va shakllanishi haqida fikr-mulohazalar keltirilgan.*

***Kalit so'zlar:** tenglamalar, arifmetik amallar, tenglamalar haqida sodda va murakkab tushunchalar, mulohaza, matematik madaniyat, ta'lim standarti.*

***Annotation:** In this article, students of primary grade learn basic information about equations, connect arithmetic operations with equations and create an equation, and at the same time, mathematical considerations are given, ideas about the development and formation of knowledge and skills about equations - comments are given.*

***Key words:** equations, arithmetic operations, simple and complex concepts about equations, reasoning, mathematical culture, educational standard.*

***Аннотация:** В данной статье учащиеся начальных классов изучают основные сведения об уравнениях, связывают арифметические действия с уравнениями и составляют уравнения, и в то же время излагаются математические соображения, представления о развитии и формировании знаний и умений об уравнениях – комментарии. дано.*

***Ключевые слова:** уравнения, арифметические действия, простые и сложные понятия об уравнениях, рассуждения, математическая культура, образовательный стандарт.*

Kirish. Bugun zamon tez sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan bir sharoitda, har bir sohada olib borilayotgan ishlar ham, ularning ko'lami ham o'smoqda. Ayniqsa hozirgi asrimiz axborot – kommunikatsiya, zamonaviy texnika va texnologiyalar asridir. Biz bilamizki, har qanday rivojlanish asosida aniq hisob-kitoblar yotadi. Bu esa o'z navbatida matematika fani va uni o'rganishga, rivojlantirishga, uning yutuqlaridan samarali foydalanishga bo'lgan talabni

kuchaytiradi. Ushbu talablardan kelib chiqqan holda butun dunyoda, jumladan, yurtimizda ham bu sohaga bo'lgan e'tibor kundan kunga kuchaymoqda. Bugungi kunda o'quvchilarda hisob-kitob ko'nikmalarini shakllantirish, ularni kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish, boshlang'ich ta'limdagi matematika fani o'qituvchilarining asosiy vazifalardan biridir. Shu boisdan, ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematika fanidan tenglama tuzish va uni yechish usullariga bag'ishlangan. Muhtaram Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Matematika hamma aniq fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi". Haqiqatdan ham ushbu jumlar zamirida keng ma'no-mazmun yotibdi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Boshlang'ich ta'lim davlat standarti talablarini amalga oshirish uchun boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi, shu jumladan tenglamalarni o'qitishni rivojlantirish usullarini ishlab chiqish dolzarb masaladir. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda tenglamalarni o'qitish usullari bo'yicha dars samaradorligini oshirishning mazmuni, shakl va metodlarini ishlab chiqish, uning bir butun tizimini o'rganib chiqish maqsad qilib qo'yilgan. Bugungi kunda barcha fanlarning kaliti bo'lmish matematika fanini bilish, o'rgatish, bilim samaradorligini asosiy poydevoridir. Masalalar yechish avvalo, mukammal matematik tushunchalarni shakllantirish, ularning dasturda belgilab berilgan nazariy bilimlarni o'zlashtirishlarida favqulodda muhim ahamiyatga ega. Masalan, agar biz o'quvchilarda qo'shish haqida to'g'ri tushuncha shakllantirishni xohlasak, buning uchun bolalar yig'indini topishga doir yetarli miqdorda sodda masalalarni deyarli har gal to'plamlarni birlashtirish amalini bajarib yechishi lozim.

Boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan sodda va murakkab masalalar o'quvchilar bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitishda matnli masalalarni yechishning ahamiyati juda kattadir. Matnli masalalarni yechish jarayonida o'quvchilar yangi matematik bilimlarni egallaydilar va bu bilimlarni turmushda qo'llash ko'nikmalarni va malakalarni hosil qiladilar. Masala ustida ishlash uning mazmunini o'zlashtirishdan boshlanadi. O'quvchilar ham o'qish malakasiga ega bo'lmagan dastlabki vaqtlarda ularni o'qituvchi o'qib beradigan masala matnini tinglashga, shartning muhim elementlarini tovush chiqarib ajratishga o'rganish lozim. Masalani ifodali o'qishda sonli ma'lumotlar masalani yechish uchun muhim ahamiyatga ega. Matematika fani boshlang'ich sinflardayoq asosiy fan sifatida o'qitiladi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar matematikaga xos qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish kabi amallarni puxta egallaydilar. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan matematika o'rta maktab matematikasining tarkibiy qismidir. Boshlang'ich matematikani natural

sonlar va asosiy miqdorlar arifmetikasi tashkil etadi. Boshlang'ich matematikada bir qancha yirik mavzudagi o'qitish vazifalaridan tashqari tenglamalar tushunchasini o'rgatish ham muhim o'rin tutadi. Tenglama tushunchasi nafaqat boshlang'ich sinflarda qo'llanadi, balki bu tushuncha matematikada o'rganiladigan asosiy tushunchadir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga bugungi kunga kelib quyidagi 3 xil turdagi masalalar o'gatilmoqda:

- birinchisi, sodda masalalar - bunday masalalar qisqa hajmli, bir amal bajarish bilan yechiladigan ,o'quvchilar uchun tushunarli masalalardir.

Bir amal bilan ishlanadigan sodda masalalar boshlang'ich sinf o'quvchilarida tenglama haqidagi dastlabki tushunchalarni shakllantirish uchun xizmat qiladi. Bunday usul bilan ishlanadigan tenglamalarni ko'proq ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilarida masala yechishda talab etiladigan tezkorlik sifatlarini shakllantirishda yordam beradi. Bir amal bilan ishlanadigan sodda masalalarni ko'proq boshlang'ich sinflarda ayniqsa 1-sinflarda ishlatishadi. Chunki 1-sinflar murakkab yo'llar bilan ishlanadigan masalalarga holi tushunmaydi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda masalalarni va boshqa matematik misollarni ham o'rgatish jarayonida sodda amallardan murakkab amallarga qarab tushuntirib borish kerak.

Masalan quyidagicha masala berilgan bo'lsin:

Nargizada 20 ta olma bor edi. U ukasiga nechta olmasini berdi. Shundan so'ng Nargizada 13 ta olma qoldi. Nargiza ukasiga nechta olmasini bergan?

Yechish: $20-x=13$ $x=20-13$ $x=7$

Bu yerda tenglama tuzilyapti va masala ishlanyapti.

- ikkinchisi, murakkab masalalar-yechilishi uchun bir nechta o'zaro bog'liq amallarni bajarishni talab qiladigan masalalardir.

Murakkab masalalar ikki yoki undan ortiq amal bilan ishlanadigan masalalardir. Bunday masalalarni ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilarining tenglamalar olamiga chuqurroq kirib borishi uchun xizmat qiladi. Murakkab yo'llar bilan ishlanadigan masalalarni yechish jarayonida o'quvchilarda matematika fanidan egallagan bilimlarini hayotga tadbiq eta olish va aqliy jihatdan rivojlanish hamda teran fikrlash sifatleri shakllanadi. Shu jumladan bu kabi masalalarni ishlash o'quvchini ko'proq o'z ustida ishlashga undaydi.

Masalan, quyidagicha masala berilgan bo'lsin:

Birinchi qutida 6 ta qalam bor. Ikkinchi qutida 1-qutiga qaraganda 5ta ko'p qalam bor va uchinchi qutida 2- qutiga qaraganda 2 ta kam qalam bor. Uchchala qutida jami nechta qalam bor?

Yechish: $6+(6+5)+(6+5-2)=6+11+(11-2)=17+9=26$

- uchinchi, mantiqiy masalalar o'quvchilarni fikrlash qobiliyatini o'stiradigan, ularni mantiqiy mulohazalar chiqarishga da'vat etadigan masalalardir.

Bunday masalalarni ishlash o'quvchilar aqlini charxlashning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Mantiqiy masalalar bolalarning o'zaro bir biri bilan fikr almashish jarayonini ham yaxshilaydi va ko'proq ota-ona hamda o'qituvchilarni ham bola bilan ko'proq ishlashga undaydi. Chunki bu turdagi masalalarning ishlanish jarayonini boshida o'quvchiga tushuntirish va mukammal darajada anglab olganiga ishonch hosil qilish har bir o'qituvchining vazifasi hisoblanadi. Bu turdagi masalarni ko'proq ishlash o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish va har qanday muammoli vaziyatlardan oson chiqib keta olish sifatlarining shakllanishiga hamda mantiqiy fikrlash qobiliyatlarining o'sishiga juda kata yordam beradi.

Masalan quyidagicha masala berilgan bo'lsin:

Onasi Salimga 4 litr suv olib kelishni tayinladi. Lekin onasi unga faqat ikkita idish berdi, ulardan biri 3 litrlik, ikkinchisi 5 litrlik edi. Salim bu idishlar yordamida 4 litr suv o'lchashi mumkinmi?

Yechish: Avval 3 litrda suv oladi va bu suvni 5 litrlik idishga soladi. Keyin yana 3 litrlikda to'ldirib suv oladi va yana 5 litrlik idishga soladi. Keyin 5 litrlik idish to'lib 3 litrlik idishda 1 litr suv qoladi. Endi 5 litrlik to'la idishni bo'shatadi va 3 litrlikdagi qolgan boyagi 1 litr suvni 5 litrlik idishga soladi. Endi yana 3 litrlik idishni to'ldiradi va 5 litrlik idishga soladi. Natijada oldingi 1litr suv bilan hozirgi 3 litr qo'shilib 4 litr suv hosil bo'ladi.

Biz bugun kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning matematik tushuncha va tafakkurini rivojlantirishda murakkab masalalarning o'rne va ahamiyati xususida to'xtalamiz. Murakkab masalalarni yechish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun biroz o'rganilishi qiyin bo'lgan mavzular qatoriga kiradi. Chunki yosh o'quvchilarning sodda masalalardan murakkab masalalarga o'tish jarayoni ularning fikrlash qobiliyatlaridan kelib chiqadi. Aksariyat bolalar bu masalalarni oson qabul qilsa, ko'pchilik o'quvchilar qiyinchilik sezadilar. Ana shunday o'quvchilar bilan darsdan tashqari to'garaklar tashkil qilib ishlash maqsadga muvofiqroq bo'ladi. Chunki o'zlashtirishi qiyintroq bo'lgan o'quvchilar bilan darsdan tashqari ishlar olib borilmasa ular o'z tengdoshlariga nisbatan ancha orqada qolib ketadilar va bu fanga bo'lgan qiziqishi kundan kunga o'lib boradi. Natijada o'quvchi matematika fanidan umuman uzoqlashib ketadi va kelajakda ham bu jarayonda boshlang'ich sinf o'qituvchisini ayblab yashaydi. Shuning uchun ham o'zlashtirishi sust bo'lgan o'quvchilar bilan boshidan ko'proq ishlash kerak va uni ham kelajakda yetuk matematik bo'lib yetishishi mumkinligiga ishontirish lozim. Bu har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifasi deb o'ylayman. Albatta bu jarayonda o'sha o'quvchilarning ota-onasi ham yordamlashishi zarur. Chunki bola vaqtining

ko'p qismini darsdan ko'ra uyda o'tkazadi. Hech qachon bolaning bo'sh vaqtini qoldirmaslik kerak ota-ona ham bolasi bilan ko'proq shug'ullanishi kerak. Har bir bola iloji boricha matematika fanini yaxshiroq bilishi zarur. Chunki matematika har qanday soxada kerak va hayotda ham juda ko'p asqotadi.

Tenglamalar 2 xil: Sodda va murakkab bo'ladi.

Ma'lumki tengamalar 2-sinf dan boshlab o'qitiladi. Sababi 2 -sinf ga kelib o'quvchilar 4 ta arifmetik amallar bilan tanishib ulgurishadi. barcha arifmetik amallarni o'rganib bo'lgandan so'ng yuqorida ta'kidlaganimizdek har bitta arifmetik amalda 2 ta had va 1 ta natija borligi nuqtai nazardan foydalanib, biz sodda tenglamalarning yechilish usullarini quyidagicha tasvirlashimiz mumkin. Tengliklar, tengsizliklar va tenglamalar haqidagi tushunchalar o'zaro bog'lanishda ochib boriladi. Ular ustidagi ish 1-sinflardan arifmetik materialni o'rganish bilan uzviy qo'shib olib boriladi. Tenglik va tengsizlik tushunchalarini tarkib toptirishning boshlang'ich bosqichi narsalardan to'plamlarni ularning miqdori bo'yicha taqqoslash (katta, kichik, teng) munosabatlarini o'rgatishdan iborat. 1-2-sinflarda sonli tenglama va tengsizlik haqida boshlang'ich tasavvurlar shakllantiriladi. Tenglik va tengsizliklar haqidagi birinchi tasavvurlarni bolalar tayyorgarlik davridayoq oladilar. 3- sinfda esa 1-2- sinf mavzularini takrorlash bilan bir qatorda ancha murakkab hollarni ham o'quvchilar bilan ko'rib chiqish mumkin. 3-4 - sinf o'quvchilari ongi 1-2- sinf o'quvchilar ongiga ko'ra tafakkur doirasining kengligiga ko'ra, murakkab tenglama va tengsizliklarning ham o'rgatishni taqozo etadi. Boshlang'ich sinf matematika darslarida tenglamalarni va tengsizliklarni yechish bilan birgalikda har xil ko'rinishda olib borib, yechimlarini muhokama qilib tushuntirilsa, o'quvchilarda tenglama bilan bog'liq matematik hisoblashlarini bajarish sifati ko'rsatgichi yuqori bo'ladi deb ilmiy faraz qilish mumkin. Bu o'quvchilarni o'z navbatida o'ylashga, fikrlashga o'rgatadi. O'quvchilar mustaqil ravishda tenglamalarni to'g'ri yechib, bajara oladilar. Boshlang'ich sinf matematika kursida "Tenglama" tushunchasining aniq ta'rifi berilmaydi. O'quvchilar bu tushunchani maxsus tanlangan mashqlarni bajarish jarayonida tushunib oladilar. O'quvchilar murakkab narsalar haqida o'ylayaptimi, fikrlayaptimi demak dars maqsadiga erishdi deyish mumkin. O'quvchilar boshlang'ich sinflardayoq natural sonlar ustida ta'rifsiz to'rt amalni bajarishni o'rganadilar. So'ngra o'quvchilarga qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallaridan qatnashayotgan komponentni topish o'rgatiladi. Ana shu topilishi kerak bo'lgan komponentlardan noma'lumni topish o'rgatiladi.

XULOSA. Jumladan masalalarni yechish orqali ularning tarbiyaviy ahamiyatiga ham e'tibor qaratishimiz lozim. Masalalar tabiat va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. Qurilayotgan zavod va fabrikalarning joylashgan o'rnini, ishlab chiqarish hajmi, mahsulotlarning sarflanish miqdori, yetishtirilayotgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari va ularning realizatsiyasi, bunyod etilayotgan

inshootlarining o'lchamlari, texnika ekinlarining ekin maydoni, unumdorligi, mahsulotlar miqdori, ularga ketayotgan sarf-xarajatlarini hisoblash hammasi matematik masalalar bilan bog'liq. Bunday masalalar jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. Tabiatning sofliqi, beg'uborligi, ekologiyaning tozaligi, ichimlik suvlarining tiniqligini asrash, o'simlik va hayvonlarning yer yuzidan yo'qolib ketishidan saqlash, qazilma boyliklarni behuda sarflamaslik, madaniy va manzarali, qurilishbop daraxtlarni ko'paytirish uchun qilinayotgan harakatlarning barchasi matematik masalalar bilan bog'liq. Bu kabi masalalar esa tabiat taraqqiyotiga xizmat qiladi. Bularni o'quvchilarning o'zlari ajrata olishlari kerak. Matematika darslarida masalalar yechish o'quvchilarning ilmiy va ijodiy dunyoqarashining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, o'quvchilarda turli xildagi matematik masalalarni tenglamalar yechish orqali matematik qonuniyatlarni amalda tadbqiq etish malakalari shakllanadi hamda matematik tafakkuri birmuncha o'sib rivojlanadi.

REFERENCES.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 09.07.2019 yildagi PQ-4387-son.
2. Bikbayeva N.U., „Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi“. -T. „O'qituvchi“, 1996-yil
3. Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G', „Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi“. -Tosh. 2005-yil
4. Jumayev M.E „Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi“. - T.: „Arnoprint“, 2005-yil
5. Toshmurodov B. „Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni takomillashtirish“. -T.: „O'qituvchi“, 2000-yil
6. Jumaev M.E Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Yu uchun darslik.) — T.: „Turon iqbol“ 2020. 426b.
7. Matematika darsligi (1-sinf). Turon iqbol. 2021yil
8. Nusratova D., Shamshiyev A. BOSHLANG'ICH MATEMATIKA KURSI NAZARIYASI (amaliy mashg'ulotlar uchun) 2021 yil
9. Jumayev E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Toshkent 2019 yil
10. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2022). Barcha bolaga birdek sifatli ta'limni ta'minlash davr talabi. *Inklyuziv ta'lim*, 1(1), 243-246.
11. Tojiboeva, G. (2022). Management competence of hydraulic education teacher. *Conferencea*, 1-2.

ЁШЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ТАЙЁРЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Файзуллаев Улузбек Турсунбоевич
НамМҚИ доценти

Аннотация: Ушбу мақолада ёшларни тадбиркорликка тайёрлаш билан боғлиқ Президент фармонлари, қарорларида белгилаб берилган вазифалар ҳақида фикр юритилади.

Ижтимоий ҳаётда бизнес тушунчаси кенг қўлланилмоқда ва бизнес, тадбиркорлик ҳақида ҳар бир мамлакатда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг муҳим омили ҳам сифатида одамларнинг меҳнат фаолиятларида асосий меҳнат тури сифатида ўзини намоён қилмоқда. Бироқ, собиқ тузум тартибида, яъни мулкчиликнинг ягона давлат мулки, колхоз-кооператив мулки устунлик қилган тизимда “бизнесмен”, “тадбиркор” тушунчаларига сиёсий муносабатда бўлинган. Ушбу ном билан аталувчиларни фақат шахсий манфаатини ўйловчи тижоратчи ёки савдогар сифатида қараб келинган.

Бу борада меҳнат фахрийси, иқтисодчи А.Болтабоевнинг қуйидаги фикрларини келтириш жоиз. “90 йилларнинг охири эди, - дейди А.Болтабоев – бизни бир гуруҳ масъулларни Наманган шаҳри “Чорсу” бозори ва Исфархон маҳалласида жойлашган 2 та тижорат магазинга олиб боришди. Ташкилотчилар кўринглар бизнесмен шундай магазин очди” деди.

Ҳақиқатан ҳам савдо дўконларидаги маҳсулотлар сифатли, кўпи чет элдан келтирилган. Дастлаб, ҳаммамиз ҳайрат билан муносабатда бўлдик. Магазин ортида турган одамдан сўрадим. Одамлар савдо қиляптими? деб ва у киши одамлар учун бу янгиликдай туюляпти, нарҳни сўраб жилмайиб қайтиб кетишяпти. Ҳали савдо бўлгани йўқ, деди. Нафақат оддий истеъмолчилар, биз масъуллар ҳам биров таажжубландик. Менимча, бизда ҳали “бозор иқтисодиёти” деган тушунча етарли эмаслиги учун бизнесмен ёки тадбиркорни бу шахсий бойлик ортирувчи савдогар деб тушунганимиз бўлса керак”.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришганидан сўнг ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига ўтиш тартибида тадбиркорлик масаласига ижобий ёндашув вужудга келди. Аввало мамлакатимизда “бизнес”, “тадбиркорлик” фаолиятларининг ҳуқуқий- меъёрий асослари яратилди.

Шу маънода мамлакатимиз истиқлолининг дастлабки йилларидан иқтисодий ва сиёсий ислохотлар ўтказишда таклиф ва тавсиялар билан иштирок этган иқтисодчи олим, академик М.Шарифхўжаевнинг қуйидаги

фикр-мулоҳазалари ўринли, деб ҳисоблаймиз. Жумладан, М.Шарифхўжаев шундай ёзади: “Бизда ҳали унчалик мустаҳкам оёққа туриб олмаган тадбиркор ва ишбилармон одамларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган асосий ҳужжатлар ҳақида гап кетганда, ўтган йили қабул қилинган “Тадбиркорлик фаолияти эркинликлари кафолатлари тўғрисида”ги қонунни тилга оладилар. Мазкур қонун мустақиллик йилларида қабул қилинган ва хусусий сектор ҳамда фуқароларнинг тадбиркорлик ташаббусини мустаҳкамлаши зарур бўлган, таъбир жоиз бўлса, қонунчилик ҳужжатларининг мухташам биносини гўёки тугаллагандек бўлди. Бу ишларнинг барчаси истиқлолнинг дастлабки йиллариданоқ бошланган эди. Ўшанда мамлакат раҳбарияти янгиликка қарши турадиганларни ҳайрон қолдириб, эндигина майдонга чиқиб келаётган бизнесни, шубҳасиз қўллаб-қувватлаш борасида азму қарор қилгани ва бошланган иқтисодий ислоҳотларда уларга суянишини билдирган эди. Ушбу қонуннинг қабул қилиниши, тадбиркорлар учун ҳуқуқий мадад бўлди, дейиш мумкин. Фақат бугина эмас, бизнес ва тадбиркорлар ҳуқуқини ҳимоя қилишда Президент Фармонлари, Ҳукумат қарорлари ҳам қабул қилинди.

Бироқ, кўплаб шундай ҳуқуқий-меърий ҳужжатлар қабул қилинса-да, одамларнинг кенг тадбиркорлик фаолиятига жалб қилиш борасида тўсиқ ва жамиятда ғовлар сақланиб қолмоқда эди. Хаттоки, қонун ижросини таъминловчи ижро ҳокимияти масъуллари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идора ходимларининг ушбу соҳада ноқонуний аралашувлари тадбиркорликка кириб келган, эндигина оёққа тураётган ишбилармонлар ҳафсаласини пир қилар эди.

Шу ўринда, М.Шарифхўжаевнинг куйидаги фикри айни ҳақиқатни англатади: “Мустақилликка эришилгандан сўнг давлатимиз раҳбари ташаббуси билан “Тадбиркорлик тўғрисида”ги, “Ижара тўғрисида”ги қонунлар қабул қилинди. Бу эса, одамларга ўз иши ва мулкнинг ҳўжайини бўлиш имконини берди. Тўғри, бошида ҳаммаси ҳамирдан қил суғиргандек осон бўлгани йўқ. Назорат қилувчи идоралар вакилларининг барчаси ҳам фуқароларнинг тадбиркорлик борасидаги ҳуқуқларини бирданига тўлиқ англаб етмади. Баъзан назорат идораларининг ўзи қонунни пеш қилиб, ноқонуний текширишлар орқали кичик ва ўрта бизнес фаолияти ривожига салбий таъсир кўрсатади”.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, тадбиркорлик мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда муҳим ўрин тутиб иқтисодий ўсиш, ишчи ўринларини яратиш ва ижтимоий мақсадларни амалга оширишнинг асосий омилларидан бири ҳисобланса-да, халқ ҳамон ушбу тармоқ муҳимлигини тўғри тушунмаслик, хатто сунъий тўсиқ ва қаршилиқ кўрсатишлар мавжуд эди. Ана шундай тўсиқларни бартараф қилиш мақсадида мустақиллик йилларида, хусусан кейинги йилларда муҳим ҳуқуқий-меърий ҳужжатлар қабул қилинди.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозим, аҳолини, хусусан ёшларни тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб қилиш, бу борада ҳамон сақланиб қолаётган ғов ва тўсиқларни бартараф қилишда кейинги 6 йилда самарали ишлар амалга оширилди.

Айрим манбаларда, Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг салмоқли қисми, хусусан 60 фоизга яқини айнан ёшларни ташкил этади. Сўнгги йилларда дунёнинг ривожланган мамлакатлар ва айрим ривожланаётган мамлакатлар демографиясида салбий ҳолат яъни аҳоли таркибида ёшлар улушининг муттасил тарзда камайиб бориши кузатилмоқда. Бу каби муаммоларнинг мамлакатимизда мавжуд эмаслиги хотиржамлик учун асос бўла олмайди. Буни чуқур англаган ҳолда мамлакатимизда сўнгги 6 йил ичида бевосита ёшларга алоқадор бўлган 60 га яқин меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. 2016 йил 14 сентябрда “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги ЎРҚ-406-сон Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қабул қилиниши соҳада тамомила янги даврни бошлаб берди. Давлатимиз раҳбари томонидан ёшларни қўллаб-қувватлашнинг устувор йўналишлари белгиланди ва унинг ҳуқуқий асоси яратилди. Эътиборли жиҳати шундаки, 2017 йил 7 февралда Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан қабул қилинган Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича билан боғлиқ “Ҳаракатлар”, “Тараққиёт” стратегиялари тўғрисидаги Фармонларида, шунингдек, анъанавий парламент ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаларида жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим муассалари битирувчиларини ишга жойлаштириш ҳамда хусусий тадбиркорлик соҳасига жалб этиш, ёш авлоднинг ижодий ва интеллектуал салоҳиятини қўллаб-қувватлаш ва руёбга чиқариш, болалар ва ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, уларни жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш, ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш, ёш оилалар учун муносиб уй-жой ва ижтимоий-маиший шароитларни яратиш, ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, таълим муассасалари ёшлар ва бошқа ташкилотларнинг самарали фаолиятини ташкил этиш масалалари устувор йўналишларидан бири сифатида ўз ифодасини топди.

Қонун ва бошқа меъёрий ҳужжатларни қабул қилиш масаланинг бир жиҳати бўлса, уларни амалга оширишга қаратилган чора-тадбирларни кўриш ҳам унинг алоҳида бир жиҳатидир. Шу боис жорий йилнинг 20 январь куни давлатимиз раҳбари раисликларида “мактабларда хорижий тиллар ва касб ўргатиш тизимини ривожлантириш масалаларига бағишланган йиғилишида

таъкидландики, эндиликда туман ва маҳаллаларнинг хусусиятидан келиб чикиб ўқувчиларга мактабнинг ўзида 64 хил ишчи касблар ўргатилади. Ушбу йиғилишда танлаб олинган 2000 дан ортиқ мактабларда касб-хунар устахоналари ташкил этиш ҳам кўзда тутилди. Ўйлаймизки, бундай тадбир ўқувчи ва маълум касбга эга бўлган ёшларни доимий иш билан таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Мамлакатимизда ёшлар тадбиркорлигини қўллаб қувватлаш, битирувчи ёшлар бандлигини таъминлашда муҳим омил.

ЎҚУВЧИЛАРНИ БИЗНЕС ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШДА МАКТАБ-ТАДБИРКОРЛАР ҲАМКОРЛИГИ

Файзуллаев Темураббек Улуғбек ўғли
мустақил тадқиқотчи

Тадқиқотимиз жараёнида кузатишлар ва ўрганишлар тадбиркорларнинг мактаб ўқувчилари билан ўтказган “маҳорат дарслари”га доир тажрибаларни умумлаштириб, таъкидламоқчимиз. Кўплаб педагогик адабиётларда мактаб, оила, маҳалла ҳамкорлиги масалаларига урғу берилади. Бироқ тажрибали тадбиркорлар билан мактабларнинг ҳамкорлиги масаласига етарли эътибор берилмаган.

Шу боис ҳам, бу борадаги айрим мулоҳазаларни билдирмоқчимиз. Президент Ш.М.Мирзиёев “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармонларида “Ёшларни тарбиялаш ва уларнинг бандлигини таъминлашда мактабдан ташқари таълимнинг замонавий усуллари ва йўналишларини жорий этиш” деб таъкидладилар.

Давлатимиз раҳбарининг махсус кўрсатмаларига табиий равишда мактаб, оила, маҳалла, жамоат ташкилотлари ҳамкорлигида ёшларни ҳаётга тайёрлашдаги тажрибаларни ўрганишни тақозо қилади. Мазкур талабдан келиб чикиб биз ушбу мақолада “Мактаб-тадбиркор” ҳамкорлиги масаласига тўхталмоқчимиз. Боиси педагогик илмий адабиётларда кўпроқ мактаб, оила, маҳалла, ҳамкорлигига урғу берилган. Лекин амалиёт шуни кўрсатяптиди, тадбиркорлик билан ўтказилган “маҳорат дарслари” ёшларни, хусусан, ўқувчиларни ҳаётга, тадбиркорликка тайёрлашда яхши самара беради.

Шу боис ҳам “Мактаб - тадбиркор” концепциясини илгари суряпмиз? Бу борадаги айрим фикр мулоҳазаларим ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш асосидаги хулосаларим қуйидагича;

Биринчидан, биз масалага алоқадор тадқиқотимизда юқори синф ўқувчилари ўртасидаги сўровнома-анкетада, улар билан хатто ўқитувчилар билан суҳбатлар ўтказганимизда бугун айрим мактабларда 20-25 фоиз мактаб битирувчиси тадбиркорлик билан шуғулланиш истагини билдирди. Бу рақам

баъзи мактабларда юқори, айримларида паст бўлиши мумкин. Биз учун муҳим ўқувчиларда меҳнатнинг бу турига қизиқиш ортиб борапти.

Бироқ Халқ таълимини ривожлантиришнинг Президентимиз томонидан тасдиқланган концепциясида 10-11 синф ўқувчи-қизларни ҳудудларда тикув-трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришда бандлигини таъминлаш 2021 йилги 38,3% дан 2030 йилга бориб 48% га етказиш мўлжалланган. Бу масалада мактабларда ташкил қилинган ўқув-ишлаб чиқариш мажмуаларида (синф комплекси доирасида) тадбиркорликка тайёрлаш кўзда тутиляпти.

Албатта, бундай вазифани бажариш нафақат мактаб педагогик жамоаси, балки ота-оналар, тажрибали тадбиркорлар билан бевосита ҳамкорликда амалга оширишни кўзда тутлади.

Бу ўз-ўзидан иккита муҳим масалани ечиш билан боғлиқ чора тадбирлар кўришни талаб қилади.

Биринчидан, ким ва қандай мутахассисликка эга ўқитувчи иқтисодий билим ва тадбиркорлик асослари фани бўйича ўқувчиларга дарс берапти. Кўпгина мактабларда соҳада мутахассис ўқитувчи йўқлиги учун, аксарият ҳолларда юқоридаги предметлар бўйича география ёки бошқа фандан дарс берувчи ўқитувчилар машғулотлар олиб боришяпти. Улар ўз фанлари бўйича юқори малакали мутахассис, бироқ улар ўқувчиларга тадбиркорлик билан боғлиқ иқтисодий билим бераоладими, бизнес ҳақида тушунча, унинг сир асрорларини тўлалигича ўқувчиларга бугунги талаб билан боғлаб етказоладими, менимча бу ерда муаммо бор. Шу муносабат билан таклиф тарзида бир фикр туғилди. Буларнинг иқтисодий соҳадаги назарий билимларини ошириш учун онлайн конференциялар, суҳбатлар ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Ҳар бир мактаб битирувчисини ҳаётга, малакали маълум бир касб эгаси сифатида тадбиркорликка тайёрлаш мақсадида махсус “бизнес курслари” ни очиш ҳам ўринли.

Иккинчидан, “Мактаб- тадбиркор”, ҳамкорлиги доирасида яна бир таклиф тарзидаги мулоҳаза айтмоқчиман. Ўқувчиларда иқтисодий билим, молиявий саводхонликни таъминлашда уларда тадбиркорлик кўникма ва малакаларни шакллантиришда нафақат синфда ўқитувчининг ўзининг машғулоти олиб бориши, балки ушбу машғулотларга тажрибали тадбиркорларни таклиф қилиб машғулоти ўтказиш ҳам аҳамиятга эга.

Бу борада Марғилон, Қўқон, наманган шаҳар мактабларида тадбиркорлар иштирокидаги “маҳорат дарслари” машғулотларни кузатдик. Лекин бундай машғулотлар ўқувчилар билан баъзан-баъзан эмас, балки доимий бўлиши самара беради, деб ўйлаймиз.

Шу нуқтаи-назардан, “Мактаб тадбиркор” ҳамкорлиги доирасида мактаб педагогик жамоасининг тажрибали тадбиркорлар билан шартнома тузиши,

бунда ёшлар ташкилотлари, савдо-саноат палаталари бунга ёрдам беришлари керак деб ҳисоблаймиз.

Учинчидан, “Мақтаб тадбиркор” концепцияси- ҳамкорлиги доирасида битирувчи ўқувчилар билан тадбиркорлик асослари предмети юзасидан ўқув режадаги **“Тадбиркор соати”** амалий машғулотларини тадбиркор ишлаб чиқариш корхонасида ўтказиш ҳам натижа беради, - деб ўйлаймиз.

Чунки ўқувчиларда бизнес малакаларини шакллантиришда амалий машғулотларнинг аҳамияти юқори. Бунга ўқувчилар тадбиркорнинг ҳаёт йўли, эришган ютуқлари, унинг обрў- эътибори ҳақида тўлароқ маълумотга эга бўлади.

Менимча, ўқувчиларни ҳаётга тайёрлашнинг ўзига хос томони шундаки ўқувчилар дарсларда олган билимларини амалий машғулотларда бойитиш имконига эга бўладилар.

Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида аввалроқ фаолият юритган Давлат таълим инспекцияси масъул ходимлари интервью бериб, Финляндияда мақтаб ўқувчиларини ҳаётга, жумладан, тадбиркорлик фаолиятига тайёрлашда ўқув соатларини қисқартирилган ҳолда, у ёки бу ҳудуддаги илғор тажрибали корхона ёки муассасада амалий машғулотларни соҳа мутахассислар, тадбиркорлар иштирокида ўтказилиши ҳақида гапириб қолдилар.

Биз ҳам тадқиқотимиз жараёнида 3 та тадбиркор ўтказган “махорат дарслар”да иштирок этиб айтамикки, бундай дарсларни, шунингдек, “тадбиркор соат”ларини тадбиркорлик субъектларида ўтказиш юқори натижа беради деб ҳисоблаймиз.

Бу ниҳоят, “Мақтаб- тадбиркор” концепцияси доирасида авваллари ташкил қилинган “Бизнес мақтаб”ларини олий ўқув юртларида, “Бизнес ўқув курслари”ни мақтабларда ташкил қилиш ҳам фойдали, деб биламиз.

RISHTON KULOLCHILIGI TARIXI

Suyarov Nodirjon Taxirovich

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sadridinova Farngiz Barkamol qizi

Tasviriy san'at va muxandislik grafikasi 1-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining Rishton – Buyuk Ipak Yo'lida tashkil topgan. Farg'ona vodiysining eng qadimiy shaharlaridan biri haqida ma'lumot beradi. Shu bilan birga Rishton ustalari kulollarini o'ziga xos an'analari haqida ma'lumotlar qayd etilgan.*

Kalit soʻzlar: *Amaliy bezak san’ati, chinni, kulol, metod, sopol buyumlar, badiiy-estetik, buyumlar, naqsh.*

Аннотация: *В данной статье Риштон – Великий шелковый путь будущих учителей изобразительного искусства. В нем представлена информация об одном из древнейших городов Ферганской долины. В то же время зафиксированы сведения об уникальных традициях мастеров-гончаров Риштона.*

Ключевые слова: *Декоративно-прикладное искусство, фарфор, гончарство, метод, керамика, художественная эстетика, изделия, узор.*

Annotation: *In this article, Rishton is the Great Silk Road of future teachers of fine arts. It provides information about one of the oldest cities in the Ferghana Valley. At the same time, information about the unique traditions of Rishton potters was recorded.*

Key words: *Decorative and applied arts, porcelain, pottery, method, ceramics, artistic aesthetics, products, pattern.*

Rishton – Buyuk Ipak Yo’lida tashkil topgan. Farg’ona vodiysining eng qadimiy shaharlaridan biri. Qadim zamonlardan Markaziy Osiyodagi eng yirik, ajoyib sirlangan sopol buyumlar markazi hisoblanadi. Shahar nomi joylashuv joyiga ko’ra, kulol tuprog’i qizil gil – qizil rangga ega bo’lib, qadimiy so’g’d „Rash” („Rush”, „Rushi”) - „qizil yer” so’zidan paydo bo’lgan. O’rta asrlarda bir tomondan Xitoy va Hindiston, boshqa tomondan Eron va Yaqin Sharq karvon yo’llari chorraxasida joylashgan Rishton tez sur’atlarda rivojlanib, Buyuk Ipak Yo’lidagi asosiy to’xtash joyi hamda, savdo sotiqning asosiy markaziga aylangan. Keyinchalik, bu yerda Jom’e masjidi qurilgan. Shaharda kulolchilik: Daxbed, Chinnigaron, Kuzagaron, Kulolon mahallalari joylashgan.

XIV asrda ko’plab, kulollar Amir Temur va avlodlarining buyuk qurilish loyihalarida ishtirok etish uchun Samarqand shahriga ko’chib, kelishlariga to’g’ri kelgan. Biroq, Temuriylar sulolasining tanazzulga uchrashi bilan, Rishton ham inqirozga uchradi. XVIII asrdan boshlab, Rishton (Rushdon, Roshidon) shahri asta- sekin qayta tiklangan va XIX asr o’rtalarida hududdagi sirlangan idishlarni ishlab chiqarish bo’yicha yirik markaz nomini qaytadan qaytarib olgan.

Rishtonda Orta asrlarda yo’qolib ketgan ganch – chinni ishlab chiqarish texnikasini XVIII asrda qayta tiklagan aka- uka Abdu Jalol („Usta Abdujamol” , „Usta Jalil”) va Abdujamil („Usta Abdujamil” , „Usta Kuri”) o’z ishlarining buyuk ustalari hisoblanganlar. Kulollar chinni ishlab chiqarish usulini Qashg’ar va Eron davlatlaridan olib kelishgan. Ularning shogirdi Kalli Abdullo (“Kall Abdullo”) laqabi ostidagi – chinni mutaxasisi Abdulla Kulol (1797 – 1872) oqibatda Rishtonning barcha kulollari uchun Usta oqsoqol bo’lib yetishgan.

XIX asr boshlarida Rishtonning kulol mahsulotlari nafaqat Farg’ona vodiysida balki butun Markaziy Osiyo bo’yicha yuqori talabga ega bo’lgan. Shahar 300 tadan ortiq kishi ishlaydigan 100ga yaqin kulol ustaxonalarini o’z ichiga olgan. Ushbu davrda Qo’qon xonligi va Sharqiy Turkiston hunarmandlari bilan uzviy aloqalar o’rnatilgan. XIX asrning 70-yillarida usta Abdulla Kalli boshchiligida Rishton hunarmandlari bilan birgalikda Qo’qonda Said Muhammad Xudoyorxonning saroyi – O’rdani bezagi bilan shug’ullanishgan. Ularning san’ati Qo’qon xonligi hukmdori tomonidan yuqori baholangan. Xudoyorxon farmoyishi bilan saroyning Janubiy qanoti tomonida „ kufi” yozuvi tushirilgan. Tahminan huddi shu davrning o’zida Xudoyorxon Rushtonda “Bog’i Xon” nomi bilan mashhur bo’lgan bo’lib, u tez – tez shu yerda to’xtab, shaharning barcha kulollari uchun bazm uyushtirar edi.

Rossiya imperiyasi davrida kulol ishlab chiqarishi bevosita qo’llab – quvvatlangan. XX asr boshlarid Rishton 300 ta kishi ishlaydigan 80 tadan ortiq hunarmandchilikka oid kulol ustaxonalarini o’z ichiga olgan. Rishton kulollarining mahsulotlari Markaziy Osiyoning barcha shaharlariga kelib tushgan. Ba’zi hunarmandlar esa Qo’qon, Marg’ilon, Andijon, Samarqand, Toshkent va boshqa shahar bozorlarida o’zlarining shaxsiy savdo do’konlarini ochishni boshladilar. Shuningdek, Rishtonga Konibodom, ayrim paytda G’ijduvon, Qarshi, Shaxrisabz shaharlaridan ustalar o’zaro tajriba almashish uchun tashrif buyurishgan. XIX asrning oxirlaridagi mashhur chinni ustalari – Abdurasul Madamin Axun (Usta Mulla Madamin Axun), To’xta – bachcha (Usta To’xta), Bachayev Sali hamda iste’dodli va rassom bo’lmish, xotini bilan birga ishlagan Bobo Boy Niyazmetov Meliboy (Usta Boy Niyazmat) buyuk ustalarning shogirdi va ustalarning shogirdi va izdoshlari hisoblanishgan. Mashhur chinnipaz – naqqosh ustalari hisoblanmish G’oziyev Matyoqub (Usta Yoqub, 1862 – 1943), ko’zagar Ortiqov O’lmas (Usta O’lmas, 1864 – 1950) Rishton kulollarining oxirgi oqsoqollaridan biri bo’lishgan. Eng yaxshi hunarmandlar - Usta Mulla Madamin Axun, Usta To’xta, Usta Soli va boshqa ustalar mahsulotlari bir necha marotaba butun miqyosidagi ko’rgazma – yarmarkalarida qo’yilgan. 1990 – yili Parijda bo’lib o’tgan Butunjahon ko’rgazmada dunyo kulol mahsulotlari qadriga yetuvchilari tomonidan Rishton ustalari kulollarini yevropaning eng zo’r xalqaro miqyosda raqobatlasha oladigan mahsulot sifatida yuqori baholashgan ko’rgazma muvafaqqiyat bilan o’tgan. 1904 – yili Farg’onadagi sanoat hunarmandchilik ko’rgazmasida Rishtonlik usta Bobo-xoji Mirsalim kulol samovari tayyorlangani munosabati bilan Farg’ona viloyati harbiy gubernatori general – mayor V.I. Pokotilo qo’lidan oltin medal olgan. Necha mingyillik tarixga ega Rishton kulolchiligi buyumlari 2 yo’nalishda: 1. Mahalliy ustozlardan meros an’anaviy usulda. 2. Sovg’abop qilib (kimyoviy komponentlar bilan) tayyorlanadi. Mazkur buyumlar takrorlanmas islomiy uslubda chizilgan naqsh-u nigorlari va jilodor moviy ranglari bilan mashhur. Rishton sopol

mahsulotlarining haridorbop bo'lishi va dunyo brendiga aylanishida hududdagi soz tuproqning ahamiyati katta. Bu tuproqdan tayyorlangan loy shakl berish osonligi, shiradorligi va olovga chidamliligi bilan ajralib turadi. Rishtonda kulolchilik an'analarini 12 sulola vakillari davom ettirib kelayotir. Sopol buyum tayyor bo'lgunga qadar jarayonga butun oila jalb etiladi. Demakki, kulollarning barcha oila a'zolari azaldan bu hunardan boxabar bo'lgan. Usta soz tuproq va suvni teng miqdorda olib, loyqa tayyorlaydi va elakdan o'tkazadi. Loyqa maxsus qurilmada loy holatiga keltirilib, ichidagi havosi chiqariladi. Loy mahsus matoga o'ralib 10 kun tindiriladi. Tobiga kelgan homashyo bilan charxda ishlash oson kechadi. Dastgohda yasalgan ididsh bir kun quritiladi. Rishton kulolchiligi XV – XVI asrda ishlatilgan shakllar hozirgi kunda ham kulollar ijodida qo'llanadi. Keyingi bosqichda buyumning tag qismi kajkord (kashkord) pichog'ida tekislanadi. va kerakli shakl beriladi. So'ng sopol yana quritilib, tayyor mahsulot ko'rinishiga keltirish jarayoni boshlanadi. Kulol yaratgan buyum sifatli chiqishida quyosh nuri muhim omil sanaladi. An'anaviy kulolchilikda ranglar yorqin bo'lishi uchun fon berilishi kerak. Ustalar tilida bu loylash deyiladi. Tog'li hududlardan olingan oq tosh, ya'ni kvars maydalanadiva suyuq loy holiga keltirib, buyum yupqa loylanadi. An'anaviy sopol idishlar 2 xil usulda tayyorlanadi: A) buyumning loylangan holatida gul chizilib, rang berilib, sirlanadi va xompazda pishirib olinadi; B) loylangandan kiyn pishirilib, so'ngra naqsh solib, ishqorlanadi va yana 50 Cda obdon pishiriladi. Hunarmandlar turli metall oksidlaridan yashil, feruza, qora va jigarrang, sariq, moviy bo'yoqlarni tayyorlashadi. Rishton an'anaviy kulolchiligida qizil rang deyarli qo'llanilmaydi. Asosan tabiatdan olingan islomiy naqshlar, qalampir, anor, chorgul (dunyoning to'rt tomoni ramzi), parizox (qush qanoti) kabi bezak turlari ishlatiladi. Kulolchilikning eng muhim jarayoni sirlashdir. Qirqbo'g'im, guloba kabi giyoxlar me'yoriga yetib yashil tusga kirganda uyum qilib yig'iladi. Bu jarayonda giyohlar tarkibidagi tuzli suvlar shiraga aylanib, qotishma holiga keladi. Qotishmalar 1200 C qizdirilgan pechkaga solinsa, shishasimon modda hosil bo'ladi. U bilan idishlar ishqorlanadi, ya'ni sirab chiqiladi. Sir buyumdagi ranglarni jilodor ko'rsatib berishga xizmat qiladi. Kulolchilik hunarini puxta o'rgatish uchun shogirdlar 12 yoshdan qabul qilinadi. Usta yoshlar orasidan loyga tezda aniq va chiroyli shakl berishiga qarab iste'dodlarini tanla oladi. Tirishqoq bolalar nafaqat ko'zagar bo'lishi, balki keyingi bosqichlarda mohir naqqosh ustaga gam aylanishi mumkin. Kulol Alisher Nazirov shogirdlarining ko'zini bog'lab, shakl va loyni his qilishg a o'rgatadi. Rishton kulolchilik na'munalari ko'rgazmasi ilk marta 1897 – yili Fransiyaning Parij shahrida o'tkazilgan.

Bugungi kunda AQSH Angliya, Norvegiya, Avstriya, Shvetsiya, Yaponiya, Germaniya, Gollandiya, Rossiyaning jahonga mashhur muzeylarida Rishton kulolchilik san'at asarlari saqlanadi.

Фойдаланилган адабиётлар/Список литературы / References

1. Суяров Н.Т. Использование регионального компонента на уроках изобразительного искусства 5-7 классов. Jackson ville Florida, USA. December 30 th 2021. – P.1-3. <https://conferencepublication.com>.
2. Suyarov N.T., Erkaev E.T. (2021). Implementation of national-regional component in the educational process in the republic of Uzbekistan. Current research journal of pedagogics. Impact factor: 5.7. (USA), 2 (08), Volume 01, Issue 06, August, 2021. –P.117-121. (ISSN 2767-3278). (Ulrich's Periodicals Directory 18)
3. Ghiasi G., Larivière V., Sugimoto C.R. On the compliance of women engineers with a gendered scientific system // PLOS ONE. 2015.
4. Ганиева Г.Ж. Гендерные исследования в Центральной Азии. ЎзР ФА Шарқшунослик институти илмий тўплами. № 16 сон. Т. 2013, Б.131-136.
5. Кулиева Ш.Х., Каримова М.Н., Давлаткулова М.Х. (2014) Организация теоретических и практических занятий в процессе подготовки учителей профессионального образования на основе системного подхода. Молодой ученый №8, стр.804-807.
6. Умумий ўрта таълим ўқув дастури. Тасвирий санъат. //А.Сулаймонов ва б. Таълим тараққиёти 6-махсус сон. – Т.: "Шарқ" НМК, 1999. –Б.100.

МА'NAVIY TARBIYA, TA'LIM VA TARBIYANING METODLARI

Qosimov Xamidullo Abduqaxxor o'g'li

Namangan Davlat universiteti Yuridik fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi MIG'-AU-21 guruh talabasi.

Ilmiy rahbar: Temurbek Islomovich Ismoilov

Namangan Davlat universiteti Milliy g'oya va huquq ta'limi kafedراسи dotsenti.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ma'naviy tarbiya, ta'lim va tarbiyaning metodlari ma'naviy va axloqiy qadriyatlar poydevorini qo'yib, bola to'liq va etuk shaxs sifatida o'sib borishi, vatanga muhabbat va madaniyat, vatanparvarlik va jamiyat bilan birlik, milliy muqaddas narsalarga hurmat va ehtirom, tarbiya metod va usullarini bilish, ularni to'g'ri qo'llay olishni egallash-bu pedagogik mahorat darajasini belgilovchi muhim tavsiflardan biriligi, o'qituvchining o'quvchilar bilan muntazam qo'llaydigan, o'quvchilarga o'z aqliy qobiliyatlarini va qiziqishlarini rivojlantirish haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit soʻzlar: *Ma'naviy tarbiya, ta'lim, tarbiya, metod, usullar, ma'naviy muhitdan, yosh avlod, tarbiya usullari, o'quvchi.*

Абстрактный: *В данной статье методы духовного воспитания, образования и воспитания закладывают основу духовно-нравственных ценностей, ребенка растет полноценной и зрелой личностью, любви к Родине и культуре, патриотизма и единства с обществом, национального священного уважения и почитания. для вещей, знание воспитательных приемов и приемов, овладение умением правильно ими пользоваться - вот одна из важных характеристик, определяющих уровень педагогического мастерства, педагог регулярно использует с учащимися сведения о развитии интеллектуальных способностей и интересов.*

Ключевые слова: *Духовное воспитание, воспитание, воспитание, метод, методы, духовная среда, молодое поколение, методы воспитания, ученик.*

Abstract: *In this article, the methods of spiritual upbringing, education and upbringing lay the foundation of spiritual and moral values, the child grows as a complete and mature person, love for the motherland and culture, patriotism and unity with society, national sacred respect and reverence for things, knowledge of educational methods and methods, mastering the ability to use them correctly - this is one of the important characteristics that determine the level of pedagogical skill, the teacher regularly uses with students, information about the development of intellectual abilities and interests.*

Key words: *Spiritual education, education, education, method, methods, spiritual environment, young generation, education methods, student.*

*Agar bolalar erkin fikrlashni o'rganmasa,
berilgan ta'lim samarasi past bo'lishi muqarrar.*

I.A. Karimov

Bilmizki Bolalarni erta yoshdan boshlab, uning tabiati, uning ota-onasiga va tengdoshlariga bo'lgan munosabati, o'zini va jamiyatdagi rolini tushunib yetganida o'rgatish va tarbiyalash kerak. Bu davr mobaynida ta'lim jarayoni davomida ma'naviy va axloqiy qadriyatlar poydevorini qo'yib, bola to'liq va yetuk shaxs sifatida o'sib borishi kerak. Yosh avlodning vazifasi yoshlarning ongida tuyg'u va rivojlanishdir ya'ni inson hayoti, sha'ni, qadr-qimmatini kabi individual-shaxsiy qadriyatlar, oilaviy qadriyatlar, oila an'alarini hurmat qilish va hurmat qilish, ota-onalar, milliy qadriyatlar. Shu munosabat bilan yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash kontseptsiyasi umuminsoniy qabul qilingan xulq-atvor normalari va tushunchalarini kengroq qamrab oladi. Vatanga muhabbat va madaniyat, vatanparvarlik va jamiyat bilan birlik, milliy muqaddas narsalarga hurmat va ehtirom va boshqalar. Ulug' o'zbek va boshqa turkiy xalqlarning shoiri, mutafakkiri va davlat arbobi bo'lgan Alisher Navoiyning Said Hasan Ardasher va

Pahlavon Muhammad hayotlariga bag'ishlangan asarlarini, yuqorida keltirilgan «Majolisun nafois»ini o'qish lo- zim. "Majolisun nafois"ning beshinchi majlisini Navoiy amirlar, yuksak amaldorlar o'g'illaridan o'sha paytda she'r yozayotganlarini sanab, ular ijodidan namunalar kel- tiradi. Bu yuksak a'yonlar, martabali amaldorlarning ta'- lim-tarbiyaga, ma'naviyatga munosabatidan va jamiyatda hukm surgan ma'naviy muhitdan bilvosita dalolatdir. "Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirligimizni, qat'iyat va mas'uliyatimizni yo'qotsak, bu o'ta muhim ishni o'z holiga, o'zib o'larchilikka tashlab qo'yadigan bo'lsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo'g'rilgan va ulardan oziqlangan ma'naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o'zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo'lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin"[1]

Tarbiya metodi (yunoncha "metodos" - yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li. Maktab amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar – bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir. Tarbiyaning mutlaqo yangi metodlarini yaratishga bironta tarbiyachining kuchi etmaydi. Metodlarni takomillashtirish muammosi doimo mavjud, har bir tarbiyachi o'zining imkoniyatiga ko'ra uni hal qiladi, tarbiya jarayonining aniq shart-sharoitlariga mos ravishda o'zining xususiy qarashlarini ifoda etish asosida umumiy metodikani boyitadi.

Tarbiya metodlarini bunday xususiy takomillashtirish tarbiya usullari deb ataladi. Tarbiya usullari umumiy metodning bir qismi, alohida harakati, yanada aniqlashuvi. Obrazli aytganda, usullar-bu qo'yilgan maqsadga tezroq erishish uchun tarbiyachi o'zining tarbiyalanuvchilari bilan yo'l ochadigan o'rganilmagan so'qmoq. Agar uni boshqa tarbiyachilar ham foydalana boshlasa, u holda asta-sekin usullar keng ustunli yo'llar metodlarga aylanishi mumkin. Tarbiya metod va usullarini bilish, ularni to'g'ri qo'llay olishni egallash-bu pedagogik mahorat darajasini belgilovchi muhim tavsiflardan biri. Tarbiya metod va usullarining aloqadorligi ana shunda. Amaliyotda tarbiya vositalari tushunchasi ham ajratiladi. Usullar deganda ta'sir ko'rsatishlar birligi, vosita deganda, usullar yig'indisi tushuniladi. Vosita-bu usul ham emas, metod ham emas. Masalan, mehnat-tarbiya vositasi, biroq uni ko'rsatib berish, mehnatni baholash, ishdagi xatoni ko'rsatish-bu usullar. So'z keng ma'noda-tarbiya vositasi, biroq replika taqqoslash usullar. Bu bilan bog'liqlikda ba'zan tarbiya metodlari qo'yilgan maqsadni muvafaqqiyatli amalga oshirish uchun foydalaniladigan usul va vositalar tizimi sifatida aniqlanadi. Xuddi shuningdek metodning tuzilishida usullar va vosita albatta mavjud bo'ladi. Ta'lim metodi o'qituvchining o'quvchilar bilan muntazam qo'llaydigan, o'quvchilarga o'z aqliy qobiliyatlarini va qiziqishlarini rivojlantirish, bilim va

ko'nikmalar egallash hamda ulardan amalda foydalanish imkonini beruvchi ish usuli.

O'rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilar o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari ham ta'lim metodlaridir. O'qitish jarayonida ko'rgazmalilik usulidan foydalanishning muhimligi o'qituvchining o'rganilayotgan narsa va hodisalarni hissiy idrok etishga, ularni kuzatib mushohada qilishga o'quvchini undash, mantiqiy va nazariy elementlarning birligiga ishonch hosil qilishga, shu jumladan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olishga o'rgata bilishi bilan tavsiflandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I.A.Karimov Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch Toshkent 2008-yil (3-4-betlar)
2. H.T.Omonov, N.X.Xo'jayev, S.A.Maydarova, E.U.Eshchonov "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" Toshkent "Iqtisod-Moliya" 2009-yil
3. Abdurahim Erkaev Ma'naviyat va taraqqiyot. Toshkent "Ma'naviyat" 2009-yil
4. S.S.G'ulomov, X.R.Raimov, M.H.Saidov, B.Y.Hodiev "Ta'lim-tarbiya sifati va qirralari" Toshkent "Fan va texnologiya" 2004-yil
5. Muhammadjon Imomnazarov "Milliy ma'naviyat bosqichlari" Toshkent 2010
6. Ma'naviy-axloqiy tarbiya (everaoh.com)
7. Tarbiyaning umumiy metodlari (tarbiyaviy.uz)

TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLAR VA HAMKORLIKDA O'QITISHNING O'RNI

Axnazarova Diyora Erkin qizi

Guliston davlat universiteti o'qituvchisi

E-mail: diyoraaxnazarova95@gmail.com

Тел: +998 94 353 19 92

TDPU professori, p.f.d. B.S.Abdullayeva taqrizi asosida

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada talabalarda zamonaviy kasbiy mahorat ko'rsatkichlarini aniqlashning asosiy mezonlaridan biri bo'lgan, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda hamkorlikda o'qitishning ahamiyati va o'ziga xos jihatlari yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** ijodkor shaxs, ijodiy yondashuv, ijodiy qobiliyat, ijodiy faoliyat, temperament, hamkorlik pedagogikasi, hamkorlikda o'qitish texnologiyasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.*

This article covers the importance and peculiarities of collaborative learning in the development of creative abilities, being one of the main criteria for determining the indicators of modern professional skills in students.

Keywords: *creative personality, creative approach, creative abilities, creative activity, temperament, pedagogy of cooperation, technology of collaborative learning, personality-oriented education.*

Аннотация. *В данной статье освещается значение и специфика совместного обучения в развитии творческих способностей, являющегося одним из основных критериев определения современных показателей профессиональной компетентности учащихся.*

Ключевые слова: *творческая личность, творческий подход, творческие способности, творческая активность, темперамент, педагогика сотрудничества, технология совместного обучения, личностно-ориентированное обучение.*

KIRISH. Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy sharoitida ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini, jumladan, oliy ta'limni isloh qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu o'zgarishlarning asosiy maqsadi, ijodiy faoliyatga qodir bo'lgan tashabbuskor shaxsni shakllantirishdir. Ushbu maqsadni amalga oshirish ta'limni insonparvarlashtirish g'oyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, oliy ta'limning maqsadli tamoyillaridan biri sifatida bo'lajak o'qituvchining ijodiy qobiliyatini rivojlantirish muammosini muhimligini o'z ichiga oladi.

"Ijodkor shaxs", "ijodiy yondashuv", "ijodiy yutuqlar", ijodiy o'ylang", "ijodkorlikning namoyon bo'lishi". Ushbu terminlar jamiyatda yuqori malakali kadrlar tayyorlashda, zamonaviy kasbiy mahorat me'zonlarini aniqlashning asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, eng samaralisi va eng yaxshisi hisoblanadi.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida, uning kelajagini belgilovchi yoshlarni har tomonlama yetuk, komil, yuksak madaniyatli va ma'naviyatli bo'lib etishishini ta'minlash yo'lida amalga oshirilayotgan ulkan bunyodkorlik ishlarining asosiy bo'g'ini mustaqil ta'limida pedagog xodimlarning yuqori ilmiy metodik bilimlarga, yuksak maxoratga ega bo'lishi, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ularning psixologik xususiyatlarini o'rganish hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

- **Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.** Respublikamizda inson kapitalini mehnat bozori talablari asosida rivojlantirish, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar, psixologik qarashlar va zamonaviy usullarni joriy etish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual-ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish asosiy strategik vazifalar sifatida belgilangan [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy – ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'rsida" PQ 5040- son Qarori [2], O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining "Ma'naviyat va ijodni qo'llab-quvvatlash maqsadli jamg'armasini tashkil etish to'g'risida" PQ 5039-son Qarori [3], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'рни va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-6000-son Farmoni [4], Madaniyat va san'at sohasida iste'dodli yosh ijodkorlarni izlab topish va qo'llabquvvatlash maqsadida, 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq: 2022/2023 o'quv yilidan boshlab ta'lim muassasalarida o'quvchi va talabalarning musiqiy bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniyatga bo'lgan muhabbatni shakllantirish, yosh iste'dodlarni aniqlash va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirilishi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Madaniyat va san'a sohalarini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora- tadbirlar, hamda, mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda va ularni ijrosini ta'minlashda ushbu mavzuga oid izlanishlar va ularning natijasi muayyan darajada muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, Oliy ta'lim muassasalari oldiga qator muhim vazifalarni belgilanishi, pedagogik kadrlar tayyorlashda ijodiy qobiliyatlarni va psixologik bilimlar masalasiga davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida e'tibor qaratilayotganidan dalolat beradi.

Shuni alohida takidlash joizki, yangi O'zbekistonimizni yuksalishi yo'lida xalqimizning ma'naviyati va ma'rifatini takomillashtirishda musiqa darsi nafaqat fan sifatida, balki, jamiyatimizda shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Ijodiy faoliyatda temperament, g'oyalarni tez o'zlashtirib olish va yaratish qobiliyati (ularga tanqidiy munosabatda bo'lmaslik) kabi omillar muhim o'rin tutishi qayd etiladi; ijodiy yechimlar dam olish, e'tiborni chalg'itish vaqtida keladi.

Ijodkorlikning mohiyati, S.Mednikning fikricha, aqliy sintezning yakuniy bosqichida stereotiplarni yengish qobiliyatida va keng qamrovli uyushmalardan foydalanishdadir.

D.B. Bogoyavlenskaya intellektual faoliyatni ijodiy qobiliyatlarning asosiy ko'rsatkichi sifatida ajratib ko'rsatadi, bu ikki komponentni birlashtiradi: kognitiv (umumiy aqliy qobiliyatlar) va motivatsion. Ijodkorlikning namoyon bo'lish mezonini - bu shaxsning unga taklif qilingan aqliy vazifalarni bajarish xususiyati.

I.V. Lvov ijodkorlik hissiyotlar to'liqligini emas, uni bilim va ko'nikmalardan ajralmas deb hisoblaydi, his-tuyg'ular ijodkorlikka hamroh bo'ladi, inson faoliyatini ilhomlantiradi, uning oqimining ohangini oshiradi, inson ijodkorining mehnati unga kuch beradi. Ammo faqat qat'iy, tasdiqlangan bilim va ko'nikmalar ijodiy harakatni uyg'otadi.

Zamonaviy fanda talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish muammosini shakllantirish va hal etish uchun zarur bo'lgan bilimlar majmui

mavjud. Ushbu muammoni hal etish ijodkorlikni rivojlanish mexanizmi sifatida faoliyatli yondashuv va pedagogic-psixologik hamkorlikda o'qitish bilan bog'liq bo'lgan masalalar respublikamiz olimlaridan B.R.Adizov, B.Ziyomuhamedov, R.Ishmuhammedov, O.Musurmonova, Z.A.Xolmatovalarning ishlarida, musiqiy pedagogikada ijodning turli qirralarini o'rganish, o'qituvchilarning zamonaviy sharoitda ijodiy izlanishlari bo'yicha Rossiyalik olimlar L.G. Archaznikova, V.K. Tevlina, T.V. Petrova, O.I.Evdokimova, A.N. Baskakova va boshqalar tadqiqot ishlarini olib borishgan.

- **Tadqiqot ob'ekti va qo'llaniladigan metodlar.** Zamonaviy musiqa va pedagogik tadqiqotlarning tahlili musiqa o'qituvchilarini tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari muammosiga qiziqishning ortganligini ko'rsatadi, chunki musiqa ta'limi mohiyatan jamiyatni ma'naviy yuksalishida, madaniyatini oshirishda asosiy omili hisoblanadi.

Jamiyatimizda yetishib chiqayotgan mutaxassis musiqa o'qituvchilari musiqa ta'lim tizimining barcha jabhalarida birdek musiqa darslarining spesifik xususiyatiga qo'yilgan talablarni mukammal darajada bajarishga qodir deb bo'lmaydi. Talabalarda pedagogik maxorat, musiqiy va ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish, bir qadar darslarni samarali va qiziqarli, tashkil qilish imkonini beradi.

Musiqa darslarining spesifik xususiyatlarining 4- bandida "Musiqa bolaga faol emosional-psixologik ta'sir ko'rsatadi, quvontiradi hamda ijodiy kechinmalar ug'otadi. Yaxshi, mazmunli qiziqarli musiqa darslaridan bolalar badiiy va ma'naviy ozuqa oladilar. Musiqa darsi o'zining faol psixologik ta'siri hamda qizg'in ijodiy faoliyati bilan boshqa fanlardan farq qiladi [5]. Dars, o'quvchi-talabalarning tarbiyalashning uzluksiz jarayonidagi muayyan bir bosqich hisoblanadi. O'z navbatida ularni tarbiyaviy vazifalari musiqa o'quv ishini tashkil etishga va uning metodikasiga jiddiy ta'sir o'tkazadi. Masalan: talabalarda bilim olish faoliyatini shakllantirish, darsda ijrochilik maxoratini oshiruvchi topshiriqlarini, ijodkorlikka yo'naltiruvchi vositalarni mustaqil ravishda ishlashning har - xil turlariga ko'proq e'tibor berilishini taqozo etadi. Musiqa darsining o'ziga xos tomoni shundan iboratki, darsda musiqa ta'limi vazifalaridan tashqari, badiiy ijodkorlik vazifalari ham qo'yiladi. Ijodkorlik-o'quvchi-talabalarning xotirasini faollashtiradi, fikrlashni, kuzatuvchanlikni, maqsaga intilishni rivojlantiradi.

Oliy ta'lim muassasalarini asosiy vazifasi, har bir yoshning shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantirish, ularning tashabbuskorligi va ijodkorligini kuchaytirishdir. Bunda hamkorlik pedagogikasi- bu talabaning psixik shaxsiga yo'ldir.

- **Olingan natijalar va ularning tahlili.** Shaxsiga yo'naltirilgan pedagogika tamoyiliga asoslangan ijodiy hamkorlik natijasida va o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonida talabalarning ijodiy

qobiliyatlari to'liq amalga oshiriladi. Ijodiy qobiliyatlar xususida so'z borganda, Rossiyalik olimlardan I.P Volkov, "ijodiy qobiliyatlarni aniqlash va rivojlantirish - talabalarni turli xil ijodiy faoliyat bilan tanishtirish", G.S. Alxuller – "ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish"; "ijodiy xayolot texnikasi bilan tanishtirish"; I.P.Ivanovda – " Bu ijtimoiy madaniyatni yuksaltirishga qodir, ijtimoiy faol ijodkor shaxsni tarbiyalash"[6] – deb ta'kidlashgan.

Har bir talabaning shaxsiy xususiyati, temperament tipi, psixik imkoniyatiga qarab ijodiy qobiliyati, ishtiyoqi, qiziqishini samarali rivojlantirish:

- yechimi aniq bo'lgan ijodiy vazifalar berish;
- pedagogik faliyatda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qilishga o'rgatish;
- musiqa darslarida faoliyat turlarini samarali va qiziqarli tashkil qilishda ijodiy muxitni yarata bilish;
- Mutaxassislik fanlarining amaliy mashg'ulotlar jarayonida talabalardagi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish va yo'naltirish usullari bilan amalga oshirilishi mumkin.
- Talabalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish ularning qiziqishi, xohish-istaklari bilan ham bog'liq.

Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish ta'lim jarayoniga ijodiy yondashuv asosida amalga oshadi. Ijodiy yondashuv esa shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini to'la amalga oshirishga imkoniyat yaratadi. Shunday shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan biri – hamkorlikda o'qitish texnologiyasidir. Bunda ayniqsa, guruhlarda o'qitish, muammoli o'qitish, modulli o'qitish, individual ta'lim asosida o'qitish kabilar yuqori samara beradi.

Hamkorlikda o'qitishning barcha texnologiyalari, o'qituvchi va talabaning psixologik aloqasi uchun imkoniyat yaratadi. Shaxslararo aloqalarni demokratlashtirish talabaning asosiy psixologik xususiyatlarini rivojlantirish uchun qulay vositadir.

Ijodiy qobiliyatlar – bu turli ijodiy faoliyatning samarali bajarilganligini aniqlaydigan talabaning individual psixologik xususiyatidir. Talabaning faoliyatida turli ijodkorlik ko'rinishlari mavjud bo'lib, badiiy ijodiy, mutaxassislik fanlarini o'zlashtirish jarayonida ("Cholg'u ijrochiligi, "vokal ijrochiligi", "an'anaviy xonandalik", "dirijyorlik" fanlarini samarali o'rganish imkonini beradi; "musiqa o'qitish metodikasi" va "musiqa o'qitish texnologiyalari va loyihalash" "musiqa to'garaklarini tashkil etish" va boshqa fanlarining amaliy mashg'ulotlarida o'qituvchilik maxoratini shakllantirishda) kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko'rishga oid topshiriqlarni bajarishda: asarlar ijrosida, asar mazmunini ifodalashda, slydlar tayyorlashda, dars ishlanmalar tayyorlashda, ssenariylar tuzishda, musiqiy to'garaklarni rejalashtirishda musiqiy dklomasiya qilishda, musiqiy foliyat turlarini olib borishda, metod va texnologiyalardan foydalanishda va pedagogik

texnikani oshirishda ijodiy qobiliyati shakllanadi, rivojlanadi, va takomillashib boradi. Bunda professor- o'qituvchining talaba bilan hamkorlikda ishlash jarayonida to'g'ri yo'nalish berishi va natijani nazorat qilib borishi muhim ahamiyatga ega.

Talabalarining ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish omillari har bir mavzu, har bir darsda o'quv faoliyatining asosi bo'lishi lozim. Ijodkorlik faoliyati o'qituvchi va talaba faoliyatining barcha qirralarini qamrab olar ekan, uni samarali tashkil qilish butun ta'lim jarayonining sifatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yuqorida bildirilgan fikrlar asosida talabalarni ijodkorlik faoliyatiga tayyorlash strategiyasini quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirish mumkin:

-talabalar e'tiborini masalani hal qilishda qo'llanilgan usulning universalligi, keng qamrovligiga qaratish;

-talabalar ijodiy takomillashuvni darsning maqsadi sifatida emas, balki darsda qo'yilgan vazifani yanada samarali hal qilishga qaratilgan yangi yo'l, imkoniyat sifatida qaralishi;

-talabalar o'zlari mustaqil xulosa chiqarib topadigan yangi g'oyalar ijodkorlik darslarining asosiy mahsuli sifatida qaralishi;

-kasbiy tayyorgarlik jarayonida, berilgan topshiriqqa oid axborotlarni yig'ish, tahlil va talqin qilishda, ijodkorlikni yo'lga qo'yishning muhim jihati sifatida qaralishi;

-shaxsda ijodkorlik sifatlarini tarbiyalashni ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan mashg'ulotlarining muhim jihati sifatida qaralishi.

XULOSA

Xulosa o'rnida, talabalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishning pedagogi-psixologik xususiyatlari ularga musiqiy asarlarni o'rgatishda texnologik va ijodiy-tadqiqiy yondashuv asosida ta'lim-tarbiya berishda hamkorlikda o'qitish texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etadi. Talim jarayonini samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilarning musiqiy kompetensiyalarini o'zlashtirish imkoniyatlarini kengaytirishda, talabaning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda hamkorlik o'qitishni tizimli tarzda qo'llash muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.10.2019 y.;
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy – ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida" 26.03 2021 yildagi PQ 5040-son Qarori;
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviyat va ijodni qo'llab-quvvatlash maqsadli jamg'armasini tashkil etish to'g'risida" 26.03.2021 yildagi PQ 5039-son Qarori;

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-6000-son Farmoni;
5. Sharipova, G. Najmetdinov, Z. Xojdjayevlar, "Musiqqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari" Darslik, "TURON-IQBOL" - 2018 yil. 28- bet.
6. Selevko G.K. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari - M, 2001y. 236 b.G.
7. Abdullayeva Sh., Choriyev R. Hamkorlik pedagogikasi. -T.: «Kamron Press», 2016. -73-74-b

OILAVIY MTTLARDA SPORT TO'GARAKLARINI TASHKIL ETISH MASALALARI

Xusanova Sadoqat

Namangan Davlat Pedagogika Instituti

Maktabgacha talim yo'nalishi talabasi

***E-mail:** sadoqatxusanova2@gmail.com, **tel:** +998914750258*

***Annotatsiya.** Ushbu maqola hozirgi kunda Mamlakatimizda jismoniy sog'lom, ma'nan yetuk, har tomonlama uyg'un va barkamol rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, intellektual salohiyatga, chuqur bilim va zamonaviy dunyoqarashga ega, Vatanimiz taqdiri va kelajagi uchun mas'uliyatini o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish haqidagi malumotlardan iborat.*

***Kalit so'zlar:** Tarbiyachi, sport, shaxs, zamonaviy ta'lim, intellektual , estetik, jismoniy, metodik bilimlar,*

***Аннотация:** В данной статье рассматриваются в настоящее время в нашей стране здоровая, интеллектуально зрелая, всесторонне гармоничная и хорошо развитая, имеет независимое мышление, интеллектуальный потенциал, глубокие знания и современные мировоззрение. Это информация о воспитании молодого поколения, способного взять на себя ответственность за судьбу и будущее нашей страны.*

***Ключевые слова:** Педагог, спорт, личность, современное образование, интеллектуальное, эстетическое, физическое, методическое знание.*

***Annotation:** This article deals with the present in our country is healthy, intellectually mature, comprehensively harmonious and well developed, has independent thinking, intellectual potential, deep knowledge and modern outlook. This is information about the upbringing of the younger, capable of taking responsibility for the fate and future of our country.*

***Key Words:** Teacher, sport, personality, modern education , intellectual, aesthetic, physical, methodical knowledge.*

Insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, xalqimizning azaliy orzusi bo'lib, ajdodlarimiz ma'rifat, ma'naviyat va madaniyatni qanday qilib yosh avlodga o'rgatish, ularni komillikka yetaklash yo'llari, qonun-qoidalarini muttasil izlaganlar.

Maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarni tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning asosiy maqsadi yosh avlodni jismonan sog'lom, aqlan yetuk, ma'nan boy, har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash va maktab ta'limiga tayyorlashdan iborat. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi maktabgacha yoshdagi bolalarga jismoniy tarbiya berish uchun nazariy va metodik bilimlarni egallashi g'oyat muhimdir. Bu vazifalarni amalga oshirishda esa oilaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan sport to'garaklarini o'rni katta. Shaxsning rivojlanishi jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jarayon bo'lib, u barcha tug'ma va egallangan miqdor, sifat o'zgarishlarini o'z ichiga oladi. Jismoniy tarbiya odam salomatligini saqlashni va mustahkamlashni, shuningdek, sanitariya-gigiyena madaniyati va normalar qoidalarini (tana, ovqat yeyish va h.k) bilishini va ularni bajara olishini o'z ichiga oladi.

Jismoniy rivojlanish o'sish, vaznning, kuchning ortishi, sezgi a'zolarining mukammallashuvi, harakatlarni to'g'ri boshqara bilish bilan bog'liqdir Demak maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning jismoniy rivojlanishiga alohida e'tibor qaratish zarur. Bunda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi sport to'garaklarining o'rni beqiyos.

"Bugungi kunda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tarmog'ini kengaytirish ularga bolalar qamrovini oshirish maqsadida davlat xususiy sheriklik shartlari asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil etilyapdi.

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti faqat davlat-xususiy sheriklikning oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moddiy-texnik va metodik jihatdan ta'minlash shakli asosida tashkil etiladi". [1]

Sog'lom avlodni tarbiyalashda eng avvalo sog'lom muxitni yaratishdir bunda bolaning ovqatlanish tartibi vaxtida uxlashi va gigiyenik talablarni bilishi lozim bo'ladi. Bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotida ilk kunlaridan uning bolalarni aniq bir tartibdagi rejimada ertalabki badan tarbiya to'g'ri ovqatlanish darslar va mashg'ulotlarga qatnashish ovqatlanish uxlash tartibi bilan olib boriladi bolalar uyqudan turgach ovqatlanib mustaqil o'yinchoqlar o'ynashlari mumkin bo'ladi.

“Maktabgacha tarbiya pedagogikasida bola egallashi lozim boʻlgan bolalar harakat koʻnikmalari va malakalarini egallaydigan jismoniy mashqlar belgilangan:

a) asosiy harakatlar (yurish, yugurish, sakrash, tirmashib chiqish, uloqtirish, muvozanatni saqlash mashqlari);

b) umumiy rivojlantiruvchi mashqlar, safga turish va qayta safga turish;

d) sport mashqlari (suzish, changʻida yurish, konki uchish vah.k.).

Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida bolalarni jismoniy tarbiyalash ularni chiniqtirishdan boshlanadi”. [2]

“Chiniqtirish deganda organizmning atrof-muhitdagi turli tabiiy taʼsirlar (harorat, namlik, quyosh nuri darajasining oʻzgarishi)ga eng koʻp chidamliligi, moslashishini tarbiyalash tushuniladi.

Bolada faqat harorat, iqlim oʻzgarishlariga tez taʼsir bildirishgina tarkib topmasdan shu bilan birga gemoglobin miqdori oshadi, ularning immun tizimi yaxshilanadi. Bolalar turli kasalliklarga kamroq chalinadilar va ularning organizmlari kasalliklarni tezda yengadi.

Chiniqtirishni tashkil etishda quyidagilarga eʼtibor qaratish lozim:

1. Chiniqtirishni butun yil davomida mavsumiy holatlarni hisobga olib, muntazam oʻtkazish kerak.

2. Taʼsir etuvchi vositalarning kuchini asta-sekin kuchaytirish zarur.

3. Bolaning salomatligini, yosh xususiyatini, hissiy holatini, uy va maktabgacha taʼlim muassasasining sharoitini hisobga olish zarur”. [3]

Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida jismoniy tarbiyaning quyidagi oʻziga xos vositalaridan foydalaniladi:

1) harakatli oʻyinlar oʻtkazilib, ularga eng koʻp oʻrin beriladi; 2) asosiy gimnastika (asosiy harakatlar, umumrivojlantiruvchi va saf tortish mashqlari);

3) sport mashqlari (changʻida yurish, suzish, velosipedda uchish); 4) bolalar turizmi.

Koʻrsatilgan vositalardan uygʻun foydalanish bolalarning har tomonlama jismoniy rivojlanishini taʼminlaydi.

Hadeb bir xil mashgʻulot shaklidan foydalanaverish shugʻullanayotgan kishilarning jismoniy tayyorgarligini takomillashtirishni toʻxtatib qoʻyadi. Eski shakllardan kechib, ularni yangi shakllarga almashtira borish esa, jismoniy tarbiya vazifalarini muvaffaqiyatli hal etishga imkon beradi.

Kun tartibida tashkil etiladigan sport va sogʻlomlashtirish tadbirlarining maqsadi - bolalarning vaqtini sermazmun oʻtkazish, ularning ham jismoniy, ham ruhiy jihatdan hordiq chiqarishlarini taʼminlash orqali har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazishdan iboratdir. Chunki, ilk yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanishida jismoniy tarbiya mashqlarining ahamiyati juda kattadir. Maktabgacha taʼlim yoshidagi bolalarni jismoniy tarbiyalashda taʼlimning

sistemalilik va izchilligi prinsipiga asoslanish, har bir bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlash va o'tkazish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Asosiy harakat malakalarini rivojlanishi bo'yicha jismoniy ta'lim berish, o'yinlar orqali milliy odatlarni tarbiyalashga, harakat ko'nikmalari va jismoniy sifatlarini shakllantirish, gavdani to'g'ri tutish, shaxsiy va ijtimoiy gigiyenik malakalarini tarbiyalash, kundalik mashg'ulotda jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish va ularda ko'nikma hosil qilish kabi xislatlarni shakllantiradi. Oilaviy maktabgacha ta'lim tashkilotining o'quv dasturidan tashqari sport-sog'lomlashtirish (karate, taekvondo, suzish, shaxmat, shashka, gimnastika va boshqalar) to'garaklari tashkil etiladi. Bunday o'yinlarni uziga xos xususiyati jismoniy va aqliy rivojlanish, salomatligi va tayorgarligi, qiziqishni va qobiliyatni oshiradi.

Xulosa ornida shuni aytish mumkunki korib turganimizdak hozirgi kunda bolalar o'rtasida kassaliklar ortib bormoqda, bularning barchasiga sabab esa ularning noto'g'ri ovqatlanish, nosog'lom turmush tarzi olib borishi, sport bilan muntazam shug'ullanmasligi va buning oqibatida esa bolalar ortasida jismoniy rivojlanish sust bolib qolishiga olib kelmoqda. Jismoniy rivojlanish-tarbiyaning ta'sirida organizmda biologik shakllar va funkstiyalarning vujudga kelishi, o'zgarishi va takomillashuvidir. Bu jarayon organizm va uning yashash muxiti tuzilishi, o'zgarishi, miqdor va sifat qonuniyatlariga bo'ysunadi. Jismoniy tarbiya esa bolalarga yuqorida ayib o'tilgan ko'nikmalarni be vosita o'rgatadi .

Shunday ekan oilaviy MTTlarimizga va Davlat MTTlarga jismoniy tarbiyani orni juda kata va beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 8 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining tasdiqlash tog'risida"gi PQ-4312-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash tog'risida"gi 802-sonli qarori
3. Namangan Davlat universiteti ilmiy Axborotnoma 2021_534 bet

INGLIZ TILINI O'QITISHDA HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH

Shahrizoda Abdumutalipova

Namangan davlat pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyot: ingliz tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada chet tilini o'qitish jarayonida turli xil o'yinlardan foydalanish va ularning foydali taraflari haqida so'z boradi.

Аннотация: В данной статье рассказывается об использовании различных игр в процессе обучения иностранному языку и их пользе.

Annotation: This article talks about the use of various games in the process of teaching a foreign language and their benefits.

Kalit so'zlar: interfaol o'yinlar, o'quvchilar, motiv, jamoa.

Ключевые слова: интерактивные игры, студенты, мотивация, команда.

Key words: interactive games, students, motivation, team.

Ingliz tilini o'rgatishda bolaga individual yondashuv muhim rol o'ynaydi. Ularning qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish, sinfda eng qulay va do'stona muhitni yaratish, ya'ni ingliz tilini o'rganish uchun ko'p qirrali motivatsiya uchun sharoit yaratish kerak. O'qituvchining asosiy vazifasi - o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishi yo'qolmasligini ta'minlash, dars materialini esa ko'pincha bolalarda zerikish paydo qiladi. Ushbu muammolarni hal qilishda o'yinlar katta yordam beradi. O'qituvchi dars beruvchi pedagog sifatida emas, boshqa rolda harakat qiladi: u mezbon, yoki hakam yoki o'yinning ishtirokchisi. Agar o'yin zukkolik, tezkor reaksiya va mavzuni yaxshi bilishni talab qiladigan musobaqa shaklida bo'lsa, barcha o'quvchilar bundan mamnun bo'lishlari amri mahol. O'yin o'quvchilarning chet tilini o'rganishdagi eng kuchli motivlaridan biridir. Barcha o'yinlarni ikki guruhga bo'lish mumkin: tayyorgarlik o'yinlari va kreativ o'yinlar. Tayyorgarlik o'yinlari yangi ko'nikmalarni, ya'ni grammatika, leksik, fonetik va imlo o'yinlarini shakllantirishga yordam beradi. Tayyorgarlik o'yinlari, go'yo nutqning poydevorini "quradi", chunki grammatik tuzilmalar, lug'at, fonetika va imlosiz siz tilni o'zlashtirmaysiz. Kreativ (ijodiy) o'yinlarning maqsadi nutq qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga yordam berishdir. Ular o'quvchilarni nutq qobiliyatlarini ijodiy ishlatishga o'rgatadi. Ulardan dars materialni takrorlashda ham foydalanish mumkin. O'yin 3-5 daqiqadan 20-25 daqiqagacha davom etishi mumkin. Yangi materialni kiritishda, o'tgan materialni takrorlashda, tuzatishda o'quv mashqi sifatida foydalanish mumkin. Asosiy qoida - mutanosiblik hissini kuzatish, aks holda o'yinning hissiy ta'sirining yangiligi yo'qoladi va o'quvchilar charchaydi.

Tayyorgarlik va kreativ o'yinlar bir necha turdagi o'yinlarni o'z ichiga oladi. Har bir o'yin o'z vazifasini bajaradi va til materialining to'planishiga hissa qo'shadi: What is it? , GeoGuesser, Describe, Tic-Tac-Toe kabilar.

What is it? O'zbek tilidan tarjima qilib aytganda "bu nima" deb nomlangan o'yin bo'lib, bunda o'quvchilar narsalar o'lchami va shakli tasvirlangan holatida u nima ekanligini topishlari kerak bo'ladi. Bu o'yin asosan o'rta va katta sinf

o'quvchilari uchun maxsus hisoblanadi. Foydali taraflari o'yin bolalar zukkoligi va tezkorligini oshirish bilan birga so'z boyligini maksimal darajada oshirishga xizmat qiladi. Bu o'yinning kamchiligi shundaki, faqat 5-11 sinf o'quvchilariga tavsiya etiladi va samarasi boshqa yoshdagi bolalarga qaraganda sezilarli hisoblanadi.[1]

GeoGuesser. Bu o'yinda o'quvchilar jamoaga bo'linishib, biror bir joy(mamlakat,shahar,maktab,shifoxona shu kabilar)ni o'ylashadi va sheriklariga ehtimoliy savollarni berishadi. Masalan, o'quvchi cafe ya'ni qahvaxonani o'ylagan bo'lsa, sherigi "u yerda suzsa bo'ladimi yoki ovqatlansa bo'ladimi" kabi ehtimoliy savollarni beradi. O'yin shunday davom etaveradi toki to'g'ri javob topilmaguncha. Garchi GeoGuesser o'quv maqsadlarida dars materialini o'zlashtirish uchun mo'ljallanmagan bo'lsada, o'qituvchilar uchun talabalarning boshqa mamlakatlarga qiziqishini oshirish va geografik-madaniy landshaftlarni tahlil qilish uchun tanqidiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan ajoyib vosita bo'lishi mumkin. GeoGesser o'yini 2013-yilda shved dastur muhandisi Anton Uollen tomonidan yaratilgan bo'lib, u AQSH bo'ylab sayohat paytida o'yin loyihasini ilgari surgan.[2]

Describe (tasvirlash). Mazkur o'yinda o'quvchilar o'zlariga berilgan narsalar(shakl,predmet va h.k)ni sheriklariga tasvirlab berishlari kerak bo'ladi. Misol uchun "u kichik sherga o'xshaydi va uyingizda yashaydi"degan misolni olsak, javobi mushuk;bola 'cat' deb javob berishi zarur. Bu o'yinning foydali jihati shundaki barcha yoshdagi o'quvchi va talaba yoshlarga tavsiya etiladi va o'yinchi xotirasini, aqliy salohiyatini mustahkamlashga ko'maklashadi.

Tic-Tac-Toe. Ushbu o'yin tarixi rimliklarga borib taqaladi, ya'ni ular ushbu o'yinni hozirgisiga qaraganda murakkab variantini yaratishgan. O'yin o'quvchilarni so'z boyligini oshirishga yordam beruvchi o'yinlardan biridir. Bunda talabalar so'zlarni oxirgi harflariga so'z aytishlari kerak bo'ladi (banana- animal shu kabi).[3]

Bu o'yin mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, fikrni jamlash va diqqatni bir nuqtaga qaratish imkoniyatini beradi. Shuni ham ta'kidlash zarurki, bu o'yin orqali bolalar boshqa murakkab o'yinlarni mustaqil yaratishlari mumkin. Albatta ushbu o'yinning ham kamchiliklari mavjud: o'yin odatda kam vaqt oladi va bolalarning har roundda yutishlarini oldindan bilishlari ularni biroz zeriktirishi mumkin, sababi bu o'yinda yutqazish stepi yo'q.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, har xil turdagi o'yinlarning mohirona uyg'unligi ingliz tili darsini qiziqarli qiladi, o'quvchilarning dars davomida faol bo'lishiga imkon beradi, shunda fanni o'rganishga bo'lgan motivatsiya so'nmaydi va talabalar o'rganishda yuqori natijalarga erishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. https://staff.tiiame.uz/storage/users/472/books/x2GPCOTINg4BlhFsfqF8y_USb_u1CpSfsr9pzbfpWt.pdf

2. <https://www.nytimes.com/2022/07/07/business/geoguessr-google-maps.html>
3. <https://www.sporcle.com/blog/2019/12/what-is-the-origin-of-tic-tac-toe/>

BO’LAJAK BOSHLANG’ICH SINIF O’QITUVCHISINING REFLEKSIV POZITSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Mirzayeva Shahzoda Doniyorbek qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti
shahzoda76@gmail.com*

***Annotatsiya.** Hozirgi kunda mamlakatimiz ta’lim sohasini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri boshlang’ich ta’limdir. Shuning uchun ham ta’lim tizimida bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarining refleksiv pozitsiyasini isloh qilishning kreativ texnologiyalari amaliyotga tatbiq etilmoqda. Shundan kelib chiqqan holatda, Ushbu maqola video darslar orqali bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarida kasbiy refleksiv ko’nikmani takomillashtirish haqida so’z yuritadi.*

***Kalit so’zlar:** Refleks, metod, dars, boshlang’ich ta’lim, kreativlik, pozitsiya,*

***Abstrakt.** Currently, primary education system of the main factors in the development of the education sector of our country. Therefore, creative technologies of reforming the reflexive position of future primary school teachers are being implement in the educational system. This article talks about improving professional reflexive skills in future primary school teachers through video lessons.*

***Key words:** reflex, method, lesson, primary education, the process of education, creative.*

“Dunyoda hech qachon bir xil tong otmaydi” mazkur ibora paydo bo’lganidan beri ming yillar o’tdi. Bu-butun koinot, tabiat va bashariyat doimiy o’zgarishda, yangilanishda deganidir», - deydi Shavkat Mirziyayev Miromonovich.

Darhaqiqat, hozirgi kunda bizning yangi O’zbekistonimizda ham har bir yo’nalishida yangi tong otmoqda. Bu-uyg’onish ya’ni uchinchi RENESSASning boshlanganligidan dalolatdir va u hayotimizga tobora chuqur singib bormoqda.

Bu ezgu tashabbus zamirida ilm-fan va ta’lim-tarbiyani taraqqiy toptirish, kelajak avlodlarni har tomonlama barkamol voyaga yetkazish, ona Vatanimizga muhabbat va istiqlol g’oyalari sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning iqtidorini ro’yobga chiqarish va qo’llab-quvvatlash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashdek buyuk maqsadlar mujassamdir

Shundan kelib chiqib boshlang'ich sinfdan boshlab o'quvchilarni ijodiy va mantiqiy fikrlashga o'rgatish ustuvor vazifalarimizdan biridir. Dunyoda boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning egallagan bilimlarini o'z shaxsiy va hayotiy faoliyatida qo'llay olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning aql-zakovatini, onggi, irodasini mustahkamlash, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish muxim amaliy ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish salohiyatini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratishni taqozo etmoqda. Hazrat Alisher Navoiy bobomiz so'zlari bilan fikrimizni davom ettiradigan bo'lsak:

«Emas bu maydon ichra turmoq,
Nizomiy panjasiga panj urmoq».

Ushu misralarda bitilganidek: Bu maydon ichra tura oladigan Nizomiyning qo'lga qo'l berara oladiganlar sobitqadam yoshlash kerar bizning yurtimizga. Bunday yoshlarni jamiyatga tayyorlash boshlang'ich sinf o'qituvchilarining oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Shundan kelib chiqqan holda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi ta'lim muassasalarida metodik va kasbiy mahoratlarini takomillashtiradigan, ta'lim tarbiya jarayonini hozirgi zamon talabi asosida tashkil etadigan, ta'lim–tarbiyaga qo'yilgan talablarni bajarish ijodiy fikrlarni to'g'ri yo'naltiradigan, birlashtiradigan va ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy talablarini ishlab chiqa oladigan pozitsiyalarni egallashi lozimdir.

Davlatimiz rahbarining, «Yangi O'zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi», degan g'oyalari pedagoglarning o'z bilimlari, salohiyati, va ko'nikmalarini uzluksiz to'ldirib, o'z o'rnini muntazam oshirib borishdek ulkan ma'suliyatni zimmasiga qo'yadi.

O'zbekistonda boshlang'ich ta'limga zamonaviy yondashuv va ta'lim jarayonlarini samarali tashkil etish yangi texnologiyalari amaliyotga tatbiq etilmoqda. Bu yo'lda bizga har tomomlam yetuk, malakali kadrlar – pedogoglar lozim.

Abdulla Avloniy aytganlaridek: «Tarbiyalovchi, avvallo, o'zi tarbiyalangan bo'lishi kerar»

Talabalarni o'qitish jarayonida rivojlangan mamlakatlarning texnologiyalariga milliy ruhni sigdirgan holatda tizimli ravishda foydalanish, amalyot va nazaryani bog'lagan holatda ulardagi refleksiv qobiliyatni shakllantirish muhim vazifalarimizdandir. Avvallo, refleksiya so'zini izohlab o'tishimiz maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Pedagogikada bu o'z-o'ziga bo'lgan e'tiborning bir shakli bo'lib, u o'zini-o'zi nazorat qilish, o'zini-o'zi qadrlashga asoslangan jarayondir. Pedagog V.A Slastening fikricha, refleksiya insoning o'z ongi va faoliyatini belgilash va tahlil qila olishidir.

Darsni refleks tashkillashtirish esa darsning maqsadi va unga erishish yo'llari bilan bog'liq holda dars natijalarini umumlashtirish bosqichidir. Talabalarda tanqidiy fikrlashni, tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish tushuniladi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarni qanday o'qitish kerakligini o'rganish uchun ko'plab texnologiyalar mavjud. Bularidan biri talaba o'zining faoliyati haqida video tomosha qilishidir.

Video darslar – Bir qator rivojlangan davlatlarda foydalanilayotgan texnologiyalardan biridir..

Bu amaliyotni juda ham foydali metod deb hisoblanadi, chunki bu orqali talabalar xatolarini ko'rishi, tahlil qilishi va ularni ustida ko'proq ishlash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu, albatta, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarimizda refleksiv pozitsiyasini shakllantirishimizda yordam beradi.

Video darslarni tomosha qilish orqali boshqalarni kuzatish, talabalar uchun foydali va chuqur bilim beradigan tajriba bo'ladi. Darslarni muhokama jaroyoni ijodiy javoblarni talab qiladi va talabalar turli yondashuvlar atrofida muhokama qilish uchun boshqa ishtirokchilarning ijodiy va didaktik strategiyalarni amalda qo'llashlarini ko'rish imkoniyatini topdilar. Video darslar boshqalarni kuzatish ishtirokchilarga sifatli ta'lim tajribasini targ'ib qiluvchi xususiyatlarni aniqlash va farqlash qobiliyatini yaxshilash ham imkonini berdi.

Tadqiqotning maqsadi video darslar orqali bo'lajak o'qituvchilarni amaliyotga tayyorlash, fikrlashni ochiq ayta olish, ularni jamoaviy tekshirish va talabalarning kasbiy mahorati o'rganishning o'ziga xos sohasi bilan bog'liq yangi tushunchalardan foydalanish orqali yaxshilash maqsadida o'rganishdir.

Video darsning yakunida video darsni tayyorlab kelgan ishtirokchilarni o'z-o'zini tahlil qilish uchun tuzilgan modellar bilan o'z ta'limlari haqida mazmunli suhbat tashkil etiladi. Suhbat jarayonida talaba tajribasi haqida o'z-o'zini anglashni ta'minlaydi va shu tariqa ulardagi refleksivni kuchaytirish uchun yozma individual sharhlar ustozlar bilan og'zaki muhokama qilinadi. O'rganilgan ma'lumotni o'zlashtirish, muloqotdagi dialogik va tanqidiy fikrlashni aniqlashning eng tez-tez uchraydigan va samarali usuli - bu o'z-o'zidan hisobot qilingan ma'lumotlar so'rovlari va intervyula bo'lib, ular hozirgi tadqiqotda ma'lumotlarni to'plash uchun vositadir. Talabalarning o'z ta'lim-tarbiya tajribasi haqida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish maqsadida suhbatlar o'tkazildi.

Suhbatda videodagi o'qituvchi va o'quvchi - nomzodlar o'rtasidagi dialogik munosabatlarda muhokama qilinadi, buning natijasida talabalardagi refleksiv ko'nikmalar kuchaytiradi. Talabalarning video ko'rsatuvlarini tomosha qilgandan so'ng o'z usullari bo'yicha darsga oid fikrlari, savol- javoblari muhokama qilinadi. Amaliyot va nazariya natijalaridan kelib chiqib ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi bo'lajak o'qituvchilar ta'limida video darslarni o'qitish orqali kasbiy kompetensiyani o'rganish va talabalar va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarni

kuchaytirish bo'lganligi sababli, tadqiqotchilar videodan qanday qilib tahlil qilish uchun o'qituvchi va o'qituvchining o'zaro hamkorligi va tahlili orqali foydalanish mumkinligini aniqlashni ko'rib chiqadilar. Tadqiqot video darslar amaliyotiga asoslangan bo'lib, o'quvchini o'qitish, tahlil qilish va dars haqida mulohaza yuritish hamda nazaryani amaliyotga tadbiq qilish va o'rganish uchun zarur bo'lgan usullar va ko'nikmalarni shakllantiradi.

Talabalar maktabda video darslarni tugatib maktabda o'quvchilar bilan qolib ular o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelgan mavzularda bolalarga yo'l-yo'riq ko'rsatadilar. Boshlang'ich maktab o'quvchilari ijtimoiy ko'nikmalar hali to'liq shakllanmagan yoshda bo'ladi, shuning uchun o'quvchilar yaxshi do'stlar orttirish va boshqalar bilan qanday muomala qilishni talabalar o'rgatadilar, baxtsiz hodisalari va zo'ravonliklarning oldini olish, asosiy turmush tarzi, maktabda tushlik qilish bo'yicha ko'rsatmalar va boshqalar haqida ma'lumot beradilar. Bu bo'lajak o'qituvchilarda refleksiv pozitsiyani rivojlantirishdagi juda muhim bosqich sanaladi. Shu sababdan maktab hayoti, oilaviy hayot, do'stlik haqida o'quvchilar va ota-onalar bilan suhbatlarda ishtirok etadilar. Bundan tashqari, o'quvchilar davomatni boshqarish, ota-onalarga farzandlarini uy vazifalarini tayyorlash uchun mas'ul ekanligi haqida tushuntirish ishlarini olib boorish .O'quv dasturini tashkil etish va ishlatish va tashkiliy ishlarni amalga oshirishda ishtirok etish, o'qituvchilar va xodimlar yig'ilishlarida qatnashish ham talabalarda kasbiy ko'nikmalarni o'zlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadigan jaroyonlardan biridir.

Bilishning asosini amaliyot tashkil etadi. Amaliyotda qo'llanilmagan bilim xosilsiz daraxt kabidir. Shuning uchun ham amaliyot bilan nazariyani bog'lamas ekan, hech qanday bilim haqida gap bo'lishi mumkin emas, shuning uchun ham uzluksiz ravishda amaliyot bilan nazariyani bog'liq holatda olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi va bu tamoyil bo'lajak o'qituvchilardagi refleksiv pozitsiyani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Yangi O'zbekiston Taraqqiyot Strategiyasi-T.: “ O'zbekiston”, 2022
2. X.I.Ibragimov, U.A.Yo'ldashev, X. Bobomirzayev. Pedagogika-psixologiya-T.,2009.
3. www.lex.uz
4. Sobirova.M Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish-N.,2022.

BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH VA O'QUVCHILARNING BILIM SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Kenjayeva Muhayyo Abdumurodovna
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'limda ona tili va uni o'qitish
metodikasi kafedrasida dotsenti v/b, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ona tili va o'qish savodxonligi darslarida innovatsion texnologiyalardan unumli foydalanish, o'quvchilarning bilim savodxonligini rivojlantirish, "Kerak so'zni tanlab ol", "His-hayajon gap o'yini" usullarining qo'llanilishi to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Innovatsion texnologiya, didaktik usullar va ularning ahamiyati, mustaqil fikrlash, bilim savodxonlikni oshirish.

Аннотация. В данной статье рассмотрено эффективное использование инновационных технологий на уроках родного языка и читательской грамотности у учащихся начальных классов, развитие познавательной грамотности учащихся, использование приемов "Подбери нужное слово", "Увлекательная игра в слова" кризис считается.

Ключевые слова. Инновационные технологии, дидактические методы и их значение, самостоятельное мышление, повышение знаний и грамотности.

Abstract. In this article, the effective use of innovative technologies in the lessons of mother tongue and reading literacy in elementary school students, the development of students' knowledge literacy, the use of the methods "Choose the right word", "An exciting word gam" crisis is considered.

Key words. Innovative technology, didactic methods and their importance, independent thinking, increasing knowledge and literacy.

O'zbekistonning ijtimoiy va iqtisodiy hayotidagi innovatsion jarayonlar o'z navbatida ta'lim-tarbiya sohasida ham tubdan o'zgarishlar qilishni talab etmoqda, ya'ni har bir pedagog, mutaxassislar o'z sohalarida innovatsion texnologiyalardan unumli foydalanish zarurati paydo bo'lmoqda. Shu sababli pedagogikada innovatsion texnologiyalardan foydalanish bugungi kunning dolzarb va istiqbolli masalalaridan biridir. Chunki, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda an'anaviy o'qitish metodi bilan chegaralanib qolmasdan, innovatsion usullaridan foydalanish, shu jumladan, interfaol usullardan foydalanish orqali o'qitishning sifat darajasini oshirib, yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Buning uchun o'qituvchilar

o‘qitishning innovatsion turlarini o‘z darslarida qo‘llay olish mahoratiga ega bo‘lishi zarur.

Ta’lim jarayonida nafaqat o‘qituvchi, balki o‘z navbatida o‘quvchilar ham o‘z iqtidori, ijodkorligi va izlanishlaridan kelib chiqib dars sifatini yuqori darajaga ko‘tarishga harakat qilishlari lozim. Bu o‘qituvchining innovatsion faoliyatiga ham bog‘liq bo‘ladi. Shu o‘rinda “innovatsiya” so‘ziga izoh bersak, **“innovatsiya” (ing. “innovationas” kiritilgan yangilik, ixtiro)** ilmiy — texnika yutuqlari va ilg‘or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo‘llanishi ma’nolarini anglatadi. Innovatsiya, yoki ta’limdagi yangiliklar to‘g‘risida YUNESKO hujjatlaridan birida, “Biz yangilik ta’lim tizimini yaxshilash maqsadida uni ongli va mo‘ljallangan o‘zgartirishga urinishni bildirishi lozim deb hisoblaymiz. Yangilik albatta yangi bo‘lishi shart emas, biroq u albatta nimasi bilandir yaxshiroq va o‘z-o‘zidan namoyon etilishi mumkin bo‘ladi”,-deb ko‘rsatilgan[1]. Shu bois boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida quyidagi usullarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning bilim savodxonligiga erishishimiz mumkin.

“Kerak so‘zni tanlab ol” o‘yin usuli. Bu usul o‘quvchilarni so‘z birikmasi bilan amaliy tanishtiradi. Garchi boshlang‘ich 3-sinflarda so‘z birikmasi yuzasidan nazariy bilim berilmasa ham, u haqida o‘quvchilar bir qator ma’lumotlar oladi[2]. Amalda so‘z birikmasi tuzadilar. Ushbu o‘yinni o‘tkazish uchun o‘qituvchi ko‘chma xattaxtaga so‘zlarni ikki ustun qilib yozib keladi. O‘quvchilar xattaxtadagi so‘zlar bilan tanishadi, keyin chap tomondagi so‘zlardan mosini qo‘yib ko‘chirish topshiriladi. O‘yinni butun sinf bo‘yicha ham parta qatorlari orasida ham o‘tkazish mumkin. Qaysi guruh topshiriqni tez va to‘g‘ri bajarsa, g‘olib hisoblanadi. O‘yin bolalarning ijodiylikini tarbiyalaydi, o‘quvchilarda ziyraklik, sinchkovlik sifatlarini va mustaqil fikrlash malakasini shakllantirishga yordam beradi.

tez	qush
yam- yashil	bino
baland	ukam
sayroqi	bola
qiziqarli	kitob
mening	yuk
bilimli	gapirdi
og‘ir	o‘tloq
kuzgi	ekin

Ushbu usul orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilari so‘z birikmalarni tog‘ri qo‘llashi natijasida bilim savodxonligi oshirib boriladi.

“His-hayajon gap o‘yini” usulida o‘quvchilar his-hayajon gaplar haqida ma’lumot olganlaridan keyin o‘tkazish mumkin. Buning uchun o‘qituvchi darak, so‘roq va buyruq gaplarga his-hayajonning qo‘shilishi natijasida bunday gaplar hosil qilinishini va u undov gap deb yuritilishini ham tushuntiradi[3]. Bizning his-hayajonlarimiz quvonch, havas, shodlik, achinish orqali bayon etiladi. O‘yinni yakka-yakka holda ham, guruhlar o‘rtasida ham o‘tkazish mumkin. Yakka holda o‘tkazganda o‘qituvchi o‘qigan gapning his-hayajon ifodalangan yoki ifodalanmaganligi uning turi (chaqiriq, quvonch, havas, shodlik, achinish) aks etganligi aniqlanadi. Qaysi o‘quvchi tez va to‘g‘ri javob bersa o‘yin g‘olibi hisoblanadi. Agar o‘yin guruhlar o‘rtasida o‘tkazilsa har bir qator partalar alohida guruh hisoblanadi. Ba’zan esa o‘quvchilarning kichik guruhlari o‘rtasida o‘tkazsa bo‘ladi. Buning uchun o‘qituvchi undov gaplarni o‘qiydi. Bolalar javob berishadi.

1. Eh, kuz qanday ajoyib fasl! (quvonch)
2. Attang bobom ketib qolibdida! (achinish)
3. Bolalar, qushlarni asrang! (chaqiriq)
4. Urra, men o‘yinda g‘olib chiqdim! (shodlik)
5. Vatanning chin, haqiqiy farzandi bo‘l! (chaqiriq)
6. Bepoyon paxta dalalarimiz qanday go‘zal! (havas)

His –hayajon gaplar ustida o‘tkaziladigan o‘yinni ushbu gapning his-hayajonsiz holatda gapning maqsadga turning qaysi biriga kirishi ustida o‘tkazsa ham bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida innovatsion texnologiyalar asosida bilimni mustahkamlash samarali natija beradi. Ayniqsa, boshlang‘ich 3-4 sinf o‘quvchilarni qiziqtirishda o‘yin usullaridan foydalanish ularning ilmiy dunyoqarashini oshiradi. Shu sababli o‘yin usullari dars jarayonida mavzu yuzasidan mustahkamlash va takrorlashda qo‘llanilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. YUNESKO xalqaro me‘yoriy hujjatlari \ O‘zbekcha nashrining mas‘ul muharriri L.Saidova. – Toshkent: Adolat, 2004. – B. 19-b.
2. Qosimova K., Matchonov S., X. G‘ulomova, Sh. Yo‘ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent: “NOSHIR”, - 2009. 352 b.
3. A. G‘ulomov. Ona tili o‘qitish prinsiplari va metodlari. - Toshkent: „O‘qituvchi“. 1992.

KUCH SIFATLARI VA ULARNI YOSH VOLEYBOLCHILAR TAYYORLASHDAGI O'RNI.

Umarov Abdusamat Abdumalikovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat metodikasi kafedrası p.f.n. professor

Tel: 99-998-58-44 e-mail: abdusamatumarov@gmail.com

Ergasheva Xosiyatxon Ahrorjon qizi

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat fakulteti 4 bosqich talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada, kuch sifati bir necha turlardan iborat bo'lishi, xilma-xil yo'nalishlarda namoyon bo'lishi. Yani dinamik va statik kuchlar, mutlaq kuch, nisbiy kuch, kuch chidamkorligi, tezkor kuch yoki portlovchi kuch. Ushbu sifatning barcha turlari voleybol o'ynida u yoki bu darajasidagi ahamiyatga egaligi. O'yin vaziyati va texnik malakaning usuliga qarab, shu sifatning barcha turlari muayyan ulushda xizmat qilishligii haqidagi ma'lumotlar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: kuch sifati, dinamik va statik kuchlar, mutlaq kuch, nisbiy kuch, kuch chidamkorligi, tezkor kuch, portlovchi kuch, vaziyati, texnika, malaka, usul, sport trenirovkasi.

Аннотация. В этой статье утверждается, что качество силы может состоять из нескольких типов, проявляющихся в разных направлениях. То есть динамические и статические силы, абсолютная сила, относительная сила, мгновенная сила или взрывная сила. Все виды этого качества имеют тот или иной уровень значимости в игре в волейбол. В зависимости от игровых ситуаций и способа технической компетентности приводится информация о том, что все виды этого качества обслуживаются в определенной доле.

Ключевые слова: Качество силы, динамические и статические силы, абсолютная сила, относительная сила, силовая выносливость, мгновенная сила, взрывная сила, состояние, техника, квалификация, метод, спортивная тренировка.

Annotation. This article argues that the quality of force can consist of several types, manifested in different directions. That is, dynamic and static forces, absolute force, relative force, instantaneous force or explosive force. All types of this quality have one or another level of significance in the game of volleyball. Depending on the game situations and the method of technical competence, information is provided that all types of this quality are serviced in a certain proportion.

Keywords: *Strength quality, dynamic and static forces, absolute strength, relative strength, strength endurance, instant strength, explosive force, condition, technique, qualification, method, sports training.*

Kuch sifati, aniqroq aytganda mushak kuchi, bir necha turlardan iborat bo'lib, hilma-hil yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Masalan, dinamik va statik kuchlar, mutlaq kuch, nisbiy kuch, kuch chidamkorligi, tezkor kuch yoki portlovchi kuch. Ushbu sifatning barcha turlari voleybol o'ynida u yoki bu darajasidagi ahamiyatga egadir. O'yin vaziyati va texnik malakaning usuliga qarab, shu sifatning barcha turlari muayyan ulushda "xizmat" qiladi. "Mushaklarning qisqarish kuchi", "zarba berish kuchi", "tortilish kuchi", "itarish kuchi", muayyan qarshilikni yoki og'irlikni bir holatda "saqlab turish kuchi" va hokazo tushunchalar o'ziga hos yo'nalishdagi mushak faoliyatiga qaratilgandir. Kuch sifatiga oid bo'lgan ana kuchlanish jarayonlari ham ko'p yillik sport tayyorgarligini har bir bosqichida o'z o'rnini topgan bo'lishi lozim.

Ma'lumki, voleybol bo'yicha malakali sportchilarni tayyorlash ko'p yillik sport trenirovkasidan iborat bo'lib, asosan 3 bosqichda amalga oshiriladi:

- dastlabki o'rgatish bosqichi - 2 yil. Bu bosqichda dastlabki tayyorgarlik guruhlarini shug'ullanadi: 10-12 va 11-13 yosh;
- o'quv trenirovka bosqichi - 4 yil: 12-14; 13-15; 14-16; 15-17 yosh;
- sport takomillashuvi bosqichi – 3 yil: 16-18; 17-19; 18-20 yosh.

Zamonaviy voleybol sportchilardan o'ta shakllangan kuch sifatlarini (portlovchi kuch, kuch chidamkorligi) talab qilinadi va shuning uchun yosh bolalar, o'smirlar bilan dastlabki bosqichni tashkil qilish nihoyatda ahamiyatli va mas'uliyatli bo'lib hisoblanadi. Chunki zo'rma-zo'raki, me'yorlanmagan og'irliklar bilan surunkali mashg'ulotlar o'tkazish yosh bolalarni nafaqat qaddi-qomati, umurtqa pog'onasi, oyoq va qo'l bo'gimlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, balki uning organizmini ichki a'zolarida (jigar, taloq, mushaklar, to'qimalar, buyrak va h.) ham zararli asoratlar qoldirishi ehtimoldan holi emas. Shuning uchun kuch va uning mohiyati, turlari hamda xususiyatlarini bilmasdan turib, mazkur sifatni yosh voleybolchilardi shakllantirish mumkin emas. Kuch-tashqi ta'sirlarga qarshilik ko'rsatish yoki uni yengish tushunchasini anglatadi. Umuman, qanday harakat bo'lishidan qat'iy nazorat-shu harakat mashqlar kuchi bilan bog'liq bo'ladi.

Kuchning quyidagi turlarini ajartish qabul qilingan: umumiy va maxsus, mutlaq va nisbiy, tezkor va portlovchan, kuch chidamliligi.

Umumiy kuch - bu voleybolchilarning maxsus harakatlariga taalluqli bo'lmagan holda sportchi tomonidan namoyon qilinadigan kuch. Maxsus kuch musobaqa harakatlariga mos bo'lgan maxsus harakatlarda sportchi tomonidan namoyon bo'ladi. Mutlaq kuch sportchining juda katta xususiyatiga ega

harakatlarida namoyon bo'ladigan kuch imkoniyatlari bilan tavsiflanadi. Nisbiy kuch, ya'ni sportchining 1 kg vazniga to'g'ri keladigan kuch.

Tezkor portlovchi kuch-mushaklarning nisbatan tashqi qarshilikni yengib o'tish bilan bog'liq harakatlarni tez bajarishga bo'lgan qobiliyatida aks etadi. Portlovchan kuch qisqa vaqt ichida o'z shiddatiga ko'ra katta kuchlanishlarni namoyon qilish qobiliyatini tavsiflaydi.

Kuch chidamliligi - bu sportchining nisbatan uzoq vaqt davomida mushak kuchlanishlarini namoyon qilishga bo'lgan qobiliyatidir.

Voleybolchilarning imkoniyatlarini rivojlantirish uchun quyidagi uslublar qo'llaniladi: takroriy kuchlanishlar, qisqa muddatli maksimal kuchlanishlar, tobora o'sib boradigan og'irliklar, zarbdor, birgalikda ta'sir ko'rsatish, variantlilik, izometrik kuchlanishlar uslublari. (Yu.V.Verxoshanskiy, 1977; V.M.Zasiorskiy, 1970; Yu.D.Jeleznyak, A.V.Ivoylov, 1991; M.A.Godik, 2006 va b.).

Takroriy kuchlanishlar uslubi shundan iboratki, sportchi mashqni "so'ngi nafasgacha" bajarishda maksimal og'irlikdan 70-80% ga teng bo'lgan og'irliklar bilan mashqlarni takroran bajaradi. Ushbu uslub kuch mashqini seriyalab bajarishni nazarda tutadi. Har bir seriya - "so'ngi nafasgacha", hammasi bo'lib 3-4 seriya, seriyalar o'rtasidagi dam olish oralig'i 3-4 min. (V.M.Zasiorskiy, 1970).

Takroriy kuchlanishlar uslubining bir turi dinamik kuchlanish uslubi hisoblanadi. U mashqlarni maksimumdan 20-30% og'irlikda chegaradagi tezlikda bajarish bilan tavsiflanadi. Bunda katta mushak zo'riqishi og'irlik vazni hisobiga emas, balki yuqori tezlikdagi harakat hisobiga erishiladi (Yu.V.Verxoshanskiy, 1977). Qisqa muddatli maksimal kuchlanish uslubi hozirgi paytda mushaklarning mutlaq kuchini oshirish uchun eng samarali hisoblanadi. U chegaradagi va chegaraga yaqin bo'lgan og'irliklar bilan ishlashni nazarda tutadi. Mushaqlar trenirovkasida maksimal kuchlanishlar uslubi trenajyorlarda va bitta yondashishda bitta-ikkita harakatlar yordamida, katta og'irlikdagi shtanga bilan bajariladigan mashqlarda (jim, siltab ko'tarish, dast ko'tarish, o'tirib-turish) namoyon bo'ladi. Trenirovkada hammasi bo'lib 3-4 ta yondashish bajariladi. Yondashishlar o'rtasidagi dam olish oralig'i 3-5 min (L.S.Dvorkin, 2005).

Tobora o'sib boradigan kuchlanishlar uslubi bir mashg'ulotdan ikkinchisiga kuchlanishlar hajmining asta-sekin o'sib borishini nazarda tutadi. Trenirovka mashg'ulotida birinchi yondashishda sportchi 10 marta ko'tara oladigan (10 MT) og'irlikdan 50% ga teng og'irlik bilan boshlash tavsiya etiladi. Ikkinchi yondashishda mashq 10 MT dan 75% og'irlik bilan bajariladi, uchinchi yondashishda esa - 10 MT dan 75% og'irlik bilan bajariladi. Trenirovka davomida hammasi bo'lib 3 ta yondashish amalga oshiriladi. Yondashishlar o'rtasidagi dam olish oralig'i 2-4 min. har bir yondashishda mashq chegaradagi tezlik bilan aniq toliqib qolgunga qadar bajariladi. Zarbdor uslub tushadigan og'irlikning kinematik energiyasi va shaxsiy gavda og'irligidan foydalanish yo'li orqali mushak guruhlarini

zarbdor rag'batlantirishga asoslangan. Mashqlanayotgan mushaklarning kamayayotgan og'irlik energiyasini yutib olishi mushaklarning faol holatga keskin o'tishiga, ish kuchlanishining tez rivojlanishiga yordam beradi, mushakda qo'shimcha kuchlanish imkoniyatini hosil qiladi. Bu keyingi itaruvchi harakat shiddati va tezkorligini hamda qoloq ishdan yengib o'tiladigan ishga tez o'tishni ta'minlaydi (Yu.V.Veroxshanskiy, 1977). Oyoqlar portlovchan kuchini rivojlantirishning zarbdor uslubini qo'llash usuli sifatida ketidan balandlikka yoki uzunlikka sakrash bilan bajariladigan chuqurlikka sakrash mashqlarini aytish mumkin.

Mashq 70-30 sm balandlikdan oyoq tizzalarini biroz bukkan holda yerga tushib, ketidan tez va shiddat bilan yuqoriga otilib chiqish orqali bajariladi. Sakrashlar seriyalab: 2-3 seriyada, har bir seriyada 8-10 tadan sakrash bajariladi. Seriyalar o'rtasidagi dam olish oralig'i 3-5 min. Mashq haftada ko'pi bilan ikki marta bajariladi.

Birgalikda ta'sir ko'rsatish uslubi shunga bog'liqligi, kurashchining kuch imkoniyatlarini rivojlantirish bevosita ixtisoslashgan mashqlarni bajarish paytida sodir bo'ladi. Bir vaqtniig o'zida kurashchining kuch qobiliyatlari va texnik-taktik harakatlari rivojlantiriladi hamda takomillashtiriladi. Kurashda birgalikda ta'sir ko'rsatish uslubdan foydalanishga misol tariqasida shunday mashqlarni keltirish mumkinki, kurashchi bu mashqlarda o'z texnik harakatlarini og'irroq vazn toifasidagi raqib bilan takomillashtiradi. Og'irlikning optimal o'lchamini aniqlab olish juda muhimdir. Haddan tashqari katta o'lcham harakat malakasi tarkibining buzilishiga olib keladi, bu oqibatda harakat texnikasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi (V.M.Zasiorskiy, 1970).

Variantlilik uslubi asosan turli vazndagi og'irliklar bilan maxsus mashqlarni bajarishni ko'zda tutadi. Har xil vazndagi sheriklar bilan mashqlar seriyalab bajariladi. Bitta seriyada avval og'irroq vazn toifasidagi raqib bilan 10-12 ta tashlash bajariladi, so'ngra teng vazndagi paqib bilan 15-16 ta tashlash, shundan keyin o'z vazn toifasidagi raqib bilan 10-12 ta tashlash bajariladi. Hammasi bo'lib 3 seriya bajariladi. Dam olish oralig'i-3-4 min. Tezkor-kuch sifatlarini (me'yordagi, kichik) rivojlantirishda variantlilik usulubi ayniqsa samaralidir (V.M.Zasiorskiy, 1970).

Usullarni ana og'ir paqib bilan takomillashtirish alohida kuch imkoniyatlarini rivojlantirishiga, kichik vazn toifasidagi raqib bilan esa - tezkorlik imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu oqibatda musobaqa mashqida natijaning oshishiga olib keladi.

Mushaklarning izometrik kuchlanishi uslubi turli mushak guruhlarining 4-6 sek. davom etadigan statik maksimal kuchlanishini nazarda tutadi. Izometrik mashqlarning qiymati shundaki, ularning hajmi uncha katta emas, ko'p vaqt olmaydi, bajarilishi ancha oson. Bundan tashqari, ularning yordamida ma'lum bir

mushak guruhlariga zarur yoki holatlarda, gavda qismlarini bukish yoki yozishning tegishli bo'g'im burchaklarida tanlab ta'sir ko'rsatish mumkin (Yu.V.Verxoshanskiy, 1977).

Bu borada yosh voleybolchilar bilan mashg'ulotlar o'tkazish va mashg'ulot yuklamalarini rejalashtirish shug'ullanuvchi bolalarning qator jismoniy va funksional imkoniyatlarni e'tiborga olishni taqazo etadi.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Jeleznyak Yu.D. Yuniy voleybolist, M., 1988, 190s.
2. Jeleznyak Yu.D. Slupskiy L.N. Voleybol v shkole, Posobiye dlya uchitelya, M., 1989, 128 s.
3. Abdumalikovich U. A. TYPES AND METHODS OF NUTRITION OF ATHLETES //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 605-610.
4. Abdumalikovich, U. A. (2023). Analysis Of The Paradigm Of The Principles Of Overcoming The Problems Of Productivity Of Researchers Conducting Research In The Field Of Physical Culture. Journal of Positive School Psychology, 529-534.
5. Toxirjonovich, Arabboyev Qaxramon, et al. "THE ROLE OF SPORT IN PEOPLE'S HEALTH." International Journal of Early Childhood Special Education 14.7 (2022).
6. Tohirjonovich, Arabboyev Qahramon. "SPECIFIC FEATURES OF THE APPROACH TO STUDENTS IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS ON THE BASIS OF THE PRINCIPLE OF INDIVIDUALIZATION." ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603 11.12 (2022): 269-273.
7. Arabboyev Kahramon Tahirjonovich. (2023). MATTERS OF PHYSICAL EDUCATION IN KAIKOUS' "QABUSNAMA". Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(1), 223–226.
8. Yuldasheva Jamilakhan Mukhtorovna. (2022). EFFECTIVE WAYS OF MANAGING THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE FIELD OF SPORTS. *Open Access Repository*, 8(12), 693–697.
9. Makhmudovich, Gafurov Abdushokir, Gafurov Abduvohid Makhmudovich, and Yuldasheva Jamilakhan Mukhtorovna";." *Open Access Repository* 8.12 (2022): 5-8.
10. Ro'zmatov, Islomjon Erqoziyevich. "BOSQON ULOQTIRUVCHILARNI MASHG'ULOT JARAYONIDA KUCH JISMONIY SIFATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI." YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS 1.7 (2022): 17-22.

11. Juraev Voxidjon Muhammedovich, "Psychological Features of Competitive Motivation of Athletes." Central asian journal of literature, philosophy and culture 3.11 (2022): 312-314.
12. Arabboyev, Q. T. "Sportchilarni tayyorlashda funksional tayyorgarlikning ahamiyati: 10.53885/edinres. 2022.75. 29.012 QTArabboyev." Научно-практическая конференция. 2022.
13. Muratova, G. R. "Introduction of Credit-Module Technology in the Process of Education of Students in the Discipline of "Physical Education". Middle European Scientific Bulletin 22 (2022): 261-264.
14. Rozmatov, I. E. "BOSQUE THROWERS SPORT MANY YEARS OF WORK PROCEDURE FOR PLANNING.(On the example of athletes aged 14-16)." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.10 (2022): 354-359.
15. Umarova Zulxumor Urinbaevna. "Physical culture and sports in the structure of life-style strategies." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.11 (2022): 1380-1384.
16. Umarov Abdusamat Abdumalikovich. (2022). VOLLEYBALL TRAINING STYLES. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 10, 384–386.
17. Umarov AA, Umarova ZU. Physical developmet of youth education. Asian Journal of Research in Sosial Scinces and Humanities. Vol. 12. Issue 04. April 2022.
18. Xojimurodova M. K. Q. TALABALAR OMMAVIY SOG 'LOMLASHTIRISH MASHG 'ULOTLARIDA CHINIQTIRISH ORQALI ULAR SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASH METODIKASI //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 6. – C. 49-51.

ABU ALI IBN SINONING PEDAGOGIK QARASHLARI VA YOSHLAR TARBIYASIGA TA'SIRI

Boydavlatov Azamat Ahmadali o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

Anotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada X-XI asrlarda yashab ijod etgan buyuk faylasuf va tabib Abu Ali ibn Sinoning bosib o'tgan ilm yo'li va qoldirgan asarlarini o'rganish, bu orqali yoshlarda bilim olishga bo'lgan kuchli ishtiyoqini shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, Ibn Sinoning hayoti davomida ilm yo'lidagi qiyinchilik va to'siqlarni yengib o'tishi, ko'p yo'nalishlardagi mahsuldor ijodi, jahon ilm-fan taraqqiyotidagi roli hamda bugungi kunda uning ilmiy merosini o'rganish borasidagi fikrlar ifodalangan.*

Kalit so'zlar: *Ibn Sino, falsafa, tarbiya, ilm.*

Annotation: *In this scientific article, the great philosopher and physician Abu Ali ibn Sina, who lived and created in the X-XI centuries, studied the path of knowledge and his works that left behind, through this, the issues of forming a strong desire for learning in young people are highlighted. Also, views on Ibn Sina's overcoming of difficulties and obstacles in the way of science during his life, his productive work in many directions, his role in the development of world science, as well as, the opinions are expressed in terms of study his scientific heritage in today.*

Key words: *Ibn Sina, Philosophy, education, science.*

Аннотация: *В данной научной статье описывается путь познания, труды великого философа и врача Абу Али ибн Сины, жившего и творившего в X-XI веках, посредством которого освещаются вопросы формирования стойкого стремления к обучению, у молодежи. А также отражаются мысли Ибн Сины о преодолении им трудностей и препятствий на пути плодотворную работу во многих направлениях, роль в развитии мировой науки и изучение его научного наследия в наши дни.*

Ключевые слова: *Ибн Сина, Философия, образование, наука.*

KIRISH. Yevropada "Avitsenna" nomi bilan ma'lum va mashxur Abu Ali ibn Sino – Sharq uyg'onish davrining ulug' qomusiy olimlaridan biri sifatida dunyo madaniyati tamadduniga munosib hissa qo'shgan allomadir. Manbalarda qayd qilinishicha, Ibn sino (asl ismi Husayn, otasining ismi Abdulloh) Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida 980-yilning Safar oyida, amaldor oilasida tug'ilgan. 986-yilda Ibn Sino oilasi bilan Buxoroga ko'chib keladi va shu vaqtdan boshlab yosh Husayn boshlang'ich ma'lumot olishga, ilm-fanni o'rganishga kirishadi. Kuchli zehn sohibi bo'lgan Ibn Sino 10 yoshidayoq Qur'anni yod olib, 13 yoshlaridan boshlab riyoziyot, mantiq, fiqh, handasa, falsafa ilmlari bilan shug'ullana boshlaydi. Husayn yosh bo'lishiga qaramay, Abu Abdulloh Notiliy (Ibn Sinoning ilm sohasidagi dastlabki ustoz) rahbarligida falsafa, Hasan ibn Nuh al-Qamariydan tibbiyot ilmini har tomonlama o'rganadi, asta-sekin tabiblik bilan ham shug'ullanadi. U o'zidan oldin o'tgan Sharq mutafakkirlarining asarlarini chuqur o'rganish bilan bir qatorda, qadimgi yunon olimlarining ilmiy meroslarini xususan, Aflotun, Yevklid, Galen, Gippokrat, Pifagor, Suqrot, Forfiriy, Ptolomey, Arastuning asarlarini ham qunt bilan o'rganadi. U ayniqsa, Arastu va al-Farobiy asarlarini zo'r qiziqish bilan o'zlashtiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Mamlakatimizda buyuk alloma va mutafakkirlarimizning boy ijodiy merosini o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, ulug' alloma Abu Ali ibn Sinoning bebaho asarlarini o'rganishga bo'lgan e'tibor nafaqat yurtimizda, balki xorijda ham zo'r qiziqish uyg'otgan. Jahonning turli kutubxonalarida ibn Sino asarlarining nodir qo'lyozmalari saqlanadi. Jumladan, O'zbekiston Fanlar akademiyasi kutubxonasida

alloma qalamiga mansub 50 ta asarning 60 ga yaqin qo’lyozmasi mavjud. Yevropa olimlaridan E.Bishman, arab, eron, turk olimlaridan M.U.Najotiy, A.N.Nodir, Yahyo Mahdaviy, Umar Farrux ibn Sino asarlarini tarjima va tadqiq etishda ulkan hissa qo’shganlar. V.Smironova-Rakitina “Abu Ali ibn Sino qissasi” nomli asari orqali ibn Sino umri davomida ilm cho’qqisini qanday zabt etgani, shogirdlikdan to ustozlik maqomiga erishgunga qadar zalvorli umr yo’li, ilmiy va kasbiy faoliyatida ro’y bergan voqeyiliklarni atroflicha yoritib bergan. O’zbek olimlaridan esa S.Mirzayev, A.V.Sagadayev, A.Semyonov, H.Hikmatullayevlar shuningdek, Asqar Zunnunov “Pedagogika nazariyasi” kitobida ibn Sinoning hayoti, ilmiy-ma’rifiy faoliyati, pedagogik qarashlari, ta’lim va tarbiya haqidagi fikrlari va tarbiya usullari borasida ma’lumotlarni qayd etgan.

Ayniqsa, olim Komiljon Hoshimov boshchiligida yaratilgan “O’zbek pedagogikasi antologiyasi” kitobida allomaning ijodiy faoliyati, yozib qoldirgan asarlari bilan bir qatorda hikmatli so’zlari, xulq-atvor, do’stlik, hamjihatlik, sevgi-sadoqat mavzularidagi qarashlar keng yoritilgan. Soha fidoyilari Yo’ldosh Mirzayev va Jumanazar Madiyevning “Tib ilmi yalovbardori” risolasida esa ulug’ vatandoshimizning qisqacha tarjimai holi, tabobat ilmidan tashqari mantiq, falsafa borasidagi qarashlari, sog’lom bola va uning axloqi to’g’risida qimmatli tavsiyalardan namunalari berib o’tilgan. Bundan tashqari, bir qator tadqiqotchilar ham buyuk mutafakkirning asarlarini o’rgangan holda, ilm-fan taraqqiyotida ibn Sino ilmiy merosining ahamiyatini, yosh avlodni komil inson sifatida tarbiyalashda e’tibor berish lozim bo’lgan muhim jihatlarni o’z ilmiy qarashlarida aks ettirib kelishmoqda. Zotan, ijodiy merosni tadqiq etish asnosida ibn Sino qoldirib ketgan ilm ummonidan bahra olishmoqda desak mubolag’a bo’lmaydi.

Tadqiqot jarayonida bugungi kundagi yosh avlodning ilm olishga bo’lgan istagini kuchaytirish maqsadida Ibn Sinoning hayot yo’li munosib namuna sifatida yoritishga harakat qilindi. Mutafakkirning kitob mutolaasiga bo’lgan cheksiz muhabbati, ayniqsa, hozirgi yoshlarda kitobxonlik fazilatini yanada rivojlantirish uchun tadqiqot obyekti bo’lib xizmat qildi.

Inson o’z imkoniyatlarini, o’zida bo’lgan iqtidorini to’g’ri yo’lga yo’naltirishi, bu iste’dodi o’z manfaatidan ko’ra o’zgalar manfaati uchun ko’proq xizmat qilishi kabi bir qator sifatlar alloma misolida keltirib o’tildi. Shuningdek, inson hayoti davomida baxt-saodat uchun intilib yashashi va unga erishishda duch keladigan muammolarni yechishi tizimlilik metodi sifatida talqin etildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Abu Ali ibn Sino bolalik chog’laridanoq o’z aql-zakovati, fahm-farosati, ilmga bo’lgan rag’bati bilan o’sha davr ahli ilmlarining hayratiga sabab bo’lgan. O’z davrida Buxoroda yaxshigina shuhrat qozongan shoir Firuz majlislarning birida yosh Ibn Sino sha’niga quyidagi to’rtlikni yozadi:

Ilm oftobi nuridan bo’libsan bahramand, o’g’lon,
Charog’on bo’ldi zehning shu’lasidan arjumand, o’g’lon!

Tafakkuring gul, idroking chechak, ammo bu gulshanda
Iboyu kamtarinlik g'unchasi erkan baland, o'g'lon!

Shoir tomonidan mazkur misralarni bitilgani ham ibn Sinoning yuksak zehn, zako va go'zal tarbiya egasi ekanligidan dalolatdir. Bunday ilm majlislarida ulamolar Ibn Sinoga turfa savollar bilan murojaat qilardilar. Biri Qur'on suralaridan yoddan o'qib berishini taklif qilsa, ikkinchisi qasida o'qib berishini so'rardi. Ba'zilari jug'rofiyadan, ba'zilari esa tarixdan savollar berib imtihon qilardilar. Husayn shoshilmay barcha savollarga dona-dona qilib javob qaytarsa ham, kattalardan ibo qilib yuzlari cho'g'day qizarib ketardi. Yosh bo'lishiga qaramay o'zida shunday ilm xazinasini jamlaganligini ko'rib ulamolar uning manziliga maqtovlar yog'dirishdan charchashmasada, Ibn Sino nazarida uning juda oz, cheklangan bilimini bu qadar ko'klarga ko'tarish – ilm-fanni kamsitishday tuyulardi. Fanning nimaligini, bundan so'ng qanday yo'lga boshlashini, bu yo'lda qanday to'siqlarni yengib o'tishga to'g'ri kelishini hali u aniq bilmasdi. Ammo bir narsaga iymoni komil edi: fan qandaydir ulug', go'zal bir narsaki, uning uchun umringni bag'ishlasang arziydi,- degan fikr ila muntazam o'qishda davom etardi. Shu masala atrofida o'ylab, ba'zan fanni tog' cho'qqisiga qiyos etardi. Uning har bir pog'onasiga ko'tarilish uchun sabr, matonat va uzluksiz mashq talab etilishini u juda yaxshi bilardi. Shu o'rinda aytib o'tishimiz kerak, Ibn Sinodagi bu kamtarlik, sabrlilik, o'ziga bo'lgan talabchanlik uni buyuk mutafakkir bo'lib yetishishida muhim rol o'ynaganini e'tirof etar ekanmiz, har bir kishi o'z ilm sarhadlarini kengaytirishda, bu yo'lda yuqori marralarni zabt etishda va bu orqali kelajak avlodga foydali ilm qoldirishda aynan mana shu omillarni o'zi uchun asosiy mezon etib belgilashi maqsadga muvofiqdir.

Abdulloh ibn Sino farzandini juda yaxshi ko'rardi. Doim unga alohida e'tibor berar, agar hamyoni bo'shab qolsa 3-4 tanga tashlab qo'yardi. Ibn Sino esa bu pullarga faqat kitob sotib olardi. Tez-tez kitob sotib olganidan kitobfurushlar ham uni juda yaxshi tanirdi va eng sara asarlarni, qo'lyozmalarni u uchun saqlab qo'yishardi.

Ibn Sino ulg'aygan sari ilm olishga bo'lgan g'ayrati ham tobora oshib bordi. Ba'zida u hamma narsani unutilib, go'yo savdoyidek, kechayu-kunduz o'qigani o'qigan edi. O'z xonasining eshiklarini berkitib, kun bo'yi kitobdan bosh ko'tarmasdi. Kechalari ham allamahalgacha kichik derazasidan shamning zaif nuri ko'rinib turardi. Atrofdagilarni tashvish bilan aytgan gaplarini eshitganda u jilmayib kitobdan bosh ko'tarar, lekin chehrasida na xastalik, na horg'inlik alomati sezilmasdi. U ukasi Maxmuddan farqli o'yin-kulguga, ov qilishga va shunga o'xshash ko'ngilochar narsalarga xushi yo'q edi. U uchun chinakam orom manbai kitob mutolaasi edi.

Ibn Sinoning ilm olishga bo'lgan intilishini, muhabbatini hozirgi kun yoshlari uchun o'rnak qilib ko'rsatishga munosib hayotiy dalil deb aytishimiz mumkin. Abu

Ali ibn Sino o'z qarashlarida: bilimsiz kishilar johil bo'ladi, ular haqiqatni bila olmaydilar, deb ularni yetuk bo'lmagan kishilar qatoriga kiritadi. Bunday kishilardan ilmiy fikrlarni sir tutish kerakligini ta'kidlaydi.

Ibn Sino tibbiyot ilmini egallashda dastlab Qamariydan, keyin esa Xo'ja Isxoqdan ta'lim oldi. Yillar davomida izlanishdan, yangi bilimlarni egallashda mehnat qilishdan to'xtamagan holda, Yaratganning marhamati bilan ulug' tabib bo'lib yetishdi. Ustozi Qamariy va zakovatli shogirdining nomi odamlarning og'zidan tushmasdi. O'sha davr Buxoro amirining holi og'irlashib betoblik yetganda, ibn Sino ustoz bilan Amirning dardiga malham bo'lib, uni og'ir xastalikdan davolaydi. Amir esa mukofot o'laroq Qamariyga bir xalta dinor va katta feruz ko'zli uzuk, ibn Sinoga esa tilla uzuk bilan saroy hakimligiga yorliq in'om etadi. Ibn Sinoning ko'zlariga qarab Amir payqadiki, uning yana qandaydir talabi bor. Amirning yana qanday talabing bor deya ko'rsatgan iltifotiga javoban Ibn Sino: Ey ulug' hukmdor, sizning mukofotingiz mening arzimas xizmatlarimdan ko'p daraja oshib ketdi. Ammo men yana bir iltifotingizga muhtojman. Mening bilimim kam va cheklangan uni ko'paytirish, chuqurlashtirish uchun menga shunday kitoblar kerakki, ularni Buxoroda pulga topib bo'lmaydi. Ular sizning mashxur kutubxonangizda yotibdi. Menga yana bir shohona iltifot qilib, shu ajoyib kutubxonaga kirib ishlashimga ruxsat bersangiz – deya, o'z talabini oshkor etadi. Shundan ham ayonki, ibn Sino ixtiyorida har qanday narsa so'rash imkoniyati bo'la turib, boshqa manfaatlardan ko'ra ilm olmoqlikni afzal ko'rdi. Shundan ham xulosa qilgan holda, ilm talabida yurgan har bir inson o'zi uchun ilm olishni, doimiy o'qib izlanishni pirovard maqsad sifatida belgilamog'i lozim.

XULOSA. Abu Ali ibn Sino hayotini yoritib beruvchi asarlarni, risolalarni o'rgangan holda aytishimiz mumkinki, bugungi avlod nafaqat allomaning boy ijodiy merosidan, binobarin kishi kechirgan turmush tarzidan, bosib o'tgan hayot yo'lidan ibrat va ma'naviy ozuqa olishlari mumkin. Globallashuv sharoitida inson o'zi uchun ilm yo'lini tanlar ekan, bu yo'lda duch keladigan qiyinchiliklarni yengib o'tish uchun ma'naviy va intellektual tirgakka ehtiyoj sezadi. Muvaffaqiyatga erishish, axloqiy yuksalish yo'lidagi bu mustahkam tirgak – qomusiy olimlarimizning hayoti, ilmiy-ijodiy merosida mujassam. Bu borada har bir yosh asrlar davomida avlodlarga o'rnak bo'lib kelayotgan allomalar bosib o'tgan yo'ldan o'zi uchun andoza olishi maqsadga muvofiqdir.

Shunday ekan, buyuk mutafakkir, qomusiy olim Abu Ali ibn Sinoning ta'lim-tarbiyaga oid teran qarashlarini ilm talabida yurgan har bir kishi o'zi uchun dasturulamal deb bilishi lozim. Zero, ajdodlar o'giti asosida egallangan tarbiya bilan jamiyatda munosib o'rin egallash, xalqqa fidokorona xizmat qilish, kelajak avlodga foydali ilm qoldirishga qaratilgan ezgu maqsadga erishish uchun bor potensialni sarflash ham farz, ham qarzdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Муталов С. Лидерлик қобилияти Шарқ мутафаккирлари нигоҳида. Янги Ўзбекистон, 140-сон. 2022 йил, 13 июль.
2. Смирнова-Ракитина В.А. Абу Али ибн Сино қиссаси. – Т.: Ёш гвардия нашриёти, 1969.
3. Zunnunov A. Pedagogika nazariyasi. Toshkent Aloqachi, 2006. – B.35-39
4. Hoshimov K. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. O'qituvchi, 2010. – B.143-157.
5. Mirzayev Y. Madiyev J. Tib ilmi yalovbardori. Tafakkur, 2016.

PEDAGOGICAL TECHNIQUES TO BUILD THE TEACHER- STUDENT RELATIONSHIPS IN EFL CLASSES

Fazliddinova Zulfiyaxon Dilmurod qizi,
English filology student, NamSU, Namangan.

Abstract. *Teaching English to young learners is a new section in pedagogical teaching. By using different strategies teachers may keep the positive and learning atmosphere in class. The aim of this article is to give some techniques and methodologies to teach students effectively and create a good relationships with students. Additionally, the reasons of students demotivation, anxiety and depression will be discussed.*

Keywords: *TEYL, YL relationships, strategies.*

INTRODUCTION

Teaching English is not easy for the teachers of the country, who learn the language as the second or foreign language, and teaching English become widely spread so teaching the language not only for adults but for young learners and very young learners is working in these days.

Adult learners aged from 12 years, according to scholars 5 to 12 years students are the young learners (YL) and under 5 year students are considered as very young learners (VYL). Teaching English to young learners (TEYL) is one of the new sections in teaching and due to students psychology.

Young learners have different age features that teachers must consider while instructing the students. Their short attention span, fullness of energy, and being always positive and cautious are the key factors to take into account. Teaching young learners needs special training and preparations from the teachers.

LITERATURE REVIEW

Teaching young learners must be done by different activities, bright and colored visuals and realia, and of course with utilization of TPR activities. Building a good relationship with students guarantees the students perfect learning life and motivate them to study more and effectively. The following are the strategies to teach YL in EFL classes;

1. Activities supplemented with , visuals, and movement: this kind of activities will fit to the young learners as they have many energy and short span of attention in one thing in addition children cannot accept the abstract statement as adults so visuals, colored toys, puppet and other can be used while teaching young learners. By using this method children's attention can be captured for longer time.

2. Involving students to do the activities: of course sitting and just listening is so bored not only for kids but for adults too, so engaging students to do activities and learning new thing can be effective especially in TEYLs.

3. Moving from activity to another: as mentioned above attention span of children is short , so in one lesson try to do more activities and try to give different activities in each 8- 10 minutes. So students stay focused on the topic and pay attention to the teacher.

4. Integration of themes: while teaching only one topic while lesson can be tedious so while moving from one subject to another , try to connect the themes and integrate different topics together for example while teaching colors, you can teach toys also by showing the colors of the toy and the name of the toy.

5. Choose the correct material: while selecting the materials to teach we must take into account the age and knowledge of YL and take much more easier but challenging tasks.

6. Establishing the routines: children like to repeat all the things so while teaching try to teach in the same time and keep the simple lesson routine for them.

7. Usage of mother language: while children don't understand, teachers may use their L1, but using it much may lead to integration of using L1 most by students.

8. Encourage helpers to teach YL: parents and teachers can help you while teaching learners as the teaching time is limited but the parents and the teachers spend with them more time so using their help children may rapidly acquire more knowledge.

9. Colleague help: most teacher share their ideas in teaching young learners and it is suggested to exchange the ideas to make the lesson more colorful and different .

10. Professionals help : they are many professionals who teach the teachers how to teach in training online or offline take the tips from them to work more effective than in the past. [1]

Furthermore, to keep the positive teacher- student relationship teachers are suggested to keep some rules for themselves. Caring for the students, of course each teacher, who loves his work love their students too and always care for them in any cases, for example as a young teacher I always care and worry about my student's life, knowledge and interest. Greeting with students and asking from them about their mood, and discussing the news of the time may tighten the love of

students towards the teachers, as they think that teacher respect them and their opinion. Call your student by their names , as the name of the person is the most wonderful and loved name in this world , many times you call a student with their names the more your relationship will be positive and cute. However, memorizing the student and their name is difficult for teachers who teach a lot of students and it always takes time to remember students to teachers who teach hundreds of students at once. In order of their namen you can utilize the expression such as mister, miss, or dear as a humor so they feel that you are respecting them. Moreover, keeping the equality among all students is another problem as some students so cute and intelligent you love them more than bad mannered students but you must not demonstrate to the students.[2]

Nevertheless, other strategies also can be used during the classes to keep the positive relationships. Talking with students can be can help to appreciation of teachers, students may have many ideas and news to share with teachers, when students like their couch and want to tell every aspect of their life practice with teachers. Talking to them and listening their ideas can help teachers to work positively and more effectively. Giving negative statement and marks even may injure students psychology as pessimist destroy each relationship.

Working with students individually will reduce the anxiety and shame that they have and while working student comprehension of teachers explanations is easier and smoother. Here are the some tips suggested by [3]:

-Find a time or location where you can have a productive discussion—sometimes it's preferable to do it outside of the classroom.

-Remind yourself to acknowledge any positive actions they display, no matter how minor, and to share them with the kid.

-If they don't seem to be responding immediately away, don't give up hope! Even if you don't see the results right away, your message is being heard and will probably have an impact in the long term.

CONCLUSION

Teaching young learners and building a good relationshhip with them is the main goal of teacher. The main strategies to build a positive relationships are supplemented activities with visuals, realia and movements, engaging the students, integration activities and topics, moving from one activity to another, asking for help from colleagues and professionals. Furthermore, talking to students and listening, building a good relationship with young students are the teachniques for TEYL.

REFERENCES

1. Shin, J. K. (2006). Ten helpful ideas for teaching English to young learners. UMBC Student Collection.
2. <https://www.readbrihtly.com/build-strong-teacher-student-relationships/>

3. <https://www.illuminateed.com/blog/2022/01/a-teachers-guide-on-how-to-build-relationships-with-students/>

YOSHLARNI VIRTUAL OLAMGA MUNOSABATI VA UNING YOSHLAR ONGIGA TA'SIRI

Oqilova.Z

Namangan davlat universiteti talabasi:

*Ilmiy rahbar: **Badriddinova.M***

Annotatsiya : *Ushbu maqola yoshlarni virtual olamga qiziqishlari tashqi muhitga va ularning ongiga ta'siri haqida, ularga qanchalik zarar va foyda tomonlari to'g'risida so'z yuritilgan.*

Kaliy so'zlar: *virtual, ong, iroda, idrok, diqqat, avtomatsiya, gajet.*

Аннотация: *В данной статье исследуются польза и вред интереса молодых людей к виртуальному миру влияние внешней среды на их сознание.*

Ключевое слово: *виртуаль, восприятие, вниманиеавтоматизация, гажет.*

Shiddat bilan rivojlanayotgan zamonamizda yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Joriy yilgacha yoshlarni barcha sohada xususan sport, san'at, musiqa, ta'lim, yuridik sohalarda jumladan virtual olam hissoblangan intirnetda ham ilg'or rivojlanib va rivojlantirilib kelinmoqda. Davlatlar o'rtasidagi o'zaro muloqotlar ham albatta internet tarmoqlariga bog'liq. Hozirgi vaqtda kompyuter barcha sohalarga jadal kirib kelmoqda. Shunday rivojlanish maqsadida yo'lga qo'yilgan say harakatlarni suiste'mol qilib yurgan yoshlar ham talaygina. Aynan ular o'z vaqtlarini kompyuter o'yinlariga bag'ishlashlari achinarlik holat. Kompyuter o'yinlari –XX asr mo'jizasi ixtirosi sifatida jamiyatda yoshlar orasida keng quloch yozdi. Bu o'yinlar yoshlarni ongini shu darajada egallab oldiki hatto ular haqiqiy dunyo bilan virtual olamni unutib qo'yish darajasiga kelib qoldilar. Bu shuni ko'rsatadiki hojlab yoki hojlamay hozirgi zamon yoshlari taqdiriga befarq holatda o'z umrining mazmunini virtual olamga bog'lashga ulgurdi.

Shu holatga psixologik nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak miya uchun qancha ko'p va murakkab ma'lumotlarni olsak miyamizda yangi ma'lumotlarni olish uchun yana ehtiyoj, yana mativ va yana harakat oshib boradi . Buni aksi bo'lasa ya'ni miyani u uchun oson bo'lgan keraksiz harakatlar-holatlar bilan to'ldirib borsak miyada tormozlanish paydo bo'ladi va atrof olamni anglash, idrok qilish qobilyatlatlari pasayib borishini kuzatishimiz mumkin. Yoshlarni kopyuter o'yinlariga berilishida ularga tashqi ya'ni satsio-ijtimoiy muhit katta ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchilarning fikricha yigitlar kattalardan ko'ra o'z tengdoshlarini domiga tezroq va oson tushadi. Qizlarda esa aksincha tenqdoshlaridan ko'ra

kattalarni ta'sir kuchi yuqoriroq bo'ladi[1.128-b]. Djon Lok shuni misol qilib ko'rsatadiki, "Menga ikkita chaqaloqni bersangiz ulardan birini tarbiyasi og'ir, tashqi olam bilan muloqotga kirishishi qiyin odamovi xarakteri juda tez qo'zg'aluvchan qilib tarbiyalashni, ikkinchisini esa tarbiya tomonlama ham ta'lim tomonlama ham mukammal shaxs qilib tarbiyalab berishini aytadi[2]. Bundan ko'rinadiki shaxs shakillanib kamol topishi uchun har bir davrda qandaydir to'siq qandaydir imkoniyat o'z vazifasini bajarib boraveradi. Qoshtirnoq ichidagi ayrim yoshlar ham o'z ehtiyojlarini shu kompyuter o'yinlari orqali to'ldirishga harakat qiladilar bu holat vaqt o'tgan sayin odat, ko'nikma keyinchalik esa avftomatlashgan ko'rinishda tus olib boradi . Ong esa o'zi hoxlamasada kopyuter o'yinlaridan zavqlanish hissini tuyib boradi va yoshlarni irodasi, mativlari, qiziqishlari aynan shunga ya'ni komyuter o'yinlariga yo'nalgan holatga kelib qoladi. Vertual so'zi (lotincha-haqiqiy fazilat mavjud) –bu texnik vositalar yordamida yaratilgan va moddiy dunyoni idrok etish uchun odamga odatiy his –tuyg'ular orqali uzatilgan dunyo . Intirnet bo'lmasa virtual dunyo hozirgi kabi bo'lmaydi . Shu sohaning tadqiqotchisi Shoh Kelli aytgan edi -" Yangi texnologiya paydo bo'lmoqda u bir kun kelib odamlarning elektron qurilmalar bilan o'zaro munosabatini va odamning bir-biri bilan o'zaro munodsabatini o'zagartiradi."[3] Bugungi kunning zamonaviy fani bunga ishonadi ,, koinotning 99% qandaydir bo'shliqdan iborat. U qorong'ulikdan iborat chunki ularda yoruqli yetarli emas, zamonaviy ilm- fan ham bu to'g'risida yetarli ma'lumotga ega emas. Gap shundaki inson miyasi tuzulishi xuddi olamga o'xshaydi u kabi cheksizlikdan, qorong'ulikdan iborat. Biz tafakkurimizni qancha ishga solsak bizning ong doiramiz yanada kengayib va yorqinlashib boradi. Kompyuter o'yinlariga berilgan yoshlarimiz ham ongli tiriklikning maxsuli, bu o'yinlarning domiga ongli holatda tushib qolgan faqatgina dunyoqarashi past, irodasi sust, mulohazasi tor bo'lganligi sabab shu yo'ladadir. Ko'pchilik o'yinchilar yarim soat o'yindan so'ng o'yin qahramoni bilan bir insonga aylanishlarini aytadilar. O'yinchi insonligicha qoladi ammo atrofi xona emas, balki umuman boshqa olamga aylanadi . Shu olamni u o'yindan tashqari hayot, haqiqiy hayot kabi his etadi. O'yinchi o'yinga kirishar ekan atrofni boshqa olam kabi his etadi dedik, endi buning uchun ham unda diqqat, iroda, tasavvur etish, aks ettirish, kabi bilish jarayonlari rivojlangan bo'lishi kerak. Sog'lom avlod kompyuter o'yinlariga qiziqishi sabab zoombikga aylanib qolmoqda, bu holat barchamizga sir emas. Chunki bunday holatlarni hozir gapimasak hozir bartaraf qilmasak ertaga siz, biz, butun jamiyatimiz manashu yoshlarni qo'lida axvoli tang bo'lib qolib ketishi hech gap emas. Bir joyda to'xtab qolishimiz allomalarimizning izlanishlariga ilm tolibi bo'lib o'tishganlariga kerilib yuraversak bu bilan albatta Vatanga xiyonat qilgan bo'lamiz Shu o'rinda Prezidentimiz Sh.M.Miromonovichning hikmatli gaplarini keltirishni joiz deb bildik. "Erishgan yutuqlariga mahliyo bo'lib o'tirish aqilli odamning ishi emas"[6] degan ajoyib o'xshatishni keltirib o'tgan edilar. Yoshlardada bunday

foydasiz narsalarga berilishi jamiyatnin og’riqlik nuqsagi aylanishi haqiqiy muammolardan biri hisoblanadi. Yoshlarni, farzandlarni og’riqli nuqtasiga aylanishida ularning ota-onasi katta ahamiyatga ega. Biz ota-onani aybdor qilmoqchi emasmiz shunchaki farzand tarbiyasi uchun mas’ul shaxs sifatida qaraymiz. Oddiygina e’tiborsizlik orqasidan keladigan muammo ota-ona, jamiyat uchun falokat . Yoshlarni komyuterga qiziqishlarini albatta qoramamaymiz bu qiziqishni shakllantirish to’g’ri yo’naltirishimiz natijasidagini ma’lum yutuqqa erishamiz. Ota –onalar xususan jamiyatimiz ham yoshlarga e’tiborini yanada kuchliroq qaratilsa va bunga javoban yoshlar ham yuqori cho’qqilarni ko’zlasa halol raqobat tarafdori bo’lsa kelajakda raqobatbardosh o’z sohasining mutaxasisi bolib shakillanadi. Yevropa faylasuflaridan biri Julian La Metri aytishicha –“ Miya tananing a’zosi sifatida yaxshi shakllangan va unga to’g’ri yo’nalishda ta’lim berilishi- mukammal darajada ekilgan urug’ning yuz barobar ortig’i bilan hosil berishi kabidir.[4] Atrofdagi dunyo haqidagi ma’lumotning aksariyati bizning qiziuvcchan miyamizning ixtirosi . Rus psixologi Valeriy Sinelnikov aytadi -“ Olam odamlar uchun qiziq bo’lmay qoldi. Odamlar o’ziga va atrof olamga buyuk sir deb qaramay qo’ydi.[5]

Buning asosiy sababi bir xil hayort kechirish ekanligi, yangilikka intilmasligi yangiliklarni izlab o’ylab topmasligi biror soxaga yangilik kiritilmasligida deb bilamiz. Vertual olamga tobelik shu darajada kuchaydiki yosh onalar ham qisman bo’lsada shuning ta’siriga tushganligi sabablik ham tug’iladigan farzandlar, gajetlarga moyilligi kuchlik bo’lib dunyoga kelmoqda. Shuning uchun ham bugungi kunda Navoiy, Beruniy, Ibn Sino, Aristotel, Enishten kabi fan arboblari keskin yetishmovchiligi ortib boryapti Shuni inobatga olgan holatda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich shuni takidlab o’tdilaki –“ yoshlarga mashina sovg’a qilib bo’lsa ham kitobga qaytaraman “ deb oldilariga ulkan maqsad qo’yдилar. Buning ijrosi albatta biz yoshlar tomonidan bo’ladi. Bugun tinim bilmay kitob o’qiyotganlar izlanayotganlar yoshlar kun kelib vaqtini kompyuter o’yinlariga bag’ishlaganlar ustidan hokimlik qiladi. Vaqt umr o’tib boraveradi, lekin bizga hadya qilib berilgan umrni kim qanday yashab o’tadi bu albatta uning o’ziga bog’liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 Shavket Mirziyoyev. <http://prezidident.hikmatlari>.
2. . E. G’oziyev. “ Ontogenez psixologiyasi” Noshir, 128 bet
3. Shoh Kelli “olimp-gym.ru” Psixologik ximoya
4. Vleriy Sinelnikov “Niyatning kuchi” , Buxoro nashiryoti 2015-yil 21 bet.
5. <https://.u z Onto- sixologiya>

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРГА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ БЕРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ярова Гулхаё

Навоий давлат педагогика институти

Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси (мактабгача таълим) йўналиши
2-курс магистри E-mail: gulirahimova42@gmail.com

Тел: +99890 2362929

Аннотация. Мазкур мақолада мактабгача ёшдаги болаларда экологик саводхонликни шакллантириш, экологик тарбияни амалга ошириш шакллари, экологик билим беришнинг янги турлари ҳамда ўзига хос хусусиятлари ва унинг аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: Эколог болажон, экологик белги: ундовчи ва тақиқловчи, экосаёҳат, экологик альбом, экологик ҳаракат, экологик мультфильм, экологик ҳамкорлик, "Eco.Child", илк қадам.

Аннотация. В данной статье описаны формирование экологической грамотности у дошкольников, формы реализации экологического образования, новые виды экологического образования, его особенности и значение.

Ключевые слова: Мальчик-эколог, экологический символ: восклицательный и запрещающий, экотуризм, экологический альбом, экологическое движение, экологический мультфильм, экологическое сотрудничество, «Eco.Child».

Abstract. This article describes the formation of environmental literacy in preschool children, the forms of implementation of environmental education, new types of environmental education and its characteristics and its importance.

Key words: ecological symbol: exclamation and prohibition, ecotourism, ecological album, ecological movement, ecological cartoon, ecological cooperation, "Eco.Child".

Қириш. Атроф муҳитга нисбатан антропоген фаолликнинг ортиши натижасида бутун сайёрада табиат қонуниятлари ўзгартираётганлигига гувоҳ бўлиб турибмиз. Бунинг оқибатида, флора ва фаунада айрим турларнинг йуқолиб бориши, ер юзи сув ресурсларининг кескин ифлосланиши ёки камайиши, атмосфера хавосида чиқит газлар концентрациясининг ортиб бориши, инсонларда турли касалликларни кўпайиши ва касалликларнинг ёшариши каби кўплаб экологик муаммолар авж ола бошлади. Айтиш мумкинки, инсонларнинг экологик билим, онг ва маданиятиларини шакллантириш бугунги кундаги энг долзарб мавзулардан бири бўлиб, улар ҳар куни ўзи ҳақида кўпроқ ва тезроқ эслатиб турмоқда. Бу эса экологик тарбияни мактабгача таълимдан бошлаб бериш заруратини туғдиради.

Мактабгача ёшдаги болаларни экологик тарбиялашнинг замонавий технологиялари бу – таълим - тарбия ёки кундалик ҳаёт жараёнида пайдо бўладиган билим, кўникма ва малакаларни ҳал қилишга қаратилган болалар ва тарбиячининг биргаликдаги иши фаолияти ҳисобланади. Мактабгача ёшдаги болаларни экологик тарбиялашнинг замонавий технологиялари гўдаклар билан ишлашда элементар кидирувдан кенг фойдаланишни назарда тутуди, чунки бу уларни нафақат табиатнинг ўзига хос хусусиятлари билан таништиришга, балки излаш натижаларига бевосита таъсир кўрсатадиган мантикий фикрлашнинг амалий кўникмаларини олишга имкон беради. Ушбу экологик таълим шаклидан фойдаланишнинг муваффақияти болаларнинг фаол гидрокини кучайтириш учун тарбиячи танлаган услубларга боғлиқ. Фан ва таълим марказида олиб бориладиган машғулот топшириқлари мактабгача ёшдаги болаларнинг ёшга мос бўлиши ва пухта тайёрланган бўлишини инобатга олиш керак.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Республикамизда ҳам атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат сиёсатини устувор йўналишларини белгилаш, таълим ташкилотларида экологик таълим-тарбия беришнинг педогогик тизимини такомиллаштириш бўйича унверсал моделларини ишлаб чиқишга устивор аҳамият берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тамонидан 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепцияси тасдиқлаш тўғрисида”ги 434-сонли Қарори тасдиқланган бўлиб, ушбу қарорнинг III бобида мактабгача таълим тизимида экологик таълимни такомиллаштириш лозимлиги баён этилади.

Натижалар. Тадқиқотимиз давомида ушбу Концепсиядаги нормативлари ва Мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат стандартларига асосланган ҳолда “**Эколог болажон**” дастурини ишлаб чиқилди. Дастурдан кўзланган асосий мақсад, мактабгача таълим ташкилоти тарбияланувчиларига мамлакатимиз табиати, экотизмлари асраш, йўқолиб бораётган ва камёб турдаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси тўғрисида маълумотлар бериб, уларни асраб-авайлаш масаласига алоҳида урғу берилади.

Дастур аниқ педогогик тизимлаштирилди ва у асосида :

атроф-муҳитни тоза ва озода сақлаш ҳар қандай касалликларнинг олдини олишини англаб етишларида кўмаклашиш;

экологик тарбия бериш жараёнини янада такомиллаштириш мақсадида зарурий бурчаклар ташкил этиш;

машғулотларни мавзулар кесимида керакли материаллар билан жиҳозлаш;

тарбияланувчиларнинг экологик таълим ва тарбияларини шакиллантиришда ота-оанлар билан ҳамкорликда ишлари ташкиллаштирилди.

Машғулотларда экологик билимлар айнан тизимлаштирилган шаклда ва турли хил ноанъанавий усулларга мувофиқ тарбияланувчиларга бериб борилади. “Эколог болажон” дастури машғулотларини бошлашдан аввал ота-оналар, тарбияланувчилардан мавзу доирасида соҳага оид сўровномалар шакиллантирилди, уларнинг экологик саводхонликлари аниқланди.

Даставвал болажонларга ёшига мос ҳолатда атроф-муҳит муҳофазаси, экология ва табиат ўртасидаги боғлиқлар ҳамда уларни бир-биридан нима ажратиб туриши ҳақидаги расмий кўргазмалар кўрсатилиб, уларда илк тушунчалар шакиллантирилди. Шу машғулотда болажонлар махсус “**Экологик белги**”лар билан таништирилди. Бу белгилар табиат ва инсон муносабатларида айнан қандай ҳаракатлар бажариш мумкин ва қандай ҳаракатларга йўл қўйиб бўлмаслигига кўра 2 турга: “**Ундовчи**” ҳамда “**Тақиқловчи**” турларга бўлинади.

Кейинги машғулот жараёнда эса тарбияланувчилар билан биргаликда “**Экосаёҳат**” уюштирилди. Юртимиздаги маданият ҳамда истироҳат боғларига ташриф буюрган ҳолда улар билан “**Экологик белги**”ларни қаерларга жойлаштириш мумкинлиги ва атрофнинг тозалигини сақлаш ундаги барча неъматларни кадрлаш кераклиги ўргатиб борилди. Ҳаволар совий бошлагач болажонлар билан “**Экосаёҳат**” уюштириш бир мунча мушкул бўлганлиги сабабли улар билан мултимедиа, видеороликлар орқали чет эл мамлакатларининг маданият ҳамда истироҳат боғларига саёҳат қилиш, шу билан бир қаторда уларнинг тозалик қоидалари билан таништириштирилди.

“**Экологик албом**” болажонларимизни атроф муҳитни тоза - озода сақлашга оид чизган расмлари, ҳар бир боланинг экологик тушунчалари акс этган расмлар, ер юзида, шу жумладан, юртимизда йўқолиб бораётган ва камёб турдаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда уларни асраб-авайлаш ҳамда ойда бир марта “**Тозалик – инсон саломатлиги гарови**” номли расмлар танловини ташкиллаштирилди. Энг яхши расмларни буклетларга жойлаштирилади.

“**Экологик ҳаракат**” технологиясида тарбияланувчилар билан ўзларининг машғулот хоналарида ҳамда болалар майдончасида уларга хос ва мос тарзда тозалик кунларини ташкиллаштириш, атрофга кўчат экиш, гулларга сув қуйиш тағларини юмшатишга доир ишлар бажариш, болажонларимиз билан биргаликда махсус идишлар ясаган ҳолда уларга ҳар бир бола ўз кўллари билан кўчат экиши ва гуллар ҳамда ўсимликлар атроф муҳит жозибадорлигини оширишга ва шу билан қаторда ҳавомизни тозалаб

турувчи муҳим восита эканлигини ҳақида тушунча бериш, ўз-ўзидан экологик тарбия самарадорлигини оширишга хизмат қилаётганлиги аниқланди.

Ҳар бир машғулот жараёнидан кейин тарбияланувчиларга махсус, болаларни экологик билми, тафаккури, маданиятини шакллантирадиган **Экологик мултфилмлар** қўйиб берилди. Тамоша жараёни тугагач тарбиячи болажонлар билан кузатган мултфилмларини таҳлил қилидилар.

“Экологик ҳамкорлик” доирасида ота-оналар билан ҳамкорликда олиб борилган ишлар:

“**Eco.Child**” номли экологик газета ташкил этилди;

“Табиат ва биз” номли оммавий тадбир ташкиллаштирилди;

кўнгилли ёшлар (валантёр)ни шакллантирилди;

атрофга гул ҳамда кўчатларни кўпроқ экиш чора тадбирларини кўриб чиқилди;

тозалик кунини йилда камида 4 марта (бахор, ёз, куз, қиш)да ўтказилиши режалаштирилди.

Хулоса сифатида шунини айтишимиз мумкинки, экологик тарбияни инсониятнинг асосий умуминсоний кадриятларидан бири бўлиб, унинг моҳияти экологик инкирозга олиб келадиган салбий кўринишларни ижобий фаолиятга айлантиришда экологик муносабатлар тизимини илмий, ахлоқий, бадиий воситалар билан тартибга солишдир. Инсоннинг экологик тарбиясининг илк босқичи мактабгача ёшдан бошлаб экологик маданиятни шакллантиришни ўз ичига олади. Шу муносабат билан таркибида экологик билимлар мажмуини тизимлаштирилган шаклдаги «Эколог болажон» дастури болажонларимиз онгида табиатни асраб авайлаш тушунчаларини шакллантириб боради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Г.И. Хасанова - Таълим жараёнида дастурлаштирилган ўқитиш технологиясидан фойдаланишнинг афзалликлари Жиззах: 2020.
2. Мактабгача таълим ташкилолари давлат ўқув дастури асосида яратилган мобил дастур “Илк қадам”.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепцияси тасдиқлаш тўғрисида”ги 434-сонли Қарорининг III-боби.

SAN’AT ASARLARIDA MILLIYLIKKA YONDOSHUV QARASHLARI

Karimov Shaxboz Ravshanjon o’g’li

O’zbekiston davlat konservatoriyasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada, insoniyat o’tmishining madaniy tamaddunida dastlabki badiiy tushunchalarjuda rang-barang, ijodiy uslubi soddalikdan murakkablikka tomon rivojlanib borgan qadimgi davr alohida ajralib turishi ta’kidlangan. Qadimgi davr – ibtidoiy jamoa tuzimidan keyingi tarixiy*

bosqichdir: Yer yuzida ilk sinfiy jamiyat shakllanib, quldorlik tuzumi vujudga kelishidan, toki ilk o'rta asrlarda feodalizmning boshlanishiga qadar kechgan davrni o'z ichiga olganligi haqida yoritilib berilgan.

Kalit so'zlar: *tasviriy san'at, manzara, maishiy, natyurmort, portret, tarixiy, anima janr, afsonaviy janr, dengiznavislik janrlari, rassom, manzara janri, tabiat manzarasi janri, shahar manzarasi janri, industrial-sanoat binolari ko'rinishi manzarasi janri, portret janri, tantanavorlik, ishqiy, guruhli janrlar.*

Dunyo xalqlari tasviriy san'ati tarixidan ma'lumki, barcha xalqlar san'ati o'zining dastlabki shakllanish davridan boshlab toki uning rivojlanish davrigacha o'zining ijtimoiy-madaniy yashash tarzi, urf odatlari va mahalliy harakterini o'zida ifoda etadi. Masalan Qadimgi Sharq xalqlari bilan qadimgi Evropa xalqlari san'ati o'zining milliy, mahalliy uslubi bilan ajralib turadi.

Insoniyat o'tmishining madaniy tamaddunida dastlabki badiiy tushunchalar juda rang-barang, ijodiy slubi soddalikdan murakkablikka tomon rivojlanib borgan qadimgi davr alohida ajralib turadi. Qadimgi davr - ibtidoiy jamoa tuzimidan keyingi tarixiy bosqichdir. Yeryuzida ilk sinfiy jamiyat shakllanib, quldorlik tuzumi vujudga kelishidan, toki ilk o'rta asrlarda feodalizmning boshlanishiga qadar kechgan davrni o'zichiga oladi.

Bu tarixiy taraqqiyot asosida jamiyat tuzumi shakllanishi bilan birga, insoniyatning ilk e'tiqodi bilan bog'liq jarayonlar, hayotdagi voqea-hodisalar, tabiat kuchlarini obrazli tushinish kabi turli ong munosabatlari ham yuzaga keldi. Tabiatdagi ayrim kuchli hayvonlar va yirtqich qushlarga afsonaviy tus berib, bino devorlariga ularning tasvirini ishlash yoki haykaltaroshlikda aks ettirishga intilib kelganlar. Qadimgi dunyo mamlakatlari san'atkorlikda inson qobiliyatining yuksak imkoniyatini namoyish etishdi. Insoniyat azaldan go'zallik shaydosi ekanligi va estetik nafosatga moyilligini san'at asarlari orqali namoyot etdi. Shu bilan birga, san'at qadimgi davr jamiyatining hukumron sinfiga g'oyaviy vosita sifatida ham xizmat qilgan. Shahar-davlatlarning shon-shavkati, hukumdorlarning kuchqudratini ko'rsatishda yetakchi o'rin egallagan. Jumladan, qadimgi Misrda fir'avnlarning shu maqsaddagi istagini amalga oshirishda, Oid Osiyo, Eron, Hindiston, Xitoy, antik davrning ilk markazi bo'lgan Egey madaniyatida afsonaviy allegorik umumlashma obrazlarga, shuningdek, qadimgi Gretsiya va Rimda mifologik idealizm bilan birga hukumdorlani ulug'lashga xizmat qilgan.

Jahon xalqlari san'atida milliy yondoshuvlar. Qadimgi dunyo ikki mintaqaga – Sharq va G'arb hududlaridagi bir biri bilan o'zaro madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy aloqada bo'lgan mamlakatlarning mahalliy san'ati bilan ajralib turadi. Mamlakatlarda mahalliy san'at an'analari mavjud bo'lib, tarixiy tuzumga qarab uning g'oyaviy va ijodiy uslubi ham o'zgarib borgan. Masalan, Qadimgi Sharqda ko'proq ramziy shakllar, amaliy bezakdorlik, shartli badiiy ifodaviylik, qat'iy

belgilangan qonun-qoidalarga amal qilingan. Jumladan, Misr san'atida ilk podsholik davrida shu xususiyatlar ko'zga tashlanadi. Yangi va so'nggi podsholik davrlarida esa realistik yondoshuvlar ham rivojlangan, G'arb san'atida esa - qadimgi Gretsiya va Rimda mifologiya aynan hayotiy ko'rinishda, aniq insonlar timsolida ifoda etiladi. Shakl realizimi, inson qomatining anatomic mutanosibligida aniq yechimga erishish kuzatiladi.

Qadimgi dunyo san'ati bu - sinfiy jamiyat san'atidir. Mamlakatlarda mulkiy tengsizlik rivojlanib, insonlar qul va hukumdorlardan iborat ikki asosiy tabaqaga ajralgan dastlabki boshqaruv jamiyatining badiiy estetik hamda g'oyaviy-mafkuraviy ehtiyoji manbaidir. Qullarning jismoniy mehnati evaziga boyib, dabdabali hayot kechirgan quldor va amaldorlar o'z saltanatini muhtashamlashga intilishi barobarida san'at va badiiy ijod rivojlanib borgan. Tasviriy san'at ibodatxonalar, saroylar, shahar ichidagi boshqa ma'muriy inshootlarni bezash va hukumdorlar kuch-qudratini aks ettirishga xizmat qilgan.

Agar quldorlik tuzimiga qadar san'at insoniyatning kundalik hayoti, ish qurollari va maishiy buyumlarini bezash bilan bog'liq bo'lsa, bu davrda u sinfiy harakterga chuqur kirib bordi. San'atning bosh vazifasi diniy va mifologik tasavvurlar qamrovida rivojlanib, tur va janrlar yuzaga keldi. Shuningdek, san'at sintezi - me'morlik, haykaltaroshlik, amaliy bezak san'atining o'zaro uyg'unlikdagi ta'sir kuchi ortib bordi. Quldorlik mamlakatlarining madaniyat markazlari yuzaga kelib, mahalliy san'at an'analari shakllandi. Har bir madaniyat markazlarining san'ati bir-biridan farqlanuvchi o'ziga xos jihatlari kamol topdi.

Qadimgi Sharq hududida eramizdan avvalgi IV minginchi yillardan Misr podsholigi keyinroq Eron imperiyasi va Janubiy-Sharqiy Osiyodagi podsholiklarda ilk sinfiy jamiyatga xos ko'hna madaniyat markazlari yuzaga kela boshladi. Mazkur podsholiklar san'atida voqea va xodisalarga nisbatan afsonavor yondoshish, majoziy timsollarda ulug'vorlikni ko'rsatish yetakchilik qiladi. Shu bilan birga, Misr va Old Osiyo mamlakatlarida inson tuzilishi, ayniqsa uning Pini hayotiy ko'rinishda ifoda etuvchi haykallar ham uchraydi. Biroq bu yo'nalish ayrim davrlardagina kuzatiladi.

Qadimgi davr Yevropa san'atini milodan avvalgi 3000 yillardan – milodiy V asrgacha O'rta Yer havzasi hamda Qora dengiz sohillaridagi Gretsiya va Rim davlatlari tashkil etadi. Bu davlatlar san'ati tarixda o'chmas iz qoldirib, keying Yevropa va jahon xalqlari san'ati va madaniyatiga kuchli ta'sir etgan. Shuning uchun ham biz qadimgi Yevropa san'atini o'rganganda avvalo ana shu xalqlar san'ati bilan tanishamiz. Bu xalqlar yaratgan san'atni odatda antik san'at deb nomlanadi va asosan, qadimgi Grek-Rim madaniyati va san'atiga nisbatan qo'llaniladi. Antik davrda me'morlik va u bilan uyg'un holda haykaltaroshlik keng rivojlangan. Qadimgi grek me'morligi e'lementlaridan hozirda ham jahon tajrijasida qo'llanilib kelinadi. Tasviriy san'atda yuskak mahoratga erishgan ijodkorlar

tomonidan ishlangan haykaltaroshlik namunalari bugungi kunda ham tasviriyot asoslarini o'rganishda metodologik manba sifatida o'z qiymatiga ega.

Qadimgi dunyo xalqlari orasida O'rta Osiyo mamlakatlarining badiiy madaniyati o'z nomiga ega. Jumladan, O'zbekistonning qadimgi Xorazm davlatida ibtidoiy jamoa davrining so'ngi bosqichlariga mansub Jonbos qala qadimgi me'morlik qoldiqlari, shuningdek, quldorlik davriga oid Amudaryoning quyi oqimidan topilgan tilla buyum va taqinchoqlar, Surxondaryo hududidagi Dalvarzintepa, Holchayon, Kampirtepa shahristonlarining me'morlik, tasviriy san'at va amaliy bezak san'atiga xos asori-atiqalari bizgacha yaxshi saqlanib qolgan. Bu topilmalar O'zbekiston hududidagi ko'hna san'atimiz rivojining ashyoviy dalili hisoblanadi. Shu bilan birga, qadimgi san'atimiz jahon san'ati tarixida munosib ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi. Xorazmdagi Jonbos qalada eramizdan avvalgi IV-III ming yillardanoq sinchdan turar joy binolarini qurish, tomini yog'och va qamish bilan yopish malakasi shakllanganligi kuzatiladi.

Xulosa qilib aytganda, ibtidoiy jamoa davrining so'nggi bosqichidan boshlab, yer yuzida ilk sinfiy jamiyatning shakllanishi davriga xos badiiy madaniyat jahon san'ati tarixida qadimgi dunyo san'ati deb yuritiladi. Ibtidoiy jamoa tuzimining tosh asri hali tugamay turib, mezolit (o'rta tosh) davridanoq insoniyat tarixiy taraqqiyotida yangi ijtimoiy-madaniy munosabatlar ko'rina boshladi. Bu ayniqsa, qadimgi Sharq mintaqasining unimdor yerlari va daryo yoqalarida o'troq jamoatchilik markazlari yuzaga kelib, keyinchalik hududlarda sinfiy tabaqalashgan ilk davlatchilikka xos madaniyat o'choqlari vujudga keldi. Bu katta geografik hududda vujudga kelgan quldorlik davlatlarida me'morlik, haykaltaroshlik, devoriy rangtasvir, amaliy san'at va hunarmandchilik yaxshi rivojlandi. Ushbu ko'hna madaniyat Yevropaning Yegey dengizi orollari, O'rta yer havzasi hamda Qora dengizatrofidagi qadimgi davlatlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy munosabatlar asnosida ma'lum darajada bir-biriga ijodiy ta'sirini o'tkazib keldi. Muxtasar qilib aytganda, qadimgi dunyo san'ati mazkur davlatlarning yuzaga kelishidan boshlab, toki, milodiy asr boshlaridan yangi tarixiy tuzim-feodalizmning paydo bo'lishigacha kechgan yirik ijodiy davrni qamrab oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.Abdullayev San'at tarixi 2-qism T. "San'at" 2001 y.
2. O'zbekiston san'ati. Toshkent "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh taxriri. 2001 y.
3. S.F.Abdirasilov "Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi" "Ilm-Ziyo" 2012 yil, 10-17 betlar.
4. R.Hasanov "Tasviriy san'at asoslari" G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent 2009 yil, 8-16 betlar.

5. B.B.Baymetov "Haykaltaroshlik va plastik anatomiya" o'quv qo'llanma. Toshkent, Iqtisod-moliya, 2007.
6. B.B.Baymetov "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, 2006.

INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES USED AND DEVELOPED IN EDUCATION

Odiljonov Khojiakbar Zokirjon ugli

Namangan State University, Faculty of Biotechnology, 2nd year student

Phone: +998 941741212

xojiakbarodiljonov22@gmail.com

***Annotation:** This article talks about the essence of innovative pedagogical technologies, their components, their stages, how they happen, etc.*

***Key words:** pedagogical technology, technology, innovative technology, purpose, innovation, subjectivity, humanism.*

In modern conditions, the system of continuous education with a carefully thought-out mechanism for providing social, economic and cultural spheres with qualified personnel, in particular, higher and postgraduate education, as well as stages of advanced training and retraining of personnel, occupies a special place. As mentioned above, the rapidly developing era sets the task for professionals to be ready for fundamental changes, to improve themselves from a social and professional point of view, to keep up with the times. An important role in the ability of specialists to fully satisfy this demand is played by a consistently organized system of advanced training and retraining of personnel. Indeed, in a certain period of time, mutually integrated educational programs have the opportunity to equip specialists with knowledge, skills and competencies related to changes, updates, problems and their solutions in the relevant field [1]. The current development of education has brought to the field a new direction - innovative pedagogy. The term "innovative pedagogy" and research related to it appeared in Western Europe and the USA in the 60s. The socio-psychological aspect of innovation was developed by the American innovator E. Rogers. He studies the classification of categories (types) of participants in the innovation process, their attitude to innovation, readiness to accept it.

Innovation (English rationalization) - innovation. A. I. Prigogine understands by purposeful changes that introduce new, relatively stable elements into a certain social unit - an organization, population, society, group. This is the activity of an innovator [2].

Pedagogical technology - studies the problems of applying modern pedagogical technologies in the process of education and training, increasing the efficiency of the process of education and training based on a technological approach [3].

"Technology" is a Greek word meaning "technos" - skill, art, "logos" - teaching, science.

Technology is an objective process that prepares the stage of educational evolution for solving qualitatively new problems.

The concept of "technology" appears as a result of technological progress, and its dictionary meaning (profession, science, understanding, education, art) consists of methods and techniques for processing materials. The development of science and technology has led to the expansion of human capabilities.

New technologies have opened up great educational opportunities. The ongoing qualitative changes show that the processes of "learning" in the usual explanation began to go beyond the professional capabilities of teachers. The new technical, informational, printed, audio and exhibition means that have appeared bring many innovations to the educational process with new methods in their own way and remain an integral part of it. However, the originality of the pedagogical technological process, its priority over traditional forms and methods of real solution of the problems of modern education have not yet been fully studied. Many foreign and Uzbek authors write about this. But everyone believes that pedagogical technology will take priority in the future.

At the same time, special importance is attached to the organization of "innovative" education. This education has the following features:

1) this is foresight, i.e. not teaching the student on the basis of past and present experience, but rather teaching him to plan for the distant future, and the student is able to foresee the actions in social life and professional activity, it is necessary to be able to carry out modeling and design.

2) to ensure the active participation of the student in joint learning and making important decisions (solving global problems, from local and private to taking into account the development of the world, culture, civilization) [4].

The concept of "educational technology" includes means, materials and methods that provide analysis and planning of educational goals, the scientific organization of the educational process, and the effectiveness of training.

"Educational technology" is more universal than methodical education.

First, there is a clear description of the main products based on the technology. In technology, the goal is considered a central component, and this situation leads to a clear finding of the level of its achievement.

Secondly, since the main and intermediate goals are defined, the technology opens the way to the development of objective methods for achieving goals and control.

Thirdly, technology reduces the teacher's need for pedagogical experimentation.

Fourthly, the technology provides a project of the educational process, which determines the content and structure of the learning activities of students, and not lesson developments focused on the teacher and his activities. The methodological development of the lesson is mastered by each teacher in different ways, the lesson and the activities of students are also organized differently. Designing student learning activities improves student skill levels, as evidenced by the experience of programmed learning. A person is a complex system and is subject to the influence of a large number of external forces of different or opposite strengths and directions, so it is difficult to predict the effect of one or another impact. Social technologies are very effective in this regard because they can interact with communication.

At present, educational technology acts not only as an auxiliary tool, but is also understood as a new system that plays an important role in the development of the educational process and changes its organizational forms, methods and content. This, in turn, influences the pedagogical thinking of the teacher and the student.

Such a description of the technology shows the importance of the inseparable connection between all components of the educational process, mutual cooperation between the teacher and the student. The student turns from a passive object of learning into an active subject of education and upbringing and, as an active subject, participates in this process together with the teacher, strives to learn independently. In our opinion, it is necessary to show the role and tasks of new pedagogical technologies in elementary school.

The main feature of the technology introduced into education is that it is human-oriented. Student-centered education is associated with the humanistic orientation of education, which is characterized by the professional approach of children to working with information, the ability of each student to systematize the information received, to follow a logical sequence in thinking. The main component of the student-centered educational process is the learning situation, the professional functions of students are formed on the basis of four main technologies:

1) "Technology of the problem approach" consists of tasks of different levels, composed of elements that determine the content of student-centered education;

2) "Educational and dialogue technology" is associated with the creation of a didactic communicative environment that provides subjective thinking, dialogue, reflection and independent self-organization of the individual;

3) competition "Imitation educational game technology" with an indication of the conditions of the competition;

4) "Technology of educational flexibility" is created on the basis of the uniqueness of intelligent systems, content, processes, interconnected, and consists of stages of interaction analysis and on the example of correcting the level of professional development of the student. The use of non-linear methods of organization and management of the educational process ensures the achievement of the goal in a short time.

Innovative pedagogy is a system of knowledge, currently known as an informal science, but rapidly developing and attracting the attention of specialists from all over the world. Therefore, a team of educators and scientists who have realized its educational value is critical of the existing traditional pedagogy.

Statistical evaluation of humanities pedagogy is very difficult. However, authentication, empathy, and tacit approval have been found to be adaptive and fragmented as students develop, and adapt poorly to issues such as discipline and negative attitudes towards school.

References:

1. Mavlonova R.A., Rakhmonkulova N.Kh., Atnazarova K.O.M., Shirinov M.K., Khafizov S. General Pedagogy. "Science and Technology", 2018. - 528b.
2. Sharipov Sh. S., Muslimov N.A. (TDPU). Invitation of professors-teachers.// Tashkent. PEDAGOGY. 2015. - 134b.
3. M.Kh. Tokhtakhojaeva, S. Nishonova, Zh. Hasanboev, M. Usmonboeva, S. Madiyarova, A. Kaldibekova, N. Nishonova, N. Saidakhmedov. Pedagogy. - Tashkent: Publishing House "National Society of Philosophers of Uzbekistan", 2010. - 400 p.
4. Kamoldinova diora. Graduate work. Andijan. 2013.- 55b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANSHISHTIRISH ORQALI ESTETIK TARBIYANI TAKOMILLASHTIRISH

Erjanova Saboxon Baxtiyorovna

UrDU Pedagogika fakulteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi.

Yuldasheva Gulnora Safarboyevna

UrDU Pedagogika fakulteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi.

nodirasultanova238@gmail.com +998943102238

***Annotatsiya:** Bolalar bog'chasining umumiy tabiat burchagini har bir guruxda jonli tabiat burchagini tashkil etish va unda yashovchilarni parvarish qilish yo'l-yo'rikdarini o'rgatish, tabiat burchagining ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati, tabiat burchagiga-qoyiladigan talablar, turli guruhlarda tabiat burchagini tashkil etish haqida bilimlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'z: maktabgacha yoshdagi bolalar, tabiat, guruhlar, mavsum, jonli va jonsiz tabiat, ilk yoshdagi bolalar, estetika.

Annotation: To organize a living nature corner in each group of the general nature corner of the kindergarten and to teach the guidelines for the care of its inhabitants, the educational and educational importance of the nature corner, the requirements for the nature corner, in different groups you will have knowledge about the organization of the nature corner.

Key words: preschool children, nature, groups, season, animate and inanimate nature, children of primary age, aesthetics.

Аннотация: Организовать в каждой группе общего уголка природы детского сада уголок живой природы и обучить правилам ухода за его обитателями, воспитательному и воспитательному значению уголка природы, требованиям, предъявляемым к уголку природы, в разных группы вы получите знания об организации уголка природы.

Ключевые слова: дошкольники, природа, группы, время года, живая и неживая природа, дети младшего возраста, эстетика.

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritganidan so'ng o'z milliy qadriyatlarini tiklash yo'lida jamiyat hayotining har bir jabhasida sobit qadamlik bilan ish olib borayotir.. Maktabgacha yoshdagi bolalarni har yosh bosqichiga xos psixofiziologik xususiyatlari hisobga olingan. Dastur ilk yoshdagi ikkinchi kichik guruhdan to maktabgacha tayyorlov guruhi uchun mo'ljallangan bilim va kunikmalar hajmini o'z ichiga oladi. Bizga ma'lumki. maktabgacha tarbiya muassasalarida turli yoshdagi bolalar tarbiyalanadilar. Maktabgacha bo'lgan davrda bolalarga har bir guruxda jonli va jonsiz tabiat haqida bilim beriladi. Bu beriladigan bilim, kunikma, malakalar guruxdan guruxga o'tgan sayin chuqurlashtirilib, kengaytirilib, murakkablashib boriladi. Dasturda tabiatshunoslik materiallari barcha guruh uchun yil fasllariga qarab taqsimlangan. Har bir mavsumda jonli va jonsiz tabiatdagi hamda kishilar faoliyatidagi eng aniq xarakterli hodisalar ko'rsatib o'tilgan. Materialarning bunday joylashishi tabiatda sodir bo'ladigan o'zgarishlarni kuzatish, uni taxlil qilish imkonini beradi. Tabiat bilan tanishtirish dasturi respublikaning uziga xos tabiiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tuzilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiya muassasalarida qo'llaniladigan "Bolalar bog'chasida ta'limtarbiya dasturi" davlat hujjati sanaladi.

Har bir bogcha mudirasi, uslubiyotchisi, tarbiyachisi shu hujjat materiallarini to'liq amalga oshirishlari shart. Dasturniig tabiat bilan tanishtirish bo'limi. Hamma bo'limlar bilan uzviy bo'lingan. Tabiat haqidagi tasavvur va tushunchalarni xosil qilish so'z yordamisiz bo'lishi mumkin emas. SHuning uchun ham ona tilini chuqur o'rganish undan foydalana olish tabiatni kuzatish va o'rganish bilan chambarchas bogliq. Bola tabiatini kuzatish davomida olgan

bilimlarini uzlari tasviriy faoliyatlarida aks ettradilar. Tabiatni kuzatish orqali sanashni, mikdor, o'zgarishlarini o'rganib boradilar (daraxt baland, buta past, daraxt tanasi 1 ta, buta tanasi ko'p). Jismoniy mehnat bolalarni jismonan baquvvat, soglom o'sishlari uchun yordam beradi. Bundan tashqari tabiatga oid bo'lgan harakatli o'yinlar ham bolani jismonan barkamol bo'lishiga yordam beradi. Bu misollarning barchasi dapurda o'z aksini topgan. Dasturga material tanlash tabiat bilan tanishtirishdagi barcha printsiplarga rioya qilingan holda amalag oshirilgan. Yuqorida bayon etilganidek, bolalar boqchasida turli yoshdagi bolalar tarbiya topadlar. Bolalarning o'zlashtirish qobiliyatini hisobga olingan holda dastur quyidagicha tuzilgan, ya'ni, bolalarboqcha muassasalarida bo'lgan davrlarida bitta mavzu bilan bir necha marta tanishadilar. Lekin har safar chuqurroq, kengaytirilgan holda tanishadilar. Masalan: Kichik guruxda suv hakida tushuncha berilganda suv bilan yuviniladi, suvni ichadilar, suv sovuq, iliq bo'ladi. suv okadi kabi o'rgatiladi. O'rta guruxda suv tiniq, ayrim predmetlar suvda chuxadi, issiq kunda suv tez, sovuq kunda sekin quriydi, katta tayyorlov guruxlarida suvning tabiatda aylanib yurishi, o'simlik, inson hayotida uning o'rni, suvdan elektr energiyasi olishda foydalanish mumkin kabi tushunchalar oddiydan - murakkabga qoidasi asosida tushuntirilib boriladi. Demak, har bir guruxda tabiatga oid bilimlar har yili murakkablashib boradi. Dastur faslchilik printsinlari asosida tuzilgan. Materiallarning bunday joylashtirilishi tabiatda sodir bo'ladigan o'zgarishlarni tahlil qilishga yordam beradi.. Dasturda o'rta guruhdan boshlab har bir faslda bolalarga jonli va jonsiz tabiatidagi, o'simliklar hayotidagi, hayvonot olamidagi uzgarishlar va ular haqida bolalar olishlari lozim bo'lgan bilimlar berilishi hisobga olingan. Biror bir faslda o'simliklar hayotidagi o'zgarishlar, ob-havoning o'zgarishini kuzatish, hayvonot olamidagi o'zgarishlarni, kishilarning shu mavsumdagi mehnatlari bolalarga yaqqol ko'rinadi. Shu fasldagi barcha tabiat haqidagi, unda sodir bo'ladigan o'zgarishlar haqida tu lik, tasavvurlar shakllanadi. Bundan tashqari dasturda tabiat haqidagi tasavvurlrni shakllantirish kvartallarga bo'lib berilgan. Bolalarga beriladigan bilimlarni kvartallarga bo'lib joylashtirishda ham yuqorida kurib o'tilgan prntsiplarga rioya qilinadi, Har bir guruxda yil oxirida bolalar egallashlari lozim bo'lgan bilimlar ko'rsatiladi. Dastur materiallarini joylashtirishda ketma-ketlik, tizimlilikka amal qilingan Bolalar bogchasida jonli tabiat burchagining bo'lishi bolalarni tabiat bilan ko'rgazmali va amaliy tanishtirishning zarur sharoiglardan biridir. Bolalarning ekskursiya yoki uy sharoitidagi kuzatishlari qisqa muddatlidir. Tabiat burchagida esa, bolalar yil boyi xayvon va o'simliklar oldiga kelishlari va o'simliklarni tarbiyachining topshirigi asosida uzoq muddat kuzatishlar mumkin. Bu esa bolalar uchun laboratoriya vazifasini o'taydi. Tabiat burchagining ta'limiy ahamiyati shundaki, bolalar o'simliklarning nomlari, qismlari, rivojlanish jarayonlarini kuzatadilar. Ularning issiqlikka, yorug'likka, suvga bo'lgan talab jarayonlarini o'rganadilar. O'simlikni

parvarish qilish uchun sarflanadigan mehnat turi bilan tanishadilar. Tabiat burchagining ta'limiy ahamiyatini yana k.uyidagicha izoxdash mumkin: bolalar hayvonot olami turlari, ko'payishi, tana qismlari, harakatlari, oziqlanishi bilan ham tanishadilar. Tabiat burchagi uchun quyiladigan talablar: 1. O'simlik yoki hayvon biron bir anik, tur uchun xos bo'lishi kerak. 2. Tabiat burchagida yashovchilar "beor" ko'p mehnat talab qilmaydigan, ovqat tanlamaydigan, bolalar yoshiga moe bulishi kerak. 3.Tabiat burchagida yashovchilar yorqin, jozibador, bolalar diqqatini uziga jalb qilib tura oladigan bulishi zarur. 4.Bir turdagi o'simlik va hayvonlarni bir necha xili bulishi kerak. 5.Tabiat burchagida yashovchilar tamoman xavfsiz va bolalar sog'ligiga hech qanday zarar etkazmasligi shart. 6.Tabiat burchagida yashovchi o'simliklar va hayvonlar soni cheklangan va biologik xususiyatlari xisobga olingan holda joylashtirilishi kerak. Hayvon va o'simliklarni tabiat burchagida saqlash, joylashtirishda birinchi navbatda ularning biologik xususiyatlari hamda ehtiyojlari nazarda tutilishiga e'tibor berish kerak. Masalan: Ba'zi bir xona o'simliklari (chiroqqul, kaktus) quyosh nurlarini ko'proq talab qiladi, shuning uchun ularni eng yorug joyga qoyish lozim. Boshqalar (uzumbapn, gunafsha) tik tushi b turuvchi quyosh nuriga bardosh bera olmaydi. Tabiat burchagi kuzni quvontirishi, xonani bezashi lozim. Nihoyat ob'ektlarni shunday joylashtirish lozimki, bolalar ularning yoniga bemalol kela olishlari tabiat burchagini kuzata olishlari va unda mehnat qila olishlari kerak. Agar imkon bo'lsa, har bir guruh bolalari keng foydalana oladigan umumiy jonli burchak tashkil etilsa, yanada ham yaxshi bo'ladi. bunda istagap guruh bolalar ekskursiya qilib kelib ko'radi, tanishadi. o'rganadi Bunday jondi tabiat burchagida tulki kuyon, tovuq, echki kabilarni parvarishlash mumkin Bundan tashkarn tabiat burchagida hayvonlarni boqishning uziga xos hayotiy va biologik tomonlari bulib, uni har bir tarbiyachi yaxshi bilishi zarur. Turli guruhlarda tabiat burchagini tashkil etish, ya'ni kichik guruxda: o'simliklar dunyosi, Xitoy atir guli, fuksiya, doymiy gullovchi begoniY. Baliqlar: Tilla baliq. Qushlar: Sa'va, snegir. Hayvonot quyon, olmaxon, dengiz chuchkasi. O'rta guruh: o'simliklar dunyosi, begoniya reke, asparagus, xushboy yorongul, aloe yoki agava. Baliqdar: Tilla baliq turlaridan vuallexvost, teleskop. Qupllar: Snegir jufti bilan. Hayvonot olami: Kichik guruxda tavsiya etilgan hayvonlar saqlanadi. Katta guruh: o'simliklar dunyosi: Tradeskantsiyaning 2-3 turi, plyush, aloe, zigakaktus, amaralis. Baliqlar: Guppi, me' yasits skalyariy. Kushlar: Taram - taram to'tiqush, quyi guruhdagi qushlarni saqlash mumkin. Hayvonot olami: Tipratikan, osmaxon, toshbaqani saqdash mumkin. Tayyorlov guruh: o'simliklar guruhi: amaralis, slivaya, krinum. Baliqlar: 2-3 tur baliq bo'lishi kerak, quyi guruhdagi baliqlar ham tavsiya etiladi Qushlar va mayda sut emizuvchilardan tabiat burchagiga tavsiya etilganlar istalgancha saklash mumkin. Bolalar bogchasida tabiat burchagida yashovchilarning barchaskni doimiy va vaqtincha yashovchilarga ajratish mumkin. Doimiy yashovchilar yil davomida xona

o'simliklari, baliqlar va shu kabilar yashasalar, vaqtincha yashovchilar esa guruhga kiska muddatga olib kiriladi. Bular maxalliy o'lka o'simlik va hayvonlari bo'lib, ularning hayot faoliyatlari u yoki bu mavsumda alohida qiziqarli va yorqin bo'ladi. Bahorda daetlabki gullar, kuzda qiyos gullaydigan gulxonadagi dekorativ o'simliklar, xashorotlar va shu kabilar. Demak, xonaga tabiat burchagiga ob'ekt tanlashda yuqoridagi talablarga rioya qilgan holda, o'lkani tabiiy sharoitini hisobga olish zarur. Har bir guruh uchun ob'ekt tanlashda guruh bolalarining yosh xususiyatlarini, bilim darajasini, bogchaning tabiiy sharoitini hisobga olish lozim, hamda o'simlik va hayvonlarni tanlashda eng avvalo bolalarning predmetlarni idrok etish xususiyatlarini e'tiborga olish muhimdir. Shuningdek ta'limiy masalalar nazarda tutiladi. 2-kichik guruxdan bolalar o'simliklarni parvarish qilishga jalb kilinadi. Hayvonlarni bolalar kuzatar ekanlar, ular hayvonlarning chiqaradigan tovushlari, xatti-harakatlari, gavda qismlarini bilib oladilar. O'rta guruxda bolalar predmetlarning xususiyatlari va sifatlarining xilma - xilligi, rangi, kattaligi va shu kabilarini ko'ra olish malakalarini hosil qilgan bo'ladilar. Bolalar ko'rish, predmetlarni o'xshash va farq qiluvchi tomonlarini ajratish, umumlashtirishga o'rganadilar.

O'simlik va hayvonlar haqidagi bilimlar murakkablashadi. O'simlik hayoti uchun zarur bo'lgan sharoitlar blan tanishadilar. Katta tayyorlov guruhda, bolalarning predmetlarni kuzatish, solishtirish, klassifikatsiyalash ko'nikmalari davom ettiriladi. Bolalarda turlicha o'simlik va hayvonlarning rivojlanishi uchun zarur bo'ladigan sharoitlarni, ko'payish xususiyatlari haqidagi bilimlarni kengaytirib boradilar. Bundan tashqari ular tabiat olamidagi muhim bogliqliklar-o'simliklarni kompleks sharoitlarga, hayvonlarni tashqi tuzilishi, hayot tarzini yashash muhitga bogliqligi haqidagi elementar bilimlar shakllantiriladi. Bolalar turli mavsumlarda o'simlik va hayvonlar hayotida, ularni o'sishi va rivojlanishining asosiy davrlarini biladilar, tanishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev. "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2018-yil 29-sentyabr.
2. Sh.M.Mirziyoyev. "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. 2017-yil 30 sentyabr.
3. Sh.M.Mirziyoyev. "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori. 2017-yil 30 sentyabr.
4. P.Yusupova. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. 1993-yil. 202-253-betlar.
5. F. Qodirova, Sh. Toshpo'latova, M.A'zamova. Maktabgacha pedagogika. O'quv qo'llanma. 2013-yil. 88-101 betlar.

INSON QOMATINI GEOMETRIK SHAKLLARGA SOLISHTIRISH

Mullaboyeva Robiya Boytullo qizi.

Jabbarov Botirsher

70111201-Tasviriy san'at va amaliy bezak san'ati 2-bosqich magistri.

Tel:+998999711313 e-mail: mullabayev@rambler.ru

***Annotatsiya.** Ma'lumki, inson qomatining tasvirini ishlashdagi muhim ahamiyatga ega bo'lgan jihati, bu inson qomatini geometrik shakllarga solishtirib tasvirni umumiy yahlitligini ushbu geometrik shakllar asosida inson tana a'zolarini solishtirish uslublari bayon qilingan.*

***Kalit so'zlar:** inson qomati, geometrik shakl, nisbat*

Odam rasmini chizish uchun ham boshqa oddiy predmetlar rasmini chizish mashqlari kabi, uni sinchiklab o'rganish, chizilishi osonroq bo'ladigan tomonini aniqlab, uni turli-xil shakllarga solishtirish bilan tasvirini boshlasa maqsadga muvofiq bo'ladi. Insonning har bir tana a'zolarini birma bir yahlitligini o'rganib chiqib geometrik shakllarga taqqoslash tasvirlovchiga anchagina qulaylik bilan birgalikda oson ham tuyuladi. Biz bilamizki tasvir yaratishda chiziq tortishdan ishni boshlaymiz lekin bu farazimizni biroz sinchiklab o'rgansak, biz tasvirni avvalo qog'oz yuzasida tasvirning boshlanish nuqtasini belgilashdan boshlaymiz. Nuqtani asosiy birlik deb olsak, bu o'lchov xususiyatiga ega bo'lmagan mavhum ob'ekt: balandligi, uzunligi, radiusi yo'q bo'lgan tasvir hisoblanadi. Ketma-ket joylashgan nuqtalar to'plamlari bilan chiziqni hosil qilamiz. Chiziqda faqat uzunligi bo'ladi. Uning kengligi va qalinligi yo'q. Chiziqlar hilma - hiligi bilan tasvir yaratishimiz biroz mushkul sanaladi.

Rassomga geometrik tushunchalar tasvirini tushunarliroq qilib tasvirlashda geometrik tushunchalari foyda beradi. Geometriyaning amaliy qo'llanilishi har doim qanday rassom bo'lishidan qat'iy nazar bebahodir. U na natyurmortchi rassom, na manzarachi rassom, na amaliy san'at ustasi, yoki portretchi rassom geometriyani bilmasdan tasvir yarata olmaydi desak o'rinli bo'lsa kerak. Geometriya tekislikdagi turli figuralarni o'rganish bilan shug'ullanadi. Shu o'rinda tasviriy san'atadagi barcha oqim va janrlarni geometric tushunchasiz his qila olmaymiz, shuning uchun ham biz ularni geometrik shakllarga qiyoslab tasvir yaratamiz. Xuddi shunday inson obrazini tasvirlayotganimizda uni geometrik shakllarga bog'laymiz. Geometrik shakllar - bu sirt, tekislik yoki bo'shliqda joylashgan va ko'p sonli chiziqlarni tashkil etuvchi ko'plab nuqta, chiziq, sirt yoki jismlarning yig'indisidir. Geometrik shakllarga albatta, doira aylana, uchburchak, to'rtburchak, kvadrat, ko'pburchak, trapetsiya, parallelogramma, prizma, shar, konus, silindr, piramida, kabi shakllarni tasavur qilishimiz nafaqat tasavur qilishimiz

balki ularni oz soniyalarda chiza olishimiz va shu shakllar asosida yangi bir tasvir yaratishimiz shart biz rassomlar uchun. Inson boshini geometrik shakllarga solishtiradigan bo'lsak.[1]

Inson qomati shakl jihatdan balandligi va kengligiga ega. Inson tasvirini bajarishda nisbat-insoning tana qismlari o'lchamlarini bir-biri va butun inson qomati tuzilishi bilan solishtirish orqali amalga oshiriladi. Har bir insoning tana tuzulishi o'ziga xos ma'lum nisbatlarga ega. Nisbat mutanosibliklarini his qilish rasm chizish jarayonidagi eng asosiy va zaruriy jihatlardan biridir. Inson qomatining nisbatlari qanchalik to'g'ri aniqlansa, uning tasviri shunchalik haqiqatga yaqin bo'ladi. Nisbatlar buzilganda, tasvir sun'iy chiqadi va biz tasvirlagan inson qiyofasi oddiy haykaldan farqi qolmaydi. Barcha murakkab shakllar har xil nuqtada turlicha idrok etiladi. Ammo bundan qat'iy nazar, har bir shakl idrok etilishi va Insonning xarakteri va nisbatlarini o'zida mujassamlashtirishi kerak. Rasmdagi inson qiyofasi nisbatini to'g'ri aniqlash rassomning ko'z bilan chamalash mahoratiga bog'liq. Inson tasvirini shakllarga solishtirib, shakl hajmini to'g'ri belgilay bilsa, rassomning chamalash qobilyati muntazam rivojlanib boradi. Shuning uchun tasvirlovchi shakllar nisbatlarini aniqlashda ko'proq chamalash orqali inson tana tuzulishi shakllarini o'zlashtirishi lozim. Inson tasviri chizilganda, yanada qiyinroq vazifa-inson tana tuzulishining bir qismini misol uchun qo'llar yoki oyoqlarni boshqa bir tana a'zolariga solishtirib nisbatlarini aniqlash vazifasi yuzaga keladi. Bunday hollarda ko'z bilan inson figurasi va ularning qismlari kattaligini solishtirish orqali tasvir aniqlanadi. Odatda, o'lchov birligi sifatida ushbu tasvirlanayotgan inson qiyofasi, inson tana tuzulishining u yoki bu qismining kattaligi olinadi. Yana bir ma'lumotni unutmasligimiz kerak. Odam tanasi bosh, gavda, qo'l va oyoqlardan iborat. Bularning har biri o'z navbatida bir qancha qismlarga bo'linadi. Tananing har bo'limi har bir odamda yoshiga va jinsiga qarab har xil kattaliklarda bo'ladi. Bu faqat turli yoshdagi va bir xil jinsdagi odamlarni solishtirish natijasida aniqlanadi. Tana qismlarining bir-biriga mutanosibligi proporsiya deb ataladi.[2]

Inson bosh suyaklari – yassi suyaklardan iborat bo'lib, miya va yuz qismlariga bo'linadi, tuzilishiga ko'ra ensiz uzun bosh, enli kalta bosh, normal o'rtacha bosh shaklda uchraydi. Inson bosh qismini biz albatta oval yoki aylana hamda biz qaysi geometrik shaklga qiyoslasak shu shakl asosida bosh shaklini chiza boshlaymiz. Bosh suyaklarining tuzilishi yuz burchagiga nisbatan normal, uchli va to'mtoq holatda ham bo'ladi. (1-rasm)

1-rasm

Yuz burchagi uchli bo’lganda yuzning jag’ suyaklari oldinga ko’proq chiqqan bo’ladi. Yuz burchagi to’mtiq bo’lganda peshona suyagi jag’ suyagiga nisbatan oldinga ko’proq chiqqan bo’ladi. Yuz burchagi normal bo’lganda peshona va jag’ suyaklari bir tekislikda joylashadi.

Boshning yuz qismini tuzilishi bo’yicha to’rt xil shaklda uchratishimiz yoki solishtirishimiz mumkin: to’g’ri burchakli, rombsimon, konussimon va trapetsiyasimon. (2-rasm)

2-rasm

Yuz shakli to’g’ri burchakli bo’lganda 3 ta nuqta bir vertikal tekislikda joylashadi. Bu chakka, o’rta va jag’ suyaklarining nuqtalari; o’tadi; Yuz shakli konussimon bo’lganda, vertikal tekislik faqatgina chakka nuqtasidan o’tadi; Yuz shakli trapetsiyasimon bo’lganda, vertikal tekislik jag’ suyaklari nuqtasidan o’tadi. Yuzning alohida qismlari – burun, jag’, lablar, turlicha bo’lishi mumkin. Bosh kiyimlarini tanlashda yuz va kalla tuzilishi shakliga alohida ahamiyat berish lozim.

Odam tanasi tashqi shaklining umumiy tavsifi. Odam tanasining tashqi shaklini umumiy holata tish pastaning shakliga solishtirishimiz yoki parallelogram geometrik shakliga taqqoslashimiz mumkin. Yana bir jihatlarga e’tibor berishimiz kerak, bu tananing har qanday morfologik belgisi o’zgaruvchanlikka xosligini aniqlashimiz zarur. O’zgaruvchanlik shakli, uning ifodalanishi darajasi va yo’nalishi hamma belgilarda har xil: ularga kishining Yoshi, jinsi, ijtimoiy sharoiti, organizm, biokimyoviy faoliyatining o’ziga xos xususiyatlari kabi qator omillar o’z ta’sirini ko’rsatadi. Odam tanasining tashqi shaklini o’rganish bilan plastik anatomiya fani shug’ullanadi. Odam tanasi bir necha katta qismlardan tashkil topgan: gavda, bo’yin, bosh, qo’l va oyoqlar. Odam shaklining asosiy belgilari. Gavda tananing eng katta qismidir. Gavdaning yuqori qismi yelkadan iborat. Yelka

qiyaligi 3 xil ko'rinishda uchraydi past, o'rta va baland. Gavdaning old qismida ko'krak va qorin sohasi ajralib turadi. Ular orasidagi chegara qovurg'alarining pastki chetidan o'tadi. Ko'krak sohasining shakli – suyak asosi shakliga ko'krak qafasi, ko'krak qafasini qoplagan mushaklar, ayniqsa katta ko'krak mushaklarining rivojlanishi, shuningdek, ayollarda uchinchi va yettinchi qovurg'alar orasida joylashgan ko'krak bezlarining shakli va rivojlanishi darajasiga bog'liq bo'ladi. Qorin sohasining shakli – nihoyatda xilma – xildir. Uning shakli odamning jinsiga, yoshiga va yog' qatlami miqdoriga bog'liq bo'ladi. Tananing orqa qismida orqa soha mavjud. Uning shakli umurtqa pog'onasining egriligi bilan bog'liq bo'ladi: bel qismi ichiga botgan (lordoz), ko'krak va dumg'aza qismi qavariq (kifoz). Orqa soha yuzasining shakli shu sohadagi mushaklarning rivojlanganlik darajasiga ham bog'liq bo'ladi. Mushaklari kuchli odamlarda orqa sohaning egriligi odatda tekislangan bo'ladi yoki aksincha qavariq holda tasvirlanadi. Umurtqa pog'onasining egilganligi va orqa sohaning shakli tananing qad – qomatini belgilaydi. Tana yuzasining yon tomonidan ko'rinishida qo'ltiq osti chuqurchalari ko'zga tashlanadi. Qo'ltiq osti chuqurchasining oldingi devorini katta ko'krak mushagi, ichki yuzasini – tishsimon mushaklar, orqa devorini esa – orqaning keng mushagi hosil qiladi. Tana pastki qismining shakli tos va unga tegishli bo'lgan mushaklar ayniqsa, dumbaning katta mushaklari, hamda teri osti yog' qatlamining taqsimlanishiga ko'ra har xil bo'ladi. Tos shakli oldingi va orqaga egilgan bo'lishi mumkin. [3]

Bo'yin-bo'yinning shakli nihoyatda xilma-xildir: bolalar va ayollarda bo'yin teri osti yog' qavati yaxshi rivojlanganligi uchun ularning bo'yinlari ko'proq yumaloq shaklli, erkaklarda to'sh-o'mrov-so'rg'ichsimon va trapetsiyasimon mushaklar yaxshi rivojlanganligi uchun bo'yin shakli bir oz to'g'riroq bo'lib ko'rinadi. Bo'yin uzunligi yelka qiyaligiga ham bog'liq bo'lib, past yelkalilarda bo'yin uzun, yuqori yelkalilarda esa kalta bo'ladi. Sagittal tekislikda umurtqa pog'onasining beshinchi-oltinchi bo'yin umurtqalarining egilganligi (lordozi) hisobiga bo'yin bir oz oldinga engashib turgandek ko'rinadi. Bo'yin asosining kesimi qiya joylashadi, chunki u oldinda o'mrov suyagi va to'sh suyagidagi bo'yin chuqurchasi bilan, orqada yettinchi umurtqa bilan chegaralangan bo'ladi.

Qo'l va oyoqlar-qo'l va oyoqlarning gavda bilan tutashgan qismlari yelka va tos bo'g'imlariga to'g'ri keladi. Qo'l yelka va bilak suyaklaridan iborat bo'lib, erkin holda turganda ularning o'qlari bitta chiziqda yotmaydi, balki tirsak bo'g'imida o'tmas burchak - a burchak hosil qiladi. Bu burchak erkaklarda 169-170 ga teng; ayollar va bolalarda bu burchak kamroq bo'ladi, chunki tirsak suyaklari o'qlari orasidagi a burchagi ayollarda 1640 ga teng. Erkaklarda yelka va bilak suyaklari o'qlari ayollarnikiga qaraganda tekisroq bo'ladi. Yelka suyagi tanaga nisbatan ham turlicha joylashadi. $\sim=90^\circ$ bo'lganda qo'l vertikal yoki tik turgan bo'ladi. Bu uchraydigan holat hisoblanadi. $\sim>90^\circ$ bo'lganda yelka orqaga og'gan, $\sim<90^\circ$ bo'lganda

yelka oldinga og'gan bo'ladi. Oyoqlarning son va boldir suyaklari o'qlarining va son suyagi boshchasining tos bo'g'imidagi holatiga qarab ularining 3 xil shakli farqlanadi: normal - son va boldir suyaklarining o'qlari taxminan bitta chiziqda yotadi; X shaklida - son va boldir suyaklarning o'qlari tashqi tomonda o'tmas burchak hosil qiladi; o shaklida - son va boldir suyaklarning o'qlari ichki tomonga o'tmas burchak hosil qiladi.

Asimmetriyaning namoyon bo'lishi-odam gavdasining o'rtasidan o'tadigan tekis to'g'ri chiziq uni ikki bo'lakka o'ng va chap bo'laklarga bo'ladi. Hatto juda yaxshi tuzilishdagi, kelishgan gavdali kishilarda ham o'ng va chap tomon o'lchamlari va shakllarida farqlarni sezish mumkin. Antropologiya ma'lumotlariga ko'ra, aholining 75% ida o'ng qo'l chap qo'lga nisbatan uzunroq, hamda mushaklarning birmuncha rivojlanganligi hisobiga ham o'ng qo'l aylanasi chap qo'l aylanasiga qaraganda kattaroq bo'ladi. Gavdadan o'lchov olishda tananing asimmetrikligini e'tiborga olish kerak. Shuning uchun ko'p mamlakatlarda bir tomonlama o'lchov olishda o'ng tomondan foydalanadilar. Odam tanasi tashqi shaklining asosiy morfologik belgilari bu Odam tanasi tashqi shaklining asosiy morfologik belgilariga total yoki umumiy belgilar, mutanosibliklar, qad-qomat belgilari kiradi. Tanadagi har qanday morfologik belgilar o'zgaruvchandir. Bu belgilarning shakli, o'zgaruvchanlik darajasi turlicha bo'ladi va turlicha omillar - odam yoshi, jinsi, ijtimoiy muhit va organizmning biokimyoviy xususiyatlari ta'siri ostida aniqlanadi. Masalan, tana tuzilishi va mutanosibligi odamning yoshiga va jinsiga bog'liq. Tana tuzilishi esa organizmning biokimyoviy xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Odamning yoshi haqida tushuncha Odamning hayot jarayoni bir necha bosqichlardan, boshqacha qilib aytganda yoshdan iborat.[4]

Inson tasvirini yaratayotganimizda biz albatta birinchi o'rinda uning tana qismlarini geometrik shakllarga solishtirib uning homaki tasvirini yaratib olsak, ma'lum o'lchovlarga tayangan holda uning asosiy tasvirini yarata boshlaymiz. O'lchovlarni aniq topganimizga ishonganimizdan keyin uni asta sekinlik bilan harakterli qismlarini topib detallashtirish jarayoni bilan ishni tamomlaymiz. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak barcha tasvirlar negizini geometrik shakllarga tayangan holda bajarsak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. С.Б.Барчай. Аннатомия для художников.-М.Лёгкая индустрия.1987.
2. R.X.Babayeva. Amaliy antropologiya va biomexanika.,Vorish-nashriyoti".Toshkent-2009.
3. K.M.Abdullayeva, N.S.Gaipova , X.K.Alijonov.Amaliy antropologiya asoslari.-Toshkent.2003.
4. Jabbarov. B. Akademik qalamtasvir asoslari. Namangan. 2016.

TA'LIMDA MENEJMENT

TA'LIM-TARBIYA VA JISMONIY MADANIYAT SOXASIGA OID MUAMMOLARNI BARTARAF ETISHDA TA'LIM MENENJMENTNING AHAMIYATI

Xatamov Zoxir Zokirjon o'g'li

Namangan davlat universiteti

Ta'lim muassasalari boshqaruvi mutaxassisligi magistranti

zoxirxatamov@gmail.com

Xatamova Dilafuz Alijon qizi

Farg'ona viloyati Bag'dod tumani 9-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ta'limdagi muammolar, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish, ta'lim sifatini oshirish, professional ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va innovatsion yondashish borasida takliflar berilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, menejment, sifat, kadrlar, muammo va yechim, taklif.*

Abstract: *In this article, suggestions are made regarding problems in education, use of innovative pedagogical technologies, improvement of the quality of education, improvement of the quality of education in professional educational institutions, and innovative approach.* **Key words:** *education, management, quality, personnel, problem and solution, offer.*

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimi o'quvchining har tomonlama rivojlantirishni ta'minlovchi jarayon sifatida namoyon bo'lishi lozim. Shuning uchun ham mazkur jarayon turli yoshdagi o'quvchilarning aqliy rivojlanishini yuqori marralarga olib chiqishi, ta'lim olish, o'qib-o'rganish o'quvchi shaxsining faoliyati va rivojlanishi uchun yordam berishi lozim. Lekin bugungi kundagi ta'lim tizimidagi dolzarb muammolar o'quvchi yoshlarimizning yusak ma'naviyatli, barkamol, yetuk, jismonan baquvvat bo'lib yuksalishiga to'sqinlik qilmoqda. Ko'plab chekka hududlardagi maktablarda sinf xonalari va sport zallarining yetishmasligi, sinf xonalarida o'quvchilar sig'iminining meyordan ortiq ekanligi o'quvchilar uchun qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda. Bu esa ta'lim sifatga juda katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu muammolarga munosib yechim berishda "Ta'lim menejmenti"ni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ta'lim boshqaruvchisi tashabbuskor, yuksak bilimli, qo'l ostidagilarini har qanday vaziyatda qo'llay oladigan, izlanuvchan, oqil va halol bo'lsagina har qanday muammolarni bartaraf eta oladi va ta'lim sifatini yuksak darajaga olib chiqa oladi.

Hozirgi globallashtirilgan davrda sport va ta'lim tizimini zamon talabiga mos tarzda rivojlantirish davr talabi hisoblanadi. Yurtimiz maktablarda hozirgi kun, davr talabi kundan kun ortib borayotganligini inobatga olgan holda, o'quvchi yoshlar o'rtasida ijtimoiy sog'lom muhitni tashkil etish maqsadida, maktablarda barcha darslarga qo'shimcha dars sifatida maktab hamshirasi yoki malakali shifokor tomonidan birinchi tibbiy yordam ko'rsatish yoki salomatlik darslarini ham kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bugungi kunda, aholi o'rtasida birinchi tibbiy yordam ko'rsatish bo'yicha bilim va ko'nikmalar yetarli darajada emas. Hozirgi paytda ta'lim tarbiya va sport taraqqiyotida har bir yosh avlod aqlan yetuk, ruhan sog'lom, jismonan baquvvat bo'lishi lozim. Mamlakatimizda amalga oshirayotgan islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ta'lim-tarbiya tizimini hozirgi davr talabi darajasiga ko'tarish, har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishga, ya'ni yuqori natijada malakali kadrlar tayyorlashga bog'liq. Jamiyat taraqqiyotining asosini uning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishii bilan bir qatorda, shu jamiyatda yashayotgan fuqarolarning intellektual va ma'naviy salohiyati ham belgilab beradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda har bir davlatning istiqboli, uning ta'lim tizimi qay darajada ekanligi bilan belgilanadi. Uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimini yuksak taraqqiy etgan davlatlar darajasiga ko'tarish lozim. Mamlakat va jamiyat kelajagi, shubxasiz barkamol va yetuk yoshlar qo'lida.

Hozirgi kunda texnika va fan taraqqiy etgan davrda maktablarda birinchi yordam yoki salomatlik darslarini tashkil etish, yo'l xarakati qoidalari dars yoki to'garaklarini tashkil etish, ta'lim sifatini oshirish uchun maktab va litseylardan chet tili va boshqa fanlardan A, B, C darajali sertifikat olish yo'llarini amalga oshirish hamda ta'lim boshqaruviga maktab va litseylarni yuqori talim sifatiga olib chiqadigan va ularni yosh, yetuk, barkamol avlodni yetishtirib chiqardigan innovatsion taraqqiyot fabrikalariga aylantirish lozim.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'limda samaradorlikni oshirishda taraqqiyotni harakatga keltiruvchi kuchdir. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davr talabi desak xato bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. I.A.Karimov. 2008.
2. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Sh.M.Mirziyoyev.2017.

SPIRITUAL CULTURAL AWAKENING DURING THE PERIOD OF AMIR TIMUR AND TIMURIS

Zokirjonov Abbosbek

Namangan State University

Organization of culture and art institutions and

student of the 3rd stage of management

[*abbosbekzokirjonov99@gmail.com*](mailto:abbosbekzokirjonov99@gmail.com)

Abstract. *In this article, the stages of spiritual and cultural awakening, formation and development during the period of Amir Timur and the Timurids, as well as the rise and historical significance of socio-economic and cultural development in the formation of spirituality, the art of music in the cultural life of the Timurid period important information is given that it has a special place.*

Key words: *Amir Temur and the period of the Timurids, spiritual and cultural awakening, science and enlightenment, historical period, musical art, development of enlightenment.*

During the period of Amir Temur and the Timurids, the spiritual culture had its long years of formation and development. Amir Temur is a great person, a great statesman, a general, a jurist, a talented architect, an orator, and at the same time, he loved his country and people and made it famous in the world. Amir Temur was born on April 9, 1336 in the village of Khoja Ilgor of Shahrisabz. Temur's youth and young manhood were spent in a period when the country fell under severe socio-political and economic difficulties. In the 14th and 15th centuries, spiritual and cultural development was inextricably linked with the strengthening of Islamic religious views. were carried out. In "Tuzuklari Timur" a special place is allocated to the activities of religious figures, sheikhs, sayds, scholars, and their participation in state affairs is specially and severally noted. However, at the same time, among the people, especially intellectuals, science, art, and culture workers engaged in intellectual work, there was a desire to interpret the rules of Islam based on the needs of modern times and the needs of social progress. Sufism is widely spread. The period of Timur and the Timurids is an important stage, a new historical period, a turning point in the development of science, culture, spirituality, literature and art of the East in general, and Central Asia in particular. This period is a logical continuation of the rise and rise in the spiritual and educational life of the 9th-12th centuries. With another name, this period is called "Golden Age". The development of science, culture and enlightenment during the Timurid period was closely connected with the name of Mirzo Ulug'bek (1394-1449). He is a statesman, a patron of science and enlightenment, a great scientist and astrologer. He gathered

more than 100 scientists working in various fields to the observatory and science-enlightenment center he built, and conducted large-scale scientific observation. Qazizada Rumi, Iyaseddin Jamshid, Ali Kushchi, Maulana Ahmed, Muhammad Hawafi, Abu Ali Birjandi, Mirim Chalabi, Muiniddin Koshi were among the leading scholars of the time. On this basis, Mirzo Ulug'bek founded "Samarkand Academy" or "Ulugbek Academy" in Samarkand. He is the author of the works "Zizhi jadidi Ko'ragoniy" (New Astronomical Table of Ko'ragoniy) and "History of Four Nations". The development of the spirituality and enlightenment of the Timurid era, two great thinkers Abdurahman Jami (1414-1492) and Mir Alisher is closely related to the name of Navoi (1441-1501). Abdurahman Jami is one of the thinkers who made great contributions to the spiritual world of the peoples of Central Asia, in the field of religious thinking.

The art of music also had a special place in the cultural life of the Timurid period. Alisher Navoi notes in the work "Mezonul-avzon" that eight types of folk singing have developed. These are tuyuq, changchi, Uirkiy, ystyvori, muhabtanama, mustahzad and so on. Abduqadir Goyan (1334-1435) was one of the famous figures in the world of art and music during the time of Amir Temur, who spent most of his life in Samarkand. The role of Herat's creative environment in the musical art of the Timurid period was huge. The musicologists of Herat often used Navoi's poems and ghazals in their works. Fiction. A bright page of the cultural environment of Amir Temur and the Timurid era cannot be imagined without the flourishing of Turkic (old Uzbek) literature. After all, this literature, the beginnings of which began in very distant times, became more polished by this time, its artistic possibilities discovered new horizons and reached a high level of development. As a result, new famous poets and writers entered the field of creativity and made a significant contribution to the treasure of artistic thought with their lifelong works.

Undoubtedly, the role and influence of the family is incomparable in the formation and improvement of the unique spirituality of any nation. Because the purest and purest feelings of a person, the first concepts and imaginations of life are first formed in the bosom of the family. It is natural that the foundation of the spiritual standards and views that determine the child's character, nature and worldview - the foundations of such sacred concepts as goodness and goodness, nobility and kindness, honor and dignity - are settled in the family environment.

Amir Temur's figure has been on the theater stage for years abroad, more than 500 books in European languages and 900 in Eastern languages have been written, and many portraits have been made. A magnificent statue of Sahibqiran was erected in an alley in the center of Tashkent, and a museum of Amir Temur and the Timurid era was established. Today, when we meet words such as "Temur and Timurid culture", "Timurian state", "Ulugbek and Samarkand school of astronomy", "Navoi" and "Babur" in the pages of the works of not only Uzbeks, but

also peoples of the world, this is Amir Temur's great merits are definitely at the root of the words.

List of used literature:

1. I.A. Karimov "High spirituality - invincible power" Tashkent. 2008
2. gender.org
3. Abdurahim Erkayev "Spirituality and development" Tashkent. 2008.
4. tsil3.ucoz.net
5. www.ziyonet.uz

MADANIYAT VA SAN'AT SOHASI FAOLIYATINI REJALASHTIRISH VA TASHKIL ETISH

Seydullaeva Bibiayim Erejep qizi

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Nukus filiali 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Prekeeva Amangul Angsatbeva

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada madaniyat va san'at sohasi faoliyatidagi ishlarni tizimli rejalashtirish va tashkil etishning ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Ijodiy sohada reja va rejalashtirishning mazmun-mohiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: madaniyat, san'at, reja, rejalashtirish, tashkil etish, madaniy, ma'rifiy.

Аннотация: в данной статье говорится о важности системного планирования и организации работы в сфере культуры и искусства. Анализируется сущность плана и планирования в творческой сфере.

Ключевые слова: культура, искусство, план, планирование, организация, культурно-просветительский.

Abstract: this article talks about the importance of systematic planning and organization of work in the field of culture and art. The essence of the plan and planning in the creative field is analyzed.

Key words: culture, art, plan, planning, organization, cultural, educational.

Rejalashtirish boshqaruv jarayonining eng asosiy va birinchi, mazmun-mohiyati jihatdan g'oyatda muhim vazifasi hisoblanadi. Agar tashkilot faoliyatini to'g'ri tashkil etish uchun ishlab chiqilgan rejaviy ko'rsatkichlar va belgilangan vazifalar yetarli darajada asoslanmagan bo'lsa, tashkilot keyingi bosqichlarda qanchalik yaxshi ishlamasin, natija past bo'ladi. Shuning uchun ham boshqaruvning sifati va natijasi rejalashtirishning to'g'ri shakllantirilgan

tamoyillariga bog'liqdir. Barcha sohada bo'lgani kabi madaniyat va san'at sohasi faoliyatini ham reja asosida yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq. Chunki, aniq va puxta ishlab chiqilgan rejaga tayanib qilingan har bir ish o'zining ijobiy samarasini beradi. Shu o'rinda bir savol tug'iladi, reja o'zi nima? O'zbekiston milliy ensiklopediyasida reja termini quyidagicha izohlanadi:

Reja – 1) biror ishni yoki muayyan dasturni tartibi bilan o'z vaqtida bajarish uchun oldindan belgilab olingan aniq yoki tahminiy mo'ljal. 2) muayyan narsani ko'rib chiqish, yondashish usuli, nuqtai nazar, belgili tartib; 3) qilinayotgan ishning to'g'ri chiqishi uchun tortilgan ip, sim, chiziq va shu kabilar. 4) iqtisodiyotda – xo'jalik subyektini, boshqaruv tizimining ayrim bo'g'inlari faoliyatining dasturi. Ichki ishlab chiqarish rejasi.

Rejalashtirish – ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'naviy jarayonlarni tartibga solish va boshqarish shakllari. Rejalashtirishning turlari: joriy, qisqa muddatli (oylik, choraklik, yillik), o'rta muddatli (5 yillik) va istiqboldagi – uzoq muddatli (10 – 15 yillik).

Rejalashtirishning turlari orasida ijtimoiy rejalashtirish alohida ahamiyatga ega. Bunday rejalashtirish milliy iqtisodiyotning ijtimoiy iqtisodiy samaradorligini oshirish, ijtimoiy jarayonlarni oqilona boshqarishning o'ziga xos shakli hisoblanadi. Bunday rejalashtirishda ijtimoiy sohani rivojlantirish hamda aholi turmush darajasi va sifatini tavsiflaydigan boshqa barcha ko'rsatkichlarni rejalashtirish nazarda tutiladi. Madaniy-ma'rifiy faoliyat nazariyasini o'zlashtirishda ularning mohiyati va ijtimoiy-madaniy hayotda tutgan o'rnini bilish muhim bo'lganidek, madaniyat va san'at sohasi faoliyatini rejalashtirishda sohaning ishlash tamoyillari, o'ziga xos xususiyatlari va vazifalarini ilmiy asosda o'rganish ham katta ahamiyatga egadir. Madaniy-ma'rifiy faoliyatning o'ziga xos tamoyillari ularni tashkil qilishda yo'l-yo'riqlar ko'rsatadigan asosiy manba hisoblanib, ular quyidagilardan iboratdir:

- hayotiylik;
- ommaviylik;
- ixtiyoriylik;
- ilmiylik.

Hayot bilan, mustaqil davlatimizni rivojlantirish amaliyoti bilan hamohanglik, buning uchun kishilarga oldida turgan vazifalarning mohiyatini tushuntirish, ularni mustaqillikni mustahkamlash va kelajagi buyuk davlat yaratishdagi tarixiy rolini anglash ruhida tarbiyalash madaniy-ma'rifiy faoliyatning hayotiyligidan darak beradi.

Madaniy-ma'rifiy faoliyatning hayotiylik tamoyili aniqlik va maqsadga yo'naltirilganlik xususiyatlarini ham o'z ichiga qamrab oladi. Bu shuni anglatadiki, madaniyat muassasasidagi har bir tadbir muayyan xususiyatga ega bo'lishi va mustaqillik davri talablari bilan bog'lik holda aniq ifodalangan maqsadga

yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Shuningdek, u o'zining butun tabiati va mazmuni bilan har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishni rag'batlantiradi, insonga o'z qobiliyati va talantini namoyon qilish, rivojlantirish uchun keng imkoniyat beradi, inson hayotiga rang-baranglik kiritadi, tabiat bilan muloqotda bo'lishiga yordamlashadi.

Madaniy-ma'rifiy faoliyatning ommaviylik tamoyili bir qator ijtimoiy jihatdan ahamiyatli vazifalarni bajaradi, ya'ni ommaning ijtimoiy-madaniy ijodiyotini hamda ijtimoiy faolligini rivojlantiradi, ommaviy muloqotda bo'lishni tashkil etadi va shular asosida jamoatchilik fikrini shakllantiradi. Shaxsga ta'sir etish nuqtai nazaridan ommaviylik tamoyilining o'ziga xos jihati shundan iboratki, har bir kishi madaniy-ma'rifiy tadbirlarda faqat tomoshabin yoki kuzatuvchi sifatida emas, balki ro'y berayotgan hodisalarning faol qatnashchisi, o'z qarashlarini isbot qiluvchi shaxs sifatida ishtirok etishi mumkin. Shu bilan birga ommaviylik tamoyili insonga ijtimoiy jihatdan o'z-o'zini namoyon qilish imkonini ham yaratadi. Madaniy-ma'rifiy muassasalar insonni ixtiyoriy asoslarda, unga doimiy hurmat va ishonch ruhida ijtimoiy-ijodiy faoliyatga tortadi. Madaniy-ma'rifiy faoliyat hamma vaqt to'la ixtiyoriylik tamoyillari asosida quriladi. Agar mehnat jamoalarida insonning faoliyati ba'zan sof moddiy sabablarga ko'ra belgilansa, madaniy-ma'rifiy faoliyatda, birinchi navbatda, faoliyatning mazmuniga qiziqish asosida namoyon bo'ladi.

Boshqacha aytganda, madaniy-ma'rifiy muassasa jamoasi shaxsning ma'naviy-ijodiy qobiliyatini namoyon qilish va rivojlantirish uchun erkinlik beradi. Bu tamoyilning ahamiyati madaniy-ma'rifiy muassasaga qatnashning ixtiyoriyligi, u yoki bu madaniy-ma'rifiy uyushmalarda ishtirok etishni tan olish bilan cheklanib qolmaydi. Ixtiyoriylik madaniy-ma'rifiy muassasalar tomonidan taklif qilinadigan ko'plab faoliyat turlaridan birini erkin tanlab olish imkoniyatini aks ettiradi va shaxsning bo'sh vaqt sharoitida o'z ijtimoiy-madaniy faoliyatining mazmunini o'zi tomonidan belgilab olishini ifodalaydi. Hozirgi zamon madaniy-ma'rifiy ishlari ko'lamining muttasil oshib borishi va murakkablashuvi undan turli sohalarining o'zaro uzviyligini, ilmiy asosda markazlashgan, rejali boshqaruvni talab etadi. Ilmiylik tamoyili madaniy-ma'rifiy faoliyatning ko'zga ko'ringan tamoyillaridan biri hisoblanadi. U madaniy-ma'rifiy faoliyatda tarbiya jarayonining maqsadi, mazmuni, shakli va uslublarini qo'llashni, bir-biriga yaqin fanlar – pedagogika, psixologiya, san'atshunoslik, estetika, iqtisodiyot va boshqaruv nazariyasining yutuqlaridan foydalanishni talab etadi. Ilmiylik tamoyili bir qator belgilarda namoyon bo'ladi. Ular orasida obyektivlik belgisiga birinchi o'rinni ajratish mumkin. Madaniy-ma'rifiy ishlar tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishi kerak bo'lgan obyektning haqiqiy holati va bunday ta'sir ko'rsatishning real imkoniyatlarini hisobga olgan holda, umuman jamiyat va alohida shaxs rivojlanishining obyektiv qonuniyatlarini bilib olish va ulardan oqilona foydalanish asosida qurilishi lozim va shunday bo'lishi kerak.

Ilmiylik voqealar, faktlar va ularning mohiyatini ochishni, ijtimoiy hayotning real manzarasini va uning rivojlanish jarayonlarini, ijtimoiy taraqqiyotning borishini belgilab beradigan kuchlarni aniqlash imkonini beradi. Voqelikni qabul qilishning tasodifiy ta'sirlarining oldini olish va bizni o'rab turgan dunyo haqida chinakam ilmiy tasavvurni paydo qilish madaniy-ma'rifiy faoliyatning muhim vazifasi hisoblanib, ilmiylik tamoyili shaxs dunyoqarashi shakllanishini kuchaytirishga katta hissa qo'shadi. Madaniy-ma'rifiy faoliyatning tamoyillari bir-biridan alohida holda mavjud bo'lmaydi, ular yaxlit tizimni tashkil etadi va ularning har biri bo'sh vaqt sharoitida ommaning ijtimoiy-madaniy faoliyatida yagona jarayonning ajralmas qismini ifodalaydi. Madaniy-ma'rifiy faoliyatning tamoyillari ijtimoiy-madaniy faoliyatning mavjud qonuniyatlarini aks ettiradi va barchasi birgalikda madaniy-ma'rifiy ishlarning xarakteri, mazmuni va shakllarini belgilaydi. Bu tamoyillardan birining bo'lmasligi umumiy bir butunlikni, ya'ni rejalashtirishning buzilishiga olib keladi.

Madaniy-ma'rifiy faoliyat aholining dam olishini tashkil qilish, ommaga axborot va bilim berish, ommani havaskorlik ijodiyotiga jalb qilish kabi vazifalarni ham bajaradi. Demak, madaniy-ommaviy tadbirlarni tayyorlashda madaniy-ma'rifiy faoliyatning o'ziga xos tashkiliy xususiyatlariga murojaat etish muhim o'rin tutadi. Chunki har xil madaniy-ma'rifiy faoliyat shaklini tashkil qilishda bu vazifalardan birdek foydalanilmaydi. Ba'zi shakllarda ko'prok axborot beriladi, ba'zilari, asosan, dam olish uchun xizmat qiladi, boshqalari ko'proq madaniy-ijodiy jarayonga qatnashtirishga yordam beradi. Madaniy-ma'rifiy faoliyatni tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatini bilish shu sohaga oid bilimlarni konkretlashtiradi, ularni egallashga aniqlik kiritadi, tadbirlar mohiyati va xususiyatini to'larok yoritib berishga ko'maklashadi. Madaniy-ma'rifiy faoliyatdagi tadbirlarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri u bir marta tashkil qilinib, asosan, bir marta namoyish qilinadi. Agar spektakllar, kinofilmlar tayyorlanganidan so'ng yuzlab marta namoyish qilinsa, madaniy-ma'rifiy muassasalardagi tadbirlar, asosan, takroran qo'yilmaydi. Madaniy-ma'rifiy faoliyat tadbirlarining deyarli hammasi xuddi shu xususiyatga ega.

Faqat badiiy targ'ibot-tashviqot jamoalari, ba'zi mavzuli konsert dasturlari bir marta tayyorlanib, har xil joylarda bir necha marta namoyish etilishi mumkin. Ular ma'lum vaqt davomida (masalan, ma'lum mavsumda, ish jarayonida, ya'ni paxta, g'alla yig'im-terimida) bir necha marta namoyish qilinishi mumkin. Lekin ma'lum muddatdan so'ng, albatta, boshqa yangi dastur tuzishga tayyorgarlik ko'riladi.

Agar teatrda qo'yilgan pyesani yana bir necha yildan keyin qaytadan sahnalashtirish mumkin bo'lsa, madaniy-ma'rifiy muassasa tadbirlarida bu holat takrorlanmaydi. Biror tadbir ssenariysi sxemasini ikkinchisiga qo'llash mumkin emas. Har qanday yangi ssenariy yangi tuzilishni, yangi mehnatni talab qiladi.

Madaniy-ma'rifiy faoliyatning yana bir xususiyati ular, asosan, mahalliy aholi uchun, ularning real hayotidan olingan materiallar asosida tuziladi. Tadbirlarning bosh qahramoni sifatida muayyan joyda mehnat qilib, mahalliy aholi orasida namuna bo'layotgan kishilar namoyon bo'ladi. Masalan, "Xotira va qadrlash kuni"ga bag'ishlangan bayramni olaylik. Bunda mahalliy joyda yashaydigan urush qatnashchilari, mehnat faxriylarining ko'rsatgan jasoratlariga asosiy urg'u berilishi kerak. Urush qahramonlarining o'z so'zlarini eshitish tadbirni jonlantiradi va ta'sirchanligini oshiradi. Madaniy-ma'rifiy faoliyatning navbatdagi xususiyati shundan iboratki, ularda juda keng ko'lamda ta'sirchan vositalar birlashtiriladi. Tadbirlar real hayotning o'zini tashkil qilishi bilan birga, undagi muhim voqealarni o'z mazmuniga singdiradi. Ularning mohiyatini ochish va ahamiyatini yoritish uchun ta'sirchan vositalarga murojaat qilinadi.

Tadbirda mazmun ma'lum bir kompozitsion tuzilish holatiga kelishi uchun undagi barcha ta'sirchan vositalar ham bir-birlari bilan birlashtiriladi, uyg'unlashtiriladi. Aks holda tadbirning mazmuni puch, shakli esa samarasiz bo'lib qolishi mumkin. Madaniy-ma'rifiy muassasalarda uyushtiriladigan tadbirlarni ommaviy deb atashning boisi shundaki, u omma uchun uyushtiriladi va ommaning ishtirokida o'tadi. Albatta, tadbirlarda hammani birday faol qatnashtirish qiyin. Uning asosiy qatnashchilari oldindan belgilab qo'yilgan badiiy havaskorlik jamoalarining a'zolari hamda so'zga chiqadigan kishilardir. Lekin tadbir tashkilotchisi bu asosiy qatnashchilar bilan kifoyalanib qolmasdan, balki ommani ham faollashtirish, tadbir ishtirokchisiga aylantirish yo'llaridan foydalanmog'i lozim. Buning uchun tadbir ishtirokchilari o'rtasida ommaviy o'yinlar, qo'shiqlar, savol-javoblar kabi maxsus tadbirlar uyushtirish maqsadga muvofiq. Yuqorida qayd etilgan fikrlardan ko'rinib turibdiki, madaniyat va san'at sohasi faoliyatini rejalashtirish va tashkil etishda sohaning o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Har bir tashkilotda bo'lgani singari madaniyat va san'at muassasalari faoliyati ham aniq ishlab chiqilgan rejalar asosida olib boriladi. Rejasiz ish olib borish, manzilni bilmay turib yo'lga chiqish bilan barobar. Rejalashtirish har qanday muassasa faoliyatining ajralmas qismidir. Odatda tashkilot ish rejaları oylik, mavsumiy, yillik kabi turlarga bo'linadi. Bir yil va undan ortiq muddatga mo'ljallangan rejalar "istiqbolli rejalar" deb yuritiladi. Madaniyat va san'at sohasi quyi muassasalarining istiqbolli rejaları mazkur sohada yuqori tashkiloti hisoblanadigan O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan istiqbolli reja asosida shakllantiriladi.

Rejalashtirishda quyidagi ijtimoiy jihatlar hisobga olinishi muhim:

1. Aholining madaniyat va ta'lim saviyasi, turli ijtimoiy guruhlar ma'naviy qiziqishlari va ehtiyojlari oshishi, bo'sh vaqt ko'payishi;

2. Madaniy-ma'rifiy muassasalarning rivojlanish tendensiyalari, ularning ta'lim-tarbiya tizimidagi rolining kuchayishi;

3. Ma'lum hudud madaniy-ma'rifiy muassasalari rivojining sifat va miqdor nuqtai nazaridan imkoniyatlari;

4. Ma'lum madaniy-ma'rifiy muassasaning u faoliyat ko'rsatayotgan muhit qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishdagi real imkoniyatlari.

Boshqaruv jarayoni tizimida reja qabul qilingan qarorning ifodasidir. Reja tuzish bosqichlari quyidagilardan iborat: ma'lumotni to'plash, tahlil qilish va qayta ishlash, qaror qabul qilish. Rejalashtirish asosini quyidagilar tashkil etishi mumkin:

- Davlat organlarining tegishli ko'rsatmalari;
- Muassasa joylashgan hududga ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'rifiy holati va vazifalariga oid hujjatlar;
- Ma'lum hududda aholi turli guruhlari imkoniyatlari va bo'sh vaqti, qiziqish va ehtiyojlarini o'rganish materiallari;
- O'z faoliyatida tarbiyaviy vazifalarni hal etish bilan shug'ullanadigan boshqa muassasalar tajribasi;
- Madaniy-ma'rifiy muassasalar ilg'or tajribasi, ularning faoliyati tahlili;
- Madaniy-ma'rifiy ishlar bo'yicha maxsus adabiyot va davriy nashrlar, faoliyat bo'yicha tajribani umumlashtiradigan va alohida tavsiya va ko'rsatmalarni ichiga olgan uslubiy qo'llanmalar;
- Turli darajadagi bayram va voqealarga oid ma'lumot.

Tabiiyki, ma'lumotlarning bu hajmdagi uni anglash va sistemalashtirishni talab qiladi. Reja tuzishning ikkinchi bosqichida muassasa asosiy yo'nalishlari va yo'lini ajratib olish zarur. ishning barcha bo'g'inlari maqsadli rivojlanishini ta'minlash, tarbiya masalalariga daxldor boshqa muassasalar bilan faoliyatni muvofiqlashtirish muhim.

Madaniyat va san'at muassasalari o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib, oylik va mavsumiy ish rejalar ham ishlab chiqishlari mumkin. Oylik ish rejalar yillik ish reja asosida shakllantrilib, bir oyga mo'ljallanadi. Mavsumiy ish rejalar esa yil fasllarining xususiyatlariga tayangan holda ishlab chiqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – B 464
2. Qolqanatov A. Madaniy hayotimizning ma'naviy qiyofasi //gaz. Yangi O'zbekiston. 2023-yil 17-yanvar № 10 – son. . – B 6.
3. Haydarov A. Madaniyat – milliy yuksalish poydevori. – Toshkent: Oltin meros press. 2021. – B 478.
4. Haydarov A. Madaniyat va san'at sohasini boshqarish asoslari. – Toshkent: Kamalak, 2019. . – B 178.

5. Haydarov A. Siyosiy madaniyat mas’uliyati. – Toshkent: Tafakkur.2009.
6. Karimova H. Rahbarlik etikasi – samarali faoliyati garovi//jur. Kutubxona.uz №2. – Toshent: O‘zbekiston milliy kutubxonasi matbaa bo‘limi. – 48 bet.
7. Haydarov A. O‘zbekiston jamiyati siyosiy madaniyatida milliy-ma’naviy qadriyatlarning o‘rni. Avtoreferat – Toshkent: “Moziydan sado” jurnali kichik bosmaxonasi. 2005. – B. 30
8. Haydarov A. Ajdodlarimiz merosi – milliy ma’naviyatimiz poydevori (Matn)– Toshkent: Ma’naviyat. 2015. – B. 32
9. Haydarov A. Inson kamoloti va milliy-ma’naviy qadriyatlar– Toshkent: Muharrir. 2008. – B. 95

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ

Мусаева Дилшода

Наманганский государственный университет

Студент факультета музыкального образования и культуры

Аннотация: *В данной статье рассматриваются методы правильного применения технологий в процессе управления на сегодняшний день, их совершенствование в соответствии с духом времени.*

Ключевые слова: *объект, управление, стратегия, консультативная работа, связи с общественностью, эксперимент, контроль, субъект*

Причиной ускорения в этом направлении жизни является, конечно же, значительный прогресс современных технологий и инноваций. На самом деле много новых изобретений было сделано в области менеджмента и искусства. Основная цель состоит в том, чтобы полностью передать следующему поколению богатство, такое как ценности, искусство, фольклор, исторические и древние ритуалы.

Если обратить внимание на современный менеджмент, то остается перечислить только приборы и оборудование в офисе как самый надежный и послушный объект управления в сегодняшней организации. Сотрудники, под которыми понимаются объекты непосредственного управления, стали «возможным» элементом сложного управленческого процесса. Взаимодействовать с этой «стихией», постоянно подталкивать ее к цели, словом, эффективность сегодняшнего управления во многом зависит от психологической подготовки руководителя.

Сфера исследований по совершенствованию управления настолько широка, что, на первый взгляд, кажется, что они сосредоточены только вокруг

одной темы, однако в науке об управлении присутствует их разнообразие. Это приводит к возникновению противоречивых идей. Продолжение мысли о том, что менеджмент имеет специфический аспект, позволяет определить предметную область психологии, в частности, психологию управления. На основании ряда анализов мы приходим к выводу, что психологические явления в управлении можно разделить на три основные группы:

- субъект управления — лидер.
- объект управления — сотрудник.
- отношения между субъектом и объектом управления [1:10]

При организации процесса управления отношения между объектом и субъектом должны считаться более важными, чем их личные интересы, и не должны мешать им при принятии решения по делу. В этом случае главное лицо - то есть субъект - может эффективно влиять на следующее звено - объект (сотрудник) только в том случае, если он отдает правильные распоряжения.

В современной теории и практике социального управления под управлением понимается процесс управления отдельным работником, социальной группой или всем обществом. В современных условиях формируется особый вид работы, обслуживающей управление, - консультационная работа. В развитых капиталистических странах существует множество обществ, агентств и организаций, разрабатывающих экспертные оценки и дающих советы руководителям. Многие ученые придерживаются мнения о необходимости создания системы коммуникаций между специалистами по управлению и руководством организации[2:50].

Консультативный означает совет эксперта или знающего, влиятельного лица по вопросу. То есть, прежде чем устанавливать современный менеджмент, они должны рассмотреть такие способы, как обмен идеями, прибыли и убытки. В исследованиях ученых доказано, что эту работу следует проводить на уроках лидерства.

Например, Эдвард Бернейс, один из основоположников PR (связи с общественностью), определял суть этой фразы как «действие в общественных интересах». Итак, отсюда ясно, что связи с общественностью были «продуктом непосредственных политических процессов, возникших в США». Спустя столетие история PR, ставшего реальностью как отдельной науки, берет свое начало из событий того времени. Это о связях с общественностью, это не имеет ничего общего с социологией, психологией или антропологией. Тем не менее, чтобы изучить специфику PR и эффективно применять методы PR на практике, необходимо понимать, как люди реагируют на воздействие, понимать их внешние проявления, как люди ведут себя в обществе, деловой и культурной среде. Общественность Рилэйшнз отделилась от журналистики. «Связи с общественностью — это установление отношений, основанных на взаимном

уважении между отдельными лицами, организациями и группами людей, которое опирается на распространение различных материалов, обмен информацией и оценку реакции общественности».

Главной особенностью связей с общественностью (Public Relations) и ее средством обеспечения являются современные информационные технологии. Через технологию «публик рилейшнз» объясняются факторы повышения интеграции и сотрудничества между аудиторией, сообществом, различными группами, государствами и народами, свободный обмен идеями, предоставление и получение информации [3:137].

Сегодня самым быстрым способом распространения информации являются социальные сети. Эту возможность можно эффективно использовать. Самый быстрый и выгодный эксперимент можно провести, представив инновации населению. В этом случае уместной деловой практикой было бы проведение опросов в форме вопросов и ответов в Интернете или на подобных сайтах и выбор лучших из собранных мнений.

Как составляющая современного менеджмента перед арт-менеджментом стоят следующие задачи:

- определение целей развития художественной организации;
- разработка своей стратегии;
- разработка системы мероприятий по решению проблем;
- контроль выполнения заданий.

По поставленным задачам современного менеджмента его можно сравнить с определенными задачами каждой организации. Требуется некоторая работа, чтобы поставить просчитанную цель и разработать для нее стратегию. Как и на каждом предприятии и в организации, должны быть разработаны планы проблем и конфликтных ситуаций. Преимущество этого в том, что в любой ситуации ведущий не растеряется, становится ясно, что он тщательно выполняет свою работу.

Помимо традиционного подхода, в стиль управления вошел и ряд современных идей, знание которых дает возможность более свободно управлять стилем управления. В связи с этим считаем необходимым предоставить информацию о ситуационном, то есть стиле руководства, связанном с ситуацией. Эту идею выдвинули ученые в области менеджмента П. Херси и К. Бландед, а использование того или иного метода управления зависит от психологического развития и профессиональной компетентности сотрудников и коллектива. По мнению авторов, чем выше профессиональная квалификация специалиста, тем меньше у руководителя потребности в управлении и эмоциональной поддержке его, и наоборот. Чем выше квалификация и умственная зрелость работника, тем меньше потребность в надзоре и вмешательстве руководителя. На основе этого

подхода выделяют четыре уровня управленческих ситуаций, и каждая из этих ситуаций требует уникального стиля руководства.

В процессе управления руководитель является важным органом. Если он досконально овладел современными знаниями и технологиями, считается, что он много и в поте лица потрудился не только для своей организации или предприятия, но и для всей страны. Как заявил Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев, «Сегодня сама жизнь требует от нас создания профессиональной, быстрой и эффективной системы государственной службы, разработки эффективной системы, открывающей широкий путь новому мышлению, предприимчивости, патриотический персонал. требователен».

В заключение следует отметить, что в процессах развития и глобализации идти в ногу со временем – требование сегодняшнего дня. В ходе этих процессов расширение современного менеджмента является важной задачей, поставленной перед нами.

Список использованной литературы

1. И. Махмудов. Профессионализм управления и психологический анализ. стр. 157
2. Н. Рахматуллаева, А. Камалов. Социальное управление. Ташкент «Экономика-Финансы»-2017. стр. 288
3. А. Хайдаров. Планирование и управление творческой деятельностью. Ташкент-2019. Издательство "Радуга". стр. 197

MAXSUS PEDAGOGIKA

NUTQ TO'LIQ RIVOJLANMAGAN MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARNI O'QITISH VA TARBIYALASH

Xalimova Ozoda Ma'murjon qizi

*Namangan davlat universiteti Pedagogika- psixologiya fakulteti
Defektologiya (Logopediya) yo'nalishi 3- bosqich talabasi*

***Annotatsiya:** Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar haqida umumiy ma'lumot. Nutqi to'liq rivojlanmagan Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida ma'lumotlar yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** Nutqi to'liq rivojlanmagan, mutaxassis, patogenez, logoped, xususiyat, muloqat, gospitalizm salbiy, jismoniy, psixik, fiziologik, nasliy.*

***Аннотация:** Общие сведения о детях с недоразвитой речью. Освещаются сведения об обучении и воспитании детей дошкольного возраста, у которых речь не полностью развита.*

***Ключевые слова:** Недоразвитие речи специалиста патогенез логопед особенность общения госпитализм отрицательный физический психический физиологический генетический*

***Abstract:** General information about children with underdeveloped speech. Information about education and upbringing of children of preschool age whose speech is not fully developed is covered.*

***Keywords:** Speech underdeveloped specialist pathogenesis speech therapist feature communication hospitalism negative physical mental physiological genetic.*

Nutqning to'liq rivojlanmaganligida nutqning kechroq paydo bo'lishi, lug'atning kambag'alligi, agrammatizm, talaffuz kamchiliklari kuzatiladi." Nutqning to'liq rivojlanmaganligi tushunchasi bola nutqi rivojlanishining aniq holatidan kelib chiqqan holda, o'zining etiologiyasi bo'yicha nutq rivojlanmaganligining turli xil ko'rinishlariga yagona pedagogik yondashuv imkoniyati haqidagi ilg'or nuqtayi nazarga asoslanadi. Nutqning to'liq rivojlanmaganligi termini nutq rivojlanishi buzilishiga g'oyat chuqur yondashuvni ifodalaydi va uni tahlil qilish pedagog zimmasidadir. Bunday yondoshuv mutaxassisdan katta umumbiologik va tibbiy m alakani talab qiluvchi, nuqson tuzilishini patogenetik jihatdan tahlil qilishni talab qilmaydi. Biroq pedagog-logoped uchun kim bilan ishlashi, to'liq rivojlanmaganlik qay yo'sinda paydo bo'lgani, nutq rivojlanishi tempiga qo'shilib keluvchi nevrologik buzilishlar, genetik belgilar, psixik faoliyat

va bola shaxsining xususiyatlari, dori-darmonli davolanishning bor yoki yo'qligi va boshqa omillarning qanday ta'sir etishi ma'lum ahamiyatga ega. Bular pedagogning shifokor bilan birgalikdagi ishi jarayonidagina aniqlanishi va tahlil qilinishi mumkin. Nutq ma'lum bir biologik shart-sharoitlar mavjudligida va eng alo markaziy nerv tuzilishning normal rivojlanishi va ishlashida yuzaga keladi. Biroq nutq muhim ijtimoiy funktsiya hisoblanadi. Shu sababli uning rivojlanishi uchun biologik shart-sharoitlarning o'ziga yetarli emas, u bolaning kattalar bilan muloqotga kirishishi jarayonida yuzaga keladi. Bunda bolaning hissiy jihatdan yaqin kishisi bilan (onasi) muloqoti yetakchi ahamiyatga egadir.

Muloqot ehtiyoji bolaning atrofdagi odamlar bilan aloqaga kirishishi jarayonida shakllanadi. U bola hayotining dastlabki ikki oyida, uning birlamchi organik talablari va yangi taassurotlarga ehtiyoji negizida yuzaga keladi. Muloqot vositalari ichida ekspressiv-mimika, predm etli-harakat va nutqiy vositalar ajratiladi. Bola hayotining birinchi yilini nutqgacha bo'lgan davr deb nomlaymiz. Bunda kattalar bilan muloqot ekspressiv-mimika va predmetli-harakat vositalari yordamida amalga oshiriladi. Aynan shu davrda bolada jismoniy obyekt tovushlariga qaraganda inson ovozi tovushlarini turg'un, tanlab ta'sirlanishi shakllanadi.

M.l. Lisina bu holatni jajji odamchanning muhim ehtiyojlarini ifodalashi — muloqotdagi ehtiyojlari sifatida baholaydi. Bola nutqining yuzaga kelishi va rivojlanishida muloqotning hal qiluvchi rolini hospitalizm tekshiruvlari isbotlaydi. Rag'batlantiruvchi insoniy muhit (oila, bolalar guruhi va h.k.) dan bolani ajratib qo'yish deprivatsion vaziyat sifatida o'rganiladi. Bu vaziyat bolaning psixik rivojlanishiga sekinlashtiruvchi omil sifatida ta'sir qiladi. Agar bu vaziyat uzoq davom etsa psixik deprivatsiya holati yuzaga keladi. Nutq rivojlanishiga, ayniqsa hissiy deprivatsiya yomon ta'sir ko'rsatadi. Bunda bola tug'ilganidan boshlab uning affektiv ehtiyojlari (suyish, erkalash, yaxshi ko'rish) qondirilmaydi. Bunday vaziyat ko'pincha ota-onalari spirtli ichimliklar ichuvchi, onasi yo'q oilalarda, bola tug'ilishi bilan tarbiyaga sust qaraladigan bolalar uyida tarbiyalanishi oqibatida vujudga keladi. L.S. Vigotskiy tomonidan bolaning psixik va rivojlanishida ta'lim va tarbiyaning yetakchi roli haqidagi fikr ilgari surilgan. Ayni vaqtda neyrofiziologik tadqiqotlar tufayli bu fikr rivojlandi va tasdiqlandi. Bola miyasiga qanchalik ko'p doimiy va xilma-xil axborotlar oqimi kelsa, markaziy nerv tizimining funksional va anatomik jihatdan yetilishi shunchalik tez sodir bo'ladi. Alohida funksional tizimlar rivojlanishini tezlashtirish imkoniyati muammosi hali to'liq o'rganilmagan. Biroq,

kelayotgan axborot oqimi bolaning yoshi, jismoniy va psixik holatiga mos ravishda bo'lishini hisobga olish lozim, chunki har qanday ortiqcha yuklashlar markaziy nerv tizimi holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Nutqning to'liq rivojlanmaganligi sabablari. Bolaning ona qornida rivojlanishi, tug'ruq (tug'ruq travmasi, asfiksiya) va hayotining dastlabki yillarida ta'sir ko'rsatuvchi turli xil zararli omillar nutqning to'liq rivojlanmaganligiga olib kelishi mumkin. Nutqiy kamchilik tuzilishi va kompensatsiya jarayonlari ko'p hollarda miya zararlanishi qachon ro'y berganligi bilan aniqlanadi. Bir butun miya rivojlanishi anomaliyasining xarakteri ma'lum miqdorda jarohatlanish muddatiga bogliqligi hozirgi kunda isbotlangan. Turli xil zararli omillar (infeksiya, intoksikatsiya va boshqalar) ta'siri ostida bosh miyaning birmuncha og'ir zararlanishi, odatda erta embriogenez davrida yuzaga keladi.

Taxminlarga ko'ra, homiladorlikning 3-4 oylarida bosh miyaning zararlanishi (nerv to'qimalarining eng ko'p ajralish davri), bosh miya tuzilishining birmuncha kengroq o'zgarishlarini yuzaga keltiradi. U yoki bu zararli omilning ta'siri davrida nerv tizimining qaysi bo'limlari birmuncha jadal rivojlanishiga bog'liq ravishda rivojlanmaganlik ko'proq harakat, sensor, nutqiy yoki intellektual funksiyalarga taalluqli bo'ladi. Homiladorlikning kechishi davomidagi doimiy noqulay shart-sharoitlar tufayli, birmuncha yaqqol ifodalangan alohida miya tuzilmalari bilan birga bir butun yaxlit miya rivojlanmaganligi ham kuzatiladi. Bu murakkab nuqsonlarning yuzaga kelishiga (masalan, oligofreniyaning motor alaliya bilan uyg'unlashuvi) asos bo'lib xizmat qiladi. Miya rivojlanmaganligi yoki zararlanishini keltirib chiqaruvchi sabablar ichida homiladorlik davrida onaning infeksiyalari yoki intoksikatsiyalari, toksikozlar, tug'ruq travmasi, asflksiya, rezus-omil bo'yicha ona va homila qonining mos kelmasligi, markaziy nerv tizimi kasalliklari (neyroinfeksiyalar) va boia hayotining dastlabki yillarida bosh miya travmalari birmuncha ko'p uchraydi.

Homiladorlik davrida alkohol va nikotinni iste'mol qilish ham bolaning jismoniy va nerv psixik rivojlanishida kamchiliklarga olib keladi. Bu kamchiliklarning ko'p uchraydigan ko'rinishlaridan biri nutqning to'liq rivojlanmaganligi hisoblanadi. Alkogolli sindromda bolalar kam vaznli tug'iladilar, jismoniy va psixik rivojlanishdan orqada qoladilar. Bundan tashqari turg'un bo'y va vazn yetishmovchiligi, ko'krak qafasi deformatsiyasi, mikrotsefal yoki (kamroq) gidroisefal kalla suyagi, kalta bo'yin, yuqori va pastki jag' rivojlanmaganligi, baland chuqur, tor tanglay, tor va kalta ko'z yoriqlari va boshqa bir qator belgilar kuzatiladi. Bu belgilar turli xil ko'ruv, eshituv va hokazo nuqsonlar bilan uyg'unlashib

kelishi mumkin. Bunday bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi harakat qo'zg'aluvchanligi, affektiv qo'zg'aluvchanlik va haddan tashqari past aqliy ish qobiliyati sindrom lari bilan uyg'unlashadi. Bunday bolalarni erta aniqlash, ularni ichkilikboz ota-onalaridan ajratish tibbiy, tarbiyaviy va logopedik ishni to'g'ri tashkil qilish bolalardagi nutqiy va intellektual rivojlanmaganlikni oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Bola miyasining nutq zonalariga zararli omilning nutq shakllanib bo'lganidan so'ng ta'sir ko'rsatishi hollarida afaziya yuzaga kelishi mumkin. Nutq buzilishlari, shu jumladan, nutq to'liq rivojlanmaganligining yuzaga kelishida nasliy omillar alohida o'rin tutadi. Bunday hollarda nutqiy nuqson, hatto ahamiyatsiz tuyulgan zararli omillar ta'siri ostida ham yuzaga kelishi mumkin. Berilgan ma'lumotlarga asoslanib, nutq to'liq rivojlanmaganligini keltirib chiqaruvchi etiologik omillarning murakkabligi va ko'p shaklliligi haqida umumiy xulosaga kelish mumkin.

Nutq to'liq rivojlanmaganligi etiologiyasi va patogenezi turli—tumandir, ammo klinik nuqtayi nazardan qaraganda markaziy nerv sistemasining erta organik zararlanishi bilan bog'liq nutq to'liq rivojlanmaganligi guruhi birmuncha muhim ahamiyatga ega. Jarohatlanish vaqtiga bog'liq ravishda homiladorlik patologiyasi, tug'ruq travmasi bilan (miyaning intranatal jarohatlanishi) bog'liq markaziy nerv tizimi buzilishlari va bola tug'ilganidan so'ng infeksiyalar va travmalar ta'siri natijasida yuzaga keluvchi postnatal zararlanishlarga ajratiladi.

Maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar o'yin faoliyati rivojlanmaganligining quyi darajasi: syujetning kambag'alligi, o'yinning protsessual xarakteri, nutqiy faoliyatning sustligi alohida e'tiborni o'ziga jalb etadi (L.G.Solovyeva, 1996). Bunday bolalarning ko'pchiligi uchun turli nevrologik simptomatika bilan bog'liq ravishda yuqori qo'zg'aluvchanlik xarakterli bo'lib, shu bois tarbiyachilar tomonidan nazorat etilmagan o'yinlar ba'zida juda tashkillashtirilmagan tus oladi. Nutqiy nuqsonga ega bolalarda motorika, ko'ruv-motor koordinatsiya kamchiliklari kuzatilib, bu har qanday faoliyatning tashkiliy momentlari bo'lgan taktil-motor hissiyotlarning yetarlicha rivojlanmaganligini ko'rsatadi. Fazoviy tasavvurlar va obrazli soha yetarlicha rivojlanmagan. Mazkur kamchiliklar birinchi navbatda bolalarning tasviriy ijodga bo'lgan qobiliyatiga ta'sir etadi.

Alaliyaga ega bolalarda tasvirlangan rasmlar mavzusining torligi va mazkur mavzularning qayta-qayta takrorlanishi, predmet va hodisalarni tasvirlash usullarining mavjud emasligi, yasash va qurish usullarining kambag'alligi, qaychidan foydalana olmasliklari kuzatiladi (L.S.Svetkova, T.M.Pirsxalayshvili). Elementar texnik usullarni egallagan bolalar ham mashg'ulotlari davomida yetarlicha sabot, iroda va diqqatni namoyish etmaydilar.

O'zgarlar va shaxsiy faoliyatga bo'lgan tanqidiy munosabat ham pasaygan. O.N.Usanova va OA.Slinkoning ta'kidlashicha, nutqiy nuqsonga ega bolalar uchun o'quv faoliyatning o'ziga xosliklari xarakterli. Masalan, duduqlanuvchi bolalar uchun odatiy shart-sharoitlarning o'zgarishi faoliyat turgunligining pasayishiga, diqqatning tarqoqligiga olib keladi. Bir faoliyat turidan ikkinchi bir faoliyat turiga ko'chish bilan bog'liq topshiriqlar qiyinchilik tug'diradi. Aqliy va iroda zo'riqishini talab etuvchi topshiriqlarni bajarishda topshirilgan ish turidan nisbatan odatiy, avval egallangan ish turiga o'tish kuzatiladi. Ba'zi bolalarda shaxsiy singari, o'zgarlar faoliyati natijalarini ham mustaqil nazorat eta olmaslik kuzatiladi. Mazkur bolalar mashg'ulotlar davomida shaxsiy javoblarni fikrlab, tegishli misollarni tayyorlash, do'stlari javoblarini tinglash, qiyinchiliklar tug'ilganda ularga yordam berish, noto'g'ri javoblarni to'rilashda qiyinchiliklarni sezadilar. O'qish davomida ular o'z shaxsiy xatolarini, o'rtoqlarining xatolarinin sezmaydilar, dialoglarni "rollarga" bo'lingan holda o'qish davomida "o'z" so'zlarini o'z vaqtida talaffuz etmaydilar, ba'zan har ikki kishi so'zini bir vaqtda o'qiydilar. Darslarga tayyorgarlik ko'rish davomida mazkur bolalar topshiriqlarni bajarishning mexanik usullariga murojat etib, o'qilganlarni anglab, tushunib yetishni emas, balki yod olishni ma'qul ko'radilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkunki: biz ruhiy va nutqiy faoliyatning asosiy tarkib topuvchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni atroflicha o'rganib chiqdik. Bizning tadqiqotimiz predmeti mnestik faoliyat bo'lgani bois, mazkur faoliyatning nutqiy rivojlanishi normada bo'lgan va nuqsonga ega bolalarda uning shakllanish o'ziga xosliklari alohida e'tiborga loyiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ayupova M.Y. Logopediya /Darslik/ O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta - maxsus ta'lim vazirligi. T., "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", 2011 y. - 145b.
2. M.Y.Ayupova. "Logopediya" 10.08.2007-yil
3. Raxmanova V.S. "Korreksion pedagogika va logopediya" 2007-yil
4. M.Y.Ayupova. "Logopediya" O'zbekiston faylasuflar Milliy jamiyati. 2007-yil
5. "Logopediya" (L.S. Volkova tahriri ostida) 1989-yil
6. "Logopediya" (L. M. Fminova, M. Ayupova) – T

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQ MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH ORQALI SAVODXONLIK DARAJASINI OSHIRISH

Munavvarxonova Mahliyoxon Muzaffarxon qizi

Nuriddinova Azizaxon Bahromjon qizi

Namangan davlat universiteti talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy savodxonlik qobiliyatini oshirish nazariy jihatdan o'rganiladi. Amaliyotga tatbiq qilish masalalari ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *nutq grammatika, sodda nutq, murakkab nutq, lingvistik jarayon*

Аннотация: *В данной статье теоретически исследуется совершенствование навыков речевой грамотности у учащихся начальной школы. Будут рассмотрены вопросы реализации.*

Ключевые слова: *грамматика речи, простая речь, сложная речь, языковой процесс.*

Abstract: *In this article, the improvement of speech literacy skills in elementary school students is studied theoretically. Implementation issues will be considered.*

Key words: *speech grammar, simple speech, complex speech, linguistic process*

Nutq- tilning ifodalash va fikr almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli tushuniladi. Nutq ikki holatda namoyon bo'ladi: og'zaki(ovozli) hamda yozma. So'zlashuv jarayonidan xotiraga saqlab qolingan qismi ham nutqiy shaklning bir misoli hisoblanadi. O'quvchi yoshlarga savod chiqarish yoshidan boshlab to'g'ri va ravon nutqni shakllantirishga asosiy e'tibor qaratiladi. Bu, o'z navbatida, grammatik tushunchalar va grammatik qoidalarni yaxshiroq o'rganish, va ularni nutqqa yaxlit olib kirishdagi xato va kamchiliklarni bartaraf etishdan iborat.

Grammatikani o'rganish samarali nutq va notiqlikning asosi hisoblanadi. O'zbek tilini yaxshi o'rganish bilan bir qatorda uni amaliyotda-nutqda qo'llay olish alohida ahamiyat kasb etadi. Savod chiqarish yoshidan boshlab ravon nutqqa doir ko'nikmalarni shakllantirib borish kelasi ish faoliyatimiz uchun qulayliklar yaratib beradi. Samarali nutqni ta'minlab beruvchi omillar sifatida bir qancha vaziyatlarni ko'rib o'tsak:

-segment va ustsegment birliklar: urg'u, to'xtam va pauza, mimikalarni to'g'ri qo'llay bilish:

Segment birliklar deganda so'zlar tarkibidagi harflarning, gaplar tarkibidagi so'zlarning ma'lum bir ketma-ketlikda kelib aniq bir tushunchani ifodalashiga aytiladi. Jumla tuzishda qo'shimchalarni to'g'ri qo'llay olish, tasviriy ifoda va iboralardan nutqni boyitish uchun foydalanish;

Ustsegment birliklar esa nutqiy ta'sirchanlik hamda ifoda ravonligini ta'minlaydigan birliklar hisoblanadi. Gap tarkibidagi fikr qaratilishi zarur bo'lakni kesim oldiga keltirish bilan boshqa so'zlardan ajratish. tinglovchi zerikishiga olib keladigan omillar(ovoz tonining birxilligi yoki doimiy baland tovush)ni bartaraf etishga ko'maklashish, bunda ovoz tembrinig o'zgaruvchanligiga e'tibor qaratiladi.

To'xtam(pauza) aynan nutqning hissiy-emotsionallik darajasini oshirib berishga xizmat qiladigan omillardan biridir. Qadimiy notiqlik san'atiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, baxshichilik san'at namoyondalari ham dostonlarning eng avj nuqtasida to'xtalishlar, yokida nutqiy cheklanishlardan foydalanishadi. Tinglovchini jalb qilishda nutqiy ravonlikning o'zi yetarli emas deb hisoblaymiz, yuz ifodalari(mimka) hamda qo'llar harakatini qo'shish orqali nutqiy ifodani yanada yaxshilashga erishiladi. Shevaga oid so'zlarni qo'llashdan o'quvchilarni adabiy so'zlashuv usuliga ko'nikmalarini shakllantirish:

-Ijtimoiy kelib chiqishiga ko'ra ham kundalik turmushda muloqotga kirishish davomida nutqda xatoliklar yoki farqlar kuzatiladi. Ulardagi nutqiy ravonlikka erishish uchun adabiy tilga aynan kiritilgan so'zlarni o'rganishini ta'minlab berish. Har bir so'zni aniq va ravon talaffuz etishga diqqatni qaratish;

-og'zaki nutqda aks etuvchi tovush o'zgarishlarini yozuvda aks etmaslikka o'rgatish(reduksiya, metateza...);

Reduksiya – reduksiya hodisasi so'zlar tarkibiga qo'shimcha qo'shish natijasida asos tarkibidagi tovushlarning fonetik hodisaga uchrab tushib qolishi va ikkinchi ko'rinishi esa talaffuz jarayonida unilarning talaffuz etilmay qolishidir. Asosan, unli tovushlar reduksiyaga uchraydi, ba'zida esa undoshlarda ham kuzatilishi mumkin. Reduksiyaning ikki xil hodisasini ko'rishimiz mumkin; og'zaki va yozma. Og'zaki deganda, faqatgina talaffuzda aks etib, yozuvda aks etmaydigan ko'rinishi nazarda tutiladi. M: bilan sira, qiziq so'zlaridagi birinchi "T" ttovushi bilinar-bilinmas talaffuz qilinadi.

Metateza-bu tovush o'zgarishi ham faqatgina og'zaki nutqda aks etadi. So'zlar tarkibidagi tovushlarning o'rin almashib qo'llanilishiga aytiladi. M: daryo-dayro, tuproq-turpoq singari.... Faqat og'zaki nutqda tovush o'zgarishariga uchrab, yozma nutqda aks etmaydigan hodisalardan bir qanchasini sanab otishimiz mumkin, va bunday so'zlarni yozuv va talaffuzda farqlashni o'rgatish ravon nutqiy jarayonni ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbek tili grammatik qoidalarini amaliy mashqlar yordamida o'quvchilarga tushuntrib berish:

-dars jarayonida faqatgina kitobdagi qoida va mashqlar bilan cheklanib qolmay, darsning ko’p qismini o’quvchilarning faoliyatida qo’llay olish qobiliyatini oshirishga diqqat e’tiborni qaratish.

-o’quvchilarda og’zaki nutqni rivojlantirishdagi e’tiborga molik jihat-keng jamoatchilik, auditoriya, omma oldida nutq so’zlashga o’rgatish:

O’quvchi yoshlar qay bir soha mutaxassisi bo’lishlaridan qat’i nazar ravon nutq va notiqlik qobiliyati bo’lmog’i zarur. Shunday ekan, sodda nutq tuzishdan boshlab o’quvchilarda yaxshi nutq so’zlay olishgacha bo’lgan davr uchun kichik jamoa oldida nutq so’zlay olish tayanch vazifasini o’taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zME Toshkent 2000-yil.
2. Inomxojayev S.O’tmish Sharq notiqligi. T.1972
3. Begmatov E.Notiqning nodir boyligi.T.1980
4. Qilichev B.Nutq madaniyati.O`MM.Buxoro,2021

IJTIMOIY PEDAGOGIKA

ЎҚУВЧИ ЁШЛАРНИ ВАТАНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДА ВА ЭЪТИҚОДИНИ МУСТАҲКАМЛАШДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИНГ ЗАРУРЛИГИ

Кулматов Норқобил Эшмаматович

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси,
чорвачилик ва биотехнологиялар университетининг
Тошкент филиали катта ўқитувчи, ёшлар масалалари ва маънавий-
маърифий ишлар бўйича декан ўринбосари
[+99891-166-22-35.norqobil.65@mail.ru](mailto:norqobil.65@mail.ru)

Аннотация: Ушбу мақоланинг мазмунида мамлакатимиз таълим-тарбия тизимида илм-фаннинг ривожланиши асосида ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда мафкуравий иммунитетнинг зарурлиги нақадар катта аҳамиятга эга эканлиги баён этилади.

Калит сўзлар: Ўқувчи ёшлар, илм-фан, таълим, тарбия, ватан, ватанпарварлик, мафкура, мафкуравий иммунитет, мафкуравий иммунитетнинг элементлари, мафкуравий полигон, мафкуравий тарғибот.

Аннотация: В содержании данной статьи указано, насколько важна необходимость идеологического иммунитета в воспитании студенческой молодежи в духе патриотизма на основе развития науки в системе образования нашей страны.

Ключевые слова: Студенческая молодежь, наука, образование, воспитание, Родина, патриотизм, идеология, идеологический иммунитет, элементы идеологического иммунитета, идеологический полигон, идеологическая пропаганда

Annotation: In the content of this article, it is stated how important the need for ideological immunity is in educating young students in the spirit of patriotism based on the development of science in the educational system of our country.

Key words: Student youth, science, education, upbringing, motherland, patriotism, ideology, ideological immunity, elements of ideological immunity, ideological training ground, ideological propaganda.

Тадқиқот ишининг долзарблиги: Юртимиз мустақилликка эришгач глобаллашув жараёнлари кундалик ҳаётимизга шу қадар тез суръатлар билан кириб кела бошладики, бунинг асосий сабаблари ҳақида гапирганимизда шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки – бугунги кунда ҳар қандай давлатнинг ва

жамиятнинг ривожланиш тараққиёти нафақат яқин қўшнилар билан, балки дунё миқёсида бошқа минтақа давлатлари, ҳудудлар билан шу даражада чамбарчас боғланиб бораяптики, бунда бирор бир давлатнинг бу жараёнлардан четга чиқиб туриши ҳеч бир ижобий натижаларга олиб келмаслигини бугунги ҳаётимизнинг ўзи кўрсатиб турганлигини тушуниб етиш ва англаб олиш қийин эмас. Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислам Каримовнинг ўз даврида айтиб ўтган гаплари фикримизнинг яққол далили исботи бўла олади; “глобаллашув – бу аввало ҳаёт суръатларининг беқиёс даражада тезлашуви демакдир”. Глобаллашув жараёнлари бугунги Янги Ўзбекистон ўқувчи ёшларини ватанпарварлик руҳида тарбиялашда уларнинг эътиқодига ва маънавиятига ҳам ўз таъсирини ўтказмай қўймайди. Дунёда мафкуравий ҳамда инфармацион хуружлар, турли ғоявий, маънавий таҳдидлар авж олиб бораётган бугунги кунда ўқувчи ёшларимиз эътиқодини ва маънавиятини юксалтириш, уларнинг тафаккур тарзларида соғлом дунёқараш асосларини шакиллантириш ҳамда ватанпарварлик руҳида тарбиялаб камол топтириш бугунги куннинг энг долзарб мавзуларидан бири бўлиб қолмоқда. Шундай экан биз танлаган “Ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда ва эътиқодини мустаҳкамлашда мафкуравий иммунитетнинг зарурлиги” мавзуси бугунги куннинг энг долзарб мавзулардан бири ҳисобланади.

Муаммони ҳал қилиш йўллари: Янгиланиб бораётган янги Ўзбекистон жамиятининг ўқувчи ёшларини ватанпарварлик руҳида тарбиялашда ва уларнинг эътиқодини мустаҳкамлашнинг бир нечта усуллари мавжуд. Буни амалга оширишнинг энг самарали усулларида бири бу мафкуравий тарбияни ва мафкуравий профилактика ишларини тўғри ташкил этишдан иборат бўлади. “Мафкуравий тарбия-инсон, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият дунёқарашини шакиллантиришга, уларни муайян мақсадларни ифода этадиган ғоявий билимлар билан қуроллантиришга йўналтирилган жараёндир. Бу борада мафкуравий иммунитетни шакиллантиришда миллий ва умуминсоний кадриятлар ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бир сўз билан айтганда, миллий кадриятлар мафкуравий иммунитетнинг имкониятларини белгилаб беради ва “ғоявий инфекция”лар йўлида қалқон вазифасини ўтайди. Мафкуравий иммунитет тизимини шакиллантиришда ёт ва бузғунчи ғоялар кириб келишининг олдини олишда, уларни йўқотишга қаратилган чоратadbирлар мажмуини ўз ичига оладиган мафкуравий профилактиканинг ўрни ва роли беқиёс каттадир. Мафкуравий профилактика ғоявий-тарбиявий, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий ишлар мазмунини, бир сўз билан айтганимизда, тўғри ташкил этилган бутун бир тарбия тизимини қамраб олади. Шу боисдан ҳам ватанга бўлган муҳаббатни инсон гўдаклигидан талпиниб, онага бўлган муҳаббатга қиёслайди. Бугунги кунда мустақил юртимиз аҳолисининг қўпчиллик қисмини асосан ёшларимиз ташкил этади. Жумладан,

мамлакатимизда 30 ёшгача бўлган аҳолининг 64 фоизини ёшларимиз ташкил этади. Шу ёшларимизни тарбиялаш нафақат оиланинг балки кенг жамоатчиликнинг, таълим-тарбия билан шуғулланиб келаётган барча таълим муассасаларининг ҳам юксак маънавий бурчи ҳисобланади.

Таклиф ва тавсиялар: Янгиланиш ва яшариш йўлидан огишмай дадил қадамлар билан ривожланишда давом этаётган янги Ўзбекистоннинг ўқувчи ёшларини иймонли-эътиқодли, ватанпарвар, эътиқоди мустаҳкам ва мафкуравий иммунитетни шакилланган инсонлар қилиб тарбиялаш-жамиятимизнинг бош вазифаси ҳисобланади. Глобаллашув жараёнлари тезлашиб кетган бугунги кунда иймон-эътиқодни, мафкуравий иммунитетни тўкин-сочин бўлган бозорлардан ҳам, таниш-билишлардан топиб ҳам, қарзга олиб ҳам бўлмайди. Эътиқод, ватанпарварлик, ватанни севиш ва унга муносиб фарзандлар бўлиб вояга етиш тарбияланади, мафкуравий иммунитет эса шакиллантирилади. Жамиятда, инсон ҳаётида иймон-эътиқоднинг роли жуда каттадир. Халқимиз орасида “Эътиқодсиз киши – ўзансиз дарёдир” деган мақол кенг тарқалган. Чунки ҳар бир инсон ўзининг шахсий ва ижтимоий ҳаётида, ўз фаолиятида маълум бир қарашларга, эътиқодларга амал қилади ва шундай қилмоғи лозимдир. Эътиқодсиз инсон бирон бир ишни бажаришда мустақилликка ва ижодкорликка эга бўла олмайди. Эътиқод,-бизнинг фикримизча,-кишилар ўз фаолиятларида чин юракдан амал қиладиган, қўллаб-қувватлайдиган маълум бир ғоялар, қарашлар бўлиб, улар инсон онгида у меҳнат қиладиган, яшаётган маълум шароитнинг, вақтнинг таъсирида шакилланадиган дунёқарашнинг маълум муҳим таркибий қисмидир. Эътиқодли инсон аввало фойдали меҳнат билан шуғулланади, ўзгаларга зиён келтирувчи амаллар қилмайди, ёлғон гапирмайди, ҳар доим берган ваъдасига амал қилади, бошлаган ишини охирига етказди. Шу боис ҳақиқий эътиқод эгаси ўзидан оиласига, фарзандларига, қариндош-уруғларига, қолаверса халқига, миллатига нимадир қолдиришни истаб яшайди. Шунинг учун ҳам эътиқодни шакиллантириш ва мустаҳкамлаш ўқувчи ёшларда журъат, мардлик, фидоийлик, ирода, виждон, қатъият, ҳалоллик, инсонпарварлик ва ватанпарварлик каби фазилатларни шакиллантиришда муҳим аҳамиятга эга. Маълумки ҳақиқий бунёдкор, ижобий эътиқодгина инсон онгли фаолиятининг ғоявий асосини ташкил қилади. Мафкуравий иммунитетни шакилланган, онгли ўқувчи ёшларимиз мустақил юртимизнинг ички ва ташқи сиёсатининг тўғрилигига ишонадилар, келажаги буюк юртнинг барпо этилиши йўлида ўзларининг бутун куч, ақл, билим ва тажрибаларини бу соҳага сафарбар қиладилар.

Қутилаётган ижтимоий самара(натija):Келажагимиз бунёдкорлари бўлган ўқувчи ёшларимизнинг мафкуравий иммунитетлари тўла шакилланиб, қарор топиб, кучли эътиқод эгалари бўлгандагина улар ўз ҳаёт

фаолиятлари давомида катта-катта муваффақиятларга эриша оладилар. Ҳар бир ўқувчи ёшнинг эътиқоди характери конкрет, реал шахснинг яшаш шароитига, уни ўраб турган ижтимоий муҳитга, у олган тарбиянинг характерига, унинг дунёқарашининг хусусиятига, жамоатчилик фикрининг таъсирига, маълумотига, билим даражасига, конкрет шахснинг ҳаётий тажрибалари ва бошқа омилларига қараб белгиланади. Мана шу омилларнинг ижобий ёки салбий, бунёдкор ёки вайронкорлигига қараб бировларнинг эътиқоди мустаҳкам, барқарор ёки беқарор омонат бўлиши мумкин. Юртимиз олий ўқув даргоҳларида, таълим муассасаларида, маҳаллаларимизда ва ҳар бир оилада олиб борилаётган тарбиявий иш тажрибалари шундан далолат берадики, уларнинг сўнгисини мустаҳкам, ижобий эътиқодга айлантириш осонроқдир. Маълумки эътиқод хилма хил шакиллarga эга бўлади. Улар жумласига сиёсий, ахлоқий, эстетик, фалсафий, диний, илмий, даҳрийлик, экологик, иқтисодий, демографик, демократик, ғоявий-мафкуравий эътиқодлар киради. Эътиқоди мустаҳкам бўлмаган инсонлар тез-тез ўз эътиқодларини ўзгартириб туриши мумкин. Ислom дини тарқалган мамлакатларда эътиқод тушунчаси кўп ҳолларда эътиқод-иймон, иймонли-эътиқодли кўринишларда ишлатилади. Шунинг учун ҳам ислom дини тарқалган мамлакатлар аҳолисининг барчасини ҳам эътиқодли-иймонли мусулмонлар деб айтиб бўлмайди. Чунки улар орасида ҳам мутаассиб диндорлар, оддий диндорлар, иккиланувчи диндорлар, анъанавий диндорлар ҳам мавжуддир. Гуруч курмаксиз бўлмаганидек, бугунги глобаллашган замонда бизнинг айрим ўқувчи ёшларимиз орасида ҳам эътиқоди, иймони суст, мустаҳкам бўлмаган баъзи бир ёшлар учраб туради. Оқибат натижада мана шундай иймони суст, эътиқоди мустаҳкам бўлмаган ёшларга мамлакатимиз тинчлигига, осойишталигига хавф солаётган бегона, ёт, зарарли ғоялар, ҳаракатлар таҳдид солмоқда. Глобаллашув жараёнлари шиддат билан ривожланиб бораётган бугунги кунда давлатимиз фуқаролари ва ўқувчи ёшларимизнинг тинч осуда ҳаётларига жиддий хавф солаётган бир қанча таҳдидлар мавжуддир. Аввало "таҳдид" ҳақида: "таҳдид" тушунчаси тўла маънода сиёсий лексиконга илк бора биринчи президентимиз Ислom Каримов томонидан 1994 йил 22 сентябрда, Олий Мажлис сессиясида сўзлаган нутқида биринчи бор киритилган эди. Шундай экан, мамлакатимизда таҳдид ва уни бартараф қилишнинг илмий ва амалий асосларини очиб бериш, уларни чуқур таҳлил қилиш бевосита биринчи президентимиз Ислom Каримов номи билан боғланган. "Таҳдид" ижтимоий-сиёсий вазият бўлиб, у муайян тарихий даврда аниқ бир мақсадга, яъни ижтимоий тизим сифатида давлатнинг сиёсий асосларини заифлаштиришга, емиришга, шунингдек, инсон ҳаётий фаолиятини издан чиқаришга, умуман яшашни чигаллаштиришга қаратилган ҳудудий-минтақавий, умумсайёравий омилларнинг кириб келиши туфайли содир бўлади. Бундан ташқари қадимги

ёзма манба ҳисобланган “Авесто”нинг “Видевдот” (Девларга қарши кураш) китобида таҳдид ҳақида жумладан шундай дейилади. “Агар одам қўлига қурол олса, бу таҳдиддир. Агар шу қурол билан ўқталса, бу ҳужумдир” Бугунги кунда ўқувчи ёшларимизнинг онги ва тафаккурига хавф солаётган таҳдидларни ички ва ташқи таҳдидларга бўлишимиз мумкин. Ички таҳдидларга ўз ватанига, ватандошига зарар етказишга қаратилган ғоя, фикр, ҳатти-ҳаракатлардир. Носоғлом маҳаллийчилик, ёнидагиларни менсимаслик, ватандошларининг ҳаққига хиёнат қилиш, “маънавий миграция” яъни ўз бахтини ўзга юртлардан қидириш, одамларни бой-камбағалга ажратиб муомила қилиш, бефарқлик, лоқайдлик, ўзлигини англамаслик ва бошқа иллатлар билвосита ўқувчи ёшларимизнинг ўзликларини англашларида, мафкуравий иммунитетларини шакиллантиришда ва эътиқодларини мустаҳкамлашда ички маънавий таҳдидлар бўлиб ҳисобланади. Ташқи маънавий таҳдидларга – Ўзбекистоннинг давлат чегарасидан ташқаридан кириб келувчи таҳдидлар, яъни диний экстремизм ва фундаментализм, буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик, нарқобизнес, халқаро терроризм, ахлоқсизликни тарғиб қилувчи ғарб оммавий ахборот тизимлари, одам савдоси билан боғлиқ жиноятлар ва ҳоқозалардир. Бундай ички ва ташқи маънавий таҳдидларнинг ўқувчи ёшларимизнинг маънавий оламига кириб қолмасликлари ва уларнинг маънавий дунёқарашларида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзи, умуммиллий ва умуминсоний кадриятларга ҳурмат-эҳтиром туйғуларини болалигиданоқ бошлаб шакиллантирмоқ лозимдир. Шунини унутмаслигимиз керакки, бугунги кунда инсон маънавиятига, тарихий хотирасига ва ўзлигини англаш масаласига қарши йўналтирилган, бир қарашда арзимасдек бўлиб туюладиган кичкина хабар ҳам ахборот оламидаги глобаллашув шиддатидан куч олиб, кўзга кўринмайдиган, лекин зарарини ҳеч бир нарса билан қоплаб бўлмайдиган даражада зиён-захмат етказиши мумкин.

Хулоса қилиб шунини айтишимиз мумкинки ўқувчи ёшларимизни она-Ватанга муҳаббат, бой тарихимизга ҳурмат руҳида тарбиялаш учун табир жоиз бўлса, аввало уларнинг қалби ва онгида мафкуравий иммунитетни шакиллантириш, шакиллантириб бориш ва кучайтириш керак. Токи ўқувчи ёшларимиз миллий ўзликларини англашлари, шу билан бирга, бугунги дунёнинг мафкуравий манзарасини чуқур англайдиган, замон билан ҳамнафас ва баробар қадам ташлайдиган инсонлар бўлиб етишсин. Бунинг учун аввало ҳар бир ўқувчи ёшни билимли қилиб тарбиялаш ва бу билим ўз моҳияти эътиборига кўра, Ватанимиз ва халқимиз манфаати, миллий ва умуминсоний кадриятлар устуворлиги билан узвий боғлиқ бўлмоғи лозим. Ёшларимиздаги мана шу билим ва кадриятлар миллий истиқлол ғояси, қолаверса барча ижтимоий ва гуманитар фанлар орқали миллий ғояни ўқувчи ёшларимиз

онгига сингдиришимиз зарур. Миллий ғоянинг хилма-хил усуллари, воситалари шакиллари бу борадаги ишимизга кўмак беради. Улардан тўғри ва оқилона фойдалансак ўқувчи ёшлар эътиқодини мустаҳкамлаш ва мафкуравий иммунитетни шакиллантиришда кўнгилдаги ютуқларга эриша оламиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

- ¹Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. 2021 йил декабрь
- ²Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. 2022 йил декабрь
- ³И.Каримов. Жамятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. Т.: “Ўзбекистон”, 1998
- ⁴И.Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва таракқиёт кафолатлари. Т., “Ўзбекистон”, 1997
- ⁵И.Каримов. Ўзбекистон, миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. “Ўзбекистон”, 1993
- ⁶Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги ПФ-5106-сон фармони “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлари иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида” Тошкент шаҳри, 2017 йил 5 июль
- ⁷Авеста: “Видевдот” китоби, Тошкент.: ТошДШИ нашриёти, 2007 йил

UDK:894.375:371.3

**8-SINF O'QUVCHILARIDA ADABIY-NUTQIY KOMPETENSIYANI
RIVOJLANTIRISHDA IJODIY MULOQOTNING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

Meyliqulova Manzura Abdullayevna

*Surxondaryo viloyati Angor tumani xalq ta'limi bo'limi
ona tili va adabiyoti fani uslubchisi*

E-mail: [manzurameyliqulova 81@gmail.com](mailto:manzurameyliqulova81@gmail.com)

Тел: +998 97 532 66 81

TDPU professori, p.f.d. B.S.Abdullayeva taqrizi asosida

Annotatsiya. Mazkur maqolada 8-sinf adabiyot ta'limida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda adabiyot ta'limida o'rganilayotgan mavzular orqali erishish usullari xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: adabiyot ta'limi, nutqiy ko'nikma, tanqidiy fikrlash, metodlar, nutqiy kompetensiya, muloqot, ustuvor tamoyillar

Ключевые слова: литературное образование, речевые навыки говорения, критическое мышление, методы, речевая компетенция, коммуникация, принципы приоритета

Аннотация: в данной статье рассматриваются методы достижения речевой компетенции учащихся в литературном образовании 8 класса через темы, изучаемые в литературном образовании

Key words: literature education, speaking skills, critical thinking, methods, speaking competence, communication, priority principles

Annotation. This article talks about the development of students' speaking competence in 8 th grade literature education.

KIRISH. Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimida ham tub burilishlar ro'y bermoqda. Fan va texnologiyalar taraqqiyotining jadallik bilan amalga oshishi, raqamli iqtisodiyotga o'tish bilan bog'liq jarayonlar yangi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Bu esa, o'z navbatida, globallashuv va integrallashuv sharoitida barcha sohalarda kuchli raqobat muhitini shakllantirib, pirovardida ta'lim sohasiga nisbatan yangi talablarni qo'ymoqda.

Jumladan, milliy o'quv dasturining amaliyotga tatbiq qilinishi ertangi kun avlodlarimizning mustaqil va tanqidiy fikrlovchi, o'z fikriga ega yoshlarni tarbiyalash maqsad qilib olindi va adabiyot ta'limida o'quvchilarda lingvistik va nutqiy kompetensiyalar shakllantirilishi belgilab olindi.

- **Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.** Barchamizga ma'lumki, adabiyot darslari o'quvchilarni nutqini rivojlantirishga, tafakkurini o'stirishga xizmat qiladi. Adabiyot darslarida nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda nutqda uchraydigan nuqsonlarni aniqlashda adabiyot ta'limi muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarda uchraydigan mahalliy sheva yoki oila ta'siri, o'quvchilarning og'zaki nutqiga e'tibor bermaslik, nutq organlarida g'ayritabiiy kamchiliklarning bo'lishi (ba'zi tovushni ayta olmaslik, tili chuchuklik kabi) ularni mustaqil fikrini omma oldida bayon qilishdan

O'qituvchining muhim vazifasi ana shu nuqsonlarni o'z vaqtida anglash, bartaraf etish, oldini olish sanaladi. Nutqiy savodxonlikni egallash birinchi galda hozirgi o'zbek tili va uning mavjud ifoda vositalarini puxta o'zlashtirish, adabiy til me'yorlariga to'liq amal qilish kabi lisoniy omillarga, ikkinchidan, so'zlashganda muayyan axloq-odob me'yorlariga rioya etish, o'zi va o'zgalari gapiga e'tiborli bo'lish, o'rinli so'zlash, tinglash, suhbatlashish, munozara madaniyatini bilish kabi ijtimoiy-ruhiy omillarga bog'liqdir.

- **Tadqiqot ob'ekti va qo'llaniladigan metodlar.** Muloyim so'zlash, so'zlayotganda va yozish jarayonida so'zlarni o'z o'rnida ishlatish, nutqni kerakli va

foydali soʻzlar bilan boyitish oʻquvchilarning maʼnaviy fazilatlarini yuksaltiradi. Oʻquvchiga har bir inson hayotida befoyda soʻzning ahamiyatsizligini hayotiy voqea va misollar bilan tushuntirish, yaxshi soʻzning qadr-qimmatini baland boʻlishini anglatish, taʼlim-tarbiya jarayonining oʻzagini tashkil qiladi. Oʻquvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish oʻzining mustaqil fikrini tinglovchiga aniq va tushunarli yetkazishgina emas, balki tevarak-atrofdagilarning dunyoqarashi, eʼtiqodlariga maʼlum xulosalar chiqarish uchun ham taʼsir qilishi zarur. Binobarin, inson nutqi orqali bilimlarni egallashdan tashqari nutq vositasida fikrini ifodalaydi.

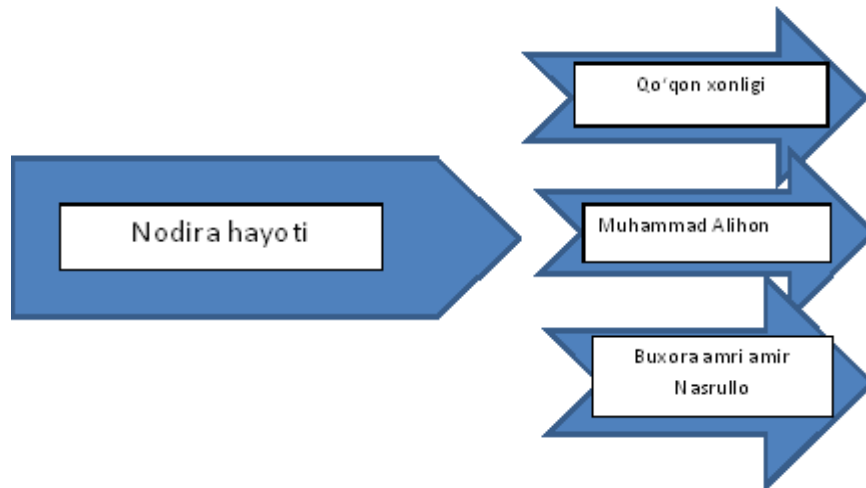
Oʻquvchilarda nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishdan maqsad ulardagi soʻzlash, fikrlash, muloqot qilish, munosabat bildirish, mushohada qilish, ifodali oʻqish koʻnikmalarini takomillashtirish, mustaqil ravishda matn tuzish va yozish malakalarini tizimli shakllantirish va oʻstirish, leksik va sintaktik birliklarni qoʻllashda mantiqiy yondashuvga asoslanishni oʻrgatishdan iborat.

Mulohazali ogʻzaki nutq, ibratli maqol va hikoyalar oʻqish, har bir narsadan hikmat qidirish gʻoyasi yoʻgʻrilgan badiiy adabiyot namunalarni tinglash taʼsirida mahsuldor yozma nutq yaratiladi. Shuning uchun oʻqish, tinglash va yozish oʻquvchilarni bilimlarni mustahkam egallashga va komillikka yetaklovchi unsurlardir.

Adabiyot taʼlimida nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish oʻquvchilarda nutqni oʻstirishga yoʻnaltirilgan hamkorlikda olib boriluvchi amaliy faol mashgʻulotdir. Oʻquvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish va amaliy koʻnikmalar hosil boʻlganini nazorat qilish oʻqituvchidan chuqur bilim berishni va egallangan bilimlarni tekshirib borishni talab qiladi. Oʻquvchilar nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda quyidagi ustuvor tamoyillarga asoslanish maqsadga muvofiq. Bular, lisoniy bilimlarni egallash va amaliyotda qoʻllash tamoyili, nutqiy koʻnikmalarni rivojlantirish, nutqning kommunikativ sifatlarini qoʻllash, nutqiy kompetensiyalarni tekshirish, badiiy va ijodiy yondashuv, fanlararo integratsiyalashuv va muloqotga kirishish tamoyillari. 8-sinf oʻquvchilarida lisoniy bilimlar birmuncha oʻzlashtirilib shakllangan boʻladi. Shuning uchun ularda yoshga doir nutqiy rivojlanish birmuncha tez shakllanadi. Ularda nutqni rivojlantirishda adabiyot taʼlimidagi nasriy asarlarni oʻrganish, mavzu soʻngida berilgan savollarga javob berish, oʻz fikrini bildirish, tanqidiy fikrlash kabi koʻnikmalarni shakllantirish zarur boʻladi.

- **Olingan natijalar va ularning tahlili.** Masalan, 8-sinf darsligidagi Nodiraning hayoti va ijodini oladigan boʻlsak, oʻquvchilarda Nodira hayoti bilan bogʻliq voqea-hodisalar, u yashagan davr, bevosita fanlar integratsiyasi bilan bogʻliq. Oʻquvchi Nodiraning hayoti va ijodi bilan tanishar ekan, uning hayoti Qoʻqon xonligi bilan bogʻliqligi, (oʻsha davrlarda Nodira xon saroyida ekanligi nazarda tutiladi), Qoʻqon xonligidagi ziddiyatlar va uning Nodira hayotiga taʼsiri, shoira Nodiraning yosh oʻgʻlining yoniga kirib mamlakatni boshqarish ishidagi

faolliklarini tarix bilan bog'lab o'tish, o'quvchini sermulohaza bo'lishga undaydi. O'quvchini oylantiradi va miyasidagi fikrlarni namoyon qilishga intiladi. Yangi mavzu o'zlashtirilgandan so'ng, o'qituvchi monitorga quyidagi nomlarni namoyish qiladi va shu shaxslar bilan bog'liq voqea-hodisalar haqida o'quvchilarning fikri tinglanadi. Bunda o'quvchilar bu nomlar ostida bo'lgan voqea-hodisalar va jarayonlar haqida ma'lumotlar va dalillar keltiradilar.

Ma'lumki, Nodira yashayotgan davr Qo'qon xonligiga to'g'ri keladi, o'sha yillarda xonlikni Olimxon idora qilar edi. Amir Olimxonning ukasi Umarxon esa Marg'ilonda hokim edi. 1807 yillarda Umarxon va Nodira turmush quradi. Ammo, Qo'qon xonligida davom qilib kelayotgan ziddiyatlar oqibatida Olimxon qatl etiladi va taxtga uning ukasi Umarxon o'tiradi. Shundan so'ng shoira Nodiraning taqdiri Qo'qon bilan bog'lanib qolishi haqida fikr eshitiladi. Bundan tashqari, o'quvchilar tarix fanidan ma'lum bo'lgan xonlik davri haqida qo'shimcha ma'lumotlar ham keltirib o'tadi.

O'quvchida endi nima uchun, Muhammad Alixon, axir Nodiraning ikki farzandi bor ediku degan savol tug'iladi. Akasidan so'ng xonlikni boshqargan Amir Umarxon ham 1822-yili vafot etadi va taxtga Nodiraning katta o'g'li Muhammad Alixon boshqaradi. Nodira ham yosh o'g'lining yoniga kirib davlatni boshqarishda faol ishtirok etadi. Davl va mamlakat ishlarini tadbir va adolat bilan idora qilishda homiylik namunalari ko'rsatadi, qo'shni o'lkalar va ularning hukmdorlari bilan savdo-sotiq va boshqa sohalarda kelishuvlarni amalga oshiradi.

Shoira haqidagi ma'lumotlarni uning zamondoshlari Nodir, Xotif va Mushrif kabi tazkira va tarix asarlarining mualliflari to'ldiradilar va tasdiq etadilar. Shoir Nodir Mohlaroyimga bag'ishlab yozgan «Haft gulshan» dostonida uni olimlarga, fozillarga ahamiyat bergani, iste'dodli shoirlarni ijodga tashviq etgani, ayniqsa, xotin-qizlardan chiqqan shoira va fozilalarni o'z himoyasiga olgani haqida gapiradi. O'sha davrda yashagan qozi Abdunabi Xotifning Nodira haqidagi xotiralari va shoiraning hayoti hamda ijtimoiy faoliyatiga bag'ishlangan, ammo tamomlanmay qolgan voqeband dostonida shoiraning ilmiy va ijtimoiy faoliyatini ishonarli dalillar bilan ko'rsatishga harakat qiladi. Xotif «Asar yozishdan maqsadim Nodiraning oqila, fahmli, ilm va so'zning qadriga yetadigan donishmand ayol ekanligini ko'rsatishdir», deydi. O'quvchi shular to'g'risida fikr bildiradi, darslikdan tashqari qo'shimcha ma'lumotlar bo'lsa dalillaydi.

*Uchta taxallusda yozilgan
devonlar 10000 misra
atrofidagshi she'rlarni o'z
ichiga oladu*

Shoira Dilshodi Barno unga
alohida she'rlar bag'ishlab uni
«nazm osmonining yulduzi,
«Ushshoqlar g'azalxonisi»,
sifatlar bilan ta'riflaydi

Dars mashg'uloti so'ngida Nodira ijodiga mansub g'azal eshittiriladi. Bu kabi mashg'ulotlar o'quvchilarni erkin va tanqidiy fikrlashga o'rgatadi. O'quvchi o'z

o'rnida, Nodira yashagan davrdagi zulmat, nohaqsizlik va ko'rolmaslik kabi salbiy illatlar haqida o'z munosabatini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 8-sinf adabiyot darsligi. Ikkinchi nashri S.Olim, S.Ahmedov, R.Qo'chqorov. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. 2010 yil
2. M. Qodirova. Nodira (hayoti va ijodi), O'zR FAning «Fan» nashriyoti. Toshkent, 1965, 91—97-betlar.
3. Shoira devonlarining qo'lyozmalari O'zRFA Beruniy nomidash Sharqshunoslik instituti va H. S. Sulaymonov nomidagi Qo'lyozmalar instituti fondlarida saqlanmoqda.
4. Nodira. Asarlar, 2-jild, 1-kitob, 228-bet.
5. Nodira. Ey sarvi ravon, 20-bet

**UZLUKSIZ TA'LIMNI MA'NAVIYAT VA MILLIY G'OYA ASOSIDA
RIVOJLANTIRISH**

Qosimov Xamidullo Abduqaxxor o'g'li

Namangan Davlat universiteti Yuridik fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi MIG'-AU-21 guruh talabasi.

Ilmiy rahbar: Temurbek Islomovich Ismoilov

Namangan Davlat universiteti Milliy g'oya va huquq ta'limi kafedراس dotsenti.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Uzluksiz ta'lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun zarur shartsharoitlar yaratishi, Uzluksiz ta'limni milliy g'oya asosida taxili qilamiz. Milliy g'oya muayyan millat hayotiga mazmun baxsh etadigan, uni ezgu maqsad sari yetaklaydigan fikrlar, qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilmu ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilishagn shular haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Milliy g'oya, ma'naviyat, uzluksiz ta'lim, ta'lim-tarbiya tizimi, ta'limning mohiyati, xalq ma'naviyati, ilmiy va kasbiy bilimlar.*

Аннотация: *В данной статье непрерывное образование создает необходимые условия для формирования творческой, социально активной, духовно богатой личности и подготовки высококвалифицированных конкурентоспособных кадров. Непрерывное образование базируется на национальной идее. Национальная идея придает смысл жизни той или иной нации, мысли, ведущие ее к благородной цели, а те, кто считает знания, образование и воспитание важнейшим условием и залогом человеческого*

развития и развития нации, являются бесценным богатством с древних времен.

Ключевые слова: национальная идея, духовность, непрерывное образование, система образования, сущность образования, духовность народа, научно-профессиональные знания.

Abstract: *In this article, continuous education creates the necessary conditions for the formation of a creative, socially active, spiritually rich person and the training of highly qualified competitive personnel. Continuous education is based on the national idea. The national idea gives meaning to the life of a particular nation, the thoughts that lead it to a noble goal, and those who consider knowledge, education and training to be the most important condition and guarantee of human development and development of the nation, which are priceless wealth since ancient times.*

Key words: *National idea, spirituality, continuous education, educational system, essence of education, people's spirituality, scientific and professional knowledge.*

Ilimni fursat bo'lganda o'rganaverish kerak.

Chunki ilm zarur bo'lgan paytda fursat topilmaydi.

Abdulloh ibn Mas'ud

Bilamizki ta'lim tizmi bugungi kundagi asosiy masalardan biridir. Uzluksiz ta'lim o'zaro mantiqiy izchillik asosida bog'langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va birbirini taqozo etuvchi bosqichlardan iborat yaxlit ta'lim tizimi. O'zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlash tizimining asosi, ta'lim sohasida davlat siyosatining asosiy tamoyillaridan biri. Uzluksiz ta'lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun zarur shartsharoitlar yaratadi. Ma'naviy boy shaxs yani inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarini o'z ichiga oladi. Uzluksiz ta'lim ham ma'naviyat bilan o'zaro bogliq ekan. "Ma'naviyatni shakllantirishga bevosita ta'sir qiladigan yana bir muhim hayotiy omil – bu ta'lim-tarbiya tizimi bilan chambarchas bog'liqdir. Ma'lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilmu ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Albatta, ta'lim-tarbiya – ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni, xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini va shu asosda ongni o'zgartirmasdan turib, ma'naviyatni rivojlantirib bo'lmaydi".[1]

Uzluksiz ta'limni Milliy g'oya asosida taxili qilamiz Milliy g'oya muayyan millat hayotiga mazmun baxsh etadigan, uni ezgu maqsad sari yetaklaydigan fikrlar majmui. U millatning o'tmishi, buguni va istiqbolini o'zida mujassamlashtiradi, uning tub manfaatlarini, maqsadlarini ifodalaydi. Milliy g'oya o'z mohiyatiga ko'ra, xalq, millat takdiriga daxldor bo'lgan, qisqa yoki uzoq muddatda hal etilishi kerak bo'lgan vazifalar va mo'ljallarni ham aks ettiradi. Uzluksiz ta'limni ma'naviyat milliy ong, milliy goyani yosh avlod ongiga singdirish va shakllantirish zaminida iqtisodiyot yotadi. Biz milliy g'oyani yoshlar ongiga singdirish jarayonida, ma'naviyatni yuksaltirishda iqtisodiyotimizni rivojlantirish jabxalari bilan integrallashtirishni nazardan chetda koldirimasligimiz muxim vazifalardan biridir. Milliy g'oya xar bir vatandoshlarimizniig oilasi, jamiyat, el-yurt oldidagi burch va mas'uliyatini qay darajada ado etayotganini belgilaydigan ma'naviy mezondir. Milliy g'oya, inson ongiga uz xalkining tarixi, uning ma'naviy-axloqiy qadriyatlari bilan singdirilar ekan, Vatan yo'lida xizmat qiluvchi fidoyi va qudratli insonga aylantiradi. Shu jumaladan iqtisodiy hayot jamiyatdagi mavjud moddiy ishlab chiqarishni nazarda tutadi va kishilar hayotining iqtisodiy shart-sharoitlarini yaratishdan iborat bo'lgan murakkab ijtimoiy jarayonlami o'z ichiga qamrab oladi. Jamiyatning ijtimoiy hayoti deganda undagi mavjud turli ijtimoiy birliklar, guruhning hayot tarzlari, faoliyatlari hamda ular orasidagi turli-tuman ijtimoiy aloqa va munosabatlar nazarda tutiladi. Jamiyatning siyosiy hayot sohasi kishilar, siyosiy kuchlar sinflar, millatlarning o'zaro siyosiy munosabatlarini, ulaming davlat hokimiyatini qo'lga kiritish va mustahkamlash borasidagi ongli faoliyatlarni qamrab oladi. Jamiyatning ma'naviy hayot sohasi unda mavjud ma'naviy ishlab chiqarish va uning natijalari: xilma-xil qarashlar, g'oyalar, ta'limotlar, fan, adabiyot, san'at, ta'lim-tarbiya kabilarni qamrab oladi. Birinchi Prezidentimiz shunday takikdlagan edilar: "Men Abdulla Avloniyning" Tarbiya biz uchun yo xayot - yo mamot, yo najot – yo xalokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" degan fikrini ko'p mushoxada kilaman. Buyuk ma'rifatparvarning bu suzlari asrimiz boshida millatimiz uchun kanchalar muxim va dolzarb bulgan bulsa, xozirgi kunda biz uchun xam shunchalik, balki undan xam kura muxim va dolzarbdir. Chunki ta'lim-tarbiya - ong maxsuli, lekin ayni vaktida ong darajasi va uning rivojini xam belgilaydigan omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini uzgartirmasdan turib ongni uzgartirib bulmaydi. Ongni, tafakkurni uzgartirmasdan turib esa biz kuzlagan oliy maqsad - ozod va obod jamiyatni barpo etib bulmaydi." [2] O'z-o'zini anglash tuyg'usiga ega bo'lish, ta'lim sohasidagi xizmatlardan to'laqonli, samarali foydalana olish, ilmiy va kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirishga erishish shaxsga yetuk mutaxassis bo'la olishi uchun poydevor yaratadi. Inson kamoloti, eng avvalo, uning o'ziga bog'liqdir. Shu bois milliy dasturda shaxs va uning kamolotini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida shaxsga davlat ta'lim olish va kasb-

hunar tayyorgarligidan o'tish kafolatlanadi. Ta'lim olish jarayonida shaxs davlat ta'lim standartlarida ifoda etilgan talablarni bajarishi shart. Ta'lim bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatadi. Lekin u faqat turli tipdagi o'quv yurtlarida o'qitish jarayonini emas, oila, ishlab chiqarish. va boshqa sohalarda ma'lumot berish jarayonini ham bildiradi. Ta'limning mazmuni va mohiyati jamiyatning moddiy va madaniy taraqqiyoti darajasi bilan belgilanadi. Ijtimoiy munosabatlar, umumiy ma'lumotga bo'lgan ehtiyoj, kishilarning kasbiy tayyorgarligiga, ta'lim haqidagi pedagogik g'oyalarga qarab kishilik jamiyati taraqqiyotining turli bosqichlarida Ta'limning mohiyati, metodi, tashkiliy shakllari o'zgarib brogan. Ta'lim mazmuni uning maqsadiga muvofiq, ijtimoiy shartsharoit, fan va texnika, san'at holati va shu kabini hisobga olgan holda belgilanadi. Barcha ta'lim muassasalari hamda oliy o'quv yurtlaridagi Ta'limning mazmuniga umumiy ma'lumotdan tashqari muayyan kasb va mutaxassislik uchun zarur bo'lgan maxsus bilim, malaka va ko'nikmalar ham kiradi. Ta'lim mazmuni o'quv reja va dasturlari, darslik va boshqalarda yoritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch" Toshkent 2008-yil (38-bet)
- 2 I.A.Karimov "Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz" 7-child (51-bet)
- 3.M.Hamdanova "Milliy g'oya asosida uzluksiz ta'lim-tarbiyani rivojlantirish mexanizmlari" (Metodik qo'llanma) Toshkent 2009-yil
4. S.Valieva, K.Tulenova, I.Karimov "Ijtimoiy falsafa" Toshkent 2014-yil
- 5.Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 1996.
6. www.ziyonet.uz

AMORALIZM FENOMENINING IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLILI

Toshpulatov Odil Nodirovich

Samarqand davlat chet tillar instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Insoniyat ijtimoiy munosabatlarini tartibga soluvchi axloq me'yorlari transformatsiyaga uchrab o'zgarish xususiyatiga ega. Jamiyatda yashovchi har bir shaxs o'rnatilgan axloq normalariga rioya qilinishi belgilab qo'yiladi. Ammo ba'zida shunday holatlar ham uchrab turadiki, bunda ba'zi insonlar ijtimoiy tartib-qoidalarni mensimay, ularni qasddan inkor qiladilar. Maqolada mana shunday g'ayriaxloqiy xatti-harakatlarni yoqlovchi amoralizmning mohiyati va kelib chiqish sabablari ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: axloq, amoralizm, jamiyat, gumanizm, ezgulik, yovuzlik, adolat, nafs, korrupsiya, huquq, jinoyat.

Аннотация: Этические нормы, регулирующие социальные отношения человечества, подвергаются трансформации и имеют характеристику изменения. Ожидается, что каждый человек, живущий в обществе, будет придерживаться установленных этических норм. Однако в некоторых случаях отдельные лица намеренно нарушают социальные нормы и правила. В данной статье анализируется природа и причины аморального поведения, одобряющего неэтические действия, с социально-философской точки зрения.

Ключевые слова: этика, аморализм, общество, гуманизм, доброта, жестокость, справедливость, эго, коррупция, права, преступность.

Annotation: The ethical norms that regulate social relations of humanity undergo transformation and have a characteristic of change. Each person living in society is expected to adhere to established ethical norms. However, in some cases, certain individuals intentionally violate social norms and rules. This article analyzes the nature and reasons for amoral behavior that approves of non-ethical actions from a social-philosophical perspective.

Keywords: ethics, amoralism, society, humanism, kindness, cruelty, justice, ego, corruption, rights, crime.

Insoniyat paydo bo'lib, jamoalarga birlashib yashay boshlagan davrdan ularning yurish-turish va ijtimoiy munosabatlarini tartibga soluvchi ma'lum qoidalar, odatlar paydo bo'la bo'la boshlagan. Bu odatlar insoniyat dunyoqarashi, tafakkuri rivojlanib borgani sayin takomillashib, muhim ahamiyat kasb eta boshlagan. Mazkur odatlar umumjamoa manfaatlaridan kelib chiqib o'rnatilgan va ularga amal qilinishi qat'iy nazorat qilingan. Har bir makon va zamonda yurish-turish qoidalariga aylangan mazkur odatlar bir-biridan farq qilib insoniyat madaniyatining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Umuminsoniy xarakterga ega odatlar, an'analar va qoidalar birlashib "Axloq"ni tashkil qiladi. Axloq jamiyatdagi barcha munosabatlarda mavjud hamda insoniyat hayotidagi porogressiv rivojlarinhlarning poydevorida turadi. Faylasuf B.Ochilovning fikricha "...shunday bir buyuk hodisa borki, u toki odamzotning ongli hayoti mavjud ekan, hech qachon zavol bilmaydi. Shuning uchun ham uni o'ta noyob fenomenal hodisa deb ataymiz. Bu sog'lom fkrlaydigan, ezgu orzu-umidlar bilan yashaydigan inson va jamiyat tomonidan hamma zamonlarda ham qadrlanib kelgan axloqdir." [1: 7]

Zotan, axloq eng avvalo, umuminsoniy an'anaviy hodisalar, asosiy axloqiy qadriyatlar, mushtarak axloqiy tushunchalar, axloqiy tamoyil va me'yorlar barcha mintaqalar hamda millatlar uchun bir xil ma'no kasb etadi. Chunonchi, muhabbat, ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik, vijdoni burch, insonparvarlik, odamiylik, baxt, to'g'rilik, rostgo'ylik, saxiylik va baxillik singari fazilat hamda

illatlar tom ma’noda umuminsoniy hodisalardir. Axloqda umuminsoniylik xususiyatidan tashqari, mintaqaviylik va milliylik xususiyatlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mintaqaviylik va milliylik xususiyatlari axloqning nisbatan kichikroq qamrovga ega bo’lgan ko’rinishlarida xulqiy hatti-harakatlar, odob va axloqshunoslikda yaqqol ko’zga tashlanadi.

“Umuman, axloq ijtimoiy munosabatlar zaminida alohida shaxs sifatida mavjud bo’lgan insonlarning o’z-o’zini idora qilish shakllari va me’yori, o’zaro muloqot va munosabatlarda ularga xos bo’lgan ma’naviy kamolot darajasining namoyon bo’lishidir.”[2: 38] Ijtimoiy ong formasi sifatida axloq strukturasi ijtimoiy munosabatlar belgilaydi. Axloq inson va jamiyat o’rtasidagi o’zaro bog’lanishning ideologik va psixologik ifodasi, umumiy va individual manfaatlarining muvofiqlash zaruriyatining namoyon bo’lishidir. Axloq huquq yoki qonun emas, balki ijtimoiy ong formasidir. Shu sababli axloqni faqat axloqiy ongdan iborat deb bo’lmaydi. U axloqiy ong, axloqiy munosabatlardan iborat bo’lgan, mantiqan mukammal shakliy birlikka ega.

Inson mohiyatida ikki ibtido doimo kurashib keladi: birinchisi hayvoniy xohish-istak (nafs) va ikkinchisi ma’naviy-ruhiy (insoniy) aql. Birinchisida odam organizmi xohish-mayllari qondiruvchi utilitar-empirik, gedonistik harakatlarni o’z ichiga oladi. Bunda me’yoridan oshgan har bir holatda axloq normalari buziladi jamiyat e’tiroziga sabab bo’ladi. Ikkinchi holatda inson o’z xohish-istaklaridan jamiyat manfaatlari uchun voz kechadi. Vijdon pokligi va alturistik harakatlar ustunlik qiladi. Jamiyat doimo insondagi g’ayriaxloqiy xohish-istaklarga qarshi kurashib, axloq me’yorlarini barcha madaniy hayotiga singdirib kelgan. Insoniyat kelajagi haqida qayg’uradigan har bir mutafakkir o’z davri shaxsini axloqiy kamol toptirish, uni har tomonlama rivojlantirish, ma’naviy qiyofasini yuksaltirish jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida baholab kelgan. Insonni gumanistik xarakterining shakllanishi, ma’naviy-ruhiy jihatdan kamol topishi jaryoni turli tarixiy bosqichlardan – johillik, nodonlikdan ilmga, yovuzlikdan ezgulikka, vahshiylikdan insoniylikka tomon o’tgan. Shu asnoda jamiyat taraqqiyotiga erishib, turli sivilizatsiyalarni yaratgan. Bunda barcha ta’limotlarda ilgari surilgan yovuzlik ustidan ezgulikni, jaholat ustidan ma’rifatning g’alabasi asosida erishilgan. Bu ikki muqobil kuch kurashi jamiyatdagi mavjud ijtimoiy munosabatlarda ifodalansa, insonga nisbatan uning ichki olamiga xos nafs bilan qalb, aql bilan aqlsizlik o’rtasidagi kurashda ifodalanadi.

Inson o’zini doimo tabiat gultoji, aql-idrok sohibi sifatida baholaydi. Madaniyatlar yaratuvchisi va istemolchisi hisoblangan insonning hozirgi taraqqiyoti negizida albatta axloq turadi. Shunday ekan “axloq - barcha odamlar uchun birdek taalluqli hisoblangan, ijtimoiy talablar ham da ehtiyojlarning munosabatlar shaklidagi ko’rinishidan iborat bo’lgan, insonga berilgan ixtiyor erkinligining xatti-harakatlar jarayonida ichki iroda kuchi tom onidan oqilona

cheklanishini taqozo etuvchi ma'naviy hodisa.”[3: 10] Ammo tarixiy taraqqiyot davomida kurashib kelgan insoniyat g'ayriaxloqiy harakatlarni ijtimoiy hayotdan butkul yo'qota olmagan. U har bir davrda va jamiyatda o'zini namoyon qilib kelgan. Axloqdan og'ish, uning normalarini bajarmaslik, jamiyat manfaatlaridan shaxsiy xohish-istaklarini ustun qo'yish holatlari “amoralizm” ko'rinishida tarqalmoqda. “Amoralizm (lot. a-yo'q, moralis-axloq) – kishilar munosabatlarida axloq me'yorlarini inkor etish, umume'tirof etilgan xulq-atvor mezonlariga yengil-yelpi munosabatda bo'lish. Amaliyotda amoralizm alohida bir shaxsning ma'naviy yetuk emasligi yoki jamiyatdagi butun tabaqalarni ma'naviy tubanlikka olib keluvchi ijtimoiy ziddiyatlar bilan ham bog'liq. Ongli, hayotiy nuqtai-nazar sifatida amoralizm urug' va qabilachilik munosabatlarining yemirilishi davrida kelib chiqqan.”[4: 24]

Ijtimoiy meyorlarga zid harakatlarni qiluvchi amoralistlar hamma davrda bo'lgan. Evolyutsion nazariya tarafdorlaridan bo'lgan V.Djosning fikricha tabiat mahsuli bo'lgan “homo sapiens” (aql-idrokli odam) doimiy rivojlanishda bo'lib kelmoqda. Mana shu sapienslar tadrijiy evolyutsiya davomida ikki turga ajrala boshlagan. Birinchisiga mansub insonlar “oliy” tur vakillari bo'lib, ularning aqliy va hissiy (ratsional va irratsional) borlig'i yaxshi rivojlangan hamda bir-birini doimo to'ldirib turada. Bu insonlar doimo ijtimoiy fikr bilan hisoblashadi. Xatti-harakatlarining natijasini aql tarozisida tortib ko'radi. Uyat va ma'naviy zarbalardan qo'rqishadi. Shu sababdan oliy tur vakillari qasddan axloq va huquq me'yorlarini buzishmaydi.

Ikkinchisiga mansub “quyi” tur vakillarining tafakkur, aql va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatlari yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Ular o'z harakatlarini ratsional tarzda amalga oshirmaydilar. Bu bilan ular hayvonlarga yaqin turadilar. Yaniki bunday insonlar o'z xohish-istaklariga bo'lgan harakatlarini g'ayriixtiyoriy tarzda bajaradilar. Ikkinchi turga mansub amoralistik harakatlarni bajarishga moyilligi bo'lgan insonlarning sifatlari o'zidan keying avlodlarida ham ko'rinadi deydi olim.[5: 154] Shu sababdan ham xalqimizda turmush qurish ostonasida bo'lgan yoshlarga kattalar tomonidan yeti avlodini surishtirib oila qurish kerakligi uqtiriladi. Buyuk sarkarda Amir Temur ham oila qurish masalalariga davlat yumushlaridek juda jiddiy e'tibor berganligini, kelinning barcha qarindoshlari (tog'a, xola, amma, amaki va b.) haqida ma'lumotga ega bo'lib keyin sovchi yuborganini “Temur tuzuklari”da yozib qoldirgan. Sohibqiron, xususan, kelin tanlash haqida quyidagi fikrlarni bildirgan: “O'g'illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e'tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. Xos odamlar orqali sog'lik- salomatligini, jismonan kamolotini aniqladim. Kelin bo'lmish nasl-nasabi, odob- axloqi, sog'lom va

baquvvatligi bilan barcha qusurlardan holi bo'lsagina el-yurtga katta to'y-tomosh berib, kelin tushurdi.[6: 242]

Lombrozoning fikricha amoralistik harakatlarni sodir qiluvchi insonlarda axloqsizlik, rashk va shafqatsiz qasoskorlik, umuman hech qanday axloqiy qadriyatlarining yo'qligi va o'zganing mulkiga hurmatsizlik, xususan altruistik tuyg'ular hamda biron-bir do'stlik, gumanistik tuyg'ularning yo'qligi bilan tavsiflaydi.

Uningcha amoralistlarda ota-onalik, qarindoshlik mehr-muhabbat tuyg'ulari umuman bo'lmaydi;

amoralistlar orasida ko'pincha talonchilik, tovlamachilik va tuhmat qilish kabi illatlar keng tarqalgan bo'lib, ular yolg'on gapishishdan o'zlarini tiyolmaydilar, o'zganing mol-mulkiga, shaxsiy daxlsiz huquqlariga, hattoki maqsadga yetish uchun boshqalar hayotiga suiqasd qilishgacha yetib boradilar;

amoralistlarga surunkali giyohvand moddalar va spirtli ichimliklarni istemol qilish xosdir. Chunki ular jamiyatda o'z o'rinlarini topolmaganliklarini yoki oldin sodir qilgan g'ayriijtimoiy harakatlarini unutish uchun shu yo'lni tanlaydilar. Harakatlarining oqibatlarini o'ylab ko'rish uchun ularda mantiqiy xulosa chiqarish yetishmaydi;

amoralistlarda o'zgalar hisobiga yashash, korrupsiya, ochko'zlik, nafs hissi yuqori bo'ladi. Ular bu maqsadlariga yetish uchun mavjud milliy, diniy, umuminsoniy qadriyatlarni nazar-pisand qilmaydilar va pand-nasihatlariga quloq solmaydilar;

amoralistlarda uyalish hissi bo'lmaydi va jamoatchilik fikri, tanqididan qo'rqmaydilar. Bajarayotgan har bir g'ayriaxloqiy harakatlarini to'g'ri deb baholaydilar va bundan kekkayib, kibrga beriladilar. Agar g'ayriijtimoiy xohish-istaklariga jamiyat tomonidan e'tiroz bildirilsa, buni erkinliklariga tahdid sifatida baholaydilar;

amoralistlar bazida hayvonlarga nisbatan mehribon ekanliklarini ko'rsatmoqchi bo'ladilar. Bu bilan ular jamiyat azolariga nisbatan o'z befarqliklarini namoyon qiladilar;

amoralistlarda ertetik tafakkur to'liq shakllanmaganligi sabab, estetlar singari nafosatbozlikni yoqtiradilar, jimjimador, "o'zgacha" (tatuировка) odatlarga mehr-muhabbat bilan qaraydilar. Ulardagi aql, tafakkur to'la rivojlanmagan bo'ladi. Shu sababdan jargon va parazit so'zlarni nutqda ko'p qo'llaydilar;

amoralistlar bolalarga xos o'yin-kulguni, gedonistik zavqlanishni, jismoniy huzur-halovatni xohlaydilar. Bu toifadagi insonlar yalqovlikni yoqtirishadi. Rejasiz amallar, orzu-umidlarning yo'qligi, mehnatsiz daromadga egaularda ega bo'lish xohishi ularga xosdir.[7: 275]

Xullas ijtimoiy meyorlarni, axloqiy-huquqiy normalarni, doniy qoidalarni mensimaydigan amoralistlarda toshbag'irlik, yovuzlik, jamoatchilik fikriga

befarqlikni kuzatishimiz mumkin. Shu sababdan ham ularda loqaydlik, yalqovlik, ehtiyotsizlik, jizzakilik, kibrlanish, maqtanchoqlik, shovqinli o'yin-kulguni xohlash, alkagol va giyohvand moddalarga ko'ngil qo'yish, doimiy ayshu-ishrat, zino, ko'ngilxushlik, kayfu-safoga xohish kuchli bo'ladi. Shu harakatlar oqibatida va moliyaviy yetishmovchilik sababdan jinoyatlarga qo'l uradilar. Amoralistlarning hammasi ham jinoyatchi bo'lavermaydi. Chunki ularning aksariyati davlat boshqaruvi tomonidan belgilangan javobgarliklardan qo'rqib huquqiy me'yorlarni buzmaydilar. Axloqiy me'yorlarni hiyoyachisi jamiyat bo'lganligi va qat'iy choralarning yo'qligi (bo'lganda ham, jamiyat etirozi, noroziligi, yakkalab qo'yish) sababli ular o'z bilganlaridan qolmaydilar. Axloqiy normalarni mensimaydigan, ularni qo'pol tarzda buzib keluvchi amoralistlar oxir natijada huquq me'yorlarini ham buzadilar (korrupsiya, o'g'rilik, odam savdosi, narkobiznes, qotillik singari) va oqibatda jinoyatchiga aylanadilar. Aksariyat hollarda amoralistlarning jinoyat qilishlariga ehtiyoj bo'lmaydi. Chunki ular yo moddiy tomondan to'liq taminlangan bo'ladi, yoki jismoniy zaifligi, qo'rqqoligi, yoki aqliy jihahatdan qoloqligi bunga sabab bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ochilova B.M. Axloq falsafasi. Toshkent: "IJOD-PRINT", 2019. B- 7.
2. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. Toshkent: "Universitet", 1998, 38-b
3. Abdulla Sher. Axloqshunoslik. Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti", 2010. B- 10.
4. Фалсафа қомусий луғат. "Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти". Тошкент: 2004. Б- 24.
5. Джос В.В. Постдарвинизм или эволюция человека в судьбоанализе. Москва: 2001 – С. 154
6. Аёл-мукаддасан. Тошкент: «Ёзувчи», 1999. –Б.242
7. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. – М., 1995 – С. 275

SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA HARAKATLI O'YINLAR ORQALI BOSHLANG'ICH TA'LIMD O'QUVCHILARNING MILLIY G'URURINI RIVOJLANTIRISH

Nuriddinova Azizaxon Bahromjon qizi
Namangan davlat universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada sinfdan tashqari mashg'ulotlarda harakatli o'yinlar orqali o'quvchilarning milliy g'ururini rivojlantirishga doir taklif va mulohazalar ishlab chiqildi. Harakatli o'yinlar – o'quvchilarining milliy g'ururini mustahkamlash, irodasini baqquvvat qilish, ularni o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan barkamol inson bo'lib tarbiyalash, tafakkurida o'zligini unutmashlik, ota-*

bobolarning muqaddas qadriyatlarini asrab avaylash, hurmat qilish fazilatlarini qaror toptirishi haqida atroflicha fikr-mulohazalar yuritildi.

Kalit soʻzlar: harakatli oʻyin, milliy gʻurur, madaniyat, or, andisha, nomus, vijdon, ilm-fan, folklor, strategiya, sport, millat, xalq, qadriyat, oʻzlik.

Abstract: *In this article, proposals and comments on the development of national pride of students through action games in extracurricular activities were developed. Action games - to strengthen the national pride of students, to support their will, to raise them to be full-fledged people with their own independent opinion, not to forget their identity in their thinking, to preserve the sacred values of their ancestors, respect There were detailed opinions about the qualities of making a decision.*

Key words: *action game, national pride, culture, pride, attitude, honor, conscience, science, folklore, strategy, sport, nation, people, value, identity*

Аннотация: *В данной статье были разработаны предложения и замечания по развитию национальной гордости учащихся через подвижные игры во внеурочной деятельности. Активные игры – укреплять национальную гордость учащихся, поддерживать их волю, воспитывать их полноценными людьми со своим независимым мнением, не забывать в своем мышлении свою самобытность, сохранять сакральные ценности предков. , уважение Были подробные мнения о качествах принятия решения.*

Ключевые слова: *игра-экшн, национальная гордость, культура, гордость, отношение, честь, совесть, наука, фольклор, стратегия, спорт, нация, народ, ценность, идентичность.*

Oʻquvchilarning milliy gʻururini rivojlantirish – Vatan ravnaqi, yurt obodligi va xalq farovonligi yoʻlida fidokorona mehnat qilishga undaydi. Bu esa sohada olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlarini yanada kuchaytirish, uning qamrovini keng olib borish hamda samaradorligini oshirish vazifasini qoʻyadi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida”gi farmoni va Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oʻzbekistonning yangi taraqqiyot davrida taʼlim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi qarori va mazkur faoliyatga tegishli boshqa meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar ijrosini taʼminlashda ushbu ilmiy ishimiz ham muayyan darajada xizmat qiladi [1; 2].

“Harakatli oʻyin” tushunchasi har-xil folklor(xalq, bilim, fan) oʻyinlar shaklini qamrab olib, shulardan har biri oʻquvchilarni har tomonlama rivojlantirishga jismoniy psixologik va aqliy oʻsishiga yordam beradi. Harakatli oʻyin folklor oʻyinlarning bir turidan iborat boʻlib, asosiy mazmuni koʻproq harakat faoliyatining samaradorligini oshirishga yoʻnaltiriladi[3]. Harakatli oʻyinlarning eng asosiy belgisi – bu ularning ongli hatti-harakat tasnifi. Harakatli oʻyinda

o'yinchilarning oldiga maqsad qo'yiladi. Bu maqsadni amalga oshiriladi. O'yinni asosiy vazifasida qanday bo'lmasin yutib chiqishni, natijaga er

ishishni, qanday yo'llar va usullar bo'lmasin faqat belgilangan qoidalarga rioya qilish natijasida va o'yinchilarni o'zlari, o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib masalalarni yechish beriladi[4].

Harakatli o'yinlar haqida chet el olimlaridan P.F.Lestgoft, T.A.Osokina, F.G.Frolov, G.T.Yurkov, I.V.Kartanova va rus olimlaridan G.R.Bogdanova, A.S.Makarenko, Z.I.Kuznetssovoy, L.I.Karmanovalar o'rgangan. Harakatli o'yinlarning g'oyalarning rivojlanishida Ahmad Yassaviy, Naqshbandiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Behbudiy, Mahmud Koshg'ariy va boshqalarning xizmatlari beqiyosdir [5].

Harakatli o'yinlar ustida ish olib borgan olimlarimiz T.F.Usmonxo'jayev, A.Sh.Qosimovlar harakatli o'yinlarni kelib chiqishi, rivojlanishiga doir ko'plab ilmiy ishlar olib borishgan. Harakatli o'yinlar – yoshlarning tafakkurida o'zligini unutmaslik, ota-bobolarning muqaddas qadriyatlarini asrab-avaylash va hurmat qilish fazilatini qaror toptirish, "Men o'zbek farzandiman" deb g'urur va iftixor bilan yashashiga undovchi ulkan kuchdir. Harakatli o'yinlar orqaliy ajdodlarimizdan qolgan o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy mafkuraviy onglilik, milliy odob, fidoyilik fazilatlari shakllantiriladi.

Harakatli o'yinlarning ahamiyati:

- O'quvchilarni sportga yanada chuqurroq qiziqtirish;
- O'quvchilarni puxta va atroflicha fikrlahga doir bilim bilan qurollantirish;
- O'quvchilarda mustaqil va ijobiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish;
- O'quvchilarni ongli ravishda kasb tanlashga muhim yo'llanma berish;
- O'quvchilarni hayotga, ijodiy mehnatga, vatan mudofasiga tayyorlash;
- O'quvchilarni jisman yetuk, ma'naviy barkamollikka erishtirish;

Harakatli o'yinlar orqaliy o'quvchilarning milliy g'ururini shakllantirish bilan birgalikda hamohang tuyg'ularni aloxida e'tirof etish o'rinlari:

- Or
- Andisha
- Nomus
- Vijdon
- Insof
- G'urur

Milliy g'ururni shakllantirish uchun Harakatli o'yinlar shaxsda quyidagi shakllarni namoyon qiladi:

- Millatning yutuqlari, obro'-e'tibori bilan faxrlanish, uning muammolariga befarq bo'lmaslikni;
- Xalqi, millatining taqdiri uchun jonkuyar bo'lishni;

- O'z millatining moddiy-ma'naviy merosini asrab-avaylashni;
 - Xalq odatlari, an'analari, qadriyatlarini hurmat qilish, ularni boyitish va takomillashtirish to'g'risida qayg'urishni;
 - Xalqi, millatiga mehr-muhabbatini amaliy faoliyatda namoyon qilishni.
- Milliy g'ururni shakllantirishga doir tafsiya etilgan harakatli o'yinlar:
- Oq terakmi, ko'k terak
 - Cho'pon
 - Chavandoz
 - Qirqtosh
 - Mushuk va sichqon
 - G'ozlar va oqqushlar
 - Bo'ri va cho'pon
 - Kim o'zar
 - To'p maktabi
 - Ayyor tulki
 - Jasur bolalar
 - Sexrli tayoqcha
 - Maymun va ovchilar
 - Tuzoq
 - Quvlashmachoq
 - Kim tezroq
 - Uzoq yaqin
 - Qoch bolam, sor keldi
 - Ikki yaxob
 - Mushuk keldi
 - Chapak
 - To'xta
 - O'yindan to'xta!

O'quvchilar uchun yana minglab harakatli o'yinlarni sanab o'tsak bo'ladi. Bu harakatli o'yinlar eng avvalo farzandlarimizni sog'lom va barkamol, qudratli bo'lib voyaga yetishlariga qaratiladi. Yuqoridagi harakatli o'yinlarni yoshga doir turkumlarga bo'lmadik. Sababi, bu mavzuga kirish qilganligimiz bois harakatli o'yinlarni umumiy holda maqolamizda yoritdik. Kelgusida ilmiy izlanishlarimizda mavzuga yanada chuqurroq kirib, harakatli o'yinlarga batafsil tushunchalar beramiz. Va albatta, maqsad va vazifalaridan tortib, harakatli o'yinlarni yoshga doir turkumlaymiz hamda kerakli tafsiyalarni ishlab chiqamiz.

Xulosa. O'quvchilarda milliy g'ururni shakllanishida harakatli o'yinlarni ahamiyati judda katta ekanligini bilib oldik. Harakatli o'yinlar orqali o'quvchilar qadriyatlarimizni, o'zligimizni yanada chuqurroq his qilishlariga ishonch komil qildik. Ularni sog'ligini mustahkamligi va komil inson bo'lib yetishlarida harakatli

o'yinlarni ro'li katta ekanligini guvohi bo'ldik. Kelgusida harakatli o'yinlarni yanada chuqurroq, tizimli ravishda o'rganilishi zarurligi ish jarayonida ko'zga tashlandi. Umid qilamizki, bu kabi ko'lamdor ishlarni amalga oshirishda biz ham munosib xissamizni qo'shamiz!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PQ-4884-son
3. Usmonxo‘jayev, T. “Milliy harakatli o‘yinlar” Toshkent o‘qituvchi –2000. B-13.
4. Qosimov, A.Sh. “Harakatli o‘yinlar metodik qo‘llanma” Toshkent o‘qituvchi – 1983. B-32.

**ЗНАЧЕНИЕ КУЛЬТУРЫ, ИСКУССТВА И НАЦИОНАЛЬНЫХ
ЦЕННОСТЕЙ В ОБРАЗОВАНИИ МОЛОДЕЖИ**

Зокиржонов Аббосбек Зокиржонович

*Наманганский государственный университет Организация учреждений
культуры и искусства и студент 3 ступени менеджмента
abbosbekzokirjonov99@gmail.com*

Комилходжаев Зокиржон Шухратжонович

*учится в магистратуре по направлению культура и арт-менеджмент в
Государственном институте искусства и культуры Узбекистана.*

Абстрактный: Эта статья состоит из мнений о национальных ценностях и культуре, их взаимной гармонии, а также о том, что искусство является действенным инструментом системы ценностей.

Ключевые слова: культура, искусство, ценность, сословие, менталитет.

Рождаются определенные определенные ценности и традиции, менталитет и образ жизни. С течением времени и различных социальных этапов эти ценности и традиции постепенно развиваются и совершенствуются, становясь неотъемлемой частью образа жизни людей и их жизни. В определенном смысле можно сказать, что ценности и традиции служат системным явлением для данной нации с точки зрения определенных требований и направлений, различных удобств и определенных процессов и

ограничений на события, действия, образ жизни, процессы в различных аспектах. жизни.

Ценности, обычаи и традиции социальной группы, расы и/или нации на определенной территории являются социальным отражением этого слоя. В нем аналогии под изображением дальних мечтаний, целей и надежд того народа, той нации, символов, которые они считают совершенными для себя, таких качеств, как добро и зло, невежество и счастье, эгоизм и скупость, в трудные времена. Можно сказать, что возникновение особого общественного отношения и соображений по отношению к времени, процессу и конкретным регионам, спасшим человеческую жизнь, и постепенное его обогащение является характерным аспектом системы ценностей. Национальные ценности и традиции проявляются в разных формах и формах практически во всех сферах жизни нации и общества. Одним из таких символов является национальная культура.

В частности, Президент нашей страны Ш. Касаясь этого вопроса, Мирзиёев сказал: «Идеология нового Узбекистана, который мы создаем, будет идеей добра, человечности, гуманизма. Когда мы говорим идеология, мы прежде всего понимаем воспитание мысли, воспитание национальных и гуманитарных ценностей. В их основе лежат тысячелетние жизненные концепции и ценности нашего народа.

Если проанализировать слово культура с лексической точки зрения, то это слово происходит от арабского слова мадина (город). Основанием для такой интерпретации является то, что арабы в свое время делили население на два слоя, т.е. людей, ведущих кочевой и оседлый образ жизни. Кочевое население не жило в определенном месте и постоянно перемещалось, в то время как оседлое население достигало определенного образа жизни в результате постоянного проживания на одной территории. В связи с этим акцент делается на понятии культуры. Постепенно понятие культуры обогащалось в результате изменений социальной среды и жизни общества. Сегодня культура для нас представляет собой набор символических приемов и произведений, определяющих деятельность человека и значение этой деятельности. Культура может проявляться в таких видах деятельности, как музыка, литература, художественный образ, архитектура, театр, кинематограф, образ жизни. Культура – это определенный уровень исторического развития общества, творческих сил и способностей человека. Она выражается в различных формах жизни и деятельности людей, а также в создаваемых ими материальных и духовных благах. Понятие культуры в основном используется для объяснения и выражения определенного исторического периода, конкретного общества, народа и нации, а также конкретных областей человеческой деятельности и жизни. Обобщая, культура есть прежде всего жизненная характеристика

всякого общества и социального слоя, народа и нации в результате постоянного повторения и обобщения нравов и нравов, от состояний ходьбы и стояния до особенностей и своеобразия процесса говоря, определенная практика представляет собой целостное понятие, включающее в себя труд, творчество, вступление в общественные отношения и другие процессы. Он также считается самостоятельным систематическим понятием, которое может быть положено в основу индивидуального применения путем разветвления понятий и правил, которые используются на протяжении всей жизни человека и соблюдаются как общепризнанная норма.

Если стремления, цели, традиции и обычаи конкретного народа и нации формируются непосредственно в национальных кадрах, то эти процессы реализуются через культуру и характеризуются своим отражением в образе жизни и жизнедеятельности людей. В частности, в системе наших национальных ценностей считается добрым делом здороваться с людьми старше и старше себя, а его непосредственная реализация является одним из факторов, определяющих основу узбекской культуры. В то же время не будет преувеличением сказать, что взаимоуважение в нашей системе ценностей, почитание светил, отношения между родителями и детьми являются культурно и юридически закрепленными вопросами. Следует также отметить, что основу нашей национальной культуры, которая формировалась на протяжении многих лет, составляют этические вопросы, охватывающие фундаментальные аспекты наших ценностей. Соблюдение этих правил этики и передача их будущим поколениям является одной из приоритетных задач общества. Если посмотреть на национальную архитектуру и ремесла, пение и фольклор, дарение и другие социальные процессы, то можно увидеть, что в них нашли отражение символы, олицетворяющие наши национальные ценности и традиции, наш национальный дух. В то же время, если просто обратить внимание на культуру одежды людей, то можно увидеть уникальные элементы каждого региона и социальной среды, общие и разные стороны.

Искусство является одним из главных и в то же время впечатляющих, красочных и неповторимых символов национальных ценностей. Искусство имеет древнюю историю и представляет собой социальный процесс, который начал возникать в связи с процессом труда и развитием общественной деятельности людей на первых этапах развития общества. Наряду с удовлетворением эстетических потребностей людей искусство служило средством воспитания членов общества в определенном духе, развития их умственно и эмоционально, выражения их различных целей, чувств, интересов и идеалов в разные периоды своего развития. выражено. Искусство – это продукт художественного творчества, проявляющий знания, опыт, умения и способности человека в его материальной и духовной деятельности. Идеал

искусства, красочные краски, отраженные в его внутреннем мире, внешнее отражение нового мира и мировоззрения человека, существующий предметный мир и его отношение к происходящим в нем событиям, окрашены и представляют собой общую классификацию процесса тонкое проявление. Искусство является основным средством прямого отражения национальных ценностей и традиций, основанных на разных красках и подходах, действенного донесения своего внутреннего мира и характера до окружающих и оставления этих ценностей в наследство грядущим поколениям. В то же время искусство отличается своеобразным способом социальной жизни общества, отражающим проблемы, достижения и событийные процессы определенного социального периода, а также воспитательной, направляющей и поощрительной функциями. Также искусство является эффективным средством продвижения элементов национализма и сохранения его для будущих поколений.

В сегодняшнюю бурно развивающуюся эпоху, в ситуации, когда новая информация, разного рода сведения и изображения ежесекундно распространяются по всему миру посредством социальных сетей и международного Интернета, необходимо сохранить нашу национальную духовность, национальные ценности, ментальные особенности, самобытность и национальное самосознание. культуре остаться и сформировать у них чувство уважения, национального духа – актуальная проблема. Это совершенно неуместно для разных народов и наций под названием «народная культура» в мировом масштабе, особенно для восточного общества, в основе которого лежат чистота и опрятность, взаимоуважение и честь, целомудрие и стыд. Возникают течения идей и культуры, которые способствуют тому, чтобы образ жизни человека проводился с бесполезной забавой и удовольствием, забывая национальные и общечеловеческие ценности и сводя его к состоянию бессознательной личности. Под его влиянием нация теряет свой национальный характер и культурный строй, отточенный в результате многолетнего исторического опыта. В такой ситуации важно явить прекрасные и неповторимые стороны нашей идентичности сознанию людей действенными средствами искусства, разъяснить его место в жизни общества и нации.

В заключение следует сказать, что национальные ценности и традиции, обычаи и национальные ментальные особенности любого народа и общества, определенной расы и социальной группы, формирующиеся на протяжении многих лет, формируют дух, внутренний мир, стремления, благородные цели. этой нации, она определяет социальные задачи, историю и современность, общественное положение и характер, и их полное сохранение есть жизнь нации, главный признак и особенность ее существования.

Использованная литература

1. Президент Республики Узбекистан Ш. Из выступления Мирзиёева в секторе видео по вопросам коренного совершенствования системы духовно-просветительского дела, укрепления сотрудничества государственных и общественных организаций в этом направлении. 19.01.2021
2. Б. Исаков. Духовность – критерий развития. Наманган 2018. Наманган.
3. Интернет-информация

AJDODLAR MEROSI – MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYA ASOSI

Zokirova Ma'suma Qahramon qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
Mutaxassisligi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ajdodlarimiz qoldirgan nodir asarlar bugungi kunda o'quvchi-yoshlarni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etishi haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *tarbiya, ma'naviy tarbiya, axloq, axloqiy tarbiya, ajdodlar merosi.*

Аннотация: *В этой статье делается мысль о том, что редкие произведения, оставленные нашими предками, важны в воспитании школьников сегодня.*

Ключевые слова: *образование, духовное воспитание, этика, нравственное воспитание, наследие предков.*

Abstract: *In this article, it is thought that the rare works left by our ancestors are important in the education of students today.*

Keywords: *education, spiritual education, ethics, moral education, heritage of ancestors.*

Ma'lumki, bolani erta yoshdan boshlab, uning tabiati, uning ota-onasiga va tengdoshlariga bo'lgan munosabati, o'zini va jamiyatdagi rolini tushunib yetishiga o'rgatish va tarbiyalash kerak. Bu davr mobaynida ta'lim jarayoni davomida ma'naviy va axloqiy qadriyatlar poydevorini qo'yib, bola to'liq va yetuk shaxs sifatida o'sib borishi kerak. Albatta, hozirgi vaqtda bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash muammosi asosiy muammolardan biridir va har bir ota-ona, maktab, davlat va jamiyat oldidagi muhim vazifadir. Tarbiyaning shunday turi mavjudki, u shaxsni boshqalardan ajratib turuvchi yetakchi mezonlardan biri sifatida xizmat qiladi va inson unga umri davomida ehtiyoj sezib shu ehtiyojini qondirib borishga

harakat qiladi. Tarbiyaning bunday turi ma'naviy-axloqiy tarbiya deb ataladi va uning bosh g'oyasi ma'naviyat, axloq, tarbiya so'zlari negizidan kelib chiqadi. Tarbiya – rivojlantirish, parvarish qilish, o'stirish, o'rgatish, ilm berish. Yosh avlod ma'naviy-axloqiy tomondan dunyoga kelgan kundanoq tarbiyalanib boradi. Chunki ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashning ilk uchqunlari go'dak dunyoga kelib onasini ko'rgan paytdanoq boshlanadi desak mubolag'a bo'lmaydi. Inson axloqiy, ma'naviy va ruhiy qiyofasinining poydevori oilada qo'yiladi. Shuning uchun xalqimiz bola tarbiyasiga alohida e'tibor bilan qaraydi. "Bola-boshdan, nihol yoshdan" degan xalq naqli bejiz aytilmagan. Bola tarbiyasining pedagogik-ruhiy xususiyatlari shakllanish jarayoni juda ham murakkab va yashirin tarzda o'tadi.

Bolalarning tarbiyasiga oiladan keyingi mas'ul maskan ta'lim muassasalaridir. Shu jumladan, ularga tarbiya berib, komil inson etib tarbiyalovchi ustozlardir. Bu jarayonda xatoga yo'l qo'ymaslik, bolaga to'g'ri tarbiya bera olish masalasi bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etadi, ayniqsa, ma'naviy-ruhiy hamda axloqiy tarbiyalash barcha tarbiya, shuningdek, beriladigan bilimlar uchun poydevor vazifasini o'taydi.

2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida nazarda tutilgan:

- aholi, ayniqsa yoshlar tarbiyasi bilan bog'lik vazifalarni samarali amalga oshirish, ularni tinch-osoyishta hayot uchun eng zarur tayanch kompetensiyalar bilan ta'minlash;

- ma'naviy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish;

- tarbiya jarayonida uzluksizlik, uzviylik tamoyillariga tayangan holda avvalo, onaning homiladorlik davrini to'g'ri tashkil etish, go'daklar va bolalarni ma'naviy tarbiyalash bo'yicha asosiy yo'nalishlarni belgilash;

- yoshlarda Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi muhim fazilatlarni bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich shakllantirish;

- homiladorlik davridan boshlab 30 yoshgacha davom etadigan uzluksiz ma'naviy tarbiyani amalga oshirishda ota-ona, tarbiyachi, o'qituvchi, uzluksiz ta'lim muassasalari va mahalla jamoatchiligining o'zaro samarali hamkorligi mexanizmini ishlab chiqish va hayotga joriy etish;

- aholining farzand tarbiyasi bo'yicha bilimlarini, pedagogik madaniyatini oshirish, fuqarolarni uzluksiz ma'naviy tarbiyaning jahon tajribasida sinovdan o'tgan samarali pedagogik texnologiyalari, usullari va amalga oshirish shakllari bilan muntazam tanishtirib borish;

- ommaviy axborot vositalari, shu jumladan, Internet jahon axborot tarmog'i orqali tarqatilayotgan g'arazli axborotlar, odob-axloqni yemiruvchi illatlar,

yoshlarni zalolatga boshlovchi buzg'unchi g'oyalarga qarshi sog'lom dunyoqarashni shakllantirish [1] kabi konsepsiyalar belgilab qo'yilgan.

Bolalarni tarbiyalashda qaysi vositalardan yoki qaysi manbalardan foydalangan holda tarbiyalash maqbul degan masalalar, albatta, hammani birdek o'ylantiradi. O'rganishlar natijasi shuni ko'rsatadiki, yoshlarni tarbiyalashda ajdodlarimizning durdona asarlaridan foydalanish eng maqbul usul hisoblanadi.

Buyuk allomalar o'z amallari, hayot tarzlari, yuksak axloqiy fazilatlarini, odob namunalari bilan xalqni ma'rifatga, insof-u diyonatga chorlagan. Abu Nasr Forobiyda bunday ta'limotni uchratamiz: "Kishini yaxshi ishlar qilishga va go'zal xulq sohibi bo'lishga da'vat etuvchi ichki (axloqiy) sifat "fazilat" deb ataladi. Odamlarni xunuk xatti-harakati va illatga da'vat etuvchi ishtiyoqlar "razolat" deyiladi, bular insondagi kamchiliklar va xatoliklar ifodasidir".

Ma'naviy-axloqiy tarbiya xususida qator nodir asarlarimiz mavjud, jumladan, qadimgi hind xalqining «Kalila va Dimna», Nizomulmulkning «Siyosatnoma», Nosir Xisrovning «Saodatnoma», «Ro'shnoma», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilik», Ahmad Yugnakiyning «Hibatul haqoyiq», Ahmad Yassaviyning «Devoni hikmat», Alisher Navoiyning «Xamsa», «Mahbub-ul qulub» kabi mashhur asarlardir.

Ma'naviyatning inson qadr-qimmatini va izzat-e'tiborini oshirishdagi ahamiyati Kaykovusning «Qobusnoma», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig» («Saodatga eltuvchi bilim») nomli asarlarida ham o'z ifodasini topgan. Yusuf Xos Hojibning quyidagi fikrlarini o'zlariga hayot dasturi qilib olgan biror inson adashmaydi, alloma va uning asarlari milliy iftixorimiz ekanligini yanayam chuqurroq anglaydi: "Inson qanchalik ilmiy, hunarli bo'lsa, shunchalik oddiy va kamtar bo'ladi. Kamtar insonning obro'si oshadi, do'stlari ko'payadi, hammaga birday yoqadi. Kamtar inson yumshoq, saxovatli, odob-andishali, sharm-hayoli bo'ladi. Odobli inson barcha odamlarning yaxshisidir va barcha xalqlar uchun yoqimli. U mansabdor kishilardan go'zalroq va badavlat odamlardan hurmatliroqdir. Odobli odam o'z tengdoshlari orasida ham tahsinga loyiq. Hech qanday ehson bermay kattadan-kichik, hammani shod qiladi, hech qanday hadya qilmay, kishilarning g'amini tarqatadi. ... Tavoze' va odob egalariga hamma ta'zim qiladi va hurmat bildiradi". Yuqorida keltirib o'tilgan purma'no hikmatlar ham, ayniqsa, tarbiya darslarida o'quvchilar uchun muhim vositadir.

Yuqoridagi manbalardan ham ko'rinib turibdiki, yoshlarni ma'naviy-axloqiy jihatdan komil inson etib tarbiyalashda buyuk bobokalonlarimiz, jumladan, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Alisher Navoiy, Amir Temur, Bobur, Beruniy, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad al-Farg'oni, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sinolarning qimmatli asarlari poydevor vazifasini bajaradi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Sharq murafakkirlari o'zlarining pedagogik qarashlari bilan o'z davrlaridan ancha ilgarilab ketganlar. Ularning bu qarashlari bir necha asrlardan beri ajdodlarimiz tafakkurini boyitib kelmoqda va hozirgi

kunda ham ular o‘z qiymatini yo‘qotgani yo‘q. Ular bizning ma’naviy qadriyatimizdir. Shunga ko‘ra mutafakkirlarning o‘lmas merosi oilada bolalarning ma’naviy -axloqiy tarbiyalashning muhim omili bo‘lib qoladi. Zero, Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: “Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma’naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak...” .

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi Qarori Toshkent sh., 2019-yil 31-dekabr 1059-son.
2. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar / Tanlangan asarlar -T., Fan, 1968. T.1. -B.306.
3. Axmad Yassaviy. Xikmatlar // Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1991. - B. 256.
4. www.lex.uz

ЎЗБЕК МУМТОЗ МУСИҚАНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Самандар Махкамжанов Қодир ўгли

Наманган давлат университети

***Аннотация:** Ушбу мақола ўзбек санъати тарихида мумтоз мусиқамиз бўлмиш мақомнинг ривожланиши ва нима сабаб мақом санъати кўп асрлардан буён ўз моҳиятини йўқотмасдан келаётганлиги ҳақида фикрлар юритилади.*

***Калит сўзлар:** Шашмақом, мақом, маданият, санъат, мусиқа.*

Кўп асрлардан буён ўз моҳиятини йўқотмасдан келаётганлиги мақом санъати нима сабабдан шундай? Шу каби саволларга бир ўринишда жавоб бериш қийин. Шу боис қайд этилган саволларимизга жавоб ахтариш мақсадга мувофиқ кўринади.

Мақом санъати ўзининг кўп асрлик тарихига эга бўлиб, авлоддан авлодга “устоз шогирд” анъанаси орақали мерос бўлиб ўтиб келаётган касбий мусиқанинг намунасидир. Касбий мусиқанинг шаклланишида “сарой маданияти” муҳим ўрин тутган бўлиб, халқ орасидан етишиб чиққан истеъдодли мусиқачилар хон саройларида мусиқачи бўлиб хизмат қилганлар. Шу даврдан бошлаб касбий мусиқа ривожланган. Мақом санъати билан асосан касбий мусиқачилар махсус шуғулланганлар. Мақомлар касбий мусиқанинг энг салмоқли ва мураккаб қисмини ташкил этади. Мақомлар шакл тузилиши жиҳатидан жуда салобатли санъат намунасидир. Шу боис ўтмишда яшаб ижод

этган кўпгина мутафаккир олимлар Абу Наср Фаробий, Абу Али ибн Сино, Сайфиддин Урмавий, Қутбиддин Шерозий, Абдурахмон Жомий ва бошқалар мақомларга доир илмий рисолалар ёзганлар. Шу тариқа мақом ижрочилиги, ижодкорлиги ва мақом назарияси фани ривожланиб келди.

“Мақом” атамаси арабчадан олинган бўлиб, “ўрин”, “даража”, “мартаба”, “манзилгоҳ” каби тушунчаларни ифодалайди. Мақом-бу мукаммал пардалар уюшмаси ва доира усуллари муштарақлигида ижод этилган чолғу куй ва ашулалар мажмуасидир.

Ўзбекистонда мақомларнинг уч тури мавжуд бўлиб, улар қуйдагича номланади:

1. Олти мақом (Шашмақом ёки Вухоро мақомлари)
2. Хоразм мақомлари
3. Фарғона-Тошкент мақом йўллари.

Шашмақом XVIII аср ўрталарида Бухорода сарой касбий мусиқачилари ва мусиқашунос олимлар томонидан Олти мақомдан иборат туркум тарзида ифода этилган. Шашмақом олтига мукаммал пардалар уюшмасини англатади. Мақом чолғу куй ва айтим (ашула) туркумлари шу мукаммал пардаларнинг маълум доира усуллари билан муштарақлиги натижасида юзага келади. Шашмақомдаги ҳар бир мақом икки йирик бўлимдан-чолғу ва айтим (ашула) йўлларида иборат бўлиб, уларни “устоз шогирд” анъанавий мактабида таҳсил кўрган малакали касбий чолғучи ва ашулачиҳофизларгина ижро этадилар. Мақомлар асосан “оғзаки услуб” воситасида авлоддан авлодга ўтиб келган. Шарқ олимлари томонидан ўзига хос мусиқий “нота” ёзуви йўллари ихтиро этилган бўлсада улар амалиётда кенг жорий бўлмаган. Мақомларнинг беш чизиқли нота тизими асосида ёзиб олиш ишлар XX аср давомида бир неча бор амалга оширилди. Таниқли композитор ва этнограф В.А.Успенский (1879-1949) XX-асрнинг 20-йилларида Бухорода мақомчи устозлар хофиз Ота Жалол Носир ва танбурчи Ота Ғиёс Абдуғанийлар ижросида салобатли Олти мақом тизимини нота ёзувларига илк бор туширади. Академик Юнус Ражабий (1897-1976) ҳам Олти мақом тизимини икки бор -50-йиллар ва 60-70-йиллар давомида нота ёзувларида босмадан чиқарди. Олимлар орасида мавжуд қарашларга кўра мақомларнинг энг қадимий намуналари пайғамбарлардан мерос қолган. Хусусан, XVI аср иккинчи ярми – XVII аср биринчи чорагида яшаб ижод этган ватандошимиз, машҳур мусиқачи ва олим Дарвиш Али Чангийнинг “Тухфатус-сурур” номли рисоласида хабар беришича, аввалига ети пайғамбар номлари билан боғлиқ еттита мақом бўлган. Бунда “Рост”мақоми – Одам алайҳиссаломдан, “Ушшоқ” – Нуҳ алайҳиссаломдан, “Наво” – Довуд алайҳиссаломдан, “Ҳижоз” – Аюб алайҳиссаломдан, “Ҳусайний” – Ёқуб алайҳиссаломдан ва “Раҳовий” – Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи вассаломдан мерос қолганлиги ҳақидаги ривоятлар баён этилади. Муаллиф бу

ахборотни етказишда Хўжа Абдулқодир ибн Мароғий, хўжа Сафиуддин ибн Абдулмўмин, Султон Увайс Жалоир каби жуда обрўли устозлар фикрига таянганлигини ҳам маълум қилади. Шундай қилиб, қадимги дунёдан мерос келаётган мукамал парда уюшмалари кейинчалик мақом тизимлари юзага келишида, шунингдек, бастакорлар-у, халқ мусиқа ижодиёти ривожидида ҳам муҳим пойдевор аҳамият касб этган.

Мақомларда мавжуд яна бир мусиқий қатламни халқ оғзаки мусиқа ижодиётининг кўхна намуналари ташкил этади. Ҳайратланарли томони шундаки, мақомларда халқ мусикасининг ҳатто энг қадимий намуналарига оид “излари” ҳам сақланган. Хусусан бу изларни бизгача етиб келган Наврўзи Ажам, Наврўзи Хоро, Наврўзи Сабо номли мақом асарларида кўрамиз. Шундайки, бу асарларнинг куй негизларида мутахассис олимлар томонидан “халқ куйининг энг қадимий намунаси” (“бирламчи чизиқ” –Г. Шенкер) тарзида тасниф этилган куйи оқим куй оҳанглари яққол намоён бўлади. Бу ҳол бежиз эмас, албатта. Маълумки, кўпгина Шарқ халқлари узок ўтмишдан буён Наврўз байрамини кенг нишонлаб, шу муносабат билан маълум куй ва ашиллаларни ижро этиб келганлар. Ўзига хос мавсумий маросим мусикаси сифатида халқ анъанавий ҳаётидан муқим ўрин олган бу тоифа куйлар кейинчалик мақом тизимларига киритилиб, ўзининг юксак ривожланган кўринишларга эга бўлганлиги ҳақиқатга яқин бўлса керак. Шунини айтиш керакки мақомлар мусикасига оид “мақом” атамасидан аввал “йўл” маъносини англатувчи “роҳ”, “тариқа”, “равиш” каби атамалар қўлланиб келганлигини Дарвиш Али Чангий баён этган маълумотларни қувватлашга хизмат қилиши мумкин. Оллоҳ таоллонинг ер юзидаги элчилари бўлган пайғамбарларнинг инсонларга чинакам бахт-саодатга эришиш йўллари кўрсатганлар. Улардан қолган маънавий таълимот намуналари жамоа-қавмлар орасида алоҳида эъзозланиб, авлодданавлодга гўзал рухий мерос сифатида ўтиб келган. Инсон тинглови ва идроки учун энг маъқул ва манзур бўлган мукамал пардалар ҳам дастлаб шу мерос негизида (ёки уни назарий жиҳатдан ўрганиш асносида) ҳосил этилиб, сўнгра шу (парда) “йўллар” асосида турли куйлар ривожлантирилган (ёки куйларнинг янги намуналари ижод этилган) бўлса керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Кароматов Ф., Элснер Ю. Мақам И мақом, кн: Музыка народов Азии И Африки. Вип . М., 1984, с. 91
2. Матёкубов О. Р. Оғзаки анъанадаги профессионал музыка асосларига кириш. Т., Ўқитувчи, 1983, б. 7
3. Ражабов Ишқоқ. Мақомлар. Тошкент., (қўлёзма) Санъатшунослик институти кутубхонаси, Инв. N843, б. 61
4. Юнусов Р. Ю. Ўзбек халқ мусиқа ижоди (илмий-услубий тавсиялар) II қисм, Т., 2000, б. 24

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРГА ОИЛАДА ЭКОЛОГИК ТАРБИЯ БЕРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Abdug'aniyeva Maujuda

Navoiy DPI Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

E-mail: abduganievamaujuda@gmail.com

Tel: +998337696997

Аннотация. Ушбу мақолада оилада экологик тарбия беришнинг муҳим жиҳатлари ва аҳамиятига эътибор қаратилган. Шунингдек, "экологик тарбия" ва "экологик маданият" каби бир-бирига узвий боғлиқ бўлган тушунчаларнинг моҳияти асосланган. Экологик билимларни пухта эгаллаш инсониятнинг яшаб турган муҳитига ва келажакига катта таъсир кучини кўрсатиши келтириб ўтилган.

Калим сўзлар: экологик тарбия, табиатни асраш, экологик билимлар, атроф-муҳит, миллий қадриятлар, экологик онг

Abstract. This article focuses on the important aspects and importance of environmental education for children in the family.

Also, the essence of such interrelated concepts as "ecological education" and "ecological culture" is based. It is mentioned that the careful acquisition of ecological knowledge has a great impact on the living environment and the future of mankind.

Key words: ecological education, saving nature, ecological knowledge, environment, national traditions, ecological consciousness

Аннотация: Данная статья посвящена важным аспектам и важности экологического воспитания детей в семье. Также обосновывается сущность таких взаимосвязанных понятий, как «экологическое образование» и «экологическая культура». Упоминается, что тщательное приобретение экологических знаний оказывает большое влияние на среду обитания и будущее человечества.

Ключевые слова: экологическое образование, охрана природы, экологические знания, окружающая среда, национальные ценности, экологическое сознание.

Кириш. Сўнгги йилларда экологик муаммолар кўлами тобора кенгайиб бораётганлиги ҳеч кимга сир эмас. Глобал исиш, ҳавонинг ифлосланиши, сувнинг шўрланиши, ўрмонлар қисқариши, тоза сув захирасининг камайиб бораётганлиги ва шунга ўхшаш бир нечта экологик муаммолар бутун дунё мамлакатларини ташвишга солмоқда. Табиат ресурсларидан унумли фойдаланиш, табиатни асраш масалаларини онгли равишда ҳал этиш учун оила, мактабгача таълим ташкилоти, мактаб, касб-ҳунар коллежлари ва техникумларда ҳамда олий таълим муассасаларида камол топаётган ёшлар

экологик қонуниятларни ва табиатдан оқилона фойдаланиш усулларини чуқур ва пухта билиб олишлари зарур. Мана шу каби масалаларни ҳал этиш учун таълим муассасаларида, айниқса, оилада билимли, креатив фикрловчи, ижодкор, баркамол фарзандларни тарбиялаш даркор. Шунингдек, оила зиммасидаги асосий ва муҳим вазифалардан бири жисмонан соғлом, маънавий етук, ҳар томонлама уйғун ва баркамол ривожланган, мустақил фикрлайдиган, интеллектуал салоҳиятга, чуқур билим ва замонавий дунёқарашга эга, Ватанимизнинг тақдири ва келажаги учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир ёш авлодни тарбиялаб вояга етказиш ҳисобланади.

Юртимизда соғлом ва баркамол ёш авлоднинг дунёга келиши ва ривожланиши учун барча зарур шароитлар яратилмоқда. Соғлом турмуш тарзини шакллантиришни тоза атроф муҳитсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Соғлом турмуш тарзи ва атроф-муҳит бир-бири билан узвий боғланган. Атроф-муҳитнинг тоза ва мусаффолиги болаларнинг соғлом ва етук вояга етишининг асосий омилларидан биридир.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Ўсиб келаётган ёш авлоднинг экологик саводхонлигини ошириш, экологик маданият ва экологик онгини шакллантириш, экологик таълим ва тарбия жараёнини самарали ташкил этиш мақсадида 2019-йил 27-майда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепсиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 434-сонли қарори қабул қилинди [1]. Маълумки, сўнгги йилларда мамлакатимизда муҳим устувор вазифалар билан бир қаторда атроф-муҳит муҳофазаси, экологик маданият, экологик таълим-тарбия, экологик маърифат масалаларига ҳам алоҳида эътибор берилмоқда. Шу ўринда, экологик маданият ва экологик тарбия тушунчаларига таъриф бериб ўтсак. **Экологик маданият** — тирик мавжудотлар билан атроф-муҳит ўртасидаги ўзаро узвий алоқадорлик тўғрисидаги тушунча, билим, тафаккур, онг ва уларни амалий фаолиятга татбиқ этиш кўникмаси, малакаси ва масъулиятидир” [2, 8-б]. **Экологик тарбия** - шахсда мақсадга мувофиқ ахлоқий-экологик фазилатларни таркиб топтиришга қаратилган педагогик фаолият ва жараён. [2, 28-б].

Ҳар бир юртнинг келажаги шу мамлакатда униб-ўсаётган ёш авлодга боғлиқ. Шунинг учун, уларни экологик билимлар билан шундай қуроллантириш керакки, улар келажакда табиат ресурсларни муҳофаза қила оладиган ва улардан онгли ва мақсадли равишда фойдалана олишсин. Зеро, М.М. Пришвин: " Табиатни асраш бу - Ватанни асрашдир" деган эди. Шу каби муаммоларнинг олдини олиш учун ёш авлодга экологик таълим ва тарбияни мақсадли равишда чуқур билимлар асосида бойитиб бориш даркор. Болаларга бундай билимлар, аксарият ҳолларда оила даврасида берилиши мақсадга мувофиқ. Чунки оила- оила аъзолари ўртасида соғлом турмуш тарзини

шакллантириш, унга риоя қилиш ва тарғиб қилиш, зарарли одатларни олдини олиш, тоза мусаффо табиий муҳитни қарор топтиришнинг кичик ёрқин модели ҳисобланади. Ота-оналар ва катталар томонидан оилада болаларга бирламчи экологик маданият сабоқлари берилади. Табиатда содир бўладиган ҳодиса ва ўзгаришларнинг бевосита ҳар бир кишининг саломатлигига, руҳиятига, кайфиятига таъсирини ота-оналар ўз болаларига астойдил тушунтирсалар, бу ўғитлар бола кўнглида муҳрланиб, нарса-ҳодисаларни билишга ҳамда оқилона хатти-ҳаракатларга риоя қилишларига уларнинг интилишлари ошади. Болаларимизда экологик маданият сабоқларини шакллантиришда катталарнинг табиатга, атроф-муҳитга бўлган муносабати катта ўрин тутаяди. Ота-оналарнинг атроф-муҳит тозалигини сақлашга бўлган доимий эътибори, сай-ҳаракатларини кўрган ва ҳис қилган болалар улар орқасидан эргашишга ҳаракат қилишади, улардан намуна ва ўрнак оладилар. Эрта баҳорда ҳовли ва кўчада оила даврасида биргаликда дарахт экиш, уни парвариш қилиш, ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш ишларини амалга ошириш, ҳовлини обод қилиш ҳар бир бола учун яхши намуна мактабини ўтайди ҳамда атроф-муҳитга бўлган эзгу ва бунёдкорлик муносабатини белгилашда замин яратади. Бундан ташқари, кўкаламзорлаштириш ишларига жалб этилган болаларнинг эстетик дунёқараши ва тафаккури ҳам ривожланиб боради, табиатнинг турфа-хил рангларидан эстетик завқ олиши ва табиатга ошнолиги кучаяди.

Хонадонларда маданий гулларни кўпайтириш ва парвариш қилиш экологик тарбиянинг унумли воситаси бўлиб, болаларнинг экологик онгини ривожлантиради. Хонадонлардаги гуллар ва яшил ўсимликлар ҳавони О₂ билан бойитиб, болаларимизнинг тоза ва мусаффо ҳаво билан нафас олишини таъминлайди. Шунингдек, болаларнинг мактабгача таълим ташкилотида ва мактабда олган табиат ва атроф-муҳит ҳақидаги билимларини ва сабоқларини ота-оналар уларга кундалик ҳаётда риоя қилишларини ва амалда татбиқ этишларини тушунтиришлари лозим. Фарзандларнинг муносабатларида исрофгарчиликка йўл қўймастик, уни олдини олиш, тежамкорлик ва тадбиркорлик хислатларини ёшлигиданоқ сингдиришлари зарур. Кўплаб табиат бойликлари қайта тикланмаслигини ҳам болаларга уқтириш, уларни табиатга янада эҳтиёткорона ва оқилона муносабатда бўлишларига замин яратади. Табиатнинг кучли тарбиявий салоҳиятини ҳисобга олиб, оила билан биргаликда табиат қўйнига саёҳат уюштириш, ўз навбатида, болаларнинг кузатувчанлигини, ўраб турган табиий муҳитдан эстетик завқланишни, ҳамдардлик туйғусини, табиат қўйнида ўзини тутиш одоби ва қоидаларини шакллантиришга, уларнинг соғлом, маънавий ва интеллектуал ривожланишига ёрдам беради.

Экологик таълим ва тарбия орқали кишиларда, жумладан, ёшларда коинотдаги ягона ҳаёт мавжуд бўлган Ер сайёраси ҳақидаги тасаввурлар, ўз

яшаш муҳити тўғрисидаги билимлар, атрофимиздаги олам, табиат ва инсонларни ўзаро узвий боғланганлик ҳақидаги илмий-назарий дунёқарашлар, ўз ўлкаси ва ватанининг экологик тизимлари (экотизимлари), уларнинг пайдо бўлиши, эволюцион ривожланиши, антропоген ўзгариши, макон ва майдон бўйича тарқалиш қонуниятлари, ундан келиб чиқадиган хусусиятлари, бойликлари, ҳолати, келажак истикболлари, миллий, регионал ва глобал миқёсдаги табиат ва жамият муносабатлари, амалий экологик кўникма ва малакалар, Ер юзаси атроф-муҳитини муҳофаза қилиш, унинг бойликларидан оқилона фойдаланиш ва бузилган табиат мажмуаларини қайта тиклашга оид муаммоларни англаш ва уларнинг ечимини топишга доир тўғри қарорларни қабул қилиш компетенцияси, уларни танлаган касбларга қараб экологик таълим ва тарбия шакллантирилади ва ривожлантирилади.

Натижалар. Аммо агар жамиятимиздаги ҳар бир инсон табиатни асрашга мақсадли ва онгли равишда қатнашмаса ва табиатни асраш бўйича бўлган машғулотларда фаол бўлмаса, ҳеч қандай талаб ва қонун орқали мақсадга эришиб бўлмайди. Ҳар бир жамият аъзоси ўз ташаббуси билан табиатни асрашга ўрганиши, сайёрамиздаги вазият учун келажак авлод олдида ўзини жавобгар эканлигини тушуниши лозим. Шахсларнинг экологик билимдонлиги ва экологик маданияти- Она Еримизни асраб қолишнинг зарур шарт-шароитларидан бири ҳисобланади. Болалар табиат ҳақидаги элементар билимларни эгаллаб олиб, ўсимликларни ўстириш, ҳайвонларни парвариш қилиш, табиатни кузатиш ва гўзалликларини англай олган тақдирдагина уларда табиатга нисбатан ғамхўр ва эҳтиёткор муносабатда бўлишни тарбиялаш имконияти туғилади. Болаларда она-Ватанга, унинг табиатига ва ўлкасига муҳаббат шу аснода шаклланади.

Мактабгача таълим ташкилотларининг дастурида тарбияланувчиларда табиатга нисбатан муҳаббатни, ўсимликлар ва ҳайвонларга ғамхўрлик қилиш кўникмасини шакллантириш, табиат кўйнида ўзини одоб билан тутишга ўргатиш ва табиат кўйнида ўсимликларни ўстириш, ҳайвонларни парвариш қилиш ва уларни муҳофаза қилишга қизиқиш уйғотиш, буталар ва дарахтларни синдирмаслик, ҳайвонларни қийнамаслик ва қўрқитмаслик, жамоат жойлари ва ҳордиқ масканларига чиқиндилар ташламаслик кўникмаларини тарбиялашни кичик ёшдан бошлаб амалга ошириб боради.

Табиатнинг фаол ҳимоячиларини тарбиялаш катталар раҳбарлигида ижтимоий экология бўйича билимларни(ўсимлик ва ҳайвонларнинг номи, тузилиши, яшаш шароити ҳамда ўсимликлар- ҳайвонлар- инсонлар-экологик омиллар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик) ўргатиш, табиатга тўғри муносабатни шаклланишини тақозо этади [3, 52-6].

Муҳокама. Табиатнинг фаол ҳимоячиларини тарбиялаш учун мактабгача ёшдаги тарбияланувчилар билан қуйидаги йўналишда иш олиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади:

мактабгача тарбия ёшидаги болаларга табиат олами, ундаги воқеа-ҳодисалар ўртасидаги боғлиқлик тўғрисида аниқ билимлар бериш;

болаларда табиат ва уни асраб-авайлашга, бойитишга оид фаолиятни шакллантириш;

ҳукуматимизнинг табиатни асраб-авайлашга ва қўриқлашга оид бўлган ишлари билан болаларни таништириб бориш даркор [4, 6-б].

Буни мактабгача таълим ташкилотларининг ходимлари, ота-оналар, жамоатчилик биргаликда изчиллик билан таълим-тарбиявий ишлар орқали амалга ошириб бориши зарур.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, шахснинг ривожланиши, маънавий юксалиши ва ахлоқий ҳамда эстетик тарбиясида табиатнинг роли бекиёсдир. Шунинг учун табиат билан жамиятнинг ўзаро алоқадорлиги сақлашга лаёқатли кишилар авлодини тарбиялаб етиштириш керак. Бунинг учун кузатиш, табиатга экскурсия, мақсадли сайрлар, меҳнат фаолияти, махсус ташкил этилган вазият, оддий тажриба, бадий адабиёт, машғулотлар ўтказиш, техник воситалар каби усуллардан фойдаланиш яхши самара беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. 2019 йил 27-май Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Ўзбекистон Республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепсиясини тасдиқлаш тўғрисида" ги 434-сонли қарори.

<https://www.gazeta.uz>

2. А.А.Нигматов. Табиий география ва геоэкология назарияси. Монография. Т- 2018 й.

3. Юсупова П. "Мактабгача ёшдаги болаларга экологик тарбия бериш" Тошкент. Ўқитувчи-1995

4. С.Ў. Ашурова. М.Б. кубаева. Табиат билан таништириш назарияси ва технологиялари. Ўқув қўлланма. Т – 2022 й

TA'LIM TIZIMIDA MANBAASHUNOSLIK MADANIYATI HAMDA MILLIY MA'NAVIY TAMOYILLAR HARAКTERI

Tursunov Ramziddin Abdixalil o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

70112101 - Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi

(ma'naviyat asoslari) yo'nalishi magistranti

+998901518999, ramziddin0518@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola ta’lim tizimida yoshlar orasida manbaashunoslik madaniyatini shakllantirish, ta’lim tizimida milliy-ma’naviy harakter uyg’unligini ta’minlash borasidagi fikr mulohazalardan iborat.

Kalit so’zlar: manbaashunoslik, milliy harakter, ma’naviyat, jamiyat, globallashuv, aura, innovatsiya, g’oya, mafkura, strategiya

Bugungi kun insonlar va umuman olganda, butun bir jamiyat oldiga o’z davri ijtimoiy muhiti hamda harakteridan kelib chiqqan holatda bir qator ustuvor talab va vazifalarni ko’ndalang qilib qo’yimoqda. Kecha yaratilgan innovatsion g’oya hamda yangiliklar bugungi kunga kelib o’z kuchi, ta’siri hamda ahamiyatini yo’qotib borayotgani hech kim uchun sir emas. Hozirgi globallashgan jamiyatda ijtimoiy muhit va intellektual aura shu qadar chigal, vaholangki shu qadar ravonki, zamon har soniya hushyorlik, sergaklik va sinchkovlik bilan yashash hamda munosib istiqbolli strategik maqsad sari intilish kabi tizimli dastur bilan harakat qilishni taqazo qilmoqda. Hamma davrlarda ham zamonaning barkamol shaxsini tarbiyalash va jamiyat ijtimoiy barqarorligini ta’minlashning o’ziga xos usul hamda vositalari qo’llanib kelingan. Jamiyatning o’zaro uyg’unligi va ijtimoiy muvozanatini ta’minlash, jamiyat a’zolarining hayrli maqsadlar va taraqqiyot sari boshlaydigan qatlam esa, bu bevosita aholining ziyoli qatlami hisoblanadi.

Jamiyat hayotida va mamlakat taraqqiyoti hamda kelajagida ta’lim va tarbiya tizimining o’rni beqiyos hisoblanadi. Davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev ushbu masala yuzasidan fikr bildirar ekan: “Atoqli ma’rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning: “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”, degan hikmatli so’zlarini men qayta-qayta takrorlashdan charchamayman.

Keyingi yillarda masalaga mana shunday yondashuv bizning ushbu sohadagi faoliyatimiz mezoniga aylandi. Chindan ham, agar biz ta’limni o’zgartirsak, ta’lim insonni o’zgartiradi. Inson o’zgarsa – butun jamiyatimiz o’zgaradi” [1] deb ta’kidlaydi. Shu o’rinda aytish mumkinki, eng asosiy e’tibor markazidagi jarayon hozirda ta’lim hamda tarbiya tizimidir.

Har tomonlama barkamol hamda yetuk kadrlarni shakllantirish va ularni zamon ruhiga mos, mafkuraviy va g’oyaviy immuniteti mustahklam, ma’naviyatli va milliy qadryatlarga, vatani va xalqiga sadoqatli, keng duyoqarash va falsafiy tafakkurga ega etib tarbiyalash hamin qadar zarur va dolzarb hisoblanadi. Lekin, shuni ham hisobga olish lozimki, hozirgi kunda jamiyat ijtimoiy qatlamlari, ayniqsa mamlakat istiqboli hamda ertangi kuni bo’lgan yoshlarning ilm-ma’rifat sari intilishi, ayniqsa ta’lim jarayonlarida ko’plab kamchiliklar va sifatli, raqobatbardosh, umuman olganda ilmi kadr tayyorlash sohasida bir qator oqsoqliklarni yuzaga keltirib chiqarmoqda. Xususan, yoshlar va aynan talaba yoshlar orasida ilmiy terminlar va konkret masalalar, tajriba va muqobil

yondashuvlar, so'zlar va fenomenlarni qo'llashda manbaashunoslik madaniyatining yetishmasligi, aytib o'tiladigan fikrlar esa aniq manbaa, adabiyotga ega emasligi, bu esa yoshlar, so'zlovchi va tinglovchida ijtimoiy ikkilanish holatining yuzaga kelishi, real voqelikdan yiroqlashish va ongdagi ushbu masala yuzasidan ijtimoiy bo'shliq yuzaga kelishiga olib kelmoqda deyish mumkin. Zamon talabi hamda millat taqdiri, mamlakatda ertangi kun ilm muhitining qay darajada bo'lishi ham aynan shunga bog'liq hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda, hozirgi kun nuqtayi nazaridan ta'lim-tarbiya tizimi hamda ta'limda milliy-ma'naviy hamda axloqiy tamoyillar, ularning amal qilishi va shunga mutanosib harakterning shakllanishida og'riqli nuqtalar ko'zga tashlanishini ko'rishimiz mumkin. Bu esa yetishib kelayotgan shaxsda ma'naviy tamoyillarning yetishmasligi, birinchi navbatda, jamiyat ijtimoiy barqarorligining keskin harakter kasb etishi, jamiyat a'zolarining daxldorlik hissidan uzoqlashishiga, faol fuqarolik pozitsiyasi fenomenining o'z ahamiyatini yo'qotishi, millat faxri, ajdodlar me'rosi va shaxsi bilan g'ururlanish, ularga munosib bo'lish, milliy ruh, millatning kelajagi va ertasi uchun, xalqi uchun jon kuydirish kabi milliy-ma'naviy harakterning inqiroziga ham sabab bo'lishi shubxasiz hisoblanadi.

Yoshlar bilan ishlash, ularda manbaashunoslik madaniyatini shakllantirishda asosiy e'tiborni shu tarmoq doirasida alohida fan tizimini barcha soxalar uchun tadbiq etish, ya'ni jamiyat hayotining barcha soxa vakillari uchun o'z faoliyati doirasida manbaalar bilan shug'ullanish tarmog'ini joriy qilish, unga qo'shimcha tarzida esa ushbu manbaalar qatoriga milliy o'zligimizni va boy tariximizni gavdalantiradigan asarlar, badiiy abadiyot hamda jahon durdona asarlarini qo'shish, ushbu tizimning aniq faoliyat monitoringini nazoratga olish va tahlil qilish, eksperiment natijalaridan kelib chiqqan holda uni keng tarzda tizimli joriy qilish samarali vosita hisoblanadi.

Bizga qadar yetib kelgan hamda zamon va makonlar suronidan so'ng ham o'zining kuchi va ahamiyatini yo'qotmagan sahih hadislarda bejiz "ilmdan o'zga najot yo'q" deb ta'kidlanmagan. Hayot siyrati va mazmuni, tiriklik mohiyatini ham aynan ilm bilan anglash, tushinish mumkin. Yuqorida ta'kidlab o'tganlarimiz, manbaalar va adabiyotlar bilan ishlash esa hayot va reallik bilan aniq tasavvur va bilimga ega bo'lish imkonini yaratadi.

Sharq xalqlari azal azaldan o'zining yuksak ahloqiy qarashlari, uning ta'lim bilan uyg'unligi harakteri nuqtayi nazaridan betakrordir. Bu xususidagi azaliy fikrlar ham so'zimizni tasdiqlaydi: "Talimni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Bu sharqona qarash sharqona hayot falsafasidir"[2]. Bu esa jamiyatda, ijtimoiy muhitdagi muvozanat va axloqiy kamolot yuksak joyda ilm taraqqiy etishi, barqarorlik bo'lishining garovidir. Shu o'rinda, millat taqdiri bo'lgan yoshlar haqida fikr bildirar ekan davlatimiz rahbari ularga yuksak ishonch bildirib: "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo

etishdek ulug‘ maqsadni qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g‘oyamizning asosiy ustunlari bo‘lib xizmat qilishi lozim.

Ushbu maqsad yo‘lida yoshlarimiz o‘z oldiga katta marralarni qo‘yib, ularga erishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko‘mak berish - barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo‘lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro‘yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi” [3] deb ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining 30 yillik bayramiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqidan./31.08.2021/president.uz
2. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. Ma'naviyat. Toshkent 2008
3. Shavkat Mirziyoyev. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasidagi nutqidan.Toshkent. 29.12.2020

ILG'OR MILLIY VA XALQARO TAJRIBALAR

**ХАЛҚАРО БАРҚАРОР ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМ ВА УНИНГ
ШАКИЛЛАНИШ ТАРИХИ**

Умурзақова Умида Носиржановна

Навоий ДПИ Мактабгача ва

Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси, г.ф.ф.д (PhD)

umidaumurzakova1980@mail.ru +998911770580

Аннотация. Ушбу мақола ҳозирги кунда дунё ҳамжамияти олдигаги беқарор экологик вазият ва уларни ҳал этишида экологик таълимни ўрни ҳақида фикр ва мулоҳазалардан иборат. Қолаверса, дунёда экологик таълимни шаклланиш тарихи ва ривожланиш истиқболлари, ваколатли халқаро ташкилотлар тамонидан амалга оширилган экологик таълимнинг тизимли тамойиллари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар. Экологик таълим, экологик маданият, барқарор экологик таълим, таълимда халқаро ҳамкорлик, тизимли тамойил.

Abstract. This article consists of thoughts and opinions about the unstable environmental situation facing the world community today and the role of environmental education in solving them. In addition, the history and prospects of the formation of environmental education in the world, the systematic implementation of environmental education by competent international organizations principles are analyzed.

Key words. Ecological education, Ecological culture, Sustainable environmental education, International cooperation in education, systematic principle

Аннотация. В данной статье изложены мысли и мнения о нестабильной экологической ситуации, стоящей сегодня перед мировым сообществом, и роли экологического образования в их решении. Кроме того, история и перспективы становления экологического образования в мире, системная реализация экологического образования компетентными международными организациями анализируются принципы.

Ключевые слова. Экологическое образование, экологическая культура, устойчивое экологическое образование, международное сотрудничество в сфере образования, систематический принцип

Бугунги кунда жаҳон миқийёсида инсонларни табиатга фаол таъсири экотизимлар турғунлигини жиддий ўзгартирмокда. Оқибатида, флора ва

фаунада айрим турларнинг йуқолиб бориши, ер юзи сув ресурсларининг кескин ифлосланиши ёки камайиши, атмосфера ҳавосида чиқит газлар концентрациясининг ортиб бориши, инсонларда турли касалликларни кўпайиши ва касалликларнинг ёшариши каби кўплаб экологик муаммолар авж ола бошлади. Айтиш мумкинки, инсонларнинг экологик билим, онг ва маданиятиларини шакиллантириш бугунги кундаги энг долзарб мавзулардан бири бўлиб, улар ҳар куни ўзи ҳақида кўпроқ ва тезроқ эслатиб турмоқда.

Экологик билим бу - кишиларни жамият ва атроф муҳитда рўй берадиган ходисалар бўйича тушунчалари, воқеликни инсон тафаккурида акс этишидир [1; 28-б]. Экологик таълим – экологик муаммоларни ҳал этиш учун зарур кўникма ва малакани ривожлантирадиган, табиий комплексларни қайта тиклаш маъсулиятли харакатини амалга ошириш учун муносабат ва мажбуриятларни шакиллантирадиган ўқув жараёнидир[2; 34-б].

Экологик таълим ва тарбиянинг асосий мақсади жамиятнинг барқарор ривожланиш тараққиётига ўтиш жараёнида энг муҳим принципларидан бири бўлиб, экологик тизим бир бутунлигини ва ўзаро боғланишда эканлигини (модда ва энергиянинг айланиши, ахборот алмашинуви) инсонлар тафаккурида акс этдиришдир.

Экологик таълимни ривожланиш басқичига назар ташласак, у ҳозирги даврга қадар уч босқичда ривожланаётганлигини кўришимиз мумкин [3; 74-б], яъни:

1970 йилгача бўлган – Табиатни муҳофаза қилиш таълими;

1970 – 1992 йилларни ўз ичига олган – Экологик таълим;

1992 йилдан ҳозирга қадар ривожланаётган – Барқарор ривожланиш учун таълим.

Экологик таълим тарбияни аниқлаштириш, такомиллаштириш бўйича илк ҳукуматлараро конференция БМТ тамонидан 1977 йили Тибелисида ўтказилган бўлиб, конференция дунё миққиёсида Экологик таълим тизимини ривожланишида муҳим босқич бўлган [4; 1987]. Конференцияда миллий миққиёсда экологик таълимни ривожлантиришнинг комплекс стратегияси ишлаб чиқилган ва таълимни турли босқичлари, аҳолини турли тоифаларига нисбатан экологик таълимни такомиллаштириш бўйича 40 дан ортиқ таклиф ва тавсиялар ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Экологик таълим соҳасидаги халқаро ҳамкорлик Найроби (1982 й), Бече (1983 й), Москва (1987 й) ва бошқа конференцияларда давом эттирилди. Экологик таълимни интеграциялашуви асосида атроф муҳит муҳофазасини мактабгача таълим муассасаларидан бошлаб барча таълим тизими ўқув дастурларида амалга ошириш белгиланди.

Халқлараро экологик таълим стратегиясининг асосий муаммоси – унинг услубий жиҳатдан ташкил этиш масалалари сифатида баҳоланди. Бир гуруҳ

экспертлар “Экология” фанини алоҳида шакиллантириш заруратини таъкидлаб, экологик таълим шакилланиш тарихига кўра биологик, географик ва бошқа фанлар билан чамбар-час боғлиқ бўлсада, мустақил фан соҳаси сифатида ривожланиши лозимлигини айтдилар. Бошқа гуруҳ экспертлар эса, ўқув фанлар мазмунига табиий имкониятлари доирасида экологик билим, кўникма, малака ва компетенциялар сингдириш самаралироқ эканлигини таъкидладилар.

Таълимнинг ривожланишини кейинги босқичларида дунёнинг кўплаб мамлакатлари Давлатнинг барқарор ривожланиш стратегиясида “Экологик таълим”ни ўзини устивор йўналиши сифатида белгилаб олди. Жамият ва табиат муносабатлари тобора ёмонлашиб бораётган шароитда минтакалар аҳолиси мазкур масалалар моҳиятини чуқур англаб, уларни ечимини топишга хисса қўшишлари миллий экологик таълимда урғуланди. Таълим тизимида ижтимоий – экологик дунёқарашни, экологик ҳуқуқий позицияларни, фанлараро интеграциялашувни, таълим ва амалиёт ҳамкорлигини шакиллантиришга эътибор қаратилди. Бутун жамиятни экологик маданиятини, инсонларни экологик ахлоқий фазилатларини юксалтиришга қаратилган ҳаракатлар бошланди.

Шундай қилиб, атроф-муҳитни муҳофаза қилувчи ваколатли халқаро ташкилотлар ва ўтказилган конференциялар тавсияларига кўра экологик таълимнинг асосий тамойиллари этиб қуйидагилар белгиланди:

1. Экологик муаммоларнинг ижтимоий жиҳатларини устиворлиги.
2. Табиий ва техноген муҳитни таҳлил қилиш.
3. Фанлараро интеграциялашув, экологик билим, кўникма, малака, компетенцияларни сингдирилиши.
4. Миллий қадриятларда атроф-муҳит муҳофазаси масалаларини урғуланиши.
5. Аҳоли қатламлари ҳудудий ва минтақавий экологик қарорларни қабул қилишда фаол иштирок этишлари каби тамойилларга асосланди.

Жаҳоннинг турли мамлакатларида экологик таълим муаммосини ретроспектив таҳлили ўтказилгандан сўнг, таълимнинг ҳозирги устиворлик нуктаи-назаридан йўналишлари шакиллантирилди. АҚШ, Канада, Англия, Голландия, Дания, Швеция, Германияда Экологик таълимни устивор йўналиши сифатида очиқ хавода ўтказиладиган машғулотлар, махсус лойиҳалар асосида мавзули кунлар ва хафталарни ажиратиш ишлари тизимлаштирилди.

Машғулотларни ташкил этиш асосида:

- аҳолини экологик тарбиясини ошириш, экологик билим ва маданиятини шакиллантириш;

- кишилар амалий фаолияти давомида экологик муаммоларни ҳал этиш қобилиятларини такомиллаштириш;
- атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида янги илмий ғоялар, илмий тадқиқотларни ривожлантириш ишлари тизимлаштирилди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, ҳар қандай давлатда экологик таълимнинг асосий мақсади талабалар, умуман жамиятда илмий ва амалий таълим яхлитлигига асосланган экологик дунёқарашни шакллантиришдир. Мамлакатларнинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва экологик барқарорлиги экологик таълимни тизимли тарзда такомиллаштиришга бевосита боғлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйиҳати.

1. А.Н.Нигматов. "Экология нима"/ ТДЮИ.: 2004. – 28 б.
2. С.Т.Норбоев. ЎзМУ ахборотномаси/ ПККТМО 13.10.2015. – 34 б
3. Захлебный, А.Н. На экологической тропе / А.Н. Захлебный. – М. : Просвещение, 1996. – 74 с.
4. Гро Харлем Брунтланд "Бизнинг умумий уйимиз". Нью-Йорк, 1987 йил.

XIX ASR OXIRI - XX ASR BOSHLARIDA TURKISTONDA O'LKASHUNOSLIK VA TARIXNING RIVOJLANISHI

B. B. Ibraximov

Namangan davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi

***Annotasiya:** Ushbu maqolada XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida tarix va o'lkashunoslikka oid yutuqlar va tadqiqotlar haqida so'z boradi*

***Kalit so'zlar:** Turkiston, o'lkashunoslik, tarix, gazeta, jadidlar, arxeologiya, kutubxona, tadqiqotlar, o'lkashunoslik, muzey*

XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida tarix fani ma'lum yutuqlarga erishdi. Jadidlar tarixiy tadqiqotlarning mazmuni va mafkuraviy yo'nalishini o'zgartirdilar. Ularda xalq tarixini o'rganish boshlanadi, bunda xalqni tarixni xonlar va hukmdorlarning o'zgarishi sifatida tasvirlash o'rniga, xalq tarixning haqiqiy yaratuvchisi sifatida taqdim etiladi.

"Turkiston Viloyatining Gazeti" gazetasi sahifalarida uning bosh muharriri mulla Olim Mahmud Xoji Turkiston tarixi (Tarihi Turkiston) haqida to'liq ma'lumot berdi. Bu tarixga oid birinchi ilmiy ish bo'lib, u o'zbek tilida nashr etilgan va Turkiston mintaqasida qadimgi davrlardan beri voqealarning dunyoviy yilnomasini ochgan. Jadidlar tarixni Turkistonda savodli va komil inson etishtirish uchun eng muhim fanlardan biri deb hisoblashgan.

1895 yilda arxeologiya ixlosmandlari doirasi tashkil qilindi, ularning ishtirokchilari qadimiy obidalarni yozma manbalardan izohlab, o'rganib chiqdilar,

qazish ishlari kamdan-kam amalga oshirilgan bo'lsa-da, shaxsiy arxeologik joylarni qidirish va tavsiflash.

1870 yilda Toshkentda Turkiston jamoat kutubxonasining tashkil etilishi O'rta Osiyoda fan va madaniyat rivojida katta ahamiyatga ega edi. Ochilishda unda 1700 kitob bor edi, 1917 yilga kelib ularning soni 80 mingga yetdi. Ularning barchasi Turkiston o'lkasining tarixi, tabiati va etnografiyasi bilan bog'liq edi.

Allaqachon 80-yillarda. XIX asr Turkistonda bir qator ilmiy tarixiy jamiyatlar vujudga kelmoqda, ular faoliyatida tub aholining ziyolilari ishtirok etadilar. Ular orasida eng taniqlilari: Samarqandda yashovchi Mirza Abdullin, katta arxeologik-numizmatik kolleksiyani to'plagan, xattot-rassom Mulla Qosimov, u Samarqandning ko'plab qadimiy yodgorliklarini chizgan. Toshkentlik Akrom-Palvan Asqarov sharqshunos N.Ining ajralmas yordamchisi bo'lgan. Veselovskiy. U juda qadimiy antikalar kolleksiyasini to'pladi, faqat uning kolleksiyasida 15 mingdan ortiq tanga bor edi. Buxoroda kollektor Muhammad Vefa katta etnografik kolleksiyaga ega edi: eski gilamlar, gilamlar, uy buyumlari va qo'lyozmalar.

Mustamlaka Turkiston o'lkasida bir muncha keng miqyosda ilmiy tadqiqotlar va mintaqaviy tadqiqotlarni tashkil etish uchun sharoit noqulay edi. Turkiston o'lkasi mustamlaka ma'muriyati ixtiyoriga berildi, u eng yaxshi holatda ilmiy jamiyatlarning faoliyatiga befarq edi. Turkiston o'lkasi tarixini har tomonlama o'rganishni uddalagan olimlarning xizmatlari yanada katta. Ular yuqori ma'lumotli, mehnatsevar, progressiv fikrlaydigan odamlar edi. Rossiyaning ilg'or madaniyati va fanining vakillari o'zbek, tojik, qirg'iz va qoraqalpoq xalqlari orasida beg'araz va fidokorona mehnat qilib, ularning taqdirini engillashtirishga, ular orasida zamonaviy bilimlarni tarqatishga, xalqlar do'stligini mustahkamlashga harakat qilishdi. Ularning asarlari mintaqani ilmiy o'rganish uchun mustahkam poydevor yaratdi va ularning nomlari O'zbekistonning tarixiy yilnomalarida abadiy qoladi.

O'rta Osiyo bo'yicha 700 dan ortiq mintaqaviy tadqiqotlar, shu jumladan "Turkistondagi yarim umr" muallifi Likoshin Nil Sergeevich (1860-1922) - turkolog, tarjimon. U rus tiliga "Tariy-i Narshaxi" - O'rta Osiyo tarixchisi Abu Bekra Narshaxining (899-959) asarini tarjima qildi, bu Buxoro tarixi haqida hikoya qiladi.

Mayev Nikolay Aleksandrovich (1835-1896) - o'lkashunoslik ishining dastlabki asoschilaridan biri. 1869 yildan boshlab u Markaziy Osiyoda o'z faoliyatini mintaqa tarixi va madaniyatiga chuqur qiziqish asosida boshladi. N. A. Mayev 1870 yilda birinchi Markaziy Osiyo gazetasi, viloyat ma'muriyatining rasmiy organi bo'lgan va 1892 yilgacha uning doimiy muharriri bo'lgan. Unga rahmat, gazetada o'lkashunoslik mavzulariga katta e'tibor berildi. Unda mahalliy tarixshunos olimlar va poytaxtlik sharqshunoslar o'z materiallarini nashr etdilar. Gazeta mavjud bo'lganda bu an'ana saqlanib qoldi. Uning nomi hozirgi tarix muzeylari va tabiat muzeyi uchun asos bo'lib xizmat qilgan O'rta Osiyodagi birinchi

muzei - Turkiston muzeyining tashkil etilishi va tashkil etilishi bilan bog'liq. Shuningdek, u Toshkentda jamoat kutubxonasini tashkil etish va uning faoliyatini yo'lga qo'yishda muayyan hissa qo'shdi. Yillar davomida kamtarona kitoblar to'plami bo'lgan kutubxona A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasiga aylandi.

O'rta Osiyo hududidagi qadimiy aholi punktlarining arxeologik qazishmalarini olib borgan mutaxassis olimlardan birinchisi Nikolay Ivanovich Veselovskiy (1848-1918) - sharqshunos, arxeolog. 1885 yilda u qadimiy Samarqand - Afrosiyob xarobalarini qazib oldi va ko'plab turli xil qadimiyliklar, shu jumladan odamlar va hayvonlar tasvirlangan loy qalqonlari, uylarning loy va g'isht devorlari, quduqlar, jamoat suv omborlari (uyalar), drenaj inshootlari topildi. . 1895 yilda u Afrosiyobda bu qazishlarni davom ettirdi. N.I.Veselovskiy nomi bilan Samarqandning ko'zga ko'ringan tarixiy va me'moriy yodgorliklarining birinchi ilmiy tavsifi ham bog'langan. 1895 yilda u Bibixonim masjidi va Gur-Amir maqbarasining rasmlari va chizmalarini yaratgan olimlar, me'morlar, rassomlarning ekspeditsiyasini boshqargan. Ushbu ekspeditsiya materiallari asosida Gur-Amir maqbarasiga bag'ishlangan ko'p rangli albom yaratildi. N.I. Veselovskiy ko'plab asarlar muallifi, jumladan "Samarqanddagi Xo'ja-Ahror haykali", "Bibixonim masjidi". "Ossuariylar to'g'risida ko'proq", "Samarqanddagi Ramazon", "Buxoroda Qurbon hayiti" va boshqalar.

Ajablanarli taqdir odami - turkolog Nalivkin Vladimir Petrovich (1852-1918). U Kaluga shahrida tug'ilgan va 1873 yildan beri Turkiston viloyatida yashagan. U bir necha yil oilasi bilan Farg'ona viloyati Nanai qishlog'ida yashab, o'zbek, tojik va arab tillarini o'rgangan. U Turkiston o'lkasining etnografiyasi va tarixi, islomshunoslik, o'zbek va fors tillarini o'rganish bo'yicha qo'llanmalar yaratdi, rus-o'zbek va o'zbek-rus lug'atlarini to'pladi. "Turkiston o'qituvchilar seminariyasi uchun o'qish kitobi", "O'zbek tilini amaliy o'rganish bo'yicha qo'llanma", "Qo'qon xonligining qisqacha tarixi" nashr etildi.

U O'rta Osiyo xalqlari madaniyati tarixi, jumladan mo'g'ullar istilosi davrida Turkiston, 1365 yildagi Samarqanddagi xalq harakati, musulmon madaniyati, Turkiston sug'orish tarixi, Ulug'bek va uning davri bo'yicha ko'plab ilmiy asarlar muallifidir. "Turkiston madaniy hayoti tarixi", dunyoga mashhur sharqshunos Bartold Vasiliy Vladimirovich (1869-1930). Uning birinchi O'rta Osiyoga safari 1893 yilda bo'lib o'tdi. Keyinchalik u Turkiston universitetining tarix va filologiya kafedrasida ma'ruza qildi va uning ochilishini tayyorlashda faol qatnashdi. O'rta asrlardagi O'rta Osiyo tarixi uchun hanuzgacha ajralib turmagan fundamental asar "Turkiston mo'g'ullar istilosi davrida" muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Ism V.V. Bartold 33 ta Sharq mutafakkirlari orasida O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Sharqshunoslik instituti binosida o'yilgan.

1895 yildan sharqshunos va turkolog Mullitskiy Nikolay Guryevich (1873-1947) Toshkentda yashagan. U Toshkentning tarixiga oid entsiklopedik bilimlarga ega bo'lib, unga ko'pgina asarlarini bag'ishlagan, jumladan "O'tgan asrdagi Toshkent tarixidan bir necha sahifa", "17-asrdagi Toshkent tarixidan sahifalar", "Qo'qon hukmronligi ostidagi Toshkent tarixiga nazar", "Toshkent shahri" . Bir nechta raqamlar ", "Toshkent. Tarixiy insho ", "Toshkent mahallalari " .

Peru mashhur sharqshunos Aleksandr Aleksandrovich Semenov (1873-1958) Beruniy, Ibn Sino asarlari, "O'rta Osiyo hududida mavjud bo'lgan yozuvlar", "O'rta Osiyo Davlat Universiteti asosiy kutubxonasining fors, arab va turk qo'lyozmalarining tavsifi", "Tarix to'g'risida" asarlariga ega. O'zbek mumtoz musiqasi. Unga "Turkiston" noyob to'plamining so'nggi 48 jildini yig'ish topshirilgan.

Sharqshunos, arxeolog, yozuvchi Vyatkin Vasiliy Lavrentievich (1869-1932) 1880 yildan Samarqandda yashab, ijod qilgan. U Samarqandda Ulug'bek rasadxonasi joylashgan joyni qidirib topdi va 1908 yilda olib borilgan arxeologik qazishmalar natijasida rasadxona binosi qoldiqlarini topdi. U 1930 yilgacha qadimiy Afrosiyob shaharchasini qazish ishlarida ishtirok etgan va rahbarlik qilgan. U Samarqandning o'tmishi va uning yodgorliklari haqida ko'plab afsonalarni to'plagan va nashr etgan, jumladan: "Arablar Samarqandni qanday bosib olishdi" (1896), "Shohi-Zinda" (1897), "Chupan-ota" (1897) va boshqalar V.J.I. Vyatkin, shuningdek, "Afrosiyob posyolkasi" (1927) ilmiy ishining muallifi, "Rus maktablari uchun o'zbek tili darsligi" (1918), "Rus tili darsligi" (1918), "uchun kitoblar. o'qish» (1918).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshov B. O'zbekiston davlatchiligi va mahalliy boshqaruv tarixi. T.: UzMU, 2012.
2. Ziyayeva D. X. O'zbekiston tarixiga oid manba va tadqiqotlar T.: "Nurafshon business" 2022 y

KIMYO FANINI O'QITISHDA PED-TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Boymirzayeva M., Lutpillayeva M.X.
Namangan Davlat Pedagogika instituti

***Annotatsiya:** maqolada kimyo fanini o'qitishdagi qiyinchiliklar, masalalar ishlash davomida duch kelinadigan ikkilanishlar va bularni bartaraf etish yo'llari haqida so'z boradi.*

***Kalit so'zlar:** texnologiya, zamonaviy ta'lim, pedagogic mahorat, masalalar ishlashdagi qiyinchiliklar.*

Abstract: *the article talks about the difficulties in teaching chemistry, the hesitations encountered during the work of problems and ways to overcome them.*

Key words: *technology, modern education, pedagogic skills, difficulties in problem solving.*

Аннотация: *в статье рассказывается о трудностях в обучении химии, возникающих при работе с неуверенностью задачах и способах их преодоления.*

Ключевые слова: *технология, современное образование, педагогическое мастерство, трудности решения задач.*

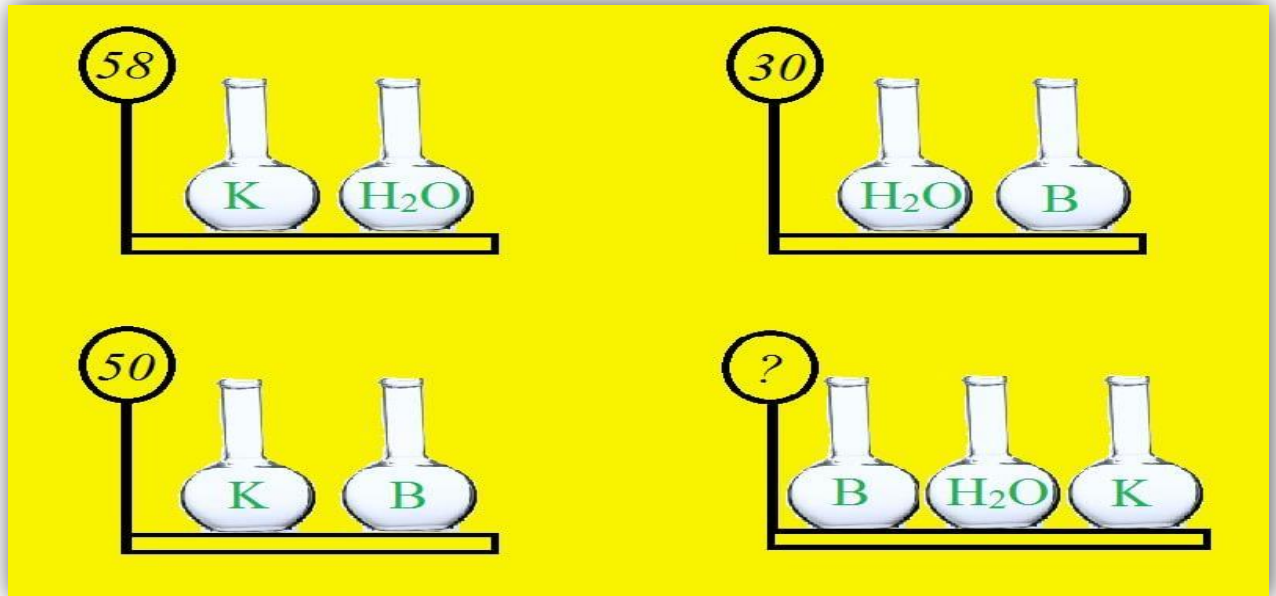
Dars bu- o'qituvchini umumiy va pedagogik madaniyatining ko'zgusi intellektual boyligining o'lchovi, uning bilim darajasi eruditsiyasi (bilimdonligi)ning ko'rsatkichidir. Yaxshi rejalashtirilmagan, chuqur o'ylanmagan, shoshilinch loyihalashtirilgan va o'quvchilar imkoniyati bilan uyg'unlashmagan dars sifatli bo'lmaydi.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi barcha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatdan yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda. Bu o'z o'rnida har bir tizim xodimi, ayniqsa, o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Umumiy o'rta ta'limda kimyo fanini o'rganishning asosiy maqsadi - o'quvchilarda tayanch va kimyo o'quv faniga oid umumiy kompetensiyalarni shakllantirish, mazkur fanni o'rganishda boshqa fanlardan olgan bilimlarini va hayotiy tajribalariga tayangan holda eng muhim kimyoviy tushunchalar, kimyoviy elementlar, moddalarning xossalari, tuzilishi, tarkibi, anorganik bilan organik moddalar orasidagi bog'liqlik, ulardan kundalik turmushda foydalana olish hamda kimyo o'quv xonasida ishlash xavfsizlik qoidalari bilan tanishtirish va amal qilishga o'rgatish. Kimyo fanini o'qitishning asosiy vazifasi - ta'lim-tarbiya jarayonida kimyo fani mazmunini hozirgi ijtimoiy hayot, fan-texnika va texnologiyalar taraqqiyoti bilan bog'lash, buyuk allomalar va kimyogar olimlarning kimyo fani rivojiga qo'shgan hissalarini bilan tanishtirish va kimyoviy ishlab chiqarishning ekologiyaga ta'siri haqidagi bilim, ko'nikma, malakalar va kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltiradi.

Kimyo fani murakkab fanlardan biri bo'lib, uni o'qitishda bir qator muammolarga duch kelinadi. Bugungi kunda kimyo fanini o'qitishda vujudga

kelayotgan muammolarni turli xildagi yechimlari ham bor. Har bir muammoni qanday hal qilish har bir pedagogning mahoratiga bog'liq. Lekin shunday muammolar ham borki, uning yechimi boshqa omillarlarga bog'liq. Quyida kimyoda masalalar ishlashda yangicha usulda yondashilgan.

1. **Nomi:** Kimyoda modda massasini o'rganishda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash.

1. **Vaqt:** 2minut.

2. **Kimlar uchun:** Maktab o'quvchilari va kimyo bo'yicha tayyorgarlik ko'rayotganlar uchun.

3. **Qaysi mavzuga mos keladi:** yadro tarkibi, izotop, izoton, izobar va shu bob bo'yicha takrorlash savollarida qo'llash mumkin. Fan haftaliklarida topshiriq sifatida qo'llash maqsadga muvofiqdir.

4. **Maqsad:** O'quvchining mustaqil fikrlashini taminlash va uning fikrlash doirasini kengaytirish, yangi g'oyalarni o'ylab chiqishga, tezkorlikka, mantiqni rivojlantirishga yordam beradi.

5. **Afzalliklari va yutuqlari:** Bu orqali tasavvurni kengaytirish, aniq mantiqqa erishish, uzviylik va mutanosiblik bo'yicha, diqqatni jamlash bo'yicha, topqirlikka undaydi.

6. **Kamchiliklari:** Kamchiligi shundaki idishning massasini hisobga olinmagan. Shu sababli masala ishlovchi insonda ikkilanishni yuzaga keltirishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'qituvchining doimiy ravishda o'z mahorati va tajribasini oshirishning eng muhim sharti o'z ustida ishlashi, "Darsmuqaddas" ekanligini unutmasligi hisoblanadi. Kimyo fanini o'rgatishda o'quvchini darsga jalb qila olish, darsga qiziqтира olish ham muhim masalalardandir. Har bir

darsda bir-biridan qiziqarli o'yinlar tashkil etish zarur. O'quvchini erkin fikrlashga o'rgatish zarur. O'quvchining nutqini o'stirib borish ham eng ahamiyatli ish bo'lib, buning uchun tegishli choralar ko'rib borish zarur. O'quvchilarni erkin fikrlashga o'rgatishda turli metodlardan, tabiiy savodxonlikni oshiruvchi qiziqarli topshiriqlardan, video-savollardan unumli foydalaninish yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R. Abduqodirov A., Pardaev A., Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). Toshkent. Iste'dod. 2008y.
2. M.Лутпиллаева. Кимё фани ўқитишни ахборотлаштириш зарурати. Наманган давлат университети табиий фанлар ва экологияга оид айрим муаммолар (илмий мақолалар тўплами). Наманган 2018. 121-124б
3. M.Лутпиллаева. Таълим жараёнларида илғор педагогик технологияларни қўллаш самараси. Наманган давлат университети табиий фанлар ва экологияга оид айрим муаммолар (илмий мақолалар тўплами) Наманган 2016. 230-232б
4. Yusuvliyeva G, Lutpillayeva M.X. Kimyo fanini o'qitishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari. "Инновационные технологии переработки минерального и техногенного сырья химической, металлургической, нефтехимической отраслей и производства строительных материалов". Toshkent-2022. 301-303б

TAKOMILLASHTIRILGAN ILK QADAM DAVLAT O'QUV DASTURIDAN MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA FOYDALANISH

Gulbadanbegim Ibrohimova

Namangan davlat pedagogika instituti "Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi(Maktabgacha ta'lim)" 1- bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: PhD. M. Asranbayeva

Tel:+998 93 0582125

E-mail: gulbadanbegimibrohimova2000@gmail.com

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada hozirgi kunda yurtimizda Maktabgacha ta'lim tizimiga berilayotgan e'tibor, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi, uni amaliyotga qo'llash bo'yicha tavsiyalar, dasturdan kutilayotgan natijalar, sohada olib borilayotgan islohotlar yuzasidan tahlillar haqida ma'lumotlar beriladi.*

***Kalit so'zlar:** Maktabgacha ta'lim, bola, "Ilk qadam", davlat talablari, pedagog, Maktabgacha ta'lim Vazirligi, BMT, YUNISEF, rivojlanish kompetensiyalari.*

***Abstract.** This article provides information on the attention paid to the preschool education system in our country, the "Firs Step" state curriculum,*

recommendations for its implementation, the expected results of the program and the analyzes of the reforms being carried out in the field.

Key words: *Preschool education, child, "First Step", state requirements, pedagogue, Ministry of Preschool Education ,UN, UNICEF, development competencies.*

Аннотация. *В данной статье представлена информация о внимании, уделяемом системе дошкольного образования в нашей стране, государственной учебной программе «Первый шаг», рекомендации по ее реализации, ожидаемые результаты программы, анализ реформ, проводимых в сфере.*

Ключевые слова: *дошкольное образование, ребенок, «Первая ступень», государственные требования, педагог, Министерство дошкольного образования, ООН, ЮНИСЕФ, развитие компетенций.*

“Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biror-bir o'zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog'lom genefondini tayyorlash, avvalo, Maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi”[1].

Ushbu fikrlarning isboti o'laroq, yurtimizda Maktabgacha ta'lim sohasida misli ko'rilmagan o'zgarishlarni har birimiz ko'rib, sezib turibmiz. Zero, ushbu sohaga shu kunga qadar bugungi kabi yuksak e'tibor va e'tirof kuzatilmagan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Xususan, ushbu sohani davlat siyosati darajasiga ko'tarish, Maktabgacha ta'lim Vazirligining tashkil topishi, BMTning bolalar jamg'armasi YUNISEFning O'zbekistondagi vakolatxonasi texnik ko'magi yordamida “Ilk qadam” davlat o'quv dasturining yaratilishi va amaliyotga tadbiq etilishi, sohaga doir qator qonun va qarorlarning qabul qilinishi va ijrosi yosh avlod tarbiyasining eng quyi pog'onasiga naqadar katta e'tibor berilayotganiga yaqqol misol bo'la oladi. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari tog'risida” PF-5198-sonli Farmoni, Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dakabrdagi “Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standartini tasdiqlash to'g'risida ” 802-sonli qarori shular jumlasidandir.

“Ilk qadam ” davlat o'quv dasturi eng yaxshi xalqaro amaliyotlar hamda Janubiy Koreya tajribasi asnosida ishlab chiqilgan bo'lib, uning asosiy maqsadi – hayoti davomida uzluksiz rivojlanishga qodir bo'lgan shaxsni shakillantirish. Dasturni ilk marotaba 2018-yilda ishlab chiqildi, lekin 2022-yilda uni yanada takomillashtirish va unga qo'shimcha hamda o'zgartirishlar kiritish maqsadida qayta nashrdan chiqarildi.

Davlat o'quv dasturining birinchi nashrini qayta ko'rib chiqishga quyidagilar sabab bo'ldi:

• 2019-yilda qabul qilingan "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni va unda belgilab berilgan maktabgacha ta'lim va tarbiyaning asosiy tamoyillari, shuningdek, maktabgacha ta'limda davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari[2.];

- dasturning birinchi nashrini qo'llashda orttirilgan tajriba va uning tahlili;
- 2021-yilda respublikamizning barcha hududlarida maktabgacha ta'lim boshqaruv organlari mutaxassislari, MTTning davlat, nodavlat va muqobil shakllari pedagoglari va metodistlari o'rtasida o'tkazilgan manzilli milliy so'rov natijasida aniqlangan fikr va takliflarining inobatga olinganligi;
- maktabgacha ta'lim dasturlarini yaratish bo'yicha o'tgan yillar davomida to'plangan xalqaro tajriba.

Dasturning ikkinchi nashri o'zining muqobilligi, maslashuvchanligi, individual xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir bolaning ta'lim ehtiyojlariga qaratilganligi bilan avvalgisidan keskin farq qiladi.

Davlat o'quv dasturini amaliyotga tadbiiq etishda pedagoglarga yordam tariqasida "Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga uslubiiy yordam sifatida o'quv-uslubiiy qo'llanmalar to'plami taklif etildi. To'plam Maktabgacha Ta'lim Vazirligi mutaxassislari tomonidan BMTning O'zbekistondagi Xalqaro bolalar jamg'armasi (YUNISEF) bilan birgalikda ishlab chiqilgan bo'lib, oltita qo'llanmani o'z ichiga oladi: "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim dasturlarini ishlab chiqish"; "Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ta'lim jarayonini rejalashtirish"; "O'yin orqali ta'lim olish"; "Maktabgacha ta'limda ta'lim jarayonini individuallashtirish. Alohida ehtiyojli bolalar inklyuziyasi"; "Oilalar va mahalliy jamoatchilik bilan hamkorlik"; "Kuzatish va baholash".

Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturidan kutilayotgan ta'limiiy natijalar maktabgacha ta'lim tashkilotini bitiruvchi bolaning tayanch kompetensiiyalari (kommunikativ, ijtimoiy, shaxsiiy, bilish)ning shakllanganligi hisoblanadi. Buni ta'lim va tarbiya jarayonida pedagog kuzatishlar yordamida har bir bolaning rivojlanishini davlat talablarida qayd qilingan rivojlanish sohalari va kichik sohalari bo'yicha barcha yosh guruhida bolaning mumkin bo'lgan yutuqlarining ijtimoiy-me'yoriy yosh xususiiyatlarini kuzatib borish orqali aniqlaydi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, Maktabgacha ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, sohaga berilayotgan e'tibor, xususan takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturining amaliyotga joriy etilishi ulg'ayib kelayotgan yosh avlodning sifatli ta'lim va tarbiya olishi uchun munosib zamin vazifasini o'taydi deb umid qilamiz.

Foydalanilgan adabiiyotlar

1. Lex.uz malumotlari asnosida
2. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi

qonuni. 16-dekabr 2019-yil, O'RQ – 595-son.

3.O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun Ilk qadam davlat o'quv dasturi – Toshkent,2022

4.O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni.16-dekabr 2019-yil,O'RQ – 595 – son

5.F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpo'latova, N.M.Qayumova,M.N.A'zamova Maktabgacha pedagogika – T: "Tafakkur"2019.

6.Sh.Sodiqova Maktabgacha pedagogika – T: "Tafakkur bo'stoni"2013.

DEVELOPMENT OF NATIONAL SPORTS IN NEW UZBEKISTAN

Khamidjonov Abdunazar Usubjon o'g'li

*Student of the 2nd stage of sports activities of
Namangan State University*

***Annatsiya:** this article provides information on the basics of the law on the development of national sports in the Republic of Uzbekistan and reforms in the field of physical education and sports in our country*

***Keywords:** Physical Culture, public policy, law, underground, health, function, general, special, aesthetic function, regulatory function, information function, educational and educational function, practical function, sports function, Recreative and wellness-rehabilitation function.*

***Аннотация:** в данной статье представлена информация об основах закона о развитии национальных видов спорта в Республике Узбекистан и реформах в сфере физической культуры и спорта в нашей стране*

***Ключевые слова:** физическая культура, государственная политика, право, подполье, оздоровительная, функция, общая, специальная, эстетическая функция, регулирующая функция, информационная функция, воспитательно-воспитательная функция, практическая функция, спортивная функция, оздоровительная и оздоровительно-реабилитационная функция.*

***Annatsiya:** ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida milliy sport turlarini rivojlantirish to'g'risidagi qonunning asoslari hamda mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi islohotlar haqida ma'lumot berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Jismoniy madaniyat, davlat siyosati, huquq, yer osti, sog'liqni saqlash, funktsiya, umumiy, maxsus, estetik funktsiya, tartibga solish funktsiyasi, axborot funktsiyasi, tarbiyaviy va tarbiyaviy funktsiya, amaliy funktsiya, sport funktsiyasi, Rekriativ va salomatlik-reabilitatsiya funktsiyasi.*

In order to ensure the implementation of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 18, 2022 . PF-75 "On measures to improve public administration in the field of sports" and Resolution dated February 18, 2022 No. PG-136[1] "On the organization of activities of the Ministry of Sports Development", the Cabinet of Ministers decided, Resolutions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 2, 2017 No. PP-3306 "on measures for the further development of the national sport "Wrestling" and the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated March 4, 2020 No. 122[2] "On measures to further improve the system of selection of athletes to national teams in sports", Resolution of the President of the Kyrgyz Republic from August 14, 2018 N PQ-3907 "on measures to educate young people in spiritual, moral and physical perfection, raising the education and upbringing system to a qualitatively new level", the subject of this study to a certain extent serves to implement the tasks set in other regulatory legal acts related to this area.[3]

In order to popularize and improve the level of physical culture and sports in our republic, the development of physical culture, the revival of national folk games and the formation of a healthy lifestyle, the training of talented athletes in modern sports and improving their sports skills, numerous resolutions and resolutions are being adopted that are important for the popularization and development of the sports industry in our country.[4]

We are proud of our athletes who have made a great contribution to increasing the prestige and prestige of the new Uzbekistan in the international sports arena. At the same time, we must pay great attention to mass sports, not limited to achievements in higher sports. Special attention is paid to this direction, given that regular physical education and sports play an important role in strengthening the health of our population, especially the younger generation.[5]

When practicing the national sport of wrestling, the development of all physical qualities is observed. The activity of various organs and systems of the body is improved and developed during the practice of wrestling sports. Therefore, in the formation of a healthy lifestyle of the population of our country, the struggle is one of the main factors. In addition, the training of highly qualified specialists in wrestling focuses on the acquisition of practical and theoretical knowledge, skills and abilities. It has been repeatedly noted that in the "new Uzbekistan" not enough work is being done to increase the prestige and level of "national wrestling", insufficient attention is paid to the organization and content of the training of highly qualified and sports reserves.

Today, large-scale reforms are being implemented aimed at the rapid development of wrestling on the world stage and the popularization of wrestling as a priority sport in Uzbekistan.[6]

In particular, considering that wrestling is not just a sport, but a significant factor in achieving not only physical, but also spiritual perfection of society through it, our great-grandfathers called it a school of education. In national wrestling, wrestlers demand from wrestlers the manifestation of such high qualities as courage, fortitude, negligence, straightforwardness, courage and purity, which, in turn, also imposes on them a great sense of responsibility. After all, those who belong to this category, who set an example to others, first of all need to physically and spiritually improve their personality and constantly move towards maturity and perfection. National struggle is a kind of fine craft, science is a mixture of manners, harmony, on which much depends mutual sincerity, cooperation, friendship between teacher and students.

On this occasion, our grandfather Abu Ali ibn Sino writes: The "struggle" consisted of different types. One of them is that two males hold on to each other's belts and pull them towards themselves, and each tries to get rid of his rival. But one embraces the other. In this case, the opponent's right hand goes over his shoulder, and the left from below. Then he draws the opponent to him. They say that another kind of wrestling knocks the opponent down by hitting each other.

Two types of national wrestling have formed on the territory of modern Uzbekistan: preliminary capture of the opponent's belt and free capture of the opponent. The first type of struggle is called the "Farg'ona", the second - the "Bukhara" method. These types of struggle are still widespread in our republic today. Republican, Asian and international competitions are held in these types. Currently, the Fergana method of belt wrestling, as well as the Bukhara method of wrestling, is called belt wrestling.[7]

In the "new Uzbekistan" national wrestling is developing as an important sport. Its material base is constantly increasing, creating optimal conditions for athletes. In response to this concern and opportunities, the wrestlers of our republic adequately defend the sporting honor of our republic, achieving high results at the European, Asian, and world wrestling championships. The fact that it is necessary to engage in national wrestling from an early age does not require proof. Because such physical qualities as dexterity, agility, strength, speed, courage to find the optimal solution in a matter of seconds in difficult situations that bring success to an athlete are formed in children from an early age. National wrestling is gaining popularity, and coaches and teachers have made a great contribution to its popularization among women and men aged 7 to 70 years. The Bukhara type of national wrestling acquires a regional character and is being improved. When we talk about wrestling, we mean only wrestling falling, wrestling competitions manifest themselves before our eyes. But it is permissible for trainers to act with special responsibility in order to bring a wrestler to a high level.

Along with the physical training of wrestlers, it is necessary to improve their spiritual and volitional qualities, as well as special mental capabilities, increasing their physical qualities, such as strength, agility, speed, flexibility and endurance.

At the same time, the systematic introduction of physical culture into everyday life eliminates the harmful effects of industrial inactivity, developing physical qualities and directing a person to comprehensive improvement.[8]

Conclusion: in the new Uzbekistan, enough reforms are being carried out aimed at popularizing and promoting physical culture and sports to the world level, further developing national wrestling and promoting a healthy lifestyle of the population, teaching younger children our national sports and further improving their skills.

List of used literature

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sport sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida" 2022-yil 18-fevraldagi PF-75-son Farmoni [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 18, 2022 . PF-75 "On measures to improve public administration in the field of sports".] www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil-2 oktyabrdagi PQ-3306-son "Kurash" milliy sport turini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. [Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 2, 2017. PP-3306 "on measures for the further development of the national sport"Wrestling".] www.lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi PQ-3907- son «Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori. [Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated August 14, 2018. PP-3907 "on measures to improve the quality of the system of spiritual, moral and physical improvement of youth, education and training of youth"].www.lex.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 4-martdagi 122-son "Sport turlari bo'yicha terma jamoalar tarkibiga sportchilarni saralab olish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. [Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan . 122 dated March 4, 2020 "On measures to further improve the system of selection of athletes to national teams in sports"] www.lex.uz
5. O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining "Sportni rivojlantirish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" 2022-yil 18-fevraldagi 136-son qarori ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining qarori.[Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated February 18, 2022 . 136 "On the organization of activities of the Ministry of Sports Development"] www.lex.uz

6. Kerimov F.A Sport kurashi nazaryasi va uslubiyoti. UzDJTI nashriyot-manbaa bo'limi. 2018.198-190 [Kerimov F.A theory and methodology of wrestling. Publishing and resource department of uzgiti. 2018.198-190]
7. Kerimov F.A Yakka kurash elementlariga ega bo'lgan harakatli o'yinlar. Ilmiy texnika axboroti-press, 2020.-79 b.[Kerimov F.A single combat game in the genre of action with elements. Scientific and technical information-press, 2020.-79 b]
8. Kerimov F.A Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. Toshkent, 2021,334 b [Kerimov F.A. scientific research in the field of sports. Tashkent, 2021,334 B]

TEACHING SONGS IN MUSIC LESSONS

Mahmudov Jahongir Saminjon o'g'li

Namangan State University

Jahongirmahmudov1997@gmail.com

Annotation: *this article will talk about teaching students in general secondary schools songs in music lessons and adjusting their voices.*

Keywords: *music, song, instrument, melody, note, program, sound setting.*

Singing, enhancing musical perception affects the psychological and physiological feelings of the Student, provides positive activity, activates sound formation, articulation and respiratory organs. Expands his worldview, while strengthening his memory, speech, attention. At the time of the implementation of the musical psychologist's jokes of students in the music lessons held at school, the teacher is obliged to take into account one thing, namely, the age of the child and his inner narratives, as mentioned in the above points. As you know, music lessons are formed on the basis of the didactic theory and principles of pedagogy. These principles determine the content, methods and basic requirements in the structure of the lesson session and its directions. The relevance of didactic education plays an important role in the study of children's musicology. A much more detailed conversation is made after playing the song, but it is imperative that the conversation does not stretch too much. As the children listen to the song the teacher is playing, they are impressed and galvanized. They have a desire to get an opinion on this song. This desire is a very important moment of class training. But in this matter, it is impossible to allow oneself and one's head-headedness. The teacher should be able to set up and lead the conversation. In doing so, he asks the children a number of questions: what the song talks about; what character does his music have; whether it is heavy – restrained or quick-spoken; whether it looks like a march song or a dance to a song; how the children enjoyed the sport.

In addition, in this conversation, the teacher should give children new knowledge and concepts, revealing to them in an understandable form the artistic image in the song - musical means of expression that help to strengthen it. In some cases, it is desirable to play the song a second time after the conversation in order to remind the children of the melody. After the song is performed and a conversation is held about it, the teacher begins to directly teach the song. Teaching song text-in a song, the word is closely connected with music, which is a powerful means of influencing the consciousness of a person. Of particular importance in the process of teaching a song is the fact that these two components occupy an important place. Children should be taught to remember the texture of the song quickly and easily. In the lower grades, the song text is taught directly in the lesson of classes. This is because children cannot write Khali quickly and unobtrusively, while writing a poem takes a lot of time. In the lesson session, the teacher usually hears four (one busy poem) or a part of it four times, depending on the complex type of literary work; he then imitates the children to repeat the text he has read with him. The teacher must correctly, impressively, clearly, pronounce the macro in the text. It is necessary to demand that students pronounce the same. It will be useful for them to read the text in a whisper, but melodiously; such reading activates the articulation apparatus. After repeating the text of the song 2-3 times by the whole class, some students are asked to give it a diclomeration. In the same Mahal, other readers must carefully listen to the poem and repeat it in Dili so that they can correct the mistakes of their comrades.

It is desirable to return the text "chained": one child reads the first line, the other child reads the second, the third child reads the third line. Such reading activates the attention of children. From the 2nd grade onwards, students must keep a separate notebook and write down the texture of the songs being studied. In grades 3-7, the teacher writes the text of the song. In the lower grades, the texture of the song should be studied depending on a special table - posters or notes on the board. In the upper classes, the teacher brings 2-3 copies of the new text to the class and asks the children to reproduce it vigorously. In addition, in the upper classes, the method of memorizing the song text by studying it directly in the lesson session is not sung. Short and simple textures can be learned completely in the course of one lesson. But there are also poems in which one paragraph itself consists of two to three parts.[1]

Such poems are mastered during the training of several lessons. If the time spent directly singing, trying to do this work in one way or another, is spent only on the study of the SNE, then methodically the wrong thing will have been done. It is not necessary to carefully study the words of the first paragraph, because when teaching the melody, these words will be repeated many times and will be remembered. But it is not advisable to teach the next points in this way, since

children now know the melody much better, and the need for them to repeatedly spray the text while repeating the melody many times does not disappear. For this reason, it is necessary to study the text of new items much more carefully. After the song is mastered by the texture of the first paragraph, it is possible to proceed to teaching the melody of the song. This work requires the attention of both children and the teacher. Before teaching a melody, it should be well mentioned to children by playing it on some musical instrument or by saying the first paragraph of the song.

As a result, they get a much more complete taasurot in the direction of the song being studied. It is possible to start teaching certain parts of children when they are getting to know a new melody unfamiliar to them; later, children will have a perfect musical image from those parts. There is a certain consistency in the study of the melody of the song. Usually the melody is studied by music content. First the first composition, then the second, third, etc. k. The contents are analyzed and taught. The teacher will say each of them in his tone and give 2-3 chants, after which he, together with himself, will demand from the children to say a certain composition in his tone. Usually, children cannot say the song boldly at first, but become more and more bold due to repeated repetitions. If the content being studied is not sufficiently understandable to children, it will be played and told 1 more time.[2]

It is necessary to know the norm in this urine and not to dwell long on its study, even if a certain content is not sufficiently mastered. It should not be forgotten that in such a state, children's attention is weakened, because of which they get tired and become passive, which negatively affects the educational result. Therefore, it is better to return to the difficult place of the song again later. Complex areas of the song should be studied especially carefully. The difficulties at this time may be associated with non-habitual intonation (round) s, the song may be associated with the following jumps, the nagging of such as alternation. It is necessary to diligently and diligently overcome such difficulties, because if the melody is not completely properly studied, it will be difficult in the Nicosia to correct mistakes, and sometimes it will not be possible to correct them. This makes it necessary for children not to repeat this song at home so that the teacher does not make mistakes.

Also, due to the complexity of the melody from the rhythmic side, difficulties with its study may occur. mastering the rhythmic form of the melody, which is complex for children's perception, can be facilitated by playing chapels. The places where a certain steam of the song is sung by a few notes make the children rest-badam kiynab. It will be useful not to sing such places with poetry, but to sing with neutral vapors, such as "lya"; such singing facilitates and accelerates perception. Songs written at a fast pace (pace) should only be studied at a slow pace, otherwise

the intonation and rhythm will not be clearly mastered, which means that the song will be played pala-partish. For this reason, only after mastering the melody well can the tempo be gradually brought closer to the level indicated by the composer.[3]

In addition, when teaching fast-paced songs, it is necessary to achieve a clear pronunciation of their words, to try to do this until the song is completely learned. When shakhdam songs are learned, it is not good to rush and bark. It is necessary to work with agility on a slow-sounding song, otherwise the children will slow down.

References:

1. Q. Rahmatov, Uzbek folk instruments, text of lectures, 2015. Namdo
2. Nurmatova M. A. The text of lectures on the subject "theory, methodology of music teaching and school repertoire" - Ur., 2006
3. SHaripova G. "Methodology of teaching music "(text of lectures) - ., 2000

УСЛОВИЯ И ПУТИ РАЗВИТИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

А.Г. Мирзакулов

Преподаватель кафедры Боевой и физической подготовки

МВД Академии Республики Узбекистан

E-mail: akrom.mir1988@gmail.com

г.Ташкент, Узбекистан

Тел: +99899 378 28 48

Аннотация: в данной статье автором рассматривается вопрос актуальности здорового образа жизни. Определены понятия и пути формирования ЗОЖ. Описана структура здорового образа жизни человека.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, психического здоровье, физическое здоровье, сотрудник, органы внутренних дел, организм, болезнь.

CONDITIONS AND WAYS OF DEVELOPING A HEALTHY LIFESTYLE AMONG EMPLOYEES OF THE INTERNAL AFFAIRS

A.G. Mirzakulov

Lecturer at the Department of Combat and Physical Training

Ministry of Internal Affairs of the Academy of the Republic of Uzbekistan

E-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

Tel: +99899 378 28 48

Annotation: *in this article, the author considers the issue of the relevance of a healthy lifestyle. The concepts and ways of forming a healthy lifestyle are defined. The structure of a healthy lifestyle of a person is described.*

Key words: *health, healthy lifestyle, mental health, physical health, employee, internal affairs bodies, body, disease.*

УСЛОВИЯ И ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СРЕДИ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

А.Г. Мирзакулов

Преподаватель кафедры боевой и физической подготовки
Министерство внутренних дел Академии Республики Узбекистан

E-mail: akrom.mir1988@gmail.com

г.Ташкент, Узбекистан

Тел: +99899 378 28 48

Аннотация: *В данной статье автор рассматривает вопрос об актуальности здорового образа жизни. Определены концепции и способы формирования здорового образа жизни. Описана структура здорового образа жизни человека.*

Ключевые слова: *здоровье, здоровый образ жизни, психическое здоровье, физическое здоровье, сотрудник, органы внутренних дел, тело, болезнь.*

Одним из важных факторов работоспособного и гармоничного развития организма является здоровье. Признаками здоровья являются: специфическая (иммунная) и неспецифическая устойчивость к действию повреждающих факторов; показатели роста и развития; функциональное состояние и резервные возможности организма; наличие и уровень какого-либо заболевания или дефекта развития; уровень морально-волевых и ценностно-мотивационных установок.

По мнению академика Ю.П. Лисицына, «...здоровье человека не может сводиться лишь к констатации отсутствия болезней, недомогания, дискомфорта, оно – состояние, которое позволяет человеку вести нестесненную в своей свободе жизнь, полноценно выполнять свойственные человеку функции, прежде всего трудовые, вести здоровый образ жизни, т.е. испытывать душевное, физическое и социальное благополучие».

Здоровый образ жизни есть концепция жизнедеятельности, соответствующий генетически зависящим типологическим особенностям определенного человека, реальным условиям жизни и адресованный на развитие, сохранение и укрепление здоровья, а также на полноценное осуществление человеком его социально-биологических функций.

Поэтому, рассматривая понятие «здоровый образ жизни сотрудника органов внутренних дел», необходимо учитывать генетические особенности здоровья сотрудника внутренних дел и пригодность его здоровья к условиям деятельности на службе и в быту.

При этом необходимо принимать во внимание следующие факторы здоровья:

- типологические особенности сотрудника;
- возрастно-половую принадлежность сотрудника;
- условия, в которых осуществляется семейно-бытовая и профессиональная деятельность сотрудника;
- социальную обстановку, в которой он живет.

В данном случае на первом месте обязаны стоять личностно-мотивационные особенности каждого сотрудника, его жизненные позиции, которые должны быть ориентированы на развитие здорового образа жизни.

Надо отметить, что сам по себе здоровый образ жизни является наиболее успешным средством и методом обеспечения здоровья, исходной точки в профилактике болезней и удовлетворении жизненно значимых потребностей в области здоровья.

Таким образом, любой сотрудник правоохранительных органов, должен проходить тестирование следующими характеристиками:

- физическое состояние здоровья;
- физиологические характеристики организма (как движение, так и модификация в становлении непосредственных морфологических и многофункциональных качеств);
- психомоторика (как действие, соединяющее взаимосвязывающую нервную систему с её выражением мышечным движением);
- психическое состояние здоровья;
- психологические свойства личности;
- уровень социального образования, обусловленного определенно-историческими условиями жизни общества;
- состояние духовности и веры.

Учитывая вышеуказанные характеристики, можно сказать, что в структуру здорового образа жизни сотрудника органов внутренних дел должны входить следующие направления, формирующие здоровье:

- приемлемый режим жизни и служебной деятельности;
- рациональное питание;
- полноценный отдых;
- закаливание;
- культурное развитие;

- позитивные эмоции;
- отсутствие вредных привычек.

И только при одном условии руководитель органов внутренних дел и сотрудники подразделений по работе с личным составом могут обеспечить здоровый образ жизни – это желание самого сотрудника быть здоровым.

В научной литературе определяются пути развития здорового образа жизни, которые взаимно дополняют друг друга:

- соблюдение гигиенических норм;
- познание своего организма и своей личности;
- понимание причин неблагоприятных последствий;
- создание и обустройство среды обитания и профессиональной деятельности.

Список источников и литературы

1. Воспитательная работа с личным составом в системе Министерства внутренних дел Российской Федерации: Учебник / Под общ. ред. В.Я. Кикотя. – М.: ЦОКР МВД России, 2009. – 480 с.
2. *Лаптев А.П., Полиевский С.А.* Гигиена. – М.: ФКиС, 1990.
3. *Лисицын Ю.П.* Л63 Общественное здоровье и здравоохранение: Учебник. – 2-е изд. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 512 с
4. Тренды молодежной политики в зеркале социальных наук и технологий / А.В. Пономарев [и др.] ; под общ. ред. А.В. Пономарева, Н.В. Поповой. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2018. 260 с.
5. *Назаров В.Л., Сулонов П.Е.* Региональная система предупреждения экстремизма в молодежной среде: основания и практики, риски и результаты (на примере Свердловской области) // Педагог. образование в России. 2017. № 6. С. 108–117.
7. Социокультурные аспекты молодежной политики в сфере труда и образования: в 2 ч. [Электронный ресурс] / Л.М. Андрюхина [и др.] ; под ред. А.Г. Кислова, Е.В. Поповой, Н.В. Поповой. Екатеринбург: Издво Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2019. Ч. 1. 221 с. URL: <http://elar.rsvpu.ru/978-5-8050-0678-5> (дата обращения: 19.11.2020).
7. *Попова Н.В.* Спорт как эффективное средство привлечения студентов к здоровому образу жизни // Актуальные науч. исслед. в соврем. мире. 2019. № 3–4. С. 169–173.

SOME COMMON EDUCATIONAL PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS

Zokirjonova Madina

*freshman of Namangan State of Pedagogical Institution
at Foreign language field.*

Annotation: *some significant issues in education and ways of tackling with them, a few approaches of teaching young pupils directed to their interests, as well as a little consideration of their age.*

Key words: *communicative language teaching (CLT) method, methodology, traditional system, team work, digital technology.*

These days, we can see that education is giving its unparalleled increase at its peak in society, as well as, showing some significant problems. Actually, we may not notice them as we do not have enough focus on educational aspects. But they are, therefore, urgent to be coped with. In order to do this, we should, first of all, understand our purpose of education and its value, how to direct our knowledge, and, of course, to what way. Then, we may be able to realise the importance of education, and able to implement the best methods for data integration, as well as, for the development of our country through science.

There may be a few obstacles which slows down the development of a country. In some educational institutions, teaching system is still lacking being left old and conventional, although it is getting changed to progress day by day. Especially, in state schools, well-educated personnels are also doing their jobs in terms of a traditional system, on documents, it is said that they have already begun working with state-of-the-art approaches with the help of digital technology though. For instance, in some schools, some teachers, even studious ones are doing their work by means of traditional paper-based system rather than integrating their lessons with digital technologies, such as computer, laptop, projector, interactive smart boards and et cetera. Usually a methodological principle term is used in teaching and bringing up students.[1] So, it is cited that different methods in education as principles are crucially important, and having obeyed the following statement, teachers may give their students a chance to learn school subjects in a straightforward way just by displaying famous roles from cartoons and movies, like Harry Potter, or holding English movie clubs together as different ways of learning. Once a preschooler or elementary pupil sees some popular heroes or creatures on a cartoon or movie, they try to listen to it attentively, and ask the translation of some unknown words. By this method, a teacher can easily interact with pupils, and teach them in a clever manner which those pupils are really into. Hence, they can enhance their receptive skills through a class including the speech of favourite

heros, accurate pronunciation by immitating with a teacher,as well as, the meaning of some new words. By following the above approaches, we can achieve high quality in learning(especially, learning foreign languages) through developing good foundation ,particularly in primary school students without any boredom. As a result, we can give some significant flashy results to boost our positive impact factors on their memory.

Therefore ,we should keep an open mind before judging someone , or something in a wrong way. If we again give a look at some distractors in tradional system,those distractors may be the number of a students in one class, and the time given for a lesson. Actually, there are arounf 30 students in a class at state schools with 45 minutes for each lesson. Is is adequate for one teacher to give introduction: greetings, rolling call, informing about some news; check homework and explain a new topic in 45 minutes? No one cares how the quality of a lesson with those parts. Let’s consider some of them serious and inevitable “attemp” for bad consequence .In one class, one teacher is in a charge of that lesson with huge duty on their shoulders with less time than actually needed. We can not say that 30 students in a class can learn the theme equally, or respond to the questions of a teacher in this way. Usually at state schools, a teacher comes in have an introduction part, and ask homewor at most 10 out of 30 students really quickly without many details, then explain a new topic without much information. So, if we ask any person whether this approach can pay off, no one can dare to say “yes”. Because it never pays us a reward of satisfaction, if 1o out of 30 attends a lesson, and learn even one thing useful. Having searched many times, educators and scientists realised that a small- group- approach in education which involves only 12 students on behalf of 30 can pay a rise in quality. In addtion to this, it is easy to hold a team work in asmall group and improve a full- English environment. Because, in most parts of the lessons at school includes Uzbek instead of English. Student at some schools speak in Uzbek, discuss their views in Uzbek too, when it comes to English, there is noting on mouth but hesitation. So we should, firstly, follow a “communicative language teaching “method in order to create a full - English- based environment. We should develop a stable foundation, which is based on conversations, and improving communicative skills from the time when pupils start learning their second language. If not, it makes no sense by the time they receive special lessons at teaching centers.

However, today we do more focus on the approaches, which require a system of specialised methods and lessons. That approach involves 12-15 students in a class being based on only one profession. In this way,students may learn a few subjects relating to their future job. For example, students in biology class will learn biology,chemistry, mathematics,plus special subjects. In the following

statement, I refer to comprehensive schools ,in which students are chosen in terms of their levels and knowledge on a certain subject.

In some areas , funding is a big problem: ther is not enough facility,adequate salary, technology and worth personnel. If there is no satisfied condition,facility, of course, it puts a negative effect on quality. So, firt of all, we should increase them in educating centres, such as universities, institutions,colleges,schools. For example, the heating system,particularly in schools. In teaching properties,we are always lacking in the heating system. There are enough coals,fuel, but there is no rewarding condition though. As soon as the winter comes, it gets cold and students become ill. Thus, they may not attend the lessons or just come and learn nothing, at lest spend time with the headache which they are obsessed with. Yet, they are loosing their valuable moments for nothing. Next,the most told and posed some discussions on people’s mouth is technology. When it comes to this,especially, when a student needs dataset and uses of it, they always find it the most problematic one to seek to enough computer or other items. In order to solve these obstackles, the funding coming from the government should be spent to this shortage. Technologies, monitors, white and interactive boards ought to be catered for. By providing them we can both save time and improve the quality in education. Meanwhile, in some parts students have everything, but there might not bean outstanding personnel, who has got cool experience and good understanding of students’ character, using methods, even they may be unable to make a perfect cooperation with their students.The World Bank’s vision for all children and youth to be learning acquiring the skills they need to be productive, fulfilled, and involved in citizens and workers.[2] Unless students have this kind of productive abilities or cooperative teamwork, they will not share their ideas and have incapibility of discussing the ups-and -downs of something, what is right or wrong for themand their study. That is true that everyone is giving their try to find the ways to address those problems. Let’s set some plans and sor tthem out. We can direct money wisely to the followings (considered as problems) in terms of their importance. For instance, we can dedicate them to provid ethe handouts and effective manuals plus some digital technologies. We can set the time through the plan that any students use provided facilities in their pastime equally. After using these steps to learn more,let’s set the discussion time to establish cooperation among students. I would content that it would be a great chance to discover new genius humankind. So, the list of active students, their rates are to be announced regularly in comparison with the passive on the noticeboard. By this attempt, we make the passive ones try hard to be a winner of their shy feelings. The following solution to the problem of a personnel may be dealt with by students via giving them a chance to choose their own teachers. However,the next is the process of taking pictures of a celebration or holiday by “ some workwarms (not everyone)”as though the officials and students

are working. Honestly, it is for hiding the truth and lying others at times. It is "the documentative part of our life", but everyone should work and do their job for honesty and pure life not lying the old or the public. On the otherhand, having had the system that is directed correctly in its way, we are almost the winners to tackle the problems and make the cause which posed obstacles disappear. There are always a way and will to find them, whilts I am really sure that realising the problems or even our small mistakes in education is one clue to address them. We may have everless problems, but we have enough power and mind to make them get out of our lives, harness the chance, and let life be perfect.

All is done and said, we may realize that we should follow those words, "Get the latest from the fast-moving field of human evolution...". [3] It means, for better future, we ought to take our chance and time as much as possible. Education is the foundation for great development.

Used bibliography:

1. Jamol Jalolov, Teaching foreign language methodology, -Tashkent, 2012, -18p
2. Jaime Saavedra, Education Global practise, World Bank, 2019, -4p
3. Michael Marshall, New scientist, 2022, -2p

TA'LIM TIZIMINI YANGI BOSQICHGA OLIB CHIQISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING AHAMIYATI

Meliboyeva Ozoda Toxir qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xalqaro baholash dasturlari, ularning vazifalari, PISA xalqaro baholash dasturining ahamiyati va vazifalari, O'zbekistonning xalqaro baholash dasturlariga qo'shilishi va uni O'zbekistonda tutgan o'рни va ahamiyati haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *tadqiqot, standart, mutaxassis, ta'lim, xalqaro, xorijiy, PISA, TIMSS, TAILS, PIRLS xalqaro baholash dasturlari, OECD*

So'ngi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislariga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o'z-o'zidan o'quvchilarning ta'lim -tarbiyasiga har tomonlama e'tiborni kuchaytiradi. Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajak davomchilari bo'lmish yoshlarni ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash ularning bilim, ko'nikma vs malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo'lda xalqaro tajribalarni o'rganish

mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo’nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir. Shu maqsadda Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’lim tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarini tashkil etish chora-tadbirlari to’g’risida ” 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori bilan O’zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy Markazi tashkil etildi. Shu bilan birga, ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish vazifalari belgilandi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich aytib o’tib ketganlaridik: “Mamlakatimiz o’z taraqqiyotining yangi davriga qadam qo’ygan hozirgi kunda O’zbekiston Respublikasi 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasi asosida barcha sohalarda keng ko’lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ana shu islohotlarning muvaffaqiyati, mamlakatimizning dunyodagi rivojlangan, zamonaviy davlatlar qatoridan munosib o’rin egallashi, avvalo, ilm-fan va ta’lim-tarbiya sahasining rivoji bilan bu borada bizning dunyo miqyosida raqobatbardosh bo’la olishimiz bilan uzviy bog’liq.”

O’zbekistonning xalqaro ta’lim sifatidagi ishtirokini har tomonlama o’rganish, baholash dasturlari va ushbu dasturlarda ishtirok etishini ta’minlash doirasida bir qator vazifalar ham qo’yilgan:

1. Darajani baholash yoki monitoring qilish milliy dasturini ishlab chiqish, talaba yoshlarga xalqaro tajribaga asoslangan bilimlarni berish.
2. O’rgatuvchi turli xorijiy dasturlarni amalga oshirishni hisobga olgan holda bu dasturning eng ilg’or natijalarini nashr etishini ta’minlash. Maktablarda ingliz tilidagi adabiyotlarni joriy etish.
3. Maxsus mutaxassislarining malaka talablarini belgilash, maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’limni aniq mezonlar bo’yicha va qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ish olib boradi.
4. Talabalar sonining maksimal va minimal ko’rsatkichlarini aniqlash maktabgacha va umumiy o’rta ta’lim muassasalaridagi guruhlar va sinflar sinovdan o’tgan uslublar asosida xalqaro amaliyotda ta’limning ilg’or tajribalari bilan faoliyatini muvofiqlashtirish.
5. Har bir maktabda iqtidorlilarni aniqlash, 8-9 yoshli bolalar uchun ixtisoslashtirilgan sinflar tashkil etish, boshlang’ich sinflardagi bolalar bilan psixologik testlardan foydalangan holda ish olib boorish

(1-rasm)

Qanday xalqaro baholash dasturlari mavjud?

PIRLS-The Progress in International Reading Literacy Study

4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholashga mo'ljallangan. Mazkur xalqaro dastur boshlang'ich sinflarda tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning o'qilgan matnni tushunishi va shakllanishi, mustaqil hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilish orqali ta'limning keyingi bosqichida o'qishni muvaffaqiyatli davom ettirishga zamin tayyorlaydi.

TIMSS-The trends in International Mathematics and Science Study.

Matematika va tabiiy fanlarni o'zlashtirish sifatini xalqaro monitoring qilish va baholash tizimi. Bu tadqiqot o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha boshlang'ich maktabning 4-sinfi va tayanch maktabning 8-sinf o'quvchilarining o'zlashtirish darajasini dunyoning turli mamlakatlarida qiyosiy o'rganishni maqsad qilib qo'ygan va olingan natijalarga muvofiq har bir mamlakat ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari va yutuqlarini e'tirof etadi.

TALIS-Teaching and Learning International Survey.

Turli mamlakatlarda tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarning xalqaro qiyosiy tahliliga asoslangan tadqiqot bo'lib, xalqaro iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti tomonidan ta'sis etilgan.

(2-rasm)

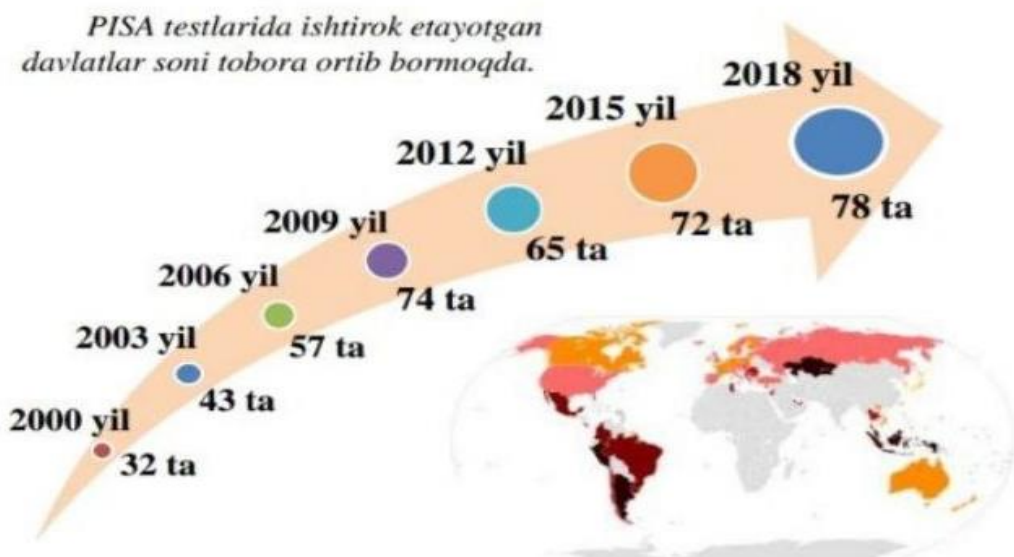
PISA-Programme for International Student Assessment.

Turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur.

PISA tadqiqoti Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti(IHTT), Organization for Economic Cooperation and Development(OECD) tomonidan amalga oshiriladi.Tadqiqot dastlab 1997-yilda ishlab chiqilgan, 2000-yilda esa birinchi marta qo'llangan va 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi. PISA tadqiqotlari har uch yilda bir marotaba o'tkazilishiga sabab shuki PISAning asosiy vazifalari a'zo mamlakatlarni ta'lim siyosatiga oid ma'lumotlar bilan ta'minlash, qarorlar qabul qilishda ularni qo'llab-quvvatlashdan iborat. Tadqiqotning har uch yilda o'tkazilishi esa mamlakatlarga siyosiy qarorlar va tegishli dasturlarning ta'sirini hisobga olish uchun ma'lumot va tahlillarini ichiga olgan holda o'z vaqtida axborot berish imkoniyatini yaratadi.Shu bilan birga, mamlakatlar bu davr mobaynida o'z ta'lim tizimida kelajakda erishishi ko'zda tutilgan maqsadlarni aniqlab olishga imkon beradi. PISA tadqiqotlarida 15 yoshli o'quvchilar qatnashishining sababi Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti(IHTT)ga a'zo aksariyat davlatlarda 15 yosh majburiy ta'lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi. PISA bo'yicha bahoning 50 ballga oshishi har yillik Yalpi Ichki Maxsulot (YaIM)ning 1% ga o'sishini ta'minlaydi. PISAda butun dunyo o'quvchilarining ta'limda erishgan natijalarining sifatli va haqqoniy ekanligiga e'tibor qaratiladi, shu bilan birga, o'qituvchilar, ta'lim sohasi vakillari va siyosatchilar uchun boshqa mamlakatlardagi ta'limga oid davlat

siyosati hamda amaliyoti haqida tasavvurlarini boyitish imkonini beradi. 2018-yilgi tadqiqotlarda 78ta davlatdan 600 ming nafar o'quvchi ishtirok etgan bo'lib, reyting bo'yicha yuqori o'rinlarni Xitoy va Singapur mamlakatlari egallagan bo'lsa, Kosova, Dominikan Respublikasi va Filippin mamlakatlari oxirgi qatorlardan joy olgan. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ta'lim va ko'nikmalar direksiyasi direktori, PISA dasturining asoschisi Andreas Shlyaxerning ta'kidlashicha, tadqiqotda qatnashgan dunyo o'quvchilarining aksariyati o'qish savodxonligi bo'yicha test savollariga javob berishga qiynalgan. Shunga qaramay, tahlillar xitoylik o'quvchilarning o'qish savodxonligi bo'yicha natijalari dunyo bo'yicha o'rtacha darajadan yuqoriroq ekanligini namoyon qilmoqda. O'quvchilarning har o'ntadan bir nafarigina topshiriqlar mazmunidagi dalillar bilan fikrlarini farqlay olish ko'nikmalariga ega ekanligi ma'lum bo'lgan. Shuningdek, davlatlarning mazkur reytingda yuqori natijalarga erishishi hamda ta'lim sifat ko'rsatkichlari ortishida kam imkoniyatga ega bo'lgan oilalar farzandlarini qo'llab-quvvatlash alohida o'rin tutishi ma'lum qilindi. Shunday ekan davlat tomonidan kam imkoniyatga ega bo'lgan qobiliyatli o'quvchilar uchun alohida sinflar tashkil qilish, ularning salohiyatini oshirish uchun tajribali o'qituvchilar tayinlagan holda mashg'ulotlar olib borish lozimligi taklif etildi. Shu ma'noda OESD dek ulkan tuzilma ham davlatlarning ta'lim tizimiga qancha mablag' sarflayotgani va ular nechog'li samara berayotgani reytingini tuzishga majbur bo'ldi. Keyinchalik bu tadqiqotga boshqa davlatlarning ham qiziqishi ortib, unda qatnasha boshladi.

(3-rasm)

PISAda o'quvchilarning bilim sifati monitoringi 5 ta yo'nalish bo'yicha aniqlanadi.

* O'qish savodxonligi

- * Matematik savodxonlik
- * Tabiiy-ilmiy savodxonlik
- * Komyuter savodxonligi
- * Moliyaviv savodxonlik.

O'qitish savodxonligi- insonning matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushuna olish va ularga reaksiya bera olish ko'nikmasi, jamiyat hayotida faol qatnashish jarayonida o'qigan ma'lumotlaridan o'z maqsadlari yo'lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqati.

Matematik savodxonlik- insonning matematikaning o'zi yashayotgan olamdagi o'rnini bilishi, matematik jarayonlarni to'g'ri va to'liq asoslay olishini tekshiradi. Shaxsning matematikadan yaratuvchan, qiziquvchan va fikrlovchi insonning hozirgi va kelajakdagi matematik bilimlarga bo'lgan ehtiyojini qondira oladigan darajada foydalana olishini ta'minlash bu bo'limning asosiy maqsadidir.

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi- hayotiy hodisalarda ilmiy usulda hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash, kuzatuv va tajribalar asosida xulosalar chiqarish kompetensiyasi. Bu xulosalar atrofimizdagi olamni tushunish va inson faoliyati natijasida unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglab yetish, shunga ko'ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko'nikmasini rivojlantirish bu bo'limning asosiy maqsadidir.

PISA tadqiqoti quyidagi xususiyatlarga ega:

-U butun dunyoda keng qamrovli va muntazam ravishda o'tkazilib kelinayotgan dastur

-Ta'lim sohasidagi yirik, keng ko'lamli xalqaro monitoring tadqiqotlardan biri

-O'quvchilarning "mustaqil hayotga tayyorgarlik" darajasi, ya'ni ularning maktabda egallangan bilim va ko'nikmalaridan hayotda uchrashi mumkin bo'lgan muammolarni hal etishda qay darajada foydalanishlari baholanadi

-O'quvchilarning funksional savodxonligi jumladan, o'qish, tabiiy va matematik savodxonligi, shuningdek, ushbu yo'nalishlardagi hayotiy muammolarni hal eta olish ko'nikmalari baxolanadi

PISA tadqiqotlarida topshiriqlar savollarning murakkablik darajasidan kelib chiqqan holda o'quvchilar tomonidan berilgan javoblarning to'liqligiga qarab:

-Javob to'liq qabul qilindi

-Javob qisman qabul qilindi

-Javob qabul qilinmaydi mezonlari bo'yicha baholanadi.

PISA sinovlarida to'rt xil sinov usulidan foydalaniladi:

A) Bir javobli testlar,

B) Bir necha javobli testlar,

C) Qisqa yoki batafsil javob yoziladigan ,

D) Biror muammoning yechimi bo'yicha o'quvchi fikri (odatda bunday savollarda tekshiruvchida umumiy javoblar bo'ladi, o'quvchi javobi test tuzuvchi

javobiga aynan mos kelishi talab qilinmaydi, o'quvchi ijodkorligi qo'llab quvvatlanadi)

PISA tadqiqotlarida birlik, klaster, testlet va buklet kabi iboralar qo'llaniladi.

Birlik – bir yoki bir nechta element (masalan, savollar) bilan bog'liq bo'lgan ogohlantiruvchilar to'plami. Ko'pgina tanlangan birliklar, ogohlantiruvchilar va savollardan klaster xosil bo'lib, test dizaynining elementini shakllantiradi;

Klaster – test savollari ixtisoslashgan birliklarining guruxidir. Ixtisoslashgan test dizayniga muvofiq, bir nechta klasterlar birgalikda jamlanadi va buklet (PBA) yoki testlet (CBA)larni shakllantiradi.

Testlet – kompyuterga asoslangan shaklda boshqariladigan kognitiv vositalarni taqdim qilish uchun foydalaniladigan hamda ixtisoslashgan dizaynga muvofiq birgalikda jamlangan bir nechta klasterlardir.

Kompyuterga asoslangan test sinovlari davomiyligi 155 daqiqaga mo'ljallangan bo'lib, o'z ichiga 120 daqiqalik, ya'ni 2 ta 60 daqiqalik sessiyalar, 5 va 15 daqiqalik tanaffuslar hamda 35 daqiqadan iborat o'quvchilar so'rovnomalaridan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'grisida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712- sonli farmoniga muvofiq umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayonida ta'limning innovatsion shakllari va usullari joriy etish maqsadida O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlariga qatoriga kirishishiga erishish hamda xalq ta'lim tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etishi belgilab olindi.

Shu o'rinda o'z-o'zidan savol paydo boladi, ta'lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etish O'zbekistonga nima beradi?

1 Tadqiqotlardan olingan natijalar mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro standartlarini hisobga olgan holda egallangan o'rni to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi.

2 Milliy ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim mazmuni, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish tomonidan darsliklarning yangi avlodini yaratishda qo'llaniladi.

3 Xalqaro tadqiqotlar ta’lim sohasidagi milliy tadqiqotlarni sifatli o’tkazishga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

4 Xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratish imkonini beradi.

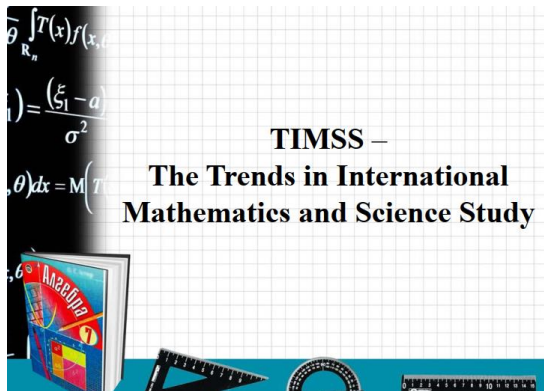
5 O‘zbekistonda turli tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini jalb qilgan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahaliy mutaxassislarimizda monitoring tadqiqotlarini o’tkazish madaniyati rivojlanadi, ta’lim sifatini baholashning xalqaro standartlariga moslashuviga olib keladi.

6 Milliy ta’lim sifatini baholashdagi nazorat materiallarini xalqaro tadqiqotlarda qo’llaniladigan nazorat materiallari darajasida ishlab chiqish imkonini beradi.

PISA da doimiy ravishda qatnashib borish orqali ko’plab mamlakatlar o’zlarining ta’lim tizimidagi o’zgarishlarni kuzatish va tahlil qilib borish imkoniyatiga ega bo’lishlari mumkin. Misol uchun, tadqiqotlarda uzluksiz ravishda ishtirok etib, Portugaliya, Albaniya, Qatar, Moldaviya, Peru mamlakatlari 2003-yildan 2018-yilgacha barqaror o’sish suratlariga ega bo’ldi. Shu o’rinda shuniham ta’kidlab o’tish joizki, mamlakatimiz ham 2021-yilgi o’tkazilgan PISA xalqaro baholash dasturida 85 ta davlat qatorida muvaffaqiyatli ishtirok etdi.

Tadqiqotlarni o’tkazish bo’yicha Milliy markaz bilan xalq ta’limi vazirligining xududiy boshqarmalari va bo’limlari uzviy hamkorlikda ishlar olib boradi. Endilikda, TIMSS-2023 xalqaro dasturida qatnashishga kirishildi. Bu borada IEA tashkilotining “Xalqaro matematik va ilmiy tadqiqotlar (TIMSS) 2023 tendensiyalarida qatnashish uchun rasmiy taklifi”ga muvofiq O‘zbekistonning TIMSS dasturida ilk marotaba qatnashishi masalasida Ta’lim inspeksiyasi huzuridagi Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi o’rtasida olib borilgan muloqotlar asosida IEA rahbariyatining dastlabki roziligiga erishildi.

IEA rahbariyati O‘zbekistonning ushbu tadqiqotda qatnashishidan mamnun ekanligini aytib, O‘zbekistonning ta’lim sharoitiga TIMSSning qaysi turi mos kelishi haqida maslahatlar berdi. Bundan tashqari, IEA 2021-yil fevral oyida Germaniyaning Gamburg shahrida o’tkazilishi rejalashtirilayotgan milliy tadqiqot koordinatorlarining birinchi yig’ilishiga taklif qildi va Boston kolleji mutaxassislari bilan turli xil baholash modellarini muhokama qilish, tadqiqotlar yo‘nalishlarining afzallik va kamchiliklari haqida muhokamalar olib borish uchun qulay imkoniyat yaratib berilishi haqida ma’lum qildi.

TIMSS (Trends in International mathematics and science study) 4- va 8- sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash dasturi bo'lib, bu tadqiqot to'rt yilda bir marta o'tkaziladi.

TIMSS xalqaro baholash dasturida 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, qo'shimcha ravishda maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha berilayotgan ta'lim mazmuni, o'quv jarayoni, ta'lim muassasasining imkoniyatlari, o'qituvchilar salohiyati, o'quvchilarning oilalari bilan bog'liq omillari o'rganiladi. TIMSS dasturi o'zining birinchi tadqiqotini 1995-yilda boshlagan bo'lib, 2019-yilga qadar har to'rt yilda 1999, 2003, 2007, 2011, 2015 va 2019-yillarda tashkil etib kelindi. Navbatdagi 8-davriylik 2023-yilda amalga oshirilishi rejalashtirilgan.

Dasturda qatnashayotgan davlatlar soni ham tobora ortib bormoqda, buni 2015-yildagi TIMSS tadqiqotida 57 ta mamlakat qatnashgan bo'lsa, 2019-yilda bu ko'rsatkich ortib, 60 dan ortiq davlatni tashkil etganida ham ko'rish mumkin. TIMSS 2015 tadqiqot natijalariga ko'ra, AQSH, Singapur, Gonkong, Koreya Respublikasi, Yaponiya, Rossiya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarning ta'lim tizimi eng yuqori ko'rsatkichlarni egallagan.

PISA va TIMSS tadqiqotlarini, ularning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida o'quvchilarning matematik savodxonligini baholashini inobatga olinsa, Respublikamizda matematika sohasini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlarga ham hamnafas bo'ladi deb aytish mumkin. O'zbekiston TIMSS va boshqa xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan mamlakatlar tajribalarini O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llash, o'z natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash imkoniyatlariga ega bo'ladi.

Tadqiqotda, O'zbekistonning 4- va 8- sinf o'quvchilari boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan matematika va tabiiy fanlardan savodxonligi qay darajada yuqori? Matematika va tabiiy fanlar 4- va 8- sinf o'quvchilari uchun qiziqarli fanmi? Oila tomonidan farzandlarga matematikani va tabiiy fanlarni o'zlashtirishda qanday hissa qo'shilmogda? Bugungi kunda bizning mamlakatimizda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish jarayoni qanday tashkil etilgan? O'zbekiston matematika va tabiiy fanlar o'qitish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan o'ziga xosligi bormi, agar bor bo'lsa u nimalarda namoyon bo'ladi? Mamlakatimizda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish bo'yicha

o'qituvchilar metodlari boshqa mamlakatlar o'qituvchilari metodlaridan nimasi bilan farq qiladi? kabi asosiy masalalar o'rganiladi va tadqiq etiladi.

Tadqiqotning har to'rt yillik davriyligida uzluksiz ravishda ishtirok etish global miqyosda mamlakatimiz ta'lim tizimining samaradorligini kuzatib borish imkonini beradi. Ushbu dasturlar O'zbekiston Respublikasi milliy baholash tizimini takomillashtirish, kompetensiyaviy baholash tizimini joriy qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

PISA va TIMSS kabi xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun nima qilish kerak?

Yaxshi natijalar ko'rsatish uchun hech bo'lmaganda 2 maqsadga ega bo'lish kerak: birinchisi, o'qituvchilar va ular ishlaydigan, foydalanadigan materiallarni tayyorlashdir. Zero, xalqaro tadqiqotlarda bejizga maktablarda ta'lim sifati o'qituvchining kasbiy darajasiga bog'liq, deb aytishmaydi. Demak, o'qituvchilarni tayyorlashga mablag' ajratish va yangi o'quv materiallarini yaratish kerak. Tegishli vazirliklar malaka oshirish tizimiga investitsiya kiritishi, moliyalashtirilishi va uslubiy qo'llab-quvvatlash uchun shart-sharoitlar yaratishi lozim. Xalqaro tadqiqotlardagi natijalarni yaxshilash uchun o'qituvchilarni maqsadli tayyorlash va ta'lim jarayonida o'qitish metodikasi va ustuvor tamoyillarni o'zgartirish zarur. Buning uchun esa bo'lajak o'qituvchilarni samarali tayyorlash, rivijlantiruvchi ta'limning yanada faol tizimini tadbiiq etish va o'qituvchilarni ta'lim jarayonida yanada muvaffaqiyatli foydalana oladigan materiallar bilan ta'minlash kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, yuqoridagi talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi. Davlatimizga ta'lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etish, tadqiqotlarda olingan natijalar mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro chiqarish imkonini beradi. O'qituvchilarni xalqaro PISA, PIRLS baholashning asl mohiyati o'qituvchilarda tafakkur uyg'oqligi, ularni ixtirochi, ijodkorlikka o'rgatishning asosiy belgisi hisoblanadi. O'zbekiston ta'lim tizimiga xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda o'qituvchilarning bilim darajasini baholash va monitoring qilishning "Milliy dasturi"ni yaratish hozirgi kun talabiga mos keladi. Yana shuni aytish joizki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o'zining baholash mezonlari zamonaviy talablariga mos ravishda takomillashtirilib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.A.Ismoilov, G.O.Toga'yeva va boshqalar. "Xalqaro tadqiqotlarda o'qituvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligi baholash", metodik qo'llanma, Toshkent 2019

2. A.A.Ismoilov, X.J.Daminov va boshqalar, “O’quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo’ljallangan axborotnoma”, 1-son, Toshkent 2020
3. D.T.Nosirova “PISA xalqaro baholash tizimi va uning O’zbekistonda amalda qo’llanilishining ahamiyati” Respublika ilmiy onlayn anjumani tezislar to’plami, Jizzax 2021

ILMIY TERMINLARNING “ARXEOLOGIYA” O’QITISH METODIKASIDAGI O’RNI

Maxsutaliyev Jahongir

Namangan davlat universiteti talabasi

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada hozirgi kunda rivojlanib kelayotgan “Arxeologiya” fani doirasida ishlatilayotgan va fanga yangilik sifatida talqin qilinayotgan ilmiy terminlarning o’qitish metodikasi xususida so’z yuritilgan.*

***Kalit so’z:** “Раскопки” shurf, yarus, transheya, nukleus, chopper, artefakt, “археологическая разведка”, mixxat, iyerogliflar, sivilizatsiya.*

Bilamizki, hech qaysi tamaddun o’z-o’zidan yuzaga kelib qolmagan. O’zbekiston ham qadim ming yillar davomida shakllanib, dunyoda o’z o’rniga ega bo’lgan. Jamiyatning o’ziga xos etnik madaniyati, urf-odatlarini, yashash tarzi va faol ijtimoiy xatti-harakatini “Arxeologiya” sohasining fidoiy insonlari o’rganib kelishmoqda. O’rganish jarayonida ham juda ko’plab yangi ilmiy terminlarga duch kelishmoqda. Nega aynan ilmiy terminlarga to’g’ri kelganda, to’g’ridan-to’g’ri o’rganib ketib bo’lmaydi degan savol yuzaga kelishi mumkin. Bu savolni javobi esa arxeologiya fanining qadim tarixiga borib taqaladi. Izlanuvchan olimlar arxeologiyani o’tmishi borasida aniq bir to’xtamga kelisha olmaydi. Uning tarixini miloddan avvalgi VI asr Bobil podshosi Nabonid davriga taqashadi. Aslida, bu taxmin yoqlangan bo’lsa-da, uning fan sifatidagi taraqqiyoti XIX asrga tegishli. Dastlabki, arxeologik qazishmalarni ko’rib chiqadigan bo’lsak:

“1722 yil 3-6-yanvar Daniel Gotlib Messershmidt Abakan yaqinida tarixda birinchi, marta qadimgi qo’rg’onda ilmiy qazilma ishlarni boshladi.

1748 yil Qadimgi Pompey shahrida qazilma ishlarning olib borilishi.

1799 yil Napoleonning Misrga yurishi paytida, fransuz soldatlari tomonidan Rozett toshining topilishi.

1802 yil Qadimgi fors mixxatining topilishi.

1820 yil Yunon dehqoni Miloslik Venerani dalada topib oladi.

1824 yil Misr iyerogliflarining ochilishi.

1856 yil Dyusseldorf yaqinida neandertalning bosh suyagi topildi.

1869 yil Genrix Shliman Troyani topadi.

1876 yil Genrix Shliman Mikenni topadi.

1879 yil Altamira g‘orida g‘or rasmlarining topilishi.

1900 yil Kritda Artur Evans tomonidan Minoy sivilizatsiyasi topiladi.

1911 yil Qadimgi inklarning Machu Pikchu shahri topiladi.

1922 yil Govard Karter Tutanhamonning go‘rini topadi[1].”

Aynan, ilmiy qazishmalarning ko‘pi Yevropa va Amerika davlatlarida yoki aynan shu mamlakatlarga mansub arxeolog olimlar tomonidan ilmiy tadqiqotlarning olib borilishi ilmiy terminlarning lotin, yunon va ingliz, qisman rus tillarida fanga kirib kelishiga asos bo‘ldi. Hozirgi kunda yosh arxeologlar tomonidan fanning nazariy bilimlarini o‘rganishda aynan shu olimlarning asarlariga zaruriyat tug‘ilmoqda. Bu esa o‘ziga yarasha qiyinchilik va tusshunmovchiliklarni yuzga keltirmoqda. Sizlarga havola qilmoqchi bo‘lgan ilmiy terminlarimiz ham arxeologik tadqiqot o‘tkazuvchi har bir mustaqil izlanuvchi uchun asosiy manbalardan biri bo‘lib qoladi degan umiddamiz.

Arxeologik qazishmalar ya‘ni “раскопки” jarayonida ma‘lum bir hududning kichik bir qismini o‘rganish maqsadida “шурф” tashlashadi. “Шурф” o‘zi nima va qayerdan kelib chiqqan degan savol yuzaga kelishi tabiiy. Bu so‘z nemischadan olingan bo‘lib, “Schurf” ya‘ni chuqur degan ma‘noni anglatadi. Aynan, bu chuqur kvadrat, aylana, to‘rtburchak shaklidagi vertikal kesimlarni tashkil qiladi. Bu orqali chuqur maydoni o‘rganiladi, qatlamlar taxlil qilinadi.

Qazuv jarayonlarida ya‘na bir usul mavjud hisoblanib, bu usul fanda “траншея” deb nomlanadi. Bu termin kelib chiqishi ham Fransiyaga borib taqaladi va “Tranchee” ko‘rinishida yoziladi. O‘zbek tiliga tarjima qilinganda esa “xandaq”

ma’nosini anglatadi. “Xandaq – bu yerdagi ochiq qazish, tuproqda, odatda, trapetsiyasimon kesim bo’yicha va kerakli uzunlikda qazilgan ochiq chuqurlik hisoblanadi. Qadim va o’rta asrlarda transheya shahar, qal’a, qo’rg’on va mudofaa istehkomlarini dushman hujumidan ehtiyot qilish maqsadida ularning tashqi devori yonidan gir aylanasiga qazilgan o’ra, chuqurlik[2].”

Har qanday arxeologik ilmiy-tadqiqotlarni boshlashdan oldin hudud yuzasidan “археологическая разведка” ya’ni arxeologik qidiruv o’tkaziladi. Bu qidiruv qadimgi tarixiy yodgorliklarni o’rganish, ularning joylashishini aniqlash, ilmiy ro’yxatga olish jarayonlarini o’z ichiga oladi. Arxeologik yodgorliklarda qidiruv ishlarining asosiy usullari xaritalar, sun’iy yo’ldosh tasvirlari yoki geodezik, elektromagnit va boshqa asboblardan yordamida amalga oshiriladi. Arxeologik qidiruv jarayoni mobaynida izlanuvchilar turli xil “артефакт” larga duch keladi. “Artefaktlar lotinchada artefactum dan arte – sun’iy + faktus – qilingan ya’ni arxeologiyada mexanik ta’sirga duchor bo’lgan, qazishmalar chog’ida tasodifiy topilgan tosh qurollar, zargarlik buyumlari, qurol-yarog’lar, kulolchilik buyumlari, inson ta’siri bo’lgan jamiki ashyolar bo’lishi mumkin[3]. O’rganilayotgan yodgorligimiz tosh davrining ma’lum bir bosqichiga oid hisoblansa, mazkur qazishma jarayonida ko’plab “Nukleus”, “chopper” va shunga o’xshash tosh qurollarga duch keladi. Arxeologiya sohasida yangi tadqiqotchilar uchun bu terminlarning olib qaraganda tushunarsiz bo’lishi mumkin. “Nukleus” – lotincha o’zak, tosh o’zagi, u turli texnik usullar asosida tosh paraqalarning olinishi natijasida hosil bo’ladigan tosh qurollar bo’lib, shakli odatda disksimon, prizmatik, qalamsimon tuzilishda bo’ladi. “Chopper” – ingliz tilidan bir cheti urib o’tkirlangan tosh qurollar ma’nosini beradi. Darhaqiqat, chopper paleolit davrining eng qadimgi tosh asboblardan biri bo’lib, ibtidoiy odamlarning o’zlashtiruvchi xo’jalik tuzumida asqotgan.

Ilmiy terminlarlar har qaysi sohaning ajralmas bir bo’lagi bo’lib qolgan. Ularni tushunish va fan taraqqiyotida qo’llanish darajasidagi me’zonlar bilan farqlanishi mumkin. Xususan, ilmiy terminlarning arxeologiya o’qitish metodikasidagi o’rni ham beqiyos. Har bir tadqiqotda qo’llaniladigan terminlarni sharhlash, qo’shimcha manbalar asosida ularni talqin qilish va boyitish dolzarb

muammolardan biridir. Chunki, ko'p ilmiy terminlar chet tillarida nomlanishi va ular haqidagi ma'lumotlar kam yoki topish qiyinligi tadqiqotchi uchun biroz mushkullik keltirib chiqaradi. Aynan, maqola xususiyati bo'yicha izlanuvchining ma'lum bir muammolariga biroz yechim sifatida qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

3. Egamberdiyeva N.A. Arxeologiya(o'quv qo'llanma). Toshkent 2011. 4-b
4. Анарбаев А.А., Баратов С.Р., Буряков Ю.Ф., Вульферт Э., Сайфуллаев Б. Археологические разведки и исследования на железнодорожной трассе Ангрен – Пап. // Археологические исследования в Узбекистане в 2012 году. Самарканд. 2013.
5. Arsixovskiy A.A Arxeologiya asoslari. Toshkent. 1970

Foydalanilgan internet resurslari:

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Arxeologiya>
2. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Transheya>

THE CONCEPT OF PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Mirzabdullayeva Gulnora Muhammadjon's daughter

13.00.07 - 1st year basic doctoral student of the Department of Educational Management, majoring in "Management in Education" Namangan State University

***Annotation.** This article discusses in detail the concept of creativity in modern pedagogy, its essence, the history of its origin. Opinions about the importance of the concept of creativity today are expressed*

***Keywords:** creativity, creative thinking, petty creativity, intellect, creativity, expertise, knowledge, competence.*

***Аннотация.** В статье подробно рассматривается понятие творчества в современной педагогике, его сущность, история возникновения.*

Высказываются мнения о важности концепции творчества сегодня.

***Ключевые слова:** креативность, творческое мышление, мелкое творчество, интеллект, творчество, опыт, знания, компетентность.*

Introduction

Today, time is developing so fast that this process, along with improving people's lives, presents a number of problems for them to live well. As society progresses and time speeds up, competition among people is increasing. In the global labor market, there is an increasing need for personnel who are highly qualified, have a critical attitude to their work, are creative thinkers, and are true masters of their work.

In this context, concepts such as innovation, competence, creative thinking have entered the education system today.

Literature analysis and methods

Today, it is an urgent task for specialists to have high professional competence, creative thinking, and the ability to be creative. After all, in the conditions of the developing market relations of the world, it is necessary to have the above requirements in order to take a decent place in the labor market.

For example, as the President of our country, Shavkat Mirziyoyev, stated, "To be independent-thinking, with high intellectual and spiritual potential, to grow up and be happy as people who are not inferior to their peers in any field on the world scale. mobilizing all the forces and capabilities of our state and society for this is one of the most important tasks facing our society."

A student can stand out from everyone by reading thousands of books and having strong knowledge in the course of the lesson, but he does not always have an advantage in unfamiliar situations. Often, students who get excellent grades in school have a hard time finding their way in life. The reason for this is that the given information is assimilated by the student in the form of knowledge and skills. But qualification is not formed at the level of competence. At this point, it is appropriate to recall the definitions of these concepts in the DTS, which defines the

minimum level of knowledge, skills, qualifications and competence that students should acquire.

Knowledge - remembering and re-explaining the learned information;

Skill - being able to apply the learned knowledge in familiar situations;

Qualification - the ability to apply the learned knowledge and developed skills in unfamiliar situations and create new knowledge;

Competence is the ability to apply existing knowledge, skills and abilities in daily activities.

If a specialist can apply the acquired knowledge in familiar and unfamiliar situations in everyday life, can effectively use the knowledge gained for unfamiliar situations to find new solutions and create new knowledge for his future activities, then the acquired knowledge will develop at the level of competence. Possessing strong knowledge, independent, logical, creative thinking, ability to be creative, which is required of personnel today, is evidence of professional competence.

Discussion

The concept of competence is among the concepts that have recently entered the field of education as a result of scientific research, but whose value has been highly valued since ancient times. and is seen in the ability to display talent.

From a psychological point of view, competence means "how a specialist behaves in unconventional situations, unexpected situations, communicates, takes a new way in relations with competitors, performs uncertain tasks, has a plan of movement in consistently developing and complex processes" .

It can be seen from this that a specialist with professional competence can use the theoretical knowledge acquired in familiar and unfamiliar situations, and can apply it to life from the point of view of the situation. He develops himself with modern knowledge, collects and analyzes information and is able to apply it to his work. Deeply understands the demands of the times, moves and thinks in accordance with the demands and needs of the society at the stage of development.

As the era itself requires every person to have high professional competence, among the qualities of professional competence, the specialist's ability to be creative, creative competence has a special place.

Results

What is creativity? Why is it necessary to develop creative abilities in students? When should it be formed? How to format? it is natural to ask questions. Now, what is creativity, a concept that has been actively used in all aspects of the world, such as science, education, art, and production? if we answer the question.

"Creativity is the creative ability that describes the individual's readiness to create new ideas. The creativity of a person is manifested in his thinking, communication, emotions, and certain types of activities. will be."

Creativity as a category that develops the student is an integral part of human thinking and spirituality. It is manifested not in the breadth of the student's field of knowledge, but in his pursuit of new ideas, in the process of solving life problems, finding unusual, optimal solutions for himself and others.

Many people think exactly the same way, look at the issue with the same eyes. Their main goal is to remember the received information and retell it unchanged. Analyzing the information, summarizing it and drawing a conclusion has become a common feature. Our way of thinking has also fallen into a certain pattern. D.Simpson used the term "creativity" to describe the individual's ability to abandon the typical, stereotyped way of thinking. Later, many scientists and researchers conducted scientific research. Within this concept, many ideas and research directions emerged.

Observing the results of scientific works and other literature, we can see that psychologists have come to the following conclusions in terms of the content and meaning of creativity:

1. Creativity is a personal quality (virtue) of a person that is manifested in the process of formation as a person based on the means of culture.
2. Creativity is a personal characteristic of a person, which is related to his self-improvement and development.

Conclusion

The changes in the world education policy, the reforms carried out in the field of education by our country, the upbringing of physically healthy, spiritually and intellectually developed, independent-thinking, loyal to the Motherland, with a firm

outlook on life, democratic reforms In the process of deepening and developing civil society, it is aimed at increasing their social activity [9], taking into account the fact that the Republic of Uzbekistan will participate in the PISA international assessment research for the first time in 2022, the processes themselves have the ability to be creative in students from primary school, from the point of view of the day in other words, it is making the formation of the ability of "small creativity" the first task.

To be creative, that is, to be a creative student - to have wide opportunities in the world of global changes, for example, to stand out among other students, to find unusual, easy ways out of various difficulties encountered in life. means to leave. The development of creativity in each student is individual. The first manifestations of creativity are characteristic of each person. That is, creativity and creative thinking are manifested in every person to a certain extent. However, various social prohibitions and established traditional templates in the environment in which a person develops and grows destroys the first buds of creativity.

The main task of education and training is to equip students with the necessary life knowledge, skills and abilities. Learning to think creatively forms the necessary life competencies of today's youth.

We can continue our thoughts and ideas about creativity for a long time. Relying on the above thoughts and considerations, creativity is considered a creative ability that is a part of talent, which shows a person's readiness to create new ideas, and today, in education, the importance of talent, skills (great creativity) is reduced in education for students to achieve life achievements. It is emphasized that attention should be paid to increasing the importance of (small creativity).

List of used literature:

1. Shavkat Mirziyoyev's speech at the joint meeting of the chambers of the Oliy Majlis dedicated to the inauguration ceremony of the President of the Republic of Uzbekistan. // <https://president.uz/oz/lists/view/111>
2. State educational standard of general secondary education. / Appendix 1 to the decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 187 dated April 6, 2017. // <https://lex.uz/docs/3153714?ONDATE=10.04.2017%2000#3157600>

3. Muslimov N.A. and others. Fundamentals of pedagogical competence and creativity. - Tashkent, 2015. - B.5.
4. Mavlyanova R., Rakhmankulova N. Primary education pedagogy, innovation and integration. (Study manual) - T.: Voris publishing house, 2013.
5. Ismailov A. and others. Assessment of creative thinking: manual Tashkent: "Printing department of the National Center for the Implementation of International Research on the Assessment of the Quality of Education", 2021. -B.95, -B.272.

ILM-FANDA AYOLLARGA YARATILAYOTGAN IMKONIYATLAR

Shuxratjonova Rixsinisaxon Nasrullaqizi

NamDU Psixologiya yo'nalishi talabasi

Annottatsiya: *Ushbu maqolada mamlakatimizda gender tengligi, xotin-qizlarga qaratilayotgan e'tibor, yaratilayotgan imkoniyatlar haqida fikr yuritiladi.*

Аннотация: *В этой статье обсуждается гендерное равенство в нашей стране, внимание, уделяемое женщинам, и созданные возможности.*

Abstract: *This article discusses gender equality in our country, the attention paid to women and the opportunities created.*

Kalitso'zlar: *gender tengligi, gender tengligi strategiyasi, ilm-fan, ta'lim.*

Ключевые слова: *гендерное равенство, стратегия гендерного равенства, наука, образование.*

Key words: *gender equality, gender equality strategy, science, education.*

"Ayollar va oila masalalari nafaqat bugungi kunimizni, balki ertangi kunimizni ham belgilab beradigan asosiy vazifadir"

Sh.Mirziyoyev

Ma'lumki, har qanday jamiyat va davlatning qay darajada xalqparvar hamda adolatli ekani uning xotin-qizlarga bo'lgan munosabati va g'amxo'rliqi bilan

belgilanadi. Har qanday xalqning yetuklik darajasini, avvalo, ayollarning ilmiy-madaniy kamoloti belgilab berishi, oqila va o‘qimishli onalar millatning buyuk kelajagini yaratishlari hammamizga yaxshi ayon. Shu bois donishmandlar: “Bitta qiz bolani o‘qitsangiz – butun oilani o‘qitgan bo‘lasiz”, deb bejiz ta’kidlamaganlar.

Mamlakatimizda, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi rolini oshirish, gender tengligini ta’minlash, ularning huquqlariga oid qonunlarni yanada takomillashtirish bo‘yicha qator yangiliklar amalga oshirilmoqda. Bunga misol tariqasida: O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan “Ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarning kafolatlari to‘g‘risida”gi , “Ayollarni ta’qib va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonunlari hamda 2021-yil 28-maydagi “Gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida”gi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining qarorini keltirishimiz mumkin. Ma’lumot o‘rnida yana shuni ham aytib o‘tish joizki, O‘zbekiston, Gender tengligi ko‘rsatkichi ro‘yxatida 2019-yildan boshlab qatnashishni boshladi. 2019-yil holatibo‘yicha O‘zbekistonning gender tengligiko‘rsatkichiro‘yxatdagi 189 mamlakatichida 62-o‘rinni egalladi.[1]

Har birimizga ma’lum, oldinlari ayollar uy ishlari va farzand tarbiyasi bilan band bo‘lishgan. Ularning ijtimoiy hayotda ishtiroklari bo‘lmaganligi tufayli ular ikkinchi darajali jinsga aylanib qolishgan, ularga nisbatan zo‘ravonliklar, taxdidlar ko‘paygan edi. Ammo bugungi kunga kelib, mamlakatimiz rahbarining oqilona yuritayotgan siyosatlari sababli ayollarga cheksiz imkoniyatlar, ularning huquq-manfaatlarini himoya qiluvchi qonunlar mavjud.

Shu o‘rinda ushbu tushuncha mazmuni va moxiyati bo‘yicha bir oz to‘xtalib o‘tsak, keyingi yillarda “ Gender “ atamasi lug‘atimizda keng qo‘llanilmoqda, Gender stereotiplari tushunchasi va tasnifi psixologlar, filosoflar, sotsiologlar va turli soxa mutaxassislari tomonidan o‘rganiladi. Demak, **Gender tengligi** - bu oilada ayollar va erkaklar orasida teng huquqlarga erishishni nazarda tutadigan tushuncha ya’ni, hayotning barcha sohalarida erkaklar va ayollar shaxsiyatini anglash uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdir.

Bugungi kunga kelib esa, mamlakatimizda 2030-yilgacha gender tenglik strategiyasi qabul qilindi. Unga muvofiq 8 ta ustuvor yo‘nalishlar ishlab chiqilgan

bo'lib[2], ulardan uchinchi yo'nalishiga alohida to'xtalib o'tmoqchiman. Ushbu yo'nalishga ko'ra 2030-yilga kelib, xotin-qizlarni ilmiy faoliyatga keng jalb qilish, ularning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan dasturiy ishlanmalarini, innovatsion g'oyalarini, ixtirochilik, ratsionalizatorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlarni oliy ta'lim bilan qamrab olinishini kengaytirish, sport hamda sog'liqni saqlash sohasida ayollarni samarali va to'liq ishtirokini taminlanishi ko'zda tutilgan. 2019/2020-yillar taxliliga ko'ra, O'zbekiston oliy ta'limning kunduzgi bo'limida 78,1% ayollar va 21,9% erkaklar, keyin yaratilgan ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarida tadqiqotchi mutaxassislar, ya'ni fan doktorlari orasida ayollar soni 27,1%, erkaklar 72,7%, xotin-qizlar orasida fan nomzodlari 32,4% ni, erkaklar 67,6% ni tashkil etadi[3]. Bu ko'rsatkichlar Gender tenglik strategiyasiga muvofiq kelajakda bundanda yuqori natijalarni ko'rsatishiga shubxa yo'q, albatta. Chunki ayollarning o'rne, uning ijtimoiy mavqei to'g'risida jamiyatning an'anaviy qarashlari o'zgarayotganiga guvoh bo'lmoqdamiz. Tadbirkorlik, siyosiy rahbarlar, jamoat arboblari, yirik korxonalar rahbarlari lavozimida xotin-qizlar samarali ravishda faoliyat yuritmoqdalar. Shubhasiz, XXI asrda ayollar huquqlari sezilarli darajada mustahkamlandi va jamiyatdagi o'rne oshib bormoqda.

Habaringiz bor, mamlakatimizda yana bir tarixiy jarayon, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Shanxay hamkorlik tashkilotiga raislik qilishdek mas'uliyatli vazifani o'z zimmasiga oldi va asosiy e'tiborni hamkorlikning yangi ufqlarini ochish va har bir ishtirokchi mamlakatning foydalanilmagan rezervlarini ishga solish orqali Tashkilotni jadal rivojlantirish strategiyasiga qaratdi. ShHT doirasida gender tengligi va ayollar tadbirkorligini ilgari surish borasida ham alohida konferensiyalar, forumlar va boshqa tadbirlar o'tkazildi. Bunday forum, konferensiyalar ShHTga a'zo davlatlar ayollarining (o'zbek ayollarining) huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning ijtimoiy-siyosiy sohadagi roli va faolligini yanada oshirish, gender tenglikni ta'minlash, ilmiy faoliyat va tadbirkorlikka keng jalb etish bo'yicha o'zaro tajriba almashish va birgalikda innovasion yondashuvlarni ishlab chiqish, shubhasiz ShHT makonida tinchlik, hamkorlik va taraqqiyotni mustahkamlashga muhim hissa qo'shadi.

Foydalanilgan manbaalar:

- 1.uz.wikipedia.org
- 2.lex.uz
- 3.moiti.uz

**TALABALARDA KUTUBXONA FAOLIYATIDAN FOYDALANISH
MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH**

Qo'chqarova Nodora Go'libjon qizi

*Namangan davlat universiteti Musiqa ta'limi va madaniyat
fakulteti Kutubxona-axborot faoliyati yo'nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola talaba yoshlarda kutubxona faoliyatidan foydalanish madaniyatini shakllantirishning ahamiyati va bir qancha usullarini hisobga olgan holda tahlil qilindi. Bundan tashqari, ushbu maqolada talaba yoshlar orasida o'qish qobiliyati qanday yaxshilanayotgani tasvirlangan.

Kalit so'zlar: kutubxona, kutubxona faoliyati, talabalar, madaniyat, o'qish, strategiyalar.

Аннотация: Эта статья была проанализирована с учетом значимости и нескольких способов формирования культуры использования библиотечной деятельности среди студенческой молодежи. Кроме того, в этой статье описывается, как в настоящее время улучшается читабельность среди студентов-юношей.

Ключевые слова: библиотека, библиотечная деятельность, студенты, культура, чтение, стратегии.

Abstract: This article was analyzed taking into account the significance and several ways to form a culture of using library activities among student young. In addition, this article describes how readability among student young is currently improving.

Keywords: library, library activities, students, culture, reading, strategies

*Kutubxonada hamma narsadan muhimroq narsa - hamma narsadan ko'ra -
uning mavjudligi haqiqatdir.[1]*

Archibald Makleysh

KIRISH

Talabalar o'rtasida kutubxona faoliyatidan foydalanish madaniyatini shakllantirish o'qish va umrbod ta'lim olishga mehr uyg'otish uchun zarurdir. Ushbu madaniyatni rivojlantirishga yordam beradigan ba'zi strategiyalar:

1. Kutubxona xabardorligini oshirish: talabalarga kutubxonada mavjud resurslar va xizmatlar haqida ma'lumot berish. Ularni kutubxona tartibi, kitoblarni tasniflash tizimlari va raqamli resurslarga kirish usullari bilan tanishtirish uchun yo'naltirish sessiyalarini o'tkazing.

2. Qulay kutubxona muhitini yarating: Kutubxona talabalar uchun qulay va jozibali joy ekanligiga ishonch hosil qiling. Qulay o'qish burchaklarini tashkil qiling, qulay o'rindiqlarni taqdim eting va ularning e'tiborini jalb qilish uchun jozibali kitob muqovalari va afishalarini namoyish eting.

3. O'qish dasturlarini rag'batlantirish: O'quvchilarni o'qishga undaydigan o'qish dasturlarini tashkil qiling. Bu kitob klublari, o'qish muammolari yoki musobaqalarni o'z ichiga olishi mumkin. Faol ishtirok etgan va o'qish maqsadlariga erishgan talabalarni tan oling va taqdirlang.

4. O'qituvchilar bilan hamkorlik qilish: kutubxona faoliyatini o'quv dasturiga kiritish uchun o'qituvchilar bilan yaqindan hamkorlik qiling. O'qitiladigan fanlar bo'yicha kitob tavsiyalarini taqdim eting va tadqiqot va axborot savodxonligi ko'nikmalarini o'z ichiga olgan loyihalarda hamkorlik qiling.

5. Muallifning tashrifi va kitob yarmarkalariga mezbonlik qilish: Mualliflarni maktabda nutq so'zlash yoki o'quvchilar turli kitoblar bilan tanishishlari mumkin bo'lgan kitob ko'rgazmalarini tashkil etishga taklif qiling. Ushbu tadbirlar o'quvchilarni hayajonga soladi va turli janrlar va mualliflar bilan tanishtiradi, ularni yangi o'qish materiallarini o'rganishga undaydi.

6. Texnologiyani birlashtiring: Elektron kitob variantlari, onlayn ma'lumotlar bazalari va raqamli resurslarni taklif qilish orqali texnologiyani qabul qiling.

Talabalarga ushbu manbalardan tadqiqot va o'qish maqsadlarida qanday qilib samarali harakat qilishni va ulardan foydalanishni o'rgating.

7. Ota-onalarni jalb qiling: ota-onalar va bolalar o'qish mashg'ulotlari yoki seminarlar tashkil etish orqali kutubxona faoliyatini targ'ib qilishda ota-onalarni jalb qiling. Ota-onalarni farzandlari bilan uyda kitob o'qishga undash va farzandlarining o'qish odatlarini qo'llab-quvvatlash uchun ularga manbalar taqdim etish.

8. O'qish yutuqlarini nishonlang: o'quvchilarning o'qish yutuqlarini tan oling va nishonlang. Boshqalarni ilhomlantirish uchun maktabning taniqli joylarida o'qish bosqichlari, kitob sharhlari yoki kitoblar bilan bog'liq san'at asarlarini namoyish eting.

Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali maktablar o'quvchilarni o'z ta'lim sayohatlarida kutubxona faoliyatining ahamiyatini o'rganish, kashf qilish va qadrlashga undaydigan ijobiy va qiziqarli kutubxona madaniyatini yaratishi mumkin.

MULOHAZA

Yoshlar o'rtasida kutubxona faoliyatidan foydalanish bir qator sabablarga ko'ra muhimdir:

Savodxonlikni targ'ib qiladi: Kutubxona faoliyati yoshlarga o'qish, o'qish va savodxonlik bilan qiziqarli va interaktiv tarzda shug'ullanish imkonini beradi. Bu ularning o'qish, og'zaki va tushunarli qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Kutubxona faoliyati yoshlarni turli mavzular, janrlar va g'oyalar bilan tanishtiradi. Bu o'rganishga qiziqish va muhabbatni uyg'otishga yordam beradi, chunki ular yangi qiziqishlarni ochib, turli mavzularni o'rganishadi.

Tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi: Kutubxona faoliyati ko'pincha muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni o'z ichiga oladi. Bo'limlar, viktorinalar va interfaol seminarlar kabi tadbirlar orqali yoshlar o'zlarining tahliliy qobiliyatlarini va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin.

Ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish: Kutubxona faoliyati yoshlarga tengdoshlari bilan muloqot qilish, ijtimoiy aloqalar va do'stlikni rivojlantirish uchun joy beradi.

Bu ularning ijtimoiy ko'nikmalarini, jamoadagi samaradorligini va boshqalarga hamdardligini oshirishga yordam beradi.

Kutubxona faoliyatiga ko'pincha yetakchilik, vaqtni boshqarish va maqsadlarni belgilash kabi shaxsiy rivojlanish mavzularida seminarlar, mahorat darslari va suhbatlar kiradi. Bunday tadbirlar yoshlarda muhim hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga, o'z kelajagiga tayyorgarlik ko'rishga yordam beradi.

Umuman olganda, yoshlar o'rtasida kutubxona faoliyatidan foydalanish ularning ta'lim, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bu ularga qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi muhitda kashfiyot, o'rganish va o'sish uchun platformani taklif qiladi.

XULOSA

O'qish nafaqat bilim va so'z boyligini oshiradi, balki vakillik va tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi. Kitob o'qish kishini tinchlantirishga va dunyoqarashini kengaytirishga hamda bilim darajasini oshirishga yordam beradi. Kitobning paydo bo'lishi inson hayotida juda katta o'zgarishlarga olib keldi. Uni dunyoning yana bir ajoyib mo'jizasi deb ham atasak bo'ladi. Bu ajoyib kitoblar sababli biz o'tmish va bugungi kungi bilimlaridan habardor bo'lishimish mumkin. Shuning uchun biz kitoblarni asrab, avaylab, iloji boricha ehtiyotkorlik bilan ishlatishimiz kerak. Chunki biz o'qigan kitoblarimiz keyinchalik kelajak avlod uchun ham samarali xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. "Kutubxonalarning kuchi: maktablarda o'qish madaniyatini rivojlantirish" Syuzan Ballard
2. "Savodxonlik madaniyatini yaratish: o'rta va o'rta maktab o'qituvchilari uchun qo'llanma" Terri Roberts
3. Syuzan Orleanning "Kutubxona kitobi"
4. "O'qish va'dasi: Otam va biz baham ko'rgan kitoblar" Elis Ozma
5. Donalin Millerning "Kitob shivirchisi: har bir bolada ichki o'quvchini uyg'otish"
6. Donalin Millerning "Yovvoyida o'qish: kitob shivirlaganning umrbod o'qish odatlarini rivojlantirish uchun kalitlari"

7. "O'qish zonasi: bolalarga mohir, ishtiyoqli, odatiy va tanqidiy o'quvchi bo'lishga qanday yordam berish kerak" Nensi Atvell
8. Stiven D. Krashenning "O'qish kuchi: tadqiqotdan olingan ma'lumotlar"

TA'LIM TIZMIDA MUHIM AHAMIYATGA EGA BO'LGAN KUTUBXONALAR

Qo'chqarova Nodira G'olibjon qizi

Namangan davlat universiteti
Musiqqa ta'limi va madaniyat
fakulteti Kutubxona – axborot faoliyati
yo'nalishi 4 -bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola har bir avlodga o'tmish haqidagi uyushgan bilimlarni taqdim etish san'ati hisoblangan ta'lim tizimi hamda u uchun hamisha zarur bo'lgan ta'lim sohasida keng qamrovli xizmat ko'rsatuvchi kutubxonalar va ularning muhim o'рни haqida.*

Kalit so'zlar: *intellektual, axloqiy va ma'naviy yuksalish, axborot xodimi, ilmiy xodim, prognoz, audio-vizual vositalar.*

Kitob har qanday bilimning joni va yuragi, har qanday fanning ibtidosidir.[1]
Stefan Tsveyg

Kutubxona har qanday ta'lim tizimi uchun zarur bo'lsa-da, kutubxona tomonidan taklif qilinadigan resurslar, shuningdek, tuzatish, funksional yoki oliy ta'lim darajasida bo'lsin, o'z ta'limini yaxshilash bilan shug'ullanadigan odamlar tomonidan talab qilinadi.

Yaxshi jihozlangan kutubxona jamiyat ahlining intellektual, axloqiy va ma'naviy yuksalishi uchun zarur shartdir. Bu fuqarolarning va umuman, millatning mutlaq farovonligining ajralmas elementidir. Odamlar ma'lum muassasalar, maktablar, idoralar, ijtimoiy yordam organlari, muzeylar hamda tashkilotlar orqali ta'lim oladilar va kutubxonalar bunday muassasalar ichida eng zo'rdir! Maktab, klub, jamiyat korxonasi hech qachon yolg'iz o'zi ta'lim bera olmaydi. Ularning har biri kutubxonaga bog'liq – sog'lom ta'lim markazi va aniq, chuqur, yakuniy bilimga chanqoq!

Kutubxona shunchaki kitoblar to'plamini anglatmaydi. Bu bolalar, erkaklar va ayollarni doimiy ravishda o'qitish va resurslarda mavjud bo'lgan ma'lumotlarni samarali va tezkor tarqatish orqali o'z-o'zini takomillashtirishga yordam berish uchun o'qitilgan xodimlar tomonidan saqlanadigan, tashkil etilgan va boshqariladigan bilim xazinalari bilan jihozlangan bilimdon

muassasadir. Tadqiqotchi olim hech qachon kutubxona va kutubxonachi yordamisiz o‘z tadqiqot va izlanishlarini muvaffaqiyatli olib bora olmaydi. Kutubxonachi “axborot xodimi” yoki “ilmiy xodim” sifatida zaruratga, aniq mavzuga ega va o‘zi hal qilishi kerak bo‘lgan muammoni o‘zining tor sohasida kitobxon qamrab oladigan mavzu sohasini eng yaxshi biladi. U eng yaxshi o‘qituvchi bo‘lib, unga mumkin bo‘lgan barcha manbalar, shu jumladan tadqiqot jurnallaridagi turli maqolalar, davriy nashrlar va boshqalar, shuningdek, nodir kitoblar, mikrofilmlar, mikrofixlar, nodir ma’lumotlar, qo‘lyozmalar va boshqalarda mavjud. U bibliografiyalar, indekslar, tezislar, ma’lumotlar kitoblari va shu kabi son-sanoqsiz ma’lumot manbalari va kitobxon bilmagan bibliografik apparatlar bilan unga eng samarali va har tomonlama yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishi mumkin. Bu yerda zamonaviy ilmiy kashfiyotlarga erishishda professional darajada tayyorlangan samarali kutubxonachi muhim rol o‘ynaydi. Shunday qilib, tadqiqot ishlarini prognoz qilishda zamonaviy kutubxonaning ahamiyatini juda kam ta’kidlash mumkin. Ma’lumotlar kitoblari va shu kabi son-sanoqsiz ma’lumot manbalari va bibliografik apparatlarni, kitobxon bilmagan bo‘lishi mumkin.

Ko‘rinib turibdiki, har xil turdagi kutubxonalar millat fuqarolarini tarbiyalashda turli uslublarda muhim rol o‘ynaydi. Kutubxonaning ta’limdagi foydasini, ayniqsa, kam ta’minlanganlarning ta’lim sharoitlariga nazar tashlasak, darhol sezish va umumlashtirish mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlardagi (kambag‘al mamlakatlar) kambag‘al odamlarning ahvolidan eng yorqin jihati shundaki, ularning farzandlari ayanchli darajada samarasiz xalq ta’limidan o‘tadilar. Rivojlanayotgan mamlakatlarda rad etilgan va ezilgan xalqlarning bolalari o‘qishda kechikish darajasi dahshatli darajada tashvishlidir. Bu ularning qashshoqligi bilan bog‘liq bo‘lib, ular qimmatli kitoblarni sotib olishga qodir emasligi, shuningdek, o‘qish to‘lovlari uchun katta xarajatlarni ko‘tara olmasliklari bilan yakunlanadi. Kutubxonalar yordamida u ta’lim nogiron bo‘lib qolgan va jamiyatimizning yuqori qatlamlari bilan chegaralangan ushbu qashshoqlikka qarshi “urush” olib borishi mumkin. Kutubxonalar barcha tegishli kitoblar va boshqa materiallarni deyarli bepul taqdim etadi va kambag‘al va boylarning farzandlari konstruktiv ta’lim olishda yordam beradigan ushbu bepul xizmatdan teng miqdordagi afzalliklarga ega bo‘lishlari mumkin.

Kutubxonalar ta’lim sohasida keng qamrovli xizmatlar va audio-vizual vositalar, ya’ni hikoya soatlari, ma’ruzalar, kitob ko‘rgazmalari, ko‘rgazmalar, kitob haftalıkları va kinofilmlar, kinoxronikalar, film lentaları, musiqiy notalar, fonorekoklar va shu kabilar orqali ta’lim sohasida xizmat ko‘rsatadi. Ushbu yordamlar odamlarni kitoblarni o‘qishning o‘ta monotonligidan qutqaradi va ularni amalda o‘rgatadi. Ular, shuningdek, o‘qish va yozishni bilmaydiganlarni ommaviy tarbiyalashga yordam beradi. Bu qishloqlarda yashovchi savodsiz odamlarning katta qismi uchun alohida ahamiyatga ega. Bu yerda sayyor kutubxonalar ham

alohida ahamiyatga ega, chunki ular kitoblarni o’qish uchun qo’llanmalar va kitobxonlik markazlari yo’qligi sababli ta’lim rivojlana olmagan chekka qishloq va shaharlarga olib boradi.

Kutubxona yangi g’oyalar va kashfiyotlar yaratishda yordam beradigan intellektual izlanishlar natijasida erishilgan bilimlarning asosiy saqlovchisi bo’lib kelgan, “ta’lim” esa har bir avlodga o’tmish haqidagi uyushgan bilimlarni taqdim etish san’atidir. Kutubxona shunchaki o’tmishdagi voqealar, tajribalar va bilimlarning saqlovchisi emas. Masalan, “kitob” deb nomlangan jismoniy obyektning saqlanishi o’z-o’zidan muhim bo’lmasligi mumkin. Muhimi, kutubxona kitobdagi g’oyalarni kelajak avlodlarga yetkazishidir. O’quv muassasalarining professor-o’qituvchilari orqali kutubxonada saqlangan bilim va g’oyalar jonlantirilib, jamiyatda yetakchi bo’luvchi yoshlarni va ilmiy-tadqiqot sohasi xodimlarini tarbiyalashda, talabalarning tadqiqot usullari orqali foydalaniladi. Mustaqil ishlash imkoniyati beriladi, keyin kutubxona va laboratoriyalar insonning bilim fondini kengaytirishga qaratilgan say-harakatlarda qochib bo’lmaydigan va hayotiy yordamga aylanadi.

Xulosa o’rnida shuni takidlash joizki, kutubxonalarda insonlarning o’tmishi va buguni jo bo’lgan. Kutubxonalar ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi, kutubxonasiz hech qanday mazmunli ta’lim say-harakatlarni amalga oshirib bo’lmaydi. Umuman olganda, ta’lim, ayniqsa maktab yoki shunga o’xshash muassasada o’qitish va o’rganish orqali bilim berish va egallash deb hisoblanadi. Funktsional ta’lim kundalik vaziyatlarni yengish uchun zarur bo’lgan zarur ko’nikmalarni o’z ichiga oladi. Kutubxonaning ta’limdagi ahamiyatini ortiqcha baholab bo’lmaydi. Shunday qilib kutubxonalar barcha bosqichlarda ta’lim va ta’limning rivojlanishiga muhim va yaqin ta’sir ko’rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz1.wvpt4learning.org/what-is-the-role-of-library-in-education-5701>
2. <https://lex.uz/ru/docs/-20596>
3. <https://xs.uz/uz/post/talim-tizimi-islohotlari-ozbekistonda-yangi-ujonish-davri-pojdevorini-yaratadi>
4. <https://quotestats.com/topic/quotes-about-the-public-library/>
5. <https://ebookfriendly.com/best-quotes-about-libraries-librarians/>

MUNDARIJA

TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI;

1. **Oliy ta'lim muassasalarida kreativ yondashuv asosida pedagogik faoliyatni prognozlashning muhim yo'nalishlari** 3
Samiyeva Sh. H.
2. **Влияние жизненного опыта пожилых людей на воспитание нового поколения** 8
Абдуллаев F.P., Сидиков A. M., Юсупова C. У.
3. **Frazeologiya va paremiologiyani farqlashdagi qiyinchiliklar** 16
Azimova S. R.
4. **Ta'limning dolzarb muammolari va yechimlari** 20
Mingboyev Sh.
5. **Экологик таълим ва сиёсат** 24
Суннатова Г. Ш.
6. **XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Turkistonda fanning rivojlanishi** 27
Ibraximov B. B., Mahmudov Y. M.
7. **Kichik maktab yoshidagi bolalar psixologiyasida ta'lim va tarbiyani shakllantirish** 31
Oqilova Z.
8. **Олий, профессионал ва касб-ҳунар таълим муассасасаларида математика фани узвийлигини таъминлашнинг ўқитиш самарадорлигини оширишга таъсири** 33
Нафасов F. A., Абдураимов Д.Э., Абдурашидова M. У..

TA'LIM-TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI;

9. **Тасвирий санъат дарсларида мактаб ўқувчиларни ганч ўймакорлиги ишларни бажариш орқали бадий-эстетик тафакурини шакллантириш** 40
Суяров Н. Т., Курбонова Ш. Б.
10. **Мактабгача та'lim yoshidagi bolalarda estetik tarbiyaning rivojlanishdagi o'ziga xos xususiyatlari** 44
Xolmatova S. R.
11. **Мактаб о'quvchilari huquqiy ta'lim va tarbiyasini kompleks shakllantirish texnologiyalari (Farg'ona viloyati misolida)** 48
Satvoldiyev F. A.
12. **O'zbek xalq cholg'ularining shakllanish tarixi va sharq musiqashunos olimlarining cholg'u ijrochiligi san'atiga oid ilmiy merosi** 51
Qambarova M. A.
13. **Jismoniy mashqlar yuklamasining biologik xususiyatlari** 54
Parpiyev A. E.

14. **Олий таълим муассасасида бўлажак математика ўқитувчиларини элементар математикага ўқитиш жараёнида когнитив компетенциясини ривожлантириш босқичлари** 58
Нафасов Ф. А., Абдураимов Д. Э., Усмонов Н.М.
15. **Methods of teaching music in the upper classes** 64
Tajiboyev E., Mahmudov J.
16. **Yosh voleybolchilarni dastlabki tayyorlash xususiyatlari** 66
Umarov A.A., Abduhozirova M. G.
17. **Ёшларни тадбиркорлик фаолиятига тайёрлашнинг назарий асослари** 71
Файзуллаев У. Т.
18. **Проявление научно-исследовательских мотивов студентов в процессе обучения психолого-педагогических наук** 75
Туйчиева З. Х.
19. **Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematika fanidan tenglama tuzishni o'rgatish metodikasi** 80
Jamolov Sh. J.
20. **Ёшларни тадбиркорликка тайёрлашнинг ҳуқуқий асослари** 86
Файзуллаев У. Т.
21. **Ўқувчиларни бизнес фаолиятга тайёрлашда мактаб-тадбиркорлар ҳамкорлиги** 89
Файзуллаев Т. У.
22. **Rishton kulolchiligi tarixi** 91
Suyarov N. T., Sadridinova F. B.
23. **Ma'naviy tarbiya, ta'lim va tarbiyaning metodlari** 95
Qosimov X. A., Ismoilov T. I.
24. **Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda psixologik xususiyatlar va hamkorlikda o'qitishning o'rni** 98
Axnazarova D. E.
25. **Oilaviy MTTlarda sport to'garaklarini tashkil etish masalalari** 104
Xusanova S.
26. **Ingliz tilini o'qitishda harakatli o'yinlardan foydalanish** 107
Abdumutalipova Sh.
27. **Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining reflektiv pozitsiyasini rivojlantirish** 110
Mirzayeva Sh. D.
28. **Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish va o'quvchilarning bilim savodxonligini oshirish** 114
Kenjayeva M. A.
29. **Kuch sifatleri va ularni yosh voleybolchilar tayyorlashdagi o'rni** 117
Umarov A.A., Ergasheva X. A.
30. **Abu ali ibn sinoning pedagogik qarashlari va yoshlar** 122

- tarbiyasiga ta'siri
Boydavlatov A. A.
31. **Pedagogical techniques to build the teacher- student relationships in efl classes** 127
Fazliddinova Z. D.
32. **Yoshlarni vertual olamga munosabati va uning yoshlar ongiga ta'siri** 130
Oqilova.Z
33. **Мaktabгача ёшдаги болаларга экологик таълим-тарбия бериш технологияларини такомиллаштириш** 133
Ярова Г.
34. **San'at asarlarida milliylikka yondoshuv qarashlari** 136
Karimov Sh. R.
35. **Innovative pedagogical technologies used and developed in education** 140
Odiljonov K. Z.
36. **Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanshishtirish orqali estetik tarbiyani takomillashtirish** 143
Erjanova S. B., Yuldasheva G. S.
37. **Inson qomatini geometrik shakllarga solishtirish** 148
Mullaboyeva R. B., Jabbarov B.

TA'LIMDA MENEJMENT;

38. **Ta'lim-tarbiya va jismoniy madaniyat soxasiga oid muammolarni bartaraf etishda ta'lim menenjmentining ahamiyati** 153
Xatamov Z.Z., Xatamova D. A.
39. **Spiritual cultural awakening during the period of amir timur and timuris** 155
Zokirjonov A.
40. **Madaniyat va san'at sohasi faoliyatini rejalashtirish va tashkil etish** 157
Seydullaeva B. E., Prekeeva A. A.
41. **Эффективное использование современных технологий в управлении** 163
Мусаева Д.

MAXSUS PEDAGOGIKA;

42. **Nutq to'liq rivojlanmagan maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni o'qitish va tarbiyalash** 167
Xalimova O. M.
43. **Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq malakalarini shakllantirish orqali savodxonlik darajasini oshirish** 172
Munavvarxonova M. M., Nuriddinova A. B.

IJTIMOIIY PEDAGOGIKA;

44. Ўқувчи ёшларни ватанпарварлик рухида тарбиялашда ва
эътиқодини мустаҳкамлашда мафкуравий иммунитетнинг
зарурлиги 175
Кулматов Н. Э.
45. 8-sinf o'quvchilarida adabiy-nutqiy kompetensiyani 180
rivojlantirishda ijodiy muloqotning o'ziga xos xususiyatlari
Meyliqulova M. A.
46. Uzluksiz ta'limni ma'naviyat va milliy g'oya asosida 185
rivojlantirish
Qosimov X. A., Ismoilov T. I.
47. Amoralizm fenomenining ijtimoiy-falsafiy tahlili 188
Toshpulatov O. N.
48. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda harakatli o'yinlar 193
orqali boshlang'ich ta'limd o'quvchilarning milliy g'ururini
rivojlantirish
Nuriddinova A. B.
49. Значение культуры, искусства и национальных ценностей 197
в образовании молодежи
Зокиржонов А. З., Комилходжаев З. Ш.
50. Ajdodlar merosi – ma'naviy-axloqiy tarbiya asosi 201
Zokirova M. Q.
51. Ўзбек мумтоз мусиқанинг ривожланиши 204
Махкамжанов С. Қ.
52. Мактабгача ёшдаги болаларга оилада экологик тарбия 207
беришнинг ахамияти
Abdug'aniyeva M.
53. Ta'lim tizimida manbaashunoslik madaniyati hamda milliy 211
ma'naviy tamoyillar karakteri
Tursunov R. A.

ILG'OR MILLIY VA XALQARO TAJRIBALAR;

54. Халқаро барқарор экологик таълим ва унинг шакилланиш 215
тарихи
Умурзақова У. Н.
55. Xix asr oxiri - xx asr boshlarida turkistonda o'lkashunoslik va 218
tarixning rivojlanishi
Ibraximov B. B.
56. Kimyo fanini o'qitishda ped-texnologiyalarning o'rni 221
Boymirzayeva M., Lutpillayeva M.X.
57. Takomillashtirilgan ilk qadam davlat o'quv dasturidan 224
maktabgacha ta'lim tashkilotlarida foydalanish
Ibrohimova G.

58. Development of national sports in new uzbekistan	227
<i>Khamidjonov A. U.</i>	
59. Teaching songs in music lessons	231
<i>Mahmudov J. S.</i>	
60. Условия и пути развития здорового образа жизни у сотрудников органов внутренних дел	234
<i>Мирзакулов А.Г.</i>	
61. Some common educational problems and their solutions	238
<i>Zokirjonova M.</i>	
62. Ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqishda xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati	241
<i>Meliboyeva O. T.</i>	
63. Ilmiy terminlarning "arxeologiya" o'qitish metodikasidagi o'rni	251
<i>Maxsutaliyev J.</i>	
64. The concept of pedagogical creativity in the process of globalization	254
<i>Mirzabdullayeva G.M.</i>	
65. Ilm-fanda ayollarga yaratilayotgan imkoniyatlar	259
<i>Shuxratjonova R.N.</i>	
66. Talabalarda kutubxona faoliyatidan foydalanish madaniyatini shakllantirish	262
<i>Qo'chqarova N.G.</i>	
67. Ta'lim tizmida muhim ahamiyatga ega bo'lgan kutubxonalar	266
<i>Qo'chqarova N.G'.</i>	

Namangan davlat pedagogika instituti “Ta’lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnali
2023-yil 1-son

“Ta’lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnali elektron to’plam sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045 044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. “Ta’lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnalining 2023-yil 1-soni NamDPI Ilmiy-texnikaviy Kengashining 10-mart 2023-yildagi 3-sonli kengaytirilgan yig‘ilishida muhokama qilinib, ilmiy to’plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan (Bayonnoma № 3). Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko‘chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, Faks: (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

“Ta’lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnalining 2023-yil 1-soni 274 sahifadan iborat bo‘lib, 67 ta ilmiy maqoladan tashkil topgan.

Jurnalning elektron holatini har qanday tartibda o‘zgartirish yoki soxtalashtirishga uringan subyekt shaxsan javobgan hisoblanadi.

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI 2022